

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'Yİ ZİYARET EDEN
DEVLET BAŞKANLARI VE BU ZİYARETLERİN TÜRK BASININA
YANSIMALARI**

İsmail Ayhan

Diyarbakır 2014

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'Yİ ZİYARET EDEN
DEVLET BAŞKANLARI VE BU ZİYARETLERİN TÜRK BASININA
YANSIMALARI**

İsmail Ayhan

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Emine Pancar

Diyarbakır 2014

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Demokrat Parti Dönemi’nde Türkiye’yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları ve Bu Ziyaretlerin Türk Basınına Yansımaları” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../.....

İsmail Ayhan

KABUL VE ONAY

İsmail Ayhan tarafından hazırlanan “Demokrat Parti Dönemi’nde Türkiye’yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları ve Bu Ziyaretlerin Türk Basınına Yansımaları” adındaki çalışma, 09.06.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, **Cumhuriyet Tarihi** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Hatip Yıldız

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Emine Pancar

Yrd. Doç. Dr. Tuğba Korhan

Enstitü Müdürü

.../.../2014

ÖNSÖZ

Devletlerin dış siyasetinin oluşmasında önceki dönemlerde yaşanmış olayların büyük etkisi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, olumlu veya olumsuz birçok meseleyi Osmanlı Devleti'nden devraldığından dolayı ister istemez, takip ettiği dış politika, Osmanlı Devleti Dönemi'nde takip edilen dış siyasetten tamamen bağımsız değildir. Dolayısıyla, Cumhuriyet Dönemi'ndeki dış siyaseti anlayabilmek için özellikle Osmanlı'nın son döneminde yaşanmış siyasi olayları iyi bilmek gerekmektedir. Aynı şekilde 1950-1960 yıllarında Türkiye'yi idare etmiş olan Demokrat Parti Dönemi'nde takip edilen dış siyasetin tahlilini yapabilmek için de yeni kurulmuş olan Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarındaki, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü Dönemi'nde takip edilen, dış politikanın bilinmesi gerekmektedir.

Devlet başkanlarının yapmış olduğu ziyaretler, bu ziyaretler esnasından ele alınan meseleler ve bunların etki derecesi bir devletin dış siyasetin belirlenmesindeki faktörlerden diğer bir tanesidir. Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu dönemde Türkiye'yi ziyaret etmiş yabancı devlet başkanları, bu ziyaretler esnasında ele alınan meseleler ve bunların, Türk basınına yansımalarının ele alındığı bu çalışma, devlet başkanlarının ziyaretlerinin dış politikanın belirlenmesindeki etkilerini göstermeyi amaçlamaktadır. Tez konusunun belirlenmesinde ilk olarak “ Bir ülkenin dış politikasına, devlet başkanlarının ne tür etkileri olacağı?” sorusundan yola çıkılarak başlanmıştır. Bu soruya cevap bulabilmek için yapılan literatür çalışmasında, Bilal N. Şimşir tarafından hazırlanmış ve Atatürk'ün çağdaşlarından farkının ortaya konulduğu, “Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları” adlı çalışma, konumuzun belirlenmesinde daha da yönlendirici olmuştur. Araştırmaların devamında Ömer Erden tarafından Atatürk'ün, nasıl bir dış politika anlayışının olduğu ve hangi devlet başkanlarını ağırladığının

anlatıldığı “Mustafa Kemal Atatürk Dönemi’nde Türkiye’yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları” adlı bir çalışmaya ulaşılmıştır. Bu tür çalışmanın İsmet İnönü ve Celal Bayar dönemleri için yapılmamış olduğu fark edilince tez konumuz belirlenmiştir. Tez çalışmasında çeşitli kaynaklardan istifade edilmiştir. Çalışmamızın temelini oluşturan Demokrat Parti iktidarında Türkiye’yi ziyaret eden devlet başkanları ile yapılan görüşmeler, ele alınan meseleler ve bunların Türkiye’nin dış politikasına etkisi ile alakalı olarak, söz konusu döneme şahitlik eden ve o dönemin hafızasını günümüze aktaran yazılı basından önemli ölçüde yararlanılmıştır. Ayrıca, devlet başkanlarının ziyaretleri öncesinde yapılmış olan hazırlıklar ve devlet başkanlarının yapmış olduğu konuşmalarla ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı arşivlerinde yer alan söz konusu döneme ait kayıtlar incelenmiştir. Bunun yanı sıra Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri’nde de araştırma yapılmış ve burada bulunan elçilik yazışmaları ve dış politika makalelerdeki bilgiler ışığında söz konusu dönemin diplomatik ilişkilerine yönelik tahliller yapılmıştır. Dışişleri Bakanlığı tarafından, konumuzla ilgili araştırma yapma isteği kabul edilmediğinden, bazı ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Giriş bölümüne ilaveten üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde; Osmanlı Devleti’nin nasıl bir diplomasi anlayışı olduğuna ve bu anlayışın Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne ne gibi etkileri olduğuna yer verilmiştir. Osmanlı-ABD ilişkilerinin nasıl başladığı ve hangi diplomatik süreçlerden geçtiği de kısaca belirtilmiştir. Devamında, “Milli Mücadele” sürecinde nasıl bir dış politika uygulanmış olduğu ve “Mandacılık” fikrinin tartışıldığı dönemde ABD’nin ne gibi etkileri olduğu da araştırılmıştır. Ayrıca Atatürk Dönemi’nde, Cumhuriyetin ilanı ile başlayan süreçte hangi devlet başkanlarının Türkiye’ye geldiği ve bu ülkelerle kurulmuş olan diplomatik ilişkilere kısaca yer verilmiştir. Atatürk’ün ölümünden sonra, 1945 yılına kadar “Milli Şef” olarak bilinen İsmet İnönü’nün, II. Dünya Savaşı’nın etkisinde kaldığı süreçte, hangi ülkelerin devlet başkanları ile görüştüğüne yer verilmiştir. Türkiye’nin bu ülkeler ile kurmuş olduğu ilişkilere kısaca değindikten sonra, İnönü’nün dış politika da göstermiş olduğu “Muvazene/Denge” politikasının Türkiye’ye etkileri de belirtilmiştir. İkinci bölümde; Demokrat Parti iktidarında Türkiye’nin Batı (Yunanistan, Yugoslavya, Almanya ve Amerika) ile olan ilişkileri ve Batı’dan gelen devlet başkanlarının kimler

olduğu ve bu ziyaretlerin ülkelerin dış siyasetine olan etkileri üzerinde durulmuştur. nc bölümde; Demokrat Parti iktidarında Türkiye'nin Doğu (Ürdün, Pakistan, Lübnan, Irak, İnan, Libya, Afganistan ve Endonezya) ile ilişkileri ve Doğu lkelerinden Türkiye'ye gelmiş devlet başkanlarının kimler olduğu ve bu görüşmelerin Türkiye'nin dış siyasetine etkileri araştırılmıştır.

Tezimizin hazırlanması aşamasında, görüş ve öneriyle benden desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Emine Pancar'a, yüksek lisans eğitimim boyunca derslerinden istifade ettiğim Doç Dr. Ramazan Günay'a, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sarıbyık'a, Doç. Dr. Mehmet Karataş'a ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Hatip Yıldız'a, literatür taramasında yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Remzi Yardımcı' ya, ayrıca sevgili eşim Senem'e, teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İsmail Ayhan

Diyarbakır 2014

ÖZET

II. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı aynı safta yer alan Amerika ve Rusya, savaştan sonra ideolojik bir çekişmenin başını çekmişler ve Dünya'yı kutuplaşmaya itmişlerdir. Türkiye, "Soğuk Savaş" olarak bilinen süreçte, jeopolitik konumundan ve ekonomik nedenlerden dolayı Batı yanlısı bir diplomasi anlayışı sergilemiştir. Türkiye bu kutuplaşmada, ulusal güvenliği için Batı Bloğu'nu arkasına almayı hedeflemiş ve Sovyet tehlikesine karşı önemli kazanımlar elde etmeye çalışmıştır. Batı yanlısı politika, Demokrat Parti Dönemi'nde de devam etmiştir. 1950-1960 yılları arasında Türkiye'ye, Doğu ülkelerinden gelen devlet başkanları çoğunlukta olmasına rağmen; Türkiye, dış politikada daha çok Batı yanlısı ve özellikle ABD ile ilişkilere ağırlık vermiştir. Bu çalışmada, Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye'yi ziyaret eden yabancı devlet başkanlarının kimler olduğu, devlet başkanları ile hangi siyasi mevzuların görüşüldüğü ve bu ziyaretlerin Türkiye'nin uluslararası alandaki ilişkilerine etkileri araştırılmıştır. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı görevi boyunca Türkiye'ye, 12 farklı ülkeden devlet başkanı düzeyinde toplam 17 ziyaret gerçekleştirilmiştir. Batı ülkelerinden, sırasıyla Yunanistan, Yugoslavya, Almanya ve ABD; Doğu ülkelerinden ise Ürdün, Pakistan, Lübnan, Irak, İran, Libya, Endonezya ve Afganistan devlet başkanları, Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuşlardır. Tez çalışmasında çeşitli kaynaklardan istifade edilmiştir. Çalışmamızın temelini oluşturan Demokrat Parti iktidarında Türkiye'yi ziyaret eden devlet başkanları ile yapılan görüşmeler, ele alınan meseleler ve bunların Türkiye'nin dış politikasına etkisi ile alakalı olarak, söz konusu döneme şahitlik eden ve o dönemin hafızasını günümüze aktaran yazılı basından önemli ölçüde yararlanılmıştır. Demokrat parti Dönemi'nde Türkiye'yi ziyaret eden devlet başkanlarının ziyaretleri öncesinde yapılmış olan hazırlıklar ve devlet başkanlarının yapmış olduğu konuşmalarla ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı arşivlerinde yer alan söz konusu döneme ait kayıtlar incelenmiştir. Bunun yanı sıra Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde de araştırma yapılmış ve burada bulunan elçilik yazışmaları ve dış politika makalelerdeki bilgiler ışığında söz konusu dönemin diplomatik ilişkilerine yönelik tahliller yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Celal Bayar, Demokrat Parti, Devlet Başkanları, Soğuk Savaş, Sovyet Tehlikesi, Batı Bloğu, Jeopolitik.

ABSTRACT

During the cold war period, the USA and Russia were on the same side against Germany in World War II. But after the war both Russia and the USA pushed the world unprecedented polarization. Because of both its geopolitical position and economic conditions, Turkey had a western diplomatic approach. Turkey was trying to get in to back to the western block due to providing its national security and tried to achieve significant gains from Soviet threat during the polarization. Between 1950 and 1960s Turkey had more visits from Middle Eastern countries than western countries, However Turkey focused on the relations with western and US in this period. In this research, it was investigated the foreign heads of states who have visited Turkey during the Democrat Party period. We found in the research who are these head of states which political issues discussed and what are the effects of these visits to Turkish international relations. During the Celal Bayar period (For then years presidency) from 12 different countries a total of 17 visits were carried out at the level of head of state. The head of states visited Turkey from western countries Greece, Yugoslavia, Germany and US, and from eastern countries Jordan, Pakistan, Lebanon, Iraq, Iran, Libya, Indonesia, Afghanistan respectively. Jordan head of states visited four time and Pakistan head of states visited three time during this period. For the thesis study have been benefited a variety of sources. The study formed the basis of the Democratic Party for visiting Turkey heads of state with interviews, discussed issues and Turkey's foreign policy influence in relation to, the period in question the attesters that period and the memory of the present transfer from the print media were used significantly. Archives of Presidential records related to preparation was done for Head of State who visited to Turkey in Democratic Party period and heads of state's speech were analyzed. In addition to this, the Prime Minister of the Republic Archives were also investigated and correspondence contained herein embassies and foreign policy in the light of mentioned period in the article diplomatic relations essays were done for.

Key Words : Celal Bayar, Democrat Party, Heads of States, Middle Eastern, Cold War, Jeopolitical, , Soviet threat.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLO LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI'NIN DEVRALDIĞI DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

1.1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ.....	9
1.2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİ (1918-1939).....	25
1.3. İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ (1938-1950).....	39

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN BATI POLİTİKASI VE BATI'DAN GELEN DEVLET BAŞKANLARI

2.1. TÜRKİYE'NİN BATI POLİTİKASI.....	49
2.2. TÜRKİYE- YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ.....	53
2.2.1. Yunan Kralı I. Paul'un Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	56

2.3. TÜRKİYE-YUGOSLAVYA İLİŞKİLERİ.....	62
2.3.1. Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito'nun Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	64
2.4. TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ	69
2.4.1. Federal Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss'un Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	72
2.5. TÜRKİYE- ABD İLİŞKİLERİ	77
2.5.1. ABD Cumhurbaşkanı Dwight Eisenhower'ın Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DOĞU POLİTİKASI VE DOĞU'DAN GELEN DEVLET BAŞKANLARI

3.1. TÜRKİYE'NİN DOĞU POLİTİKASI.....	101
3.2. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ	117
3.2.1. Irak Faysal'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	118
3.3. TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ	122
3.3.1. İran Devlet Başkanı Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	123
3.4. TÜRKİYE LÜBNAN İLİŞKİLERİ	126
3.4.1. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	127
3.5. TÜRKİYE- LİBYA İLİŞKİLERİ	128
3.5.1. Libya Devlet Başkanı İdris El-Senusi'nin Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	130
3.6. TÜRKİYE-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ	131

3.6.1. Pakistan Umumi Valisi Gulam Muhammed'in Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	132
3.6.2. Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	134
3.6.3. Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammed Eyüp Han'ın Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	136
3.7. TÜRKİYE- AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ	138
3.7.1. Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	139
3.8. TÜRKİYE-ENDONEZYA İLİŞKİLERİ	141
3.8.1. Endonezya Cumhurbaşkanı Achmad Soekarno'nun Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	142
3.9. TÜRKİYE-ÜRDÜN İLİŞKİLERİ	146
3.9.1. Ürdün Meliki Abdullah'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	149
3.9.2. Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları	152
3.9.3. Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları (İkinci Sefer)	153
3.9.4. Ürdün Kralı Haşmetlu Hüseyin Bin Tallal Hazretleri'nin Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları (Üçüncü Sefer)	154
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	164
EKLER	190

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1 : Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde Türkiye'ye Gelen Yabancı Devlet Başkanları.....	40
Tablo 2 : İsmet İnönü Dönemi'nde Türkiye'ye Gelen Yabancı Devlet Başkanları.....	50
Tablo 3 : Demokrat Parti Dönemi Batı'dan Gelen Devlet Başkanları.....	101
Tablo 4 : Demokrat Parti Dönemi Doğu'dan Gelen Devlet Başkanları.....	160
Tablo 5 : Demokrat Parti Dönemi Devlet Yönetimi.....	161

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.g.	Adı geçen gazete
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
AÜSBF	Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Fakültesi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	Birleşmiş Milletler
CA	Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
(Çev.)	Çeviren
Dr.	Doktor
DP	Demokrat Parti
DÜ	Dicle Üniversitesi
ECA	Economic Cooperation Administration
EU	European Union
ERP	European Recovery Program (Marshall Planı)
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
Kominform	Communist Information Bureau
MEDO	Middle East Defence Organization
NATO	North Atlantik Treaty Organization
N.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
SEATO	South East Asia Treaty Organization
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
OECD	Organization of Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Örgütü)
OEEC	Organization of European Economic Cooperation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Yay.	Yayınları
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

“Dış politika” kavramının ortaya çıkışı, I. Dünya Savaşı ile olmuşsa da devletlerin bu alana ilgi duymaya başlaması ilk devletlerin ortaya çıkması kadar eskidir. I. Dünya Savaşı’ndan önce ülkelerin üzerinde çok az durduğu bu kavramın içerdiği işler, birkaç yönetici elitin verdiği kararlarla yürütülmüş olmasına rağmen, I. Dünya Savaşı ile beraber ortaya çıkmış olan sıkıntılar tüm ülkeleri etkilediği için dış politika ile ilgilenmek, devletlerin en önemli ilgi alanları içerisine girmiştir.¹ İlk önceleri hukuki bir yaklaşımla dış politika alanına yaklaşılmış olursa da daha sonra bu alanda kurulmuş enstitüler sayesinde, dış politika siyasi bilimcilerin ilgisini çekmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, dış politika alanlarındaki çalışmalar hızla artmış, özellikle “Soğuk Savaş” süresince uluslararası ilişkiler dalında birçok eser yazılmıştır.² Soğuk Savaş’ın etkilerinin kaçınılmaz olduğu dış politikanın belirlenmesinde ayrıca, tarihsel birikim, siyasal düşünce sistemi ve karar alıcılarının kişisel özelliklerinin de çok önemli rol oynadığı belirtilmiştir.³ Bu bağlamda Demokrat Parti Dönemi, Türk Dış Politikasını daha iyi anlayabilmek adına, bu topraklarda hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti’nin uygulamış olduğu diplomasiye değinmekte fayda olacağı düşünülmüştür.

Osmanlı Devleti’nin diplomatik faaliyetleri dönemsel olarak farklılık göstermiştir. Devletin çok güçlü olduğu dönemlerde diplomasi, çok da önem verilen bir uygulama değildi. Çünkü devletin askeri gücü, dış politikadaki en önemli kozuydu. 18. yüzyılda

¹ Tayyar Arı, 20. yüzyıla kadar uluslararası ilişkiler alanında sistematik analiz konusunda ciddi çalışmaları yapılamadığını ve bu durumun I. Dünya Savaşı’na kadar sürdüğünü belirtmiştir. Uluslararası ilişkiler alanında ilk kürsünün, İngiltere’de açılmış olduğunu belirtmiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz., Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yay., 4. Baskı, İstanbul 2001, s. 3-6.

² Ömer Kürkçüoğlu, “Dış Politika” Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (AÜSBF) Dergisi**, C. 35, S. 1, 1980, s. 310.

³ Cevat Okutan-Fulya Ereker, “Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde “Rejim” Unsuru”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, S.8, 2005, s.189-204.

devletin gücü azalmaya başlayınca, diplomasi de önem kazanmıştır. Çünkü tek başına sınırlarını koruyamayacağını anlayan devlet adamları, dönemin en güçlü devletleri ile iyi geçinmeye çalışmıştır.⁴ İlk dönemlerde Divan-ı Hümayun'da Nişancı tarafından yürütülmüş olan diplomatik faaliyetler, divanın öneminin azalması ve devletin yönetim merkezinin Bab-ı aliye kaymasından sonra Reisülküttablar tarafından yürütülmeye başlanmıştı. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise artık yabancı devletlerle yürütülecek diplomatik münasebetler konusunda, bu alanda uzmanlaşmış, kadrolu elemanların bulunduğu müstakil birimler ve nazırlık kurulmuştur. Osmanlı Devleti, 18. yy 'da bariz bir şekilde güçsüzlüşmeye başlayınca, ilk "sürekli elçilerini" 1793 yılında İngiltere'de görevlendirmiştir.⁵ Devlet çok zayıfladığından, bu yüzyıla kadar sürdürmüş olduğu geçici elçilik düzeyindeki diplomasi anlayışını rafa kaldırmış, "Nizamı Cedid" yenilikleriyle daimi elçilik anlayışına yönelmiştir. Daimi elçilikler, devletin dış politikasına çok önemli hareketlilik getirmiştir. Daimi elçilikler sayesinde Avrupa ile daha iyi iletişim ve etkileşim kurulabildiği gibi, dünyadaki gelişmeler hakkında da süratle bilgi alınabilmıştır.⁶ Daimi elçiliklerin bir rolü de Osmanlı dış siyasetini öğrenmek adına birincil kaynak konumunda olmalarıdır. Daimi elçilikler ekseriyet itibarı ile Avrupa ülkelerinde açılmıştır. Bu da Osmanlı Devleti'nin, Batı ile daha alakadar olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

19. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki dar bir kadronun almış olduğu kararlar Devlet, Almanya'nın yanında yer almış ve Osmanlı, I. Dünya Harbi'ne girmek zorunda kalmıştır. Üzerinde çok tartışılan Almanya ile ittifak, Osmanlı'ya çok pahalıya mal olmuştur. Mondros Mütarekesiyle Osmanlı'ya ağır bedeller ödetmek isteyen İtilaf grubu, İstanbul'u işgal ederek Meclisi feshetmiş ve karar alacak mekanizmaları yok etmeye çalışmıştır. Bu durum, dış politika konularında karar alma yetkisinin yine dar bir askeri zümreye verilmesine neden olmuştur. Ta ki 23 Nisan 1920'de TBMM'nin

⁴ Osmanlı Devleti, Avrupa'yla iyi geçinmeye aslında 16. yy' da başlamıştır. Halil İnalıcık'a göre Osmanlı, siyasi ve ekonomik hatta bazı kültürel ilişkiler bakımından Avrupa ile daima iç içe olmuştur. Bunda Osmanlı'nın zengin kaynaklarının, Avrupa'da XVI. yüzyılda gelişmeye başlayan kapitalist ekonomi anlayışının ve Osmanlı pazarlarının, önemli etkileri olmuştur. İngiltere, 1582'de kurmuş olduğu "Levant Company" adlı korporatif ticaret kumpanyası sayesinde Osmanlı İmparatorluğu ile yoğun ticaret gerçekleştirmiştir. Özetle söylemek gerekirse İnalıcık, Avrupa'nın siyasi coğrafyasında ve ekonomik gelişmesinde Osmanlı'nın önemli bir rol oynadığı tespitini yapmıştır.

⁵ Londra'ya gönderilmiş olan ilk sürekli elçi Yusuf Agah Efendi'dir. Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.313.

açılmasıyla bu durum son bulmuş ve meclisin en önemli gündemleri arasında dış politika konuları, önemli yer almıştır. 1921 Anayasası dış politika kararlarında yetkili merciin Meclis olduğunu bildirmiştir.⁷ Fakat bu yetkiler, Meclis Başkanı olmak üzere Başbakan ve Dışişleri Bakanları'nın elinde toplanmıştır. Bu üçlünün aldığı kararlar kesin hükmünde olmuştur. Mustafa Kemal dış politikada, Osmanlı Devleti gibi devletin milli menfaatleri doğrultusunda kararlar almış, fakat uygulamada Osmanlı'dan farklı bir yol izlemiştir. Osmanlı, devletin ömrünü uzatmak için denge politikası uygulamışken; M. Kemal, yeni kurulmakta olan milli devletin varlığını korumak ve dünyaya duyurmak adına yeni bir yol izlemiştir.

İstiklal Harbi, her ne kadar Batılı devletlere karşı yapıldıysa da, daha sonra gerçekleştirilmiş olan reformlar Batı'dan esinlenerek yapılmıştır.⁸ Türkiye'nin Batı'ya karşı vermiş olduğu mücadeleden ve Lozan'dan sonra Musul Meselesi'nde Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı olumsuz tutumundan dolayı Türkiye, dış politikada bir nebze Rusya ile yakınlaşmıştır. Rusya, Alman tehlikesine karşı Batılı devletleri zaten kendi safına çekmek istemekteydi. Bu bağlamda 1930'lu yıllara kadar Türk-Sovyet yakınlaşması siyasi ve ekonomik olarak yakınlık içerisinde geçmiştir.

1930 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde* Siirt Mebusu Mahmut, Türkiye'nin dış politikası ile alakalı yabancı bir gazeteyle yapmış olduğu yorumda, önemli tespitlerde bulunmuştur. İstiklal Harbi'nden sonra Türkiye'nin, dünya barışına çok ciddi katkılarda bulunduğu, dış politikada izlenmiş olan barışçıl yolun, Türk Milleti'nin huzur ve refahı adına ve ayrıca milli menfaatlerimiz için uygulanması gereken en mantıklı yol olduğu tespiti yapılmıştır. Türkiye, sınırları itibarı ile bir Akdeniz, Balkan ve bir Avrupa devleti olma özelliğinden dolayı Akdeniz'de veya Balkanlar'da dâhil edilmediği bir siyasi teşekkülü, haberdar edilmediği bir siyasi teşebbüsü tabiatıyla iç siyasi emniyetine muhalif görmüş ve bu görüşünde de haklı olarak çeşitli teşebbüslerde bulunmuştur. Türkiye'nin bu dönemde doğu veya batı siyasetinden ziyade, dünya barışını korumaya, her bölgedeki

⁶ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S. 7, 1996, s. 319.

⁷ Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s. 319.

devletlerle iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı belirtilmiştir. Türkiye'nin bir taraftan Doğu ülkeleri ile dostluk antlaşmaları yaparken, diğer taraftan Batı devletleriyle de aynı ölçü ve şartlar altında dostluk, hakem ve ticaret antlaşmaları imzaladığı ve çeşitli ittifaklar kurduğu belirtilmiştir.⁹

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında atmış olduğu bu ittifak adımlarıyla ilerde çıkması muhtemel büyük bir savaşa karşı önlemlerini almak istemiştir. 1932 yılında Washington'da, *The Caucasus Gazetesi*'nin, Atatürk ile Mac-Arthur arasında geçtiği iddia edilen ve iki liderin Dünya'yı bekleyen tehlike ile alakalı yapmış oldukları¹⁰ görüşmede, Atatürk: Versailles Antlaşması'nın I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarını hafifletmediğini, tam tersine rakip devletleri daha da kıskırttığını belirtmiştir. Çünkü yenen devletlerin, yenilen devletleri etnik jeopolitik ve iktisadi hususiyetlerini dikkate almamalarının, büyük tehlikelere sebebiyet verebileceği tespiti yapılmıştır. Atatürk'ün ayrıca Amerikalıların, Avrupa işleri ile alâkadar olmayıp Wilson'un Prensipleri'nde ısrarcı olsalardı, mütareke devresinin daha uzun olacağını ve sonunda barışın gelebileceği yorumunu da yaptığı aktarılmıştır. Atatürk'ün dinamik, çalışkan ve disiplinli bir millet olarak betimlediği Almanya'nın, Avrupa'nın mukadderatı için çok önemli olduğunu ve Almanya'nın İngiltere ve Rusya hariç olmak üzere, bütün Avrupa kıtasını işgal edebilecek bir orduyu kısa bir zamanda teşkil edebileceği tespitini yaptığı da yazılmıştır. Atatürk bu görüşmede, II. Dünya Savaşı'nın 1940 ile 1946 yılları arasında başlayacağını tahmin ettikten sonra Fransa, İngiltere ve İtalya'nın da içinde buldukları durum hakkında çeşitli tespitler yapmıştır. Atatürk, Amerika'nın I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi tarafsız kalamayacağını ve Almanya'nın ancak bu Amerikan müdahalesi ile mağlup olacağını da belirtmiştir.

Bu tahminlerinde yanılmayan Atatürk, gerek Batı ülkeleri gerek Doğu ülkeleri ile Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda dışa bağımlı kalmadan stratejik bir politika sergilemiş ve hükümetin de bu yönde adımlar atmasını sağlamıştır. Başbakan İsmet İnönü, 1930'lu

⁸ Haluk Ülman- Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", **AÜSBF Dergisi**, C: 27, S. 1, 1972, s. 2-3.

⁹ Siirt Mebusu Mahmud, "Türkiye'nin Harici Siyaseti", **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Haziran 1930, s. 2.

¹⁰ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, 5. Baskı, Divan Yay., 2006, s. 133. Çağrı Erhan, 24 Haziran-4 Temmuz 2013 tarihleri arasında TTK'da düzenlenmiş olan konferansta, bu görüşmenin gerçekleştiğini fakat içeriği hakkında

yılların ikinci yarısında Sovyetler ile yaşanan soğukluktan dolayı Batı'ya yakınlık anlayışını tercih etmiş ve Türkiye'yi çıkması muhtemel savaştan Batı İttifakına sığınarak korumayı hedeflemiştir.¹¹ II. Dünya Savaşı sırasında ise Türk devlet adamları, Avrupa Devletleri'nin çıkar çatışmalarına alet olmamak için her türlü diplomatik yolları denemiş, ülkeyi savaşa sokmamak için devletlerarasındaki dengeye çok dikkat etmişlerdir. Bu politika çok etik bulunmasa da Türkiye, stratejik konumunun önemini koruyarak, İngiltere, Almanya ve Rusya'ya karşı statükoyu koruyabilmiştir. İsmet İnönü'nün bu şekilde bir dış politika uygulamasının temelinde, I. Dünya Savaşı'nda ağır yara almış Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu sıkıntılardan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politika geleneğinden gelen tecrübeler yatmaktadır. Nihayetinde dönemin devlet adamları, Mihver ve Müttefik güçlerin çeşitli baskılarına rağmen ince politikalarla Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başarmışlardır.¹² Fakat bu politikanın, Türkiye'yi savaş sonrasında uluslararası arenada yalnız bıraktığı yorumu da yapılmıştır. Türkiye, Batı'dan yana safını belli etmiş fakat savaşta üstüne düşen sorumlulukları yerine getirmediği için, 1945 Yalta (Kırım) Konferansı'nda İngiltere ve ABD, Rusya'nın boğazların statüsünün değiştirilmesi ile alakalı teklifine karşı sessiz kalarak, tepkilerini belli etmişlerdi.

Türkiye, II. Dünya Savaşı başında İngiltere ve Fransa ile kurmuş olduğu ittifak nedeni ile kendisinden bekleneni vermediğinden,¹³ savaştan sonra yalnızlık içerisine girmiş ve Sovyet tehdidi ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Türkiye bu yalnızlıktan kurtulabilmek ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün San Francisco Konferansı'na katılabilmek için kâğıt üzerinde 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Bunun üzerine Rusya, 1925 yılında imzalanmış olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını iptal ettiğini duyurmuştur. Türkiye, yeni bir antlaşma yolu denediyse de Rusya, Boğazlar üzerinde hak ve Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştur. Gittikçe gerginleşen bu ilişkiler, Türkiye'nin ABD'ye yakınlaşmasına neden oldu. Çünkü ABD,

Amerikan arşivlerinde herhangi bir belgenin olmadığını önemle altını çizmiştir. Dolayısı ile gazete ve kitaplarda geçen bu içeriklerin tam olarak doğruluğunun tespit edilemediğini belirtmiştir.

¹¹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C. 2, 5. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2010, s. 576.

¹² Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 29, 2010, s. 267.

¹³ Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, "**İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965), Dışişleri Bak. Yay., Ankara 1968, s. 127-128.

boğazlar konusunda Rusya'nın isteklerine karşıydı.¹⁴ Türkiye ile Rusya arasında diplomatik krizler yaşanırken 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman, kendi adıyla meşhur olan doktrini açıklamış ve Türkiye'yi destekleyen bir açıklamada bulunmuştur. Türkiye'yi rahatlatmış olan bu açıklama ile Sovyetlere karşı ciddi bir dayanak bulunmuş olundu. Truman Doktrini ile Türkiye'ye askeri yardım sağlanmış ve Türkiye daha net olarak, Soğuk Savaş süresince Batı'dan yana olduğunu belli etmiştir.¹⁵

İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa merkezli olan Türk Dış Politikasının, uluslararası alanda değişen dengelerden dolayı iki merkezli yani ABD ve Rusya arasında geçeceğini anladığından, iç politikada da bazı değişiklikler yapmanın gerekliliğini anlamıştır. Müttefiklerin kazanmış olduğu zafer, otoriter ve tek partili yönetimlere karşı olduğundan Türkiye, eğer Batılı bir devlet olmak istiyorsa tek parti anlayışına son verip demokratikleşme adına birçok yenilik yapmalıydı. Bu doğrultuda San Francisco Konferansına gidilmeden önce kapatılmış olan Tan, Vatan ve Tasviri Efkâr Gazeteleri açılmıştır.¹⁶ 1945 yılı bütçe görüşmelerinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Emin Sazak, ret oyu kullanarak yeni bir parti kurulacağını ilk mesajlarını vermişlerdi.¹⁷ Nihayetinde 1946 yılında Demokrat Parti, Türk siyasal yaşamına çok önemli izler bırakacak olan muhalefet partisi olarak, ilk adımını atmış oldu. DP kurulduktan sonra, CHP tarafından erkene alınan seçimler nedeni ile zor bir süreçle karşı karşıya kaldı. DP, yeteri kadar hazır olamadığı için 65 milletvekili ile meclise girebildi.¹⁸ DP, kurulduktan sonra birçok baskıya ve sınırlamaya maruz kaldığını iddia

¹⁴ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih(1923-1950)", Sina Akşin (Ed.), **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (154-174), Cem Yay., İstanbul 1995, s. 172.

¹⁵ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, 1. Basım, İmge Yay., Ankara 1990, s. 9.

¹⁶ İsmet İnönü, birçok konuşmada çok partili meclis olma fikrini gündeme getirmiştir. İnönü, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmış olmasının hata olduğunu bu hatanın hem kendisine hem de Atatürk'e ait olduğunu açıkça belirtmiştir. İnönü, ikinci partinin kurulması fikrini yayarken, bir yandan da CHP hükümeti çeşitli uygulamalarından dolayı sert tepkiler almaktaydı. Hükümete karşı tepkilerin arttığı bu dönemde "Çiftçiye Topraklandırma Kanunu" farklı düşüncedeki mebusların hükümete olan eleştirileri daha da gün yüzüne çıkmasına vesile olmuştur. Bkz. Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), a.g.e.,** s. 548-555.

¹⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, 4. Baskı, Hil Yay., İstanbul 2010, s. 24-32.

¹⁸ Feroz Ahmad, 1946 ve 1950 yıllarını Türk demokrasisi adına bir geçiş dönemi olarak görmüştür. Demokratların şartların daha olgun hale gelinceye kadar seçimlere girmeyeceğini açıklaması, CHP'nin bazı yasaları çıkarmasına sebep olmuştu. Üniversitelere idari özgürlük, Basın yasasında serbestlik gibi demokratik kararlar alınmıştır.. Aynı zamanda hükümet, DP'nin seçimlere katılmamasının kapatılma nedeni olabileceği tehdidinde bulunmasıyla demokratların seçimlere girmesini istemiştir. İnönü, ülkeyi o döneme kadar görülmemiş bir liberalleşme siyasetine götürmüştür. Ahmad, İnönü'nün bu uygulamasının gerek çok partili

etmiş ve bu sorunu cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile çözmeye çalışmıştır. İnönü, hem iktidar hem de muhalefet liderleri görüşmeler yapmış ve Türk siyasi hayatına çok önemli bir iz bırakmış olan “12 Temmuz Beyannamesi” ile tek parti geleneğine son verecek olan bir açıklama yapmıştır.¹⁹

Demokrat Parti, 1950 yılı itibarı ile Türkiye’nin ilk serbest seçimlerini kazanarak²⁰, Mustafa Kemal Atatürk ile başlamış olan 27 yıllık Tek Parti dönemine son vermiştir. Bu değişim, aynı sosyal ve siyasal kültürün içinde yoğrulmuş insanlar tarafından gerçekleştirildiği için, Türkiye’nin dış politika anlayışında çok büyük değişim yaşatmamış sadece kimlikler değişmiştir. DP iktidarı süresince dış politikada belki de en önemli değişim, Sovyetlere karşı daha sert ve net şekilde ABD yanlısı bir politika izlenmesi ve DP’nin seleflerine oranla daha batıcı olduğunu gösteren adımlar atmış olmasıdır.

DP, Batılı müttefiklerden ayrıcalıklar koparabilmek için, Türkiye’nin tek parti dönemi’nde dış politikada çok hatalar yapmış olduğunu sık sık dile getirmiş ve bu politikaları eleştirmeye başlamıştır. Adnan Menderes, 29 Mayıs 1950 tarihinde TBMM de açıklamış olduğu hükümet programında genel anlamda Birleşmiş Milletlere bağlı kalınacağını, geleneksel olan İngiliz ve Fransız ittifakına özen gösterileceğini ve ABD ile sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan bir politika izleneceği açıklamasını yapmıştır. Adnan Menderes ayrıca, dış politikadaki en büyük amacının ise, Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla Türkiye’nin barışçı siyasetini destekleyen Birleşik Amerika ve büyük müttefikler İngiltere-Fransa ile siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkileri daha da kuvvetlendirmek olduğunu belirtmiştir.²¹ Ayrıca ABD ve diğer müttefiklerin Doğu Akdeniz’in güvenliği meselesine dikkatlerini çekmek de Türkiye’nin en önemli bir dış politika hedefleri arasında yer almıştır.

yaşama umut bağlamasından gerekse Batı ile giderek artan ilişkilere bağlı olduğu yorumunu yapmıştır. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, 2. Baskı, Sarmal Yay., Yavuz Alogan(Çev.), İstanbul 1995. s. 153.

¹⁹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Siyasal Etkileri Ve Önemi Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2012/2, S. 16, s. 97.

²⁰ 1946 seçimleri ile çok partili hayata geçilmişti fakat çift dereceli seçim ve açık oy-kapalı tasnif yöntemi geçerliydi. Bu bakımdan 1950 seçimleri usul yönüyle demokrasi tarihimiz açısından çok önemlidir. İlber Ortaylı 1950 seçimlerinin de olumsuz yönlerinden bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Timaş Yay., 8. Baskı, İstanbul 2011, s. 93-94.

²¹ **TBMM**, ZC. Dönem IX, C.1, Birleşim 29.05.1950., s. 31.

Celal Bayar, 22 Mayıs 1950 tarihinde 387 oyla Cumhurbaşkanı seçildiği gün, TBMM’de yapmış olduğu konuşmada, Menderes’in aksine İnönü döneminin dış politikasını eleştirmemiş, İnönü Dönemi’nde gerçekleştirilmiş olan ABD ile olan ilişkilere yapıcı yaklaşmıştır. Türkiye’nin emniyet ve istiklâlinin Amerika için hayati ehemmiyette olduğunu ve bunun Truman Doktrini ile tüm Dünya’ya ilan edildiğini, Türkiye’ye silah yardımı yapılması hakkında Birleşik Amerika Devletleri ile yapılan antlaşmanın bu devrede imzalandığını da söylemiştir. Bayar ayrıca, Avrupa’yı iktisadi bakımdan kalkındırmak için yapılan yardımdan Türkiye’nin istifade etmesi bu devrede temin olunduğunu, Türkiye’nin Avrupa İktisadi İşbirliğine bu dönemde girildiğini belirtmiştir. Amerika ile sıkı dostluk ve işbirliği geniş nispette olduğunu, Başkan Truman’ın, İsmet İnönü’ye gönderdiği hususi mesajla, iki memleket arasındaki münasebetlerin eriştiği yüksek derecenin kıymetli bir vesikası olarak yaşatılmakta olduğunu bildirmiştir. Celal Bayar, konuşmasının devamında İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifakımızın geçen yıl tekrar teyit edildiğini, İtalya hükümetiyle de son günlerde bir dostluk antlaşması imzalandığını bildirmiştir. 1949 yılında, Türkiye bir Avrupa Devleti olarak Avrupa Birliği Konseyine katılmaya davet edilmiş olduğunu böylece Türkiye’nin, Avrupa Birliği Konseyi’nin hatırı sayılır bir uzvu olduğunu da belirtmiştir. Dış siyaset bakımından, Batı âlemi ile olan bugünkü işbirliğimiz tarihin hiçbir devrinde görülmemiş derecede genişlemiş ve kuvvetlenmiş olduğunu da söylemiştir.²²

Görüldüğü gibi Bayar, seleflerinin uygulamış olduğu Batı yanlısı politikanın kendileri açısından sorun olmadığını kabul etmiştir. Bu doğrultuda gerek Celal Bayar gerekse Adnan Menderes, çeşitli temaslarda bulunmak üzere yurt dışına resmi ziyaretlerde buldukları gibi; Türkiye de bu dönemde, yabancı devlet başkanları düzeyinde 12 ülkeye ev sahipliği yapmış ve birçok ülkeyle çeşitli ekonomik, siyasi ve askeri antlaşmalar imzalamıştır.

²² TBMM, ZC. Dönem IX, C.1, Birleşim 22.05.1950. Ayrıca Bkz. **Ayın Tarihi**, 22 Mayıs 1950.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI'NIN DEVRALDIĞI DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

Devletlerin izlemiş oldukları iç ve dış politika uygulamalarında, kendinden önceki devletin bırakmış olduğu politik mirasın etkisi kaçınılmazdır. Dış politika kararlarında devleti yönetenlerin amaçları ülkenin milli menfaatleri olsa da, dönemsel olarak uygulamaların farklılık göstermesi doğaldır. Çünkü küreselleşen dünya, uluslararası ilişkilerin boyutlarını etkilemiş ve devletleri her dönem farklı tedbirler almaya yöneltmiştir. Demokrat Parti'nin (DP) uygulamış olduğu diplomatik ilişkilerin amaçları da her devlette olduğu gibi, Türkiye'nin milli menfaatlerini gözetmek ve bu doğrultuda gerekli güvenlik tedbirleri almak olmuştur. Bu bağlamda DP'nin dış politika anlayışını anlamak için Osmanlı Devleti'nin, Atatürk dönemine bırakmış olduğu diplomatik mirasa ve Atatürk Dönemi'nin ise İsmet İnönü Dönemi'ne bırakmış olduğu diplomatik mirasa değinmek, konumuzun muhtevası açısından faydalı olacağı düşünülmüştür.

1.1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan III. Selim Dönemi'ne kadar beş yüzyıllık sürede dış politikada yabancı devletlerle kurduğu hukuki, siyasi ve ticari ilişkilerde “eman” sistemini benimsemiştir. Kelime olarak eminlik, korkusuzluk, yardım isteme, aman dileme, şikâyet ve rica anlamına gelmekte²³ olan “eman”, İslam'ın iki ana unsuru sayılan Kur'an ve sünnetle çerçevesi belirlenmiş, İslam ülkelerine sığınmak isteyen yabancı birine veya bir

²³Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat”, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2012, s. 246.

orduya verilen güvenlik belgesi, olarak da tanımlanmıştır.²⁴ Osmanlı’da “eman” sisteminin en sık kullanıldığı alanlar, Avrupalıların Osmanlı’da açmak istedikleri elçiliklerin güvenliğini sağlamak adına ve tüccarların rahatça ticaret yapabilmeleri için “eman” veya diğer adıyla “ahidname” istemeleriyle olmuştur. Bu sistem Avrupa’nın üstünlüğünün kabul edilip “muvazene” sistemine geçişle son bulmuştur. Avrupalıların İstanbul’da elçilik açmak için istedikleri “emannameler” Osmanlı’nın üstünlüğünün göstergesi olarak değerlendirilebilir. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’un Fethi’nden sonra gayrimüslim halka “emanname” vererek güven içerisinde yaşamalarına olanak vermesi, bu belgenin değişik amaçlı kullanımına ayrı bir örnektir.²⁵ Eman sistemi’nin temelinde Osmanlı’nın bir İslam Devleti olmasının etkileri de düşünülebilir. İslam devlet anlayışının oluşması ve devletlerarası ilişkiler sisteminin belirlenmesi ise, ilk olarak Hz. Muhammed Dönemi’nde Medine’de İslam Devleti’nin kurulması ile başlamıştır. İslamiyet’in yayılmaya başlamasıyla, gayrimüslim devletlerle antlaşmalar artmış ve diplomatik faaliyetler hız kazanmıştır. Eman sistemi’nin temelini oluşturan İslam dininde, sözleşmelere/ahitlere riayet edilmesi, Allah’a olan inancın temeli sayılmış; ahitlere, gerekçe olmaksızın riayet edilmemesi büyük suç ve günah kabul edilmiştir.²⁶

Müslüman ve gayrimüslim devletlerarasında yaşanan diplomatik faaliyetler dış politikada “Dâr-ül İslam” ve “Dâr-ül Harp” prensibini ortaya çıkardığı belirtilmiştir.²⁷ Dâr-ül İslam ve Dâr-ül Harp bir İslam hukuk prensibi sayıldığı gibi İslam’ın Dünya’ya bakış

²⁴Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devleti’nde “eman istemi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 6-7.

²⁵İslam hukukuna göre, hukuki statüsü ne olursa olsun, kadın-erkek her Müslüman herhangi bir gayr-i Müslime “eman” verebilir. Hür veya esir her Müslüman bu hakka sahip olup bir hususta velayet sahibi olarak “eman” verme salahiyetine haizdir. Onun tercihi ile “eman” ihraz eden yani kazanan şahıs veya şahıslar, cemaat, masuniyete ve masuniyetin bütün neticelerinden istifadeye hak kazanmış olurlar. Daha detaylı bilgi için bkz. Aydın Taneri, “Türk Tarihinde Eman Kurumu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.17, S. 28, 1995, s. 166. Ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, TTK Yay., Ankara 2011, s. 491.

²⁶Kur’an-ı Kerim’de bu konuyla alakalı şu ayetler yer almaktadır: “*Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin*” (**Maide Suresi, 1**). “*Anlaşma yaptığınızda, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin, Allah’ı kendinize kefil göstermek suretiyle pekiştirdiğiniz yeminlerinizi asla bozmayın...*” (**Nahl Suresi, 91**). “*Ve yetimin malına erginlik çağına yetişinceye kadar yaklaşmayın, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Ve verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir*” (**İsrâ Suresi, 34**). “*Ve antlaşma yaptığınız zaman da Allah’ın ahdini yerine getiriniz ve yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayınız. Hâlbuki Allah Teâlâ’yı üzerinize kefil kıldığınızdır. Şüphesiz ki, Allah Teâlâ yapacağınız şeyi tamamen bilir*” (**Nahl Suresi, 91**). **Kur’an-ı Kerim**, Maide Suresi, 1, Nahl Suresi, 91, İsrâ Suresi, 34.

²⁷Yusuf Sayın, “Din ve Uluslararası İlişkiler: İslam’ın Dış Politika Kuramı”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi), Konya 2010, s. 27-30.

açısı da diyebileceğimiz bu iki kavram Osmanlı Devlet anlayışını da etkilemiştir. Dâr-ül İslam ve Dâr-ül Harp prensibi, Hz. Muhammed Dönemi'nde ve bir İslam Devleti olan Osmanlı Dönemi'nde devletlerarası ilişkilere yani kültürel, diplomatik ve ticari münasebetlerin kurulmasına engel olmamıştır. Diğer bir açıdan bu prensibin, Osmanlı Padişah ve devlet adamlarında III. Selim Dönemi'ne kadar sürecek olan Batılı Hristiyan devletlerini denk görmeme veya küçük görme telakkisine sebep olduğu belirtilmiştir.²⁸

İslam olmayan devletler Dâr-ül Harp görüldüğünden o ülkelerin devlet başkanlarını kendilerine denk saymayan Osmanlı devlet adamları, III. Selim Dönemi'nden itibaren yabancı devletlerle ilk ciddi ilişkileri kurmaya başlamıştır. Aslında Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi dâhil, özellikle Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) zamanında Batılı devletlerle sürekli ilişki halindeydi; fakat bu ilişki “üstünlük prensibi” anlayışı içinde yapılmaktaydı. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı'na yazdığı mektupta kendisini pek çok ülkenin ve halkın hükümdarı olarak tanıtırken, Fransa Kralı'na hitabının, ... *sen ki Fransa Krallığı'nın Kırallı Fransuva'sın*, şeklinde olmasıdır.²⁹ Bu üstünlük prensibi Osmanlı'nın ağır yenilgiler aldığı Karlofça Antlaşması'na kadar sürmüştür. Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya yaklaşımı da farklı değildi. Papalığın önderliğindeki Hristiyan dünyası kendilerinde Müslümanlara karşı bir üstünlük görmüş ve yaklaşık 500 yıl sürmüş olan Haçlı seferlerini Müslümanlara karşı yapmışlar ve kendi inançlarına göre sorumluluklarını yerine getirmişlerdi. Osmanlı'daki Dar-ül Harp anlayışına benzer anlayış Hristiyanlarda da görülmüş, Hristiyan olmayan devletler Hristiyan hukuk sistemi dışında tutulmuştur.³⁰ Karşılıklı devletlerarası hukuk kurallarının işleminde görüldüğü gibi dinin etkisi büyüktür; fakat Avrupalı Devletler ile Osmanlı Devleti'nin ilişki kurmasına engel teşkil etmemiştir.

Avrupa ve Osmanlı arasındaki ilişkiler Karlofça ile farklı bir boyut kazanmıştır. Karlofça'dan sonra Macaristan ve Transilvanya'yı Avusturya'ya, Podolya, Ukrayna, Polonya ve Mora'yı Venedik'e, Asof'u Rusya'ya bırakmak zorunda kalan Osmanlı Devleti

²⁸ Enver Ziya Karal, “Nizamı Cedit Islahatı”, **Osmanlı Tarihi**, C. V, TTK Yay., Ankara 2011, s. 73.

²⁹ Kemal Girgin, **Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, TTK Yay., Ankara 1992, s. 40.

³⁰ Halil İncelik, “Türk Diplomasi Tarihi'nin Sorunları”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. XVI.

toprak kaybına ilaveten, kendisine vergi veren Hristiyan devletlerden bu vergiyi de alamamıştır.³¹ 1699 Karlofça ile Osmanlı dış politikada köklü değişikliklere gitmiş, fetih anlayışını ve yayılcı politikayı bir tarafa bırakmış “muvazene/denge” politikası gütmeye başlamıştır. Bu yeni süreçte Osmanlı Devleti kendi varlığını koruma adına yeni politikalar üretmiş ve değişik diplomatik faaliyetleri yürütmüştür.³²

Avrupalılar, Osmanlı'nın küresel bir güç olduğunu anladıkları andan itibaren İstanbul'da daimi elçilikler açmaya başlamışlardı. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Osmanlı Devleti Cenevizlilere kapitülasyonlar vererek, Venediklilere başkentte daimi elçi bulundurma hakkı tanımış ve Venedik bayrağı çeken gemilere ateş edilmeme gibi ayrıcalıklar vermiştir. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da ilk zamanlarda sürekli elçiliği bulunan tek ülke Venedik iken sonraki yıllarda diğer Avrupa devletleri de büyükelçilik statüsünde yer almaya başlamıştır.³³ Zamanla devletin başkentindeki diplomasi ağı genişlemiştir. Osmanlı Devleti'nin ise yabancı devletlerde mukim elçilerden ziyade geçici vazifeyle gönderdiği elçiler vardı.³⁴

Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerde uzunca bir süre daimi elçilik açmamasının sebepleri hakkında farklı görüşler vardır: Karal, Osmanlı'nın gayrimüslim Avrupa'yı küçük görmesinden dolayı eşit siyasal ilişkilerin kurulamadığını belirtmiştir.³⁵ İnalçık ise bu konuda Osmanlı'nın İslam hukukunun dışına çıkmadığını, dış ilişkilerde eman sistemini kullandığını ifade etmiştir.³⁶ Bu görüşlerden farklı olarak İpşirli, Osmanlı'nın daha önceki Türk ve İslam Devletleri'nde böyle bir uygulama görmediğinden buna ihtiyaç duymadığını,

³¹ Belkıs Altunış-Gürsoy, “Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi** [bilig], S. 36, Ankara 2006, s.139.

³² İnalçık, s. XV-XVII.

³³ Tanzimat'ın ilanından önce elçilere devlet temsilcisi değil misafir işlemleri yapıldı. İlaşeleri ve harcamaları devlet tarafından karşılanırdı, Temsil ettikleri devlet ile Osmanlıların ilişkileri bozulunca yabancı elçiler Yedikule Zindanına atılırlardı, bkz. Cezmi Karasu, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış”, **OTAM Dergisi**, S. 4, 1993, s. 205-206.

³⁴Geçici elçilerin çok önem görevleri vardı. Bunlar, bir şehir kuşatıldığında veya alınacağı zaman kan dökülmemesi adına padişahın önerisini götürmek, kazanılan bir zaferi duyurmak, barış teklifinde bulunmak, padişahın cülûsunu bildirmek, padişahın hediyelerini veya bir mektubunu götürmek, barış yapmak, vergi istemek, tahta yeni çıkan bir Avrupalı kralı tebrik etmek, taç giyme törenine katılmak, antlaşma şartlarını görüşmek, arabuluculuk etmek, öteki devletlerin Osmanlılar hakkındaki görüş ve fikirlerini anlamak, Osmanlı Devleti'ne taraftar kazanmak, Osmanlı Devleti'nin alacaklarını toplamak, iyi dostluk ilişkileri kurmak gibi vazifelerdi. Bkz, Girgin, **a.g.e.**, s.39.

³⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 73.

³⁶ İnalçık, **a.g.m.**, s. XVI.

ayrıca Osmanlı'nın değişik haber alma ve istihbarat teknikleri sayesinde daimi elçilik açmaya gerek duymadığını belirtmiştir. İstanbul'daki yabancı elçiliklerin de gerekli bilgileri Divan-ü Hümayuna iletmeleri belli bir ihtiyacı karşılamaktaydı. İpşirli, yabancı devletlerde daimi elçilik açılmamasının sebebini sadece İslam hukuk kuralları olarak göstermenin doğru olmadığını, bunda İslami geleneksellik ve teamüllerin de etkili olduğunu belirtmiştir.³⁷ Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerde elçilik açmamasının sebepleri arasında, elçilerin yabancı dil bilmemesi de yer almaktadır. Dış politikada çok büyük bir sorun teşkil eden bu mesele ancak 18. yüzyılda ciddi olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin hızla genişlemesi beraberinde dış politikadan anlayan, yabancı dil bilen bürokratlara olan ihtiyacı da ortaya çıkarmıştır. Özellikle İstanbul'un Fethi'nden sonra İstanbul'da elçiliklerin artması ile diplomasiye daha çok önem verilmiştir. Osmanlı ile yabancı ülkeler arasındaki ilişkiyi önceden sadrazamlar yürütmüştür. Her sadrazam, yanında yabancı dil bilen bir tercüman bulundurmıştır. Koloğlu, Kanuni Dönemi'nden itibaren tercümanlığın başladığını ve dış politikada etkileri olduğunu belirtmiştir.³⁸ Bu tercümanlar Hristiyan halktan olup dürüst, çalışkan ve Osmanlı'ya sadık kimselerden seçilmiştir. Özellikle Rum vatandaşlar bu görevi yerine getirmede çok başarılıydılar. Rumların yoğunlukta olduğu Divan-ı Hümayun tercümanları "Fener Beyleri" olarak anılmışlardır.³⁹

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemlerde diplomasiye aşırı önem verme ihtiyacı duymamıştır. Çünkü Devletin diplomasideki gücü askeri gücüne dayanmaktaydı. Bu nedenle başka devletlerle ilişkilerini de askeri gücü biçimlendirmiştir.⁴⁰ Bu durum III. Selim Dönemi'nde farklı bir seyir almıştır. III. Selim Dönemi'ne kadar yabancı devletlerle olan ilişkilerde yabancı devlet başkanları, padişaha denk sayılmamaktaydı. III. Selim ile bu anlayış değişmiştir.⁴¹ Osmanlı'nın diplomatik

³⁷ İpşirli, **a.g.m.**, s. 8.

³⁸Orhan Koloğlu, "Osmanlı Diplomasisinde Rumların Rolü Ve Tanzimat'la Birlikte Fransızcanın Yaygınlaşması", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 129.

³⁹ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Kültür Yay., C. 2., İstanbul 1977, s. 739-742.

⁴⁰ Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, 313.

⁴¹ Karal, **a.g.e.**, s. 73.

ilişkilerinin değişmesinde Fransız İhtilali'nin etkileri de söz konusudur. III. Selim, Fransız İhtilalinden üç buçuk ay önce tahta geçmiştir. “*Kadim Dost*” olarak bilinen Fransa'da yaşanan yönetim biçimindeki değişikliği Osmanlı zorda olsa kabul etmiştir. Yeni Fransa'nın saldırgan politikası Kadim dostları düşman yapmıştır. Çünkü Fransa, stratejik öneme sahip Mısır'a saldırmış, zor durumda kalan Osmanlı Rusya ve İngiltere'den yardım istemek zorunda kalmıştır. Daha önce Prusya ve İsveç ile kurulan diyalog bilinse de Fransa'nın Mısır'a saldırmaması Osmanlı'da “mütekabiliyet” prensibinin devreye girdiği ilk olay olarak bilinir.⁴² Bunu, gittikçe güç kaybeden Osmanlı'nın artık diplomasiye önem vermeye başlaması olarak da görebiliriz.

Osmanlı Diplomasisi'nin çağdaş bir düzeye gelmesinde II. Mahmud'un yapmış olduğu yeniliklerin de önemli payı vardır. II. Mahmud, tahta çıktıktan sonra Batılı ülkelerle kurmak istediği diplomatik ilişkileri Doğu sınırındaki sorunlar yüzünden geliştirememiştir. Amcası III. Selim Dönemi'nde Osmanlı'yı ilk defa dış yardıma muhtaç hale getiren Mısır meselesi, kaderin bir cilvesi II. Mahmud'u da dış yardıma muhtaç hale getirmiştir. Osmanlı'nın Mora İsyanı'nın bastırılmasında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesi tüm dünyada artık Osmanlı'nın zayıfladığının bariz bir göstergesi olmuştur. Mehmet Ali Paşa'ya isteklerinin verilmemesi padişahla aralarının açılmasına sebep olmuştur. Kavalalı, üzerine gelen Osmanlı askerlerini yenmiş ve ordularına Anadolu içlerine ilerlemesi emrini vermiştir. İbrahim Paşa'nın,⁴³ Akka, Şam, Halep ve Hatay'ı alarak Konya'ya ilerlemesi II. Mahmud'un yaptığı inkılâplara kırgın olan halkı memnun etmiştir. Anadolu içlerinde Osmanlı birliklerini de yenen İbrahim Paşa 1833'te Kütahya'ya girdi. İbrahim Paşa, halka Osmanlı Veziri gibi davranıp İzmir'e Vali atamaya kalkınca Padişah, Rus Çarı'ndan yardım istemiş böylece Mısır sorunu tekrar uluslararası bir sorun olmuştur.⁴⁴

II. Mahmud, dış politikada yabancı devletlerden yardım almanın faydasını görmüş ve bunu daha da geliştirmek adına amcasının başlattığı çevirmenlik çalışmalarını bir adım daha ilerleterek sistemli hale getirmiştir. Ordudaki eğitimcilerin büyük çoğunluğu

⁴²Orhan Koloğlu, “Fransız Devrimi'nin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999,s. 13-19.

⁴³ Mehmed Ali Paşa'nın oğlu.

⁴⁴ Akkündüz-Öztürk, **a.g.e.**, s. 239.

yabancılardan oluştuğu için çevirmen ihtiyacı hat safhadaydı. Gayri Müslimlerin yardımına başvuruldu ama bu ciddi sakıncalar doğurabilirdi. Böylelikle bürokraside etkin olabilmek için, Müslümanların yabancı dil öğrenmeleri büyük bir zaruret haline gelmiştir.⁴⁵ II. Mahmud tercüme faaliyetine önem vermiş ve 1822’de temelleri atılmış olan fakat eksikleri olan Tercüme Odası’nı, 1833 yılında daha kapsamlı halde yeniden açmıştır.⁴⁶ Amaç devletin yalnızlık politikasından kurtulması ve dış ülkelerle olan resmi yazışmalarını yürütmek yanında yabancı dil, özellikle Fransızca bilen memurların ve Batı hakkında fikir sahibi olan bürokratların bu odadan yetişmesini sağlamaktır. Mustafa Reşid Paşa ve Keçecizade Fuat Paşa gibi Tanzimat Dönemi’nin önemli bürokratları⁴⁷, Ali Paşa, Ahmet Vefik Efendi, Safvet Paşa ve Sadık Rıfat Paşa gibi ilk bürokratlar ilk yabancı dil eğitimlerini bu kurumda almışlardı. Osmanlı Hariciyesi’nin modern manada kurulması ise yine, II. Mahmud Dönemi’nde gerçekleşmiştir. Geleneksel Osmanlı devlet sisteminde Divan-ı Hümayun Kâtipleri ve Kalemleri’nin başı olan Reisü’l Küttâb, 11 Mart 1836 tarihinde Umur-u Hariciye Nezâreti’ne dönüştürülmüştür. Böylece 1832’den buyana Reisü’l Küttâb görevini icra eden Mehmed Akif Efendi ilk Osmanlı Hâriciye Nâzırı olmuştur.⁴⁸ Böylece hem yabancı dil bilen hariciye bürokratları yetiştirilmiş ve hem de bunları istihdam edeceği Dışişleri Bakanlığı kurulmuştur. Tanzimat Dönemi’ne damgasını vuran bürokratların birçoğu bu dönemde kurulan Tercüme Odası ve Hariciye Nezareti’nden yetişmişlerdir. Bu iki kurum, dış ilişkiler ve Batılılaşma politikalarına yön verecek insanlar yetiştirmek amacındaydı.⁴⁹

Osmanlı Devleti’nin Amerika ile olan ilişkileri de diplomasi tarihimiz açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin temeli Osmanlı Dönemi’nde atılmıştır. İngiliz sömürgesi altında buldukları dönemlerde Amerikan gemileri, İngiliz bayrakları ile Osmanlı sularında bir takım ticaretler

⁴⁵Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Boğaç Babür Turna(Çev.), Arkadaş Yay., Ankara 2009, s. 107.

⁴⁶ Cahit Bilim, “Tercüme Odası”, **OTAM Dergisi**, S. 1, 1990, s. 38.

⁴⁷ Cezmi Karasu, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisi’ne Genel Bir Bakış”, **OTAM Dergisi**, S.: 4, 1993, s. 207.

⁴⁸ Soysal, **a.g.e.**, s. 72-78.

⁴⁹ Bilim, **a.g.m.**, s. 43.

yapmışlardır.⁵⁰ Osmanlı ile Amerika arasındaki ticari boyutta olan ilişkilerin, siyasi boyut kazanması ilk olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra başladığı belirtilmiştir.⁵¹ 1823 Monroe Doktrini⁵² ile II. Dünya Savaşı'na kadar ekonomisini güçlendiren ABD, 1941 yılından sonra dış politikada sesini duyulur hale getirmiş ve dünya siyasetine yön vermiştir. II. Dünya Savaşı'na kadar ticari çıkarlar doğrultusunda ilişkiler kurmuş olan iki ülke, aslında 1850'li yıllarda ABD'nin misyonerlik faaliyetleri ile siyasi temaslarda bulunmuşlardı. Amerikalı diplomatların, Bâbîâli'ye başvurarak azınlıkların, özellikle Ermenilerin, hakları ile ilgili taleplerde bulunmuş olmaları ilişkilerin ekonomik boyuttan, siyasi boyuta geçtiğini göstermiştir.⁵³

1783 İhtilal Mücadelesi ile bağımsızlığını kazanmış ve tüm kolonilerine hürriyetlerini kazandırmış olan ABD, hızla gelişmiş ve iç yönetimdeki birlikteliği sağladıktan sonra ekonomisini güçlendirme adına uluslararası ticarete önem vermiştir.⁵⁴ Gittikçe büyüyen ABD ile Osmanlı arasındaki ilişkiler her ne kadar ekonomik amaçlı gözükse de ilerleyen yıllarda ABD'nin, Osmanlı topraklarında eğitim kurumları açması ve misyonerlik faaliyetlerini desteklemesi, ilişkilerin boyut değiştirdiğini göstermesi açısından önemlidir.⁵⁵

Misyonerlerin, özellikle Osmanlı'daki Ermeniler ile kurdukları etkileşim, Türkler ile Ermeniler arasındaki yüzyıllarca süren olumlu ilişkilere darbe vurmuştur. Hıristiyan olmalarından dolayı misyonerlerin Ermenilerle yakın ilişki kurması normaldi fakat o tarihe

⁵⁰İki ülke geçmişinde hiç savaş yaşamamıştır algısının doğru olmadığını belgeleyen Kurat, İngilizlerin hâkimiyeti altındaki XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra bazı Amerikan gemilerinin Fas, Cezayir Tunus ve Trablus'a gelip gitmeğe başladıkları dönemde, Osmanlı ile Amerika denizlerde çatışma yaşamışlardır. 1774'ten sonra İngiltere, Akdeniz'e giden Amerikan gemileri üzerindeki himayesini kaldırmış ve ticari faaliyetlerine karışmamıştır. Dolayısıyla Akdeniz'e gelip giden Amerikan ticaret gemileri, bu devirde buralara gelen bütün Avrupa memleketleri gemileri için tehlike arz eden, "Berberi Korsanları'na" hedef olmuşlar ve savaşmışlardır. Zahren Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında, fakat fiilen müstakil bir durumda bulunan Kuzey Afrika Ocakları'na Avrupalılar, "Berberi Korsanları" (Barbary Corsairs) adını vermişlerdir. Bkz. Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları İle Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 2, 1964, s. 175-176.

⁵¹Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Kastaş Yay., C. 2, İstanbul 2010, s. 488.

⁵²Bkz. **Dipnot** no:73.

⁵³Nurdan Şafak, **Osmanlı – Amerikan İlişkileri**, OSAV Yay., İstanbul 2003, s. 70.

⁵⁴M. Swearingen, "Amerikan İhtilâline Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 1, 1957, s. 75.

kadar Türklerle hiçbir ciddi sorun yaşamayan Ermeniler'in, misyonerlerin azınlık hakları çerçevesinde yaptıkları propagandalar nedeniyle, Osmanlı yönetiminden istekleri artırmıştır. Çok uluslu bir imparatorluğun, Ermenilerin bu isteklerine cevap vermesi demek, diğer ulusların da hareketlenmesine sebep olabileceğinden misyonerlerin bu faaliyetleri Osmanlı yönetimini rahatsız etmiştir. ABD'nin Osmanlı Devleti bünyesindeki Ermeni politikası, ilerleyen yıllarda iki devlet arasında problem olmuştur. Örneğin, Sevr Antlaşması'ndaki "Kürt Devleti" kurma düşüncesi "Wilson Prensipleri"nden esinlenmiştir. ABD, bu tarihe kadar Osmanlı Devleti üzerinde söz sahibi olmaz iken Sevr Anlaşması'yla ABD'ye Türkiye-Ermenistan sınırını çizme yetki ve sorumluluğunu kendinde hissettirmiştir.⁵⁶ Sevr'den sonra ABD, Türkiye ile ilgili politikalarında Ermenilerle ilgili konulara ağırlık vermeye başladı.⁵⁷

Osmanlı-ABD ilişkileri, 1831 yılında ilk Amerikan maslahatgüzarı David Porter'ın İstanbul'da göreve başlamasıyla daha da artmıştır. Osmanlı'nın Amerikan halkına tanıtılmasında önemli görevler yapmış olan Porter, 1834 yılında elçilik statüsünde görevine devam etmiştir. Osmanlı ise 1850'lerin başında Boston ve New York'ta ilk elçilikleri açmış, 1867 yılında Washington'da ilk elçiliğimiz açılmıştır.⁵⁸ Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 26 Ocak 1954 - 10 Mart 1954⁵⁹ tarihleri arasında ABD'ye yaptığı bir ziyarette kendisinden, 1872 yılında İstanbul'da elçilik yapan aynı zamanda David Porter'ın yeğeni olan John Porter Brown'un mezarının bulunması noktasında yardım istenmiştir. Fuad Ezgü, Porter hakkında *Cumhuriyet Gazetesi*'nde vermiş olduğu bilgide, J.P. Brown'un II. Mahmud Dönemi'nde İstanbul'a gelmiş olduğunu, Türk-Amerikan dostluğunun gelişmesinde büyük rol aldığını ve 38 yıl ülkemizde kalarak Türklerin, Amerika'ya

⁵⁵ Osmanlı Devleti'ne gönderilen 540 misyonerin 427'si Anadolu'ya gelmiş, sağlık ve eğitim amaçlı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu misyonerler çoğunlukla Gayri Müslimlerle ilgilenmiş, özellikle Ermenilerle ciddi etkileşim kurmuşlardır. Şafak, **a.g.e.**, s. 69.

⁵⁶ Rahmi Doğanay, "Mondros Mütarekesinden Sonra Kars ve Yöresinde Ermeni Faaliyetleri", **Kazakistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. VIII, 2003, s. 5.

⁵⁷ Mithat Aydın, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi." **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 19, 2006, s. 88-92.

⁵⁸ Çağrı Erhan, "Osmanlı- Amerikan İlişkilerinde Temel Faktörler (1776- 1830)", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 33.

⁵⁹ CA, 3006874, 3/8, 5350.

tanıtılmasında yabancı Gazetelere önemli demeçler vererek Türk dostu olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.⁶⁰

II. Mahmud Dönemi'nde başlamış olan Osmanlı ve ABD arasındaki ilk resmi ilişkiler, II. Abdülhamid Dönemi'nde hızlı bir ivme kazanmıştır. ABD'li eğitim kurumlarına izin verilmesi ve silah alımı bu dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı-ABD resmi ilişkileri 1917 yılında kesintiye uğramıştır. Çünkü ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi, Bâbîâli'nin Meclisi Vükela kararı ile iki ülke arasındaki ilişkilere ara verilmesine neden olmuştur.⁶¹ 1917 yılında Rusya'da yaşanmış olan ihtilal, Amerika'nın dünya sahnesine çıkmasına neden olmuştur. İngiltere ve Fransa ile ittifak kurmuş olan Rusya, ihtilalden sonra savaştan ayrılmak zorunda kalmış ve bu boşluğu ABD doldurmuştur. Denizlerde İngiltere ablukasını kırmak isteyen Almanya, 1915 yılında iki İngiliz gemisi olan "Lusitania" ve "Arabic'i" denizaltıları ile batırınca birçok Amerikan vatandaşı ölmüştür. Daha sonra 1916'da "Sussex" isimli bir Fransız gemisinin batırılması ABD'yi git gide savaşa çekmiştir. Fakat Amerika, Monroe Doktrini esasınca Avrupa'ya karışmak istememiştir. Fitili ateşleyen son olay ise Alman dışişleri bakanı Zimmermann'ın, İngilizler tarafından ele geçirilen bir telgrafı olmuştur. Bu telgrafta Almanya'nın, ABD'ye karşı bir Japon, Meksika ve Almanya ittifakı kurmak amacında olduğu anlaşılmıştır. Tüm bu yaşananlardan sonra Amerikan Kongresi, 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş kararı almıştır.⁶² Bu olay ABD'nin Monroe Doktrini'nden ilk ayrılışını teşkil etmiştir.

ABD'nin milli çıkarları için, Monroe Doktrini'nden uzaklaşıp dünya siyasetine karışmasını ilk savunan Theodore Roosevelt olmuştur. Ayrıca Thomas Woodrow Wilson⁶³ da ABD'nin dış siyasetini etkileyen önemli isimlerden biridir. Wilson, ABD'nin dış politikasının evrensel hukuk kuralları çerçevesinde olması gerektiğini savunmuştur.⁶⁴ ABD'nin dünyanın yükselen gücü olmaya başladığı dönemler, Avrupa'nın ekonomik ve

⁶⁰ Fuad Ezgü, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1954, s. 5.

⁶¹ Şafak, **a.g.e.**, s. 45.

⁶² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, C. 1, 8. Baskı, TİB Yay., Ankara 1992, s. 133-134.

⁶³ Woodrow Wilson(1856-1924). Amerika Birleşik Devletleri'nin 1913-1920 yıllarında başkanı. Birinci Dünya Savaşı sonunda, dünyaya yeni bir düzen verilmesini amaçlayan on dört maddelik prensipleriyle gündeme gelmiştir. Daha detaylı bilgi için Bkz., Beyaz Saray Resmi Web Sitesi. <http://www.whitehouse.gov/about/presidents/woodrowwilson>.

siyasi açıdan zayıfladığı döneme denk gelmiştir. Ayrıca, etrafının okyanuslarla çevrili olması yani kendisine kafa tutacak güçlü bir devletin olmaması da ABD'nin gücüne güç katmıştır. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı 1827 Navarin Baskını, ABD ile olan ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu baskından önce Avrupalı olmayan bu devleti tanımadığı için ilişki kurmakta kararsız kalan Osmanlı'nın, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da çıkarıcı politikaları nedeniyle ABD'ye olan ilgisi artmıştır. Her iki devlet arasında 1830 yılında "Ticaret Antlaşması" imzalanmıştır.⁶⁵ Bu antlaşma ile ABD, imtiyazlı devlet statüsüne ulaşmış ve devamında Akdeniz ile Karadeniz'de ABD bayraklı ticaret gemileri yelken almıştır. Ayrıca Amerikalı misyonerler de bu antlaşma ile daha rahat hareket etmeye başlamışlardır.

Başkan Monroe'den sonraki dönemde gelen Başkan T. Roosevelt, Monroe Doktrini (İzolasyon)'nin tersine ABD'nin kurtarıcı bir güç olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda Roosevelt, Amerika'nın Batı yarı kürede ABD'nin çıkarlarını korumak için müdahale hakkının bulunduğunu iddia etmiştir. Buna ek olarak milliyetçi biri olarak bilinen Wilson, Avrupa'daki çatışmalara son vermek, özgürlükleri korumak ve dünyanın demokrasi için güvenilir bir zemin hâline gelmesi için çeşitli demeçler vermiştir.⁶⁶ ABD Başkanı Wilson, tüm dünyada sömürgeci devletlerin dengelerini değiştirecek ve kendi adıyla anılacak olan birtakım prensipler ortaya koymuştur. 8 Ocak 1918'de İtilâf Devletleri'nin, Birinci Dünya Savaşı sonunda, Paris'te yapacağı konferansa gönderdiği mesajda, yapılacak olan barışın prensipleri ve özellikle küçük milletlerin bağımsızlıkları vurgulamıştır. Fransa ve İngiltere, Wilson'un önerilerini eleştirmiş fakat Birinci Dünya Savaşı'nı Amerika'nın büyük bir desteği ile kazandıkları için karşı çıkamamışlardır.⁶⁷ Bunun üzerine İngiltere ve yandaşları,

⁶⁴ Münci Kapani, "Amerika Birleşik Devletleri Başkanının Fevkalade Selâhiyetleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: 9, S. 1, 1952, s. 149-151.

⁶⁵ Aydın, **a.g.m.**, s. 82-83.

⁶⁶ Selek, **a.g.e.**, s. 489.

⁶⁷ Wilson Prensiplerinden Türk halkının fazla bilgisi olmamakla beraber, Mustafa Kemal tarafından kongreler sırasında Osmanlı Devleti lehine olan özellikle 12'nci madde hakkında halk bilgilendirilmiştir. 12. maddesinde Türk milletini alakadar eden husus, "Osmanlı Devleti'nde Türklerin oturdukları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması; Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara da özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması. Boğazların uluslararası garanti altında bütün devletlerin ticaret gemilerine açılması." şeklindedir. Osmanlı Devleti gibi I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan ülkeler bu Prensipleri olumlu karşılamış, galip devletler ise Wilson Prensiplerini tatbik edeceklerini söylemelerine rağmen Paris Barış Konferansı'nda bu vaatlerinden vazgeçmişlerdir. ABD'nin Konferansta Ermeni yanlısı bir tutum almasının sebebi konferansa hâkim olan Lloyd George'un etkisi ve Venizelos'un kurnazlığının da payı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Selek, **a.g.e.**, s. 490.

sömürge devletleri kavramını yumuşatarak “Mandaterizm” fikrini ortaya attılar. İddialarına göre, küçük devletler siyasi, askeri ve ekonomik yönden güçsüz oldukları için kendi kendilerini yönetememekteler ve büyük devletlerin himayelerine muhtaç bulunmaktadır.

Sultan Abdülmecid,⁶⁸ üç büyük devletin Osmanlı üzerindeki emellerine karşı yoğun bir diplomatik baskı altındaydı. Fransa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’yı Akdeniz’de İngiliz ve Rus ilerlemesine karşı bir set olarak çekmek ve Suriye’nin bu yüzden Mısır’a bağlı kalmasını istemiştir. Rusya, İngiltere’nin sadece Akdeniz’de değil; Hint Denizyolunun ve Süveyş Kanalı’nın yönetimini de eline geçireceğinden endişeleniyor ve bu yüzden Osmanlı’ya destek kararı vermiştir. İngiltere ise boğazların denetiminin Osmanlı’da kalması taraftarıydı. Boğazlarda Rusya gibi güçlü bir devlet mevcut İngiliz politikasına ters düşmüştür. Osmanlı’nın toprak bütünlüğünün korunması uzun vadede Rusya’ya karşı en önemli kozdu.⁶⁹ Osmanlı bu üç devletin çıkar çatışmalarından faydalanmayı başaracak bir diplomasi gerçekleştirememiştir ama Mısır meselesini Avrupalı Devletlerin yardımıyla çözebilmiştir. Diplomatik başarısızlığa, kilit noktalarda görev yapan bürokratların kendi aralarındaki kıskançlıkları ve iktidar kavgaları sebep olmuştur. Mustafa Reşit Paşa’nın ön plana çıkmasından rahatsız olan Hüsrev Paşa’nın Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile gayri resmi iletişim kurmaya çalışması buna örnek gösterilebilir.⁷⁰

Mısır Meselesi, II. Mahmud Dönemi’nde olduğu gibi uluslararası boyutta hala sorun teşkil etmiştir. Bab-ı Ali, Osmanlı ordularının Nizip yenilgisinden sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa’yı itaat altına almanın tek başına mümkün olmayacağını anlamıştır. Bu nedenle diplomasiye hız verilmiştir. Diplomatik faaliyetlerle elde edilecek kazanımların; silahla elde edilemeyeceği artık anlaşılmıştır. Osmanlı bu diplomatik mücadeleden başarı ile çıkma

⁶⁸ Batılılaşma yönünde önemli diplomatlardan biri de Mustafa Reşit Paşa’dır. Osmanlı dış politikasının Batı’ya yaklaşmasında önemli gayretleri olan Mustafa Reşit Paşa Tanzimat Dönemi’nin en önemli bürokratlarından biri olmuştur. 1834 yılında Paris’te iki yıl sürmüş olan sefirlik görevi süresince Avrupa’yı iyi tanımış, burada Fransızca öğrenmiş ve sonra 1836 senesinde Londra sefiri olmuştur. Bâbiâli nezdinde çok iyi bir itibara sahip olan Reşit Paşa 1837 senesinde Hariciye Nazırı olmuştur. Mustafa Reşit Paşa, döneminde birçok muhalefete rağmen reformist biri olarak bilinmiştir. Sultan Abdülmecit’in cülusunu tebrik etmek için İstanbul’a geldiğinde yıllarca uygulamak istediği reform hareketlerini hayata geçirmek için genç padişahı ikna etmeyi başarmıştır. Bkz. Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı Devleti VI.**, 2. Baskı, Yeditepe Yay., İstanbul 2011, s. 112.

⁶⁹ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s.79-94.

⁷⁰ Kutluoğlu, **a.g.e.**, s. 94.

isteği ve Batı'nın Hristiyan azınlıklar için reformlar isteği, 3 Kasım 1839 yılında Gülhane Hattı Hümayunu adıyla anılan Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesine sebep olmuştur. Cahit Bilim, Tanzimat Fermanı'nın Mustafa Reşid Paşa'nın Avrupa uygarlığından aldığı ilhamlar ve çıkardığı yorumlar ölçüsünde batıdan etkilenecek hazırlanmış olduğunu belirtmiştir.⁷¹ Bu ferman ile anayasal tarihimizin de ilk tohumlarının atıldığı kabul edilmiştir.

Diplomasiyi en iyi kullanan Osmanlı Padişahları'ndan biri de Sultan II. Abdülhamid'dir. Saltanatı boyunca uluslararası ilişkilerde problemlerin halledilmesinde diplomasiyi çok etkili kullanmış olan II. Abdülhamid'in diplomatik nezaket ve saygı çerçevesinde vermiş olduğu hediyeler, madalyalar ve jestlerle sadece konuklarının değil, onların halklarının da sevgisini kazanmak şeklinde olmuştur.⁷² Sultan Abdülhamid, İmparatorluğu devraldığı anda halletmesi gereken en önemli sorunları arasında, topraklarında gözü olan devletlerle mücadele etmek vardı. II. Abdülhamid'in dış politikasını dört başlıkta sınıflandırabiliriz. Bunlardan ilki, Avrupa'nın büyük güçleri ile imparatorluğu yok edebilecek savaşlara girilmemesi idi. Yani geleneksel denge politikasını devam ettirmektir. İkincisi, yakındaki düşmanlara karşı, Osmanlı Devleti'nin topraklarında gözleri bulunmayan, başka bir deyişle Doğu Sorunuyla çok fazla ilgilenmeyen ama dünya siyasetinde etkili olmak yönünde ilerleyen devletlerle yakın ilişki içine girmektir. Bu bağlamda, II. Abdülhamid'in ABD'yle Osmanlı Devleti'nin yakınlaşması için şahsi bir çaba gösterdiği bilinmiştir. Ama gerek ABD'nin 1823'te ilan edilen Monroe Doktrini⁷³ gereğince Avrupa işlerinden uzak durması, gerekse Amerikalı Protestan misyonerlerin Ermeni isyanlarında aktif rol almaları sebepleriyle iki devlet arasında siyasi bir yakınlaşma sağlanamadı.⁷⁴ Diğer taraftan, 1871'den sonra "Meiji Reformlarını" gerçekleştirerek, hızla gelişen Japonya'ya da özel bir önem atfeden, hatta Ertuğrul Firkateynini Japonya'ya gönderen II. Abdülhamid, bu ülkeyle de siyasi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

⁷¹ Bilim, **a.g.m.** s. 29-43.

⁷² Uğur Özcan, "II. Abdülhamid'in Diplomasisi'nde Yüksek Topuklar: Karadağ Prensesi Milena ve Sultan Abdülhamid", **OTAM Dergisi**, S. 32, 2012, s. 113.

⁷³ Monroe Doktrini, 1823'te James Monroe'nun açıklamış olduğu ve yaklaşık 100 yılı aşkın bir süre, çeşitli yönleriyle ABD'nin uluslararası politikalarının temelini oluşturan (İzolasyon) çerçevesi, Amerika'nın Avrupa'ya; Avrupa'nın da ABD işlerine karışmaması politikası. Bkz. Koloğlu, **a.g.m.**, s. 13-19. Ayrıca bkz. **Dipnot** no: 162.

⁷⁴ Akşin, **a.g.e.**, s. 172.

II. Abdülhamid'in dış politikasındaki, üçüncü bir yolda Panislamizm'di. Avrupa Devletleri'nin egemenliği altında bulunan Müslüman halklarla yakın ilişki kurarak, bunların Halife'ye bağlılıklarını pekiştirmek, böylece bu devletlerden gelebilecek bir tehde karşı bu Müslüman halkları harekete geçirmek düşüncesiyle, II. Abdülhamid "Halife" unvanını yoğun olarak kullanmıştır. Çin, Türkistan, Kuzey Afrika, Hindistan, Güneydoğu Asya Müslümanlarıyla sıcak ilişkiler kurmaya çalıştı. Diğer yandan, Osmanlı hâkimiyeti altındaki gayrimüslim nüfusun Avrupalı devletler tarafından sürekli kışkırtıldığını gören II. Abdülhamid, hiç olmazsa Müslüman nüfusu Osmanlı Devleti içinde tutmayı amaçlamakta, Halife'ye bağlılığın geliştirilmesinin bu işe yarayacağını düşünmüştür.⁷⁵ Dördüncü dış politika başlığı ise, en istikrarlı ve Osmanlı Tarihi'nin gidişatını en fazla etkilemiş olan Almanya ile yakınlaşmadır. Kürkçüoğlu, istisnai olarak görmüş olduğu bu kısa dönemde II Abdülhamid'in "bir büyük devleti ötekine karşı oynama" şeklinde yorumladığı denge politikasında, oldukça ustalıkla bir uygulama gösterdiğini belirtmiştir.⁷⁶

Osmanlı diplomasisi, 1908-1914 yılları arası, yine denge politikasının gereği olarak, yeni bir dış dayanağın arayışı içindeydi. Dönemin iki temel siyasi partisi olan İttihat ve Terakki (İTC) ile Hürriyet ve İtilaf Partisi dış politikada farklı düşünmüşlerdir. İTC daha çok Almanya ile ittifak yapmak; Hürriyet ve İtilaf ise İngiltere-Fransa yanlısıydı.⁷⁷ Adı "Genç Türkler Hareketi" olarak da bilinen İTC 1908 ihtilali ile yönetime el koyduktan sonra II. Meşrutiyeti ilan ettirmiştir. II. Meşrutiyet'ten önce dış politika konusunda çok tecrübesi olmayan İTC, daha çok II. Abdülhamid'in politikalarını eleştirerek iç meselelere yoğunlaşmıştır. İlk dönemde, II. Abdülhamid'in devlet yönetimi anlayış içerisinde bir dış politika izlenmiştir.⁷⁸ II. Meşrutiyetle yönetimde çok önemli güce ulaşan İTC, çözülmemiş birçok iç ve dış probleme talip olmuştur. Bu problemlerin başında, Babıâli'nin dış politikada sürekli itibar ve toprak kaybettiği dış politika anlayışı gösterilebilir. III. Selim Dönemi'nden itibaren iyi ilişkiler kurulan İngiltere ile soğuk bir dönem yaşanmaktaydı. Bu soğukluğun sebebi İngiltere ve Rusya'nın, Reval Görüşmeleri'nde, ortak düşman olarak

⁷⁵ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi, Makaleler IV.**, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul 1991, s.17-18.

⁷⁶ Kürkçüoğlu, **a.g.m.** s. 317.

⁷⁷ Kürkçüoğlu, **a.g.m.** s. 318.

⁷⁸ Orhan Koloğlu, "İttihat ve Terakki Partisi'nin Dış Politikası", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s.234.

gördüğü Almanya'ya karşı birlikte hareket etme kararı almak istemeleridir. Reval Görüşmeleri İTC'de, Osmanlı'nın parçalanma planlarının yapıldığı zannına sebep olmuştur.⁷⁹ Aslında İngiltere Reval buluşmasıyla Rusya'yı yanına çekerek boğazlar konusunda tehlikeyi en aza indirmeyi de planlamıştır. İngiltere, Karadeniz ve Ortadoğu'da güçsüz bir Osmanlı istemiyordu. Bu nedenle Osmanlı'da yaşanan 1908 ihtilaline destek vermiştir. Aydemir, İTC'nin gerçekleştirdiği 23 Temmuz 1908 İhtilalini İngiltere ve Fransa'nın olumlu karşıladığını ve desteklediğini hatta bu hareketin Fransa'dan etkilendiğini belirtmiştir.⁸⁰

1908 İhtilali'nin sonrasında İTC ilk dış deneyimini Balkanlar üzerinde yaşamıştır. Avusturya-Macaristan önceden işgal ettiği Bosna Hersek'in ilhak edildiğini; Bulgaristan ise Doğu Rumeli'nin Krallıkla birleştirildiğini ve Girit'in Yunanistan'a bağlandığı bildirilmiştir. Osmanlı, bu ilhakların haksız olduğunu ve harekete geçeceğini ilan etmiştir. Bu işgallere Avrupa sessiz kalmış hatta Osmanlı İngiltere'nin engeline de takılmıştır.⁸¹ İTC bu olaylarla İngiltere ile kurulan dostluğun yapay olduğunu anlamıştır. İTC, Balkanların genişlemeci ve Avrupalıların baskıcı politikaları nedeniyle dış politikada zor anlar yaşamaktaydı. Bu zorluklara İtalya'nın saldırgan politikası da eklenmiştir. İtalya kendi iç politikasından kaynaklanan gecikmeden dolayı sömürge yarışında geri kalmış ve bir sömürü elde etmek amacıyla Trablusgarp'a saldırmıştır. Tüm Avrupa gözünü yummuş bir şekilde yaşananları görmezlikten gelmiş ve İTC dıştan hiçbir yardım alamamıştır.

İTC, II. Meşrutiyet ile Cumhuriyetin ilanı arasında uygulamaya koydukları yönetim anlayışı ile 1923 yılına zemin hazırlamıştır. Balkanlarda yaşanan acı tecrübe İTC'de dış politikada yalnız hareket etmeme yani taraf olma düşüncesini pekiştirmiştir. Geçiş Hükümeti gibi görev yapan İttihat ve Terakki, içte ve dışta gerçekleştirdikleri faaliyetlerle Osmanlı Devleti'nin ağır kayıplar verdiği I. Dünya Savaşı'na⁸² ortak ettikleri gibi Milli Mücadele'nin başlamasına da katkıları olduğu belirtilmiştir.⁸³

⁷⁹ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1998, s. 135.

⁸⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)**, Remzi Kitabevi, C.1, 32. Baskı, İstanbul 2011, s. 125-126.

⁸¹ Zürcher, **a.g.e.**, s. 154.

⁸² Balkan Savaşları'nda seslerini çıkarmayan büyük ülkeler daha büyük bir savaşın çıkacağını tahmin etmekte ama buna neyin sebep olacağını bilememişlerdir. 1914'te Saraybosna ziyaretinde öldürülen Avusturya

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda hâkim güç olan Fransa, XIX. yüzyılda ise Fransa düşüşe geçince yerine İngiltere ile diplomatik ilişkilere önem vermiştir. Daha sonra Avrupa'daki güç dengeleri Almanya'nın eline geçince 1880'den sonra Almanya ile sıkı ittifak kurulmuştur. Amerika ise Avrupalı bir devlet olmadığı için, kurulmuş olan ilişkiler ekonomik amaçlıydı. Akdeniz'in hâkim devleti olarak Osmanlı, Amerika için ticari açıdan büyük önem arz etmiştir. Dolayısı ile ABD ile kurulmuş olan ilişkiler İngiltere, Fransa veya Almanya ile kurulmuş olan siyasi ilişkilerden çok farklıydı.⁸⁴ Osmanlı ve ABD ilişkileri 19. yüzyılla gelindiğinde, misyonerler ve Amerikan Kolejlere nedeni ile boyut değiştirip siyasi yöne kaymaya başlamış fakat iki ülke ilişkileri genel olarak dostluk çerçevesinde geçmiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nde dış politika uygulamalarına baktığımızda, 1919 ve 1923 yılları arasında Türki'ye çok zor dönemden geçmiştir. Çünkü gittikçe yok olmanın eşiğine gelen Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros'ta imzalamış olduğu belgeyle, kaybedenler tarafında yer almıştır. Bu bahaneyle İtilaflar, Osmanlı'yı biran evvel parçalamak istemişlerdi. Önceden işgal edilmiş olan bir kısım Osmanlı toprakları, Mondros ile daha da yayılmaya başlamış ve Mondros gereğince müttefik donanmaları, İstanbul'a girmişlerdi. 13 Kasım 1918'de müttefik donanmaları İstanbul'a girdiğinde buradaki istihkâmlar elden çıkmış, dolayısı ile Anadolu'nun savunması imkânsız hale gelmiştir.⁸⁵ Anadolu'un işgali bir takım düşünürleri harekete geçirmişti. Halide Edip, 10 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiş olduğu Amerikan Mandası'nı savunduğu raporunda, Anadolu'nun içler acısı durumunu şöyle tasvir etmiştir: *...Fransa, İtalya, İngiltere Türkiye'nin güdümü işini Amerika senatosuna resmi olarak önermekle birlikte, bütün güçlerini senatonun bunu kabul etmemesi için harcıyorlar. Bölüşmeden pay kaçırmak doğal olarak işlerine gelmiyor. Suriye'de umduğunu bulamayan Fransa, zararını Türkiye'den çıkarmak istiyor. İtalya, namuslu bir emperyalist olduğundan savaşa ancak*

Veliahdı, uluslararası bir kargaşaya neden olmuştur. Büyük ülkeler hızla kutuplaşmaya başlamıştır. İngiltere ve Fransa, Rusya ile olan bağlarını koparmamak için Rusya'yı Osmanlı'ya tercih etmiştir. Osmanlı'nın er geç dağılacığını anlayan İngiltere kapılarını Osmanlı'ya kapamıştır. Bu nedenle İTC yüzünü ittifak devletlerine çevirmiş ve nihayetinde Almanya ile 8 maddelik gizli bir anlaşma imzalanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'na hangi tarafta gireceği Bu gizli anlaşmanın 8 maddesi için, bkz., Zürcher, **a.g.e.**, s. 165.

⁸³ Kemal Haşım Karpata, **Türk Dış Politikası Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul 2012, s. 45.

⁸⁴ Şafak, **a.g.e.**, s. 9-10.

*Anadolu'nun bölüşülmesinde pay almak için girdiğini söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir. İngiltere, Türk'ün birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını istemiyor...*⁸⁶

Bu şartlar içerisinde 1919 yılı içinde Mondros Antlaşması'na dayanarak İngiltere, Anadolu'nun güney ve doğu bölgelerinde işgale başlamış, özellikle 7. Maddeye dayanarak Adana yöresi ve Suriye, Fransızlara bırakılmıştır. Anadolu halkının, kurtuluş mücadelesine başlamasına neden olan bu işgallere karşı en ciddi tepki Yunanlıların İzmir'i işgal etmiş olması ile verilmiştir. Düzmece bir istatistik gösterilerek İzmir'in işgal edilmiş olması, Anadolu insanının, Mustafa Kemal önderliğinde milli bir mücadele başlatmasında ateşleyici bir etken olmuştur.⁸⁷

1.2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİ (1918-1939)

Bu işgaller yaşanırken Mustafa Kemal, gerek ülkenin içinde bulunduğu durumun ve gerek arkadaşlarının da etkisi ile Anadolu'ya geçmiş ve İstiklal Mücadelesi'ni başlatmıştır.⁸⁸ Milli bir devlet kurma fikrini, askeri öğrenciliği yıllarından bu yana kafasına koymuş olan Mustafa Kemal, Milli Mücadele yıllarında dış politika uygulamalarında Misakı Milli çerçevesinde hareket etmiştir. Misakı Milli kararları, Erzurum ve Sivas Kongresi sonucunda alınmıştır. Bu kongrelerde alınmış kararlar yeni Türk Devleti'nin, İstanbul Hükümeti'nden farklı bir dış politika sergileyeceğini göstermiştir. İstanbul Hükümeti, İngiltere ve müttefiklerine karşı dostluk politikası izlenmesinden yanaydı. Çünkü I. Dünya Savaşı'nda Almanya tarafında yer almanın vermiş olduğu imajdan kurtulmak ve müttefiklerin desteğini sağlamak istemiştir.⁸⁹

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtikten sonra iç ve dış politikada İstanbul Hükümeti'nden ayrı bir yol izlemiştir.⁹⁰ Milli Mücadele süresince 3 ayrı görüş Türk dış

⁸⁵ Gönübol-Sar, **a.g.e.**, s. 7.

⁸⁶ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Gnkur. Basımevi, Ankara 1981, s. 69.

⁸⁷ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Petek Demir(Çev.), Mozaik Yay., İstanbul 2003, s.36.

⁸⁸ Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişinde Karabekir'in etkisi için bkz., Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, C. 1, YKY, İstanbul 2012, s. 18.

⁸⁹ Kürkçüoğlu, s. 320.

⁹⁰ Mustafa Kemal, askeri öğrenciliği yıllarında, İmparatorluk anlayışının bir gün son bulacağını anlamış ve milli bir devlet kurmanın gerekliliği noktasında kafa yormaya başlamıştır. Milli Mücadele'nin başlamış ile

politikasında etkili olmuştur. Bunlar: İngiliz Himayesi, Amerikan Mandası ve Sovyet Yakınlığı (Bolşevik)⁹¹ olarak belirtilebilir. Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye uluslararası arenada varlığını sürdürebilmek adına Sovyetler Birliği ile “İşbirliği ve Denge Politikası” uygulamıştır. 26 Nisan 1920 tarihinde TBMM tarafından Rusya’ya bazı teklifleri kapsayan bir yazı gönderilmiştir. Emperyalist güçlere karşı birlikte hareket etme isteğinin belirtildiği bu mektupla Rusya ile ilk ciddi diplomatik ilişkilerin başlamış olduğu söylenebilir.⁹² Ali Fuat Cebesoy öncülüğündeki bir heyet, 19 Şubat 1921 tarihinde Moskova’ya gitmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştur. 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Antlaşması imzalanmış ve bunun sonucunda Rusya’nın Türkiye’ye yapacağı yardımlar konusunda anlaşma sağlanmıştır. Bu doğrultuda silah yardımları deniz yoluyla Türkiye’ye getirilmiş ve Ankara’da Rusların, teçhizat ve hammadde desteği ile mühimmat fabrikası açılmıştır. Sovyetlerin bu yardımına karşılık Mustafa Kemal, İstanbul Taksim meydanına bir anıt yaptırmıştır. Bu anıtta, Türkiye’ye yapılmış olan yardımlarda çok emeği geçen Rus diplomat Aralov’un da bir heykeli eklenmiş ve Milli Mücadele kahramanlarımızın da olduğu anıtta yan yana yer almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 17 Aralık 1925 tarihinde Türkiye, Paris’te, Sovyetler ile dostluk ve iyi komşuluk antlaşmaları imzalanmıştır.⁹³ İlerleyen yıllarda 24 Nisan 1932 tarihinde Başbakan İsmet İnönü, Tefvik Rüştü Aras’la Rusya’ya hareket etmiş ve yapılan görüşmelerde Türkiye, yeni Sovyet teçhizatları alımı karşılığında 20 yıl vadeli Türk malları sevkiyatıyla anlaşma yapmıştır. Alınmış olan bu kredilerle Sovyet teknolojisi ile Kayseri ve Nazilli’de tekstil fabrikaları kurulmuştur. Bu ilişkilerin yanında Sovyetlerle çeşitli sanatsal ve kültürel ilişkiler de kurulmuştur. Türk-Sovyet ilişkilerinde bu kadar yakın ilişkiler kurulmuş olmasına rağmen ilginç olan nokta, iki ülke arasında devlet başkanlığı düzeyinde ziyaret gerçekleşmemiştir.

Yeni Türk Devleti’nin dış politikadaki ilk başarıları arasında, I. İnönü Savaşı sonrasında TBMM’nin Londra Konferansı’na çağırılması, 16 Mart 1921’de Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşması’nın yapılmış olması ve bu anlaşmada Osmanlı Devleti’nin,

M. Kemal’in bu düşünceleri hayat bulma fırsatı doğmuş ve milli bir devlet kurma fikrini iç ve dış politikada uygulamış, bu düşüncelerinin Misakı Milli Kararlarına girmesini sağlamıştır. Kürkçüoğlu, **a.g.m.** s. 320-321.

⁹¹ Selek, **a.g.e.**, s. 444.

⁹² Mustafa Bıyıklı, “Kaynakçalı ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi”, **Dumlupınar Üniv., Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 22, Aralık 2008, s. 9.

⁹³ Bıyıklı, **a.g.m.**, s. 19.

SSCB tarafından tanınmaması ve TBMM'yi milli mücadelede desteklemiş olması gösterilebilir.⁹⁴ Ayrıca 13 Ekim 1921 Kars Antlaşması ile Türkiye dış politikada önemli bir adım atmış, ilk kez Sakarya Zaferi'nden sonra İtilaf Devleti olan Fransa'nın, TBMM'nin başarısını görerek 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşmasını imzalaması Türk Dış politikasının Misakı Milli hedeflerine ulaşmada önemli bir merhaleden geçtiğini göstermiştir.⁹⁵

Osmanlı'nın son dönemlerinde artan İngiliz yakınlığına önceden değinmiştik.⁹⁶ Son Osmanlı padişahları, İngiltere ve Rusya'ya karşı bir denge politikası gütmüşlerdi. Rusya'nın içişlerimize karışmasını engellemek, toprak ve denizlerimizdeki emellerine engel olmak için İngiltere ile sürekli iyi geçinmeye çalışılmıştır. Fakat İngiltere, Osmanlı'ya gereken desteği vermemiştir. İTC, İngiltere'nin bu diplomasisinden dolayı Almanya'ya yanaşmıştır. Rusların I. Dünya Savaşı'ndan sonra sahneden çekilmesi nedeni ile İngiltere özellikle Ortadoğu'da yeniden hâkim güç olmuştur. Bu nedenle Mustafa Kemal, İngiltere ile olan ilişkileri koparmamış ve dostane politikalar uygulamıştır. Amerikan Mandası meselesi ise kongrelerde en çok konuşulan ve tartışılan mevzulardan biri olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda farklı cephelerde olmalarına rağmen hiç savaşmayan Türkiye ile ABD arasındaki siyasi ilişkiler genel olarak sönük geçmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin "tasfiyesi"⁹⁷ meselesi ortaya çıkınca, Başkan Wilson'un Türk meselesine karşı yakın bir ilgi göstermesi ile Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden canlanmasına vesile olmuştur. Anadolu halkı, Wilson'un yayınladığı prensiplerden dolayı ilk defa Amerika hakkında malumatı olmuştur. Ayrıca Halide Edip Adıvar, Kocası Adnan Adıvar ve Ahmet Emin Yalman gibi düşünürler Amerikan mandacılığını savunan söylemleri ile Anadolu'da, Amerikan mandacılığının kamuoyunun gündemine gelmesinde önemli etkileri olmuştur. Amerika'nın Anadolu'da Avrupalı Devletlerden farklı olarak

⁹⁴ Sait Dinç, "Atatürk Dönemi'nde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler," **Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, No: 3643, 2008, s. 5.

⁹⁵ Fulya Ereker, "İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), Ankara 2010, s. 123.

⁹⁶ Bkz., sayfa 9-10.

⁹⁷ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi," **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 47, Bahar 2011, s. 702.

sömürgeci bir tavır almaması Anadolu'da kurtuluş mücadelesi veren bazı liderler arasında ABD'ye karşı sempatinin oluşmasında etkili olmuştur.

Amerikan Mandacılığı fikri, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin en ciddi tartışmalarından biri olmuştur. Kongrede konuşan delegelerin çoğu aslında Mandacılık mevzunun ne anlama geldiği noktasında hem fikir değillerdi. Kimi delegeler Mandayı, ekonomik destek olarak algılamış, kimileri bağımsızlığın elden gitmesi olarak anlamış, kimileri sömürgeci Avrupa'ya karşı ABD'yi dayanak olarak görmüştür. Kimisi de Amerika'yı "Ehveni Şer" yani kötünün iyisi olarak görmüştür. Delegelerden Hami Bey, *Devlet gelirlerinin ancak borçların faizini ödeyebildiğini bu nedenle yardım almamız gereklidir*, yönünde bir konuşma yapmıştır. İsmail Fazıl Paşa, *Bağımsızlığımız bozulmadan güdüm olabilir...* derken, Refet Paşa, *Güdümün, bağımsızlığımızı zedelemeyeceği kuşku götürmez; fakat bütün toplumlari tutsak kılan, yürekleri vicdanları söndüren İngiliz Güdümünden kurtulmak için yumuşak ve uluslara saygı duyan Amerika'yı kabul etmeliyiz.* diyerek düşüncelerini dile getirmiştir.⁹⁸ Kazım Karabekir, bu konuda çok hassas davranmış ve mandacılığın reddi yönünde tavır takınmıştır. Bu bağlamda iki yakın dostunu mandacılık konusunda birçok defa uyarmıştır.⁹⁹ M. Kemal'i, Rauf Orbay'ın da bulunduğu bir ortamda kongrede kesinlikle manda konusundan bahsetmemeleri gerektiğini rica etmiştir. Buna rağmen Erzurum Kongresi kararlarının yedinci maddesinde; *...Fen, sanat ve ekonomik bakımlardan muhtaç durumda olduğumuzu, bu nedenle, devlet ve milletin bütünlüğü ve bağımsızlığına göz konulmaması şartıyla, herhangi bir devletin bu alandaki yardımlarının hoşnutlukla karşılanacağı*", açıklanmıştır. Adivar'a göre, Doğu Anadolu halkı ABD'nin Ermenileri desteklediğini düşündüğünden Mustafa Kemal bu maddede Amerika'nın adını anmaktan kaçınmıştır.¹⁰⁰ Çünkü bu ad, Doğu'da herkeste nefret uyandıran bağımsız Ermenistan projesi ile kaynaşmıştır.¹⁰¹

⁹⁸ Nutuk, s. 75-82.

⁹⁹ Manda konusunda Karabekir'in çok önemli telkinleri vardır. Bkz. Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, C. 1, YKY, İstanbul 2012, s. 165, 177, 186, 191, 195, 246.

¹⁰⁰ Halide Edip Adivar, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, Çan Yay., İstanbul 1962, s. 18.

¹⁰¹ Oğuz AYTEPE, "Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 24, Kasım 1999-2003 s. 480.

Sivas Kongresi'nden sonra da M. Kemal ve Rauf Orbay ABD senatosuna bir imzalı kâğıt göndererek ülkemizde inceleme yapmak üzere çağrıda bulunmuşlardır (**Ek-1, 2**).¹⁰² Bunun üzerine Anadolu'ya, General Harbord Heyeti gelerek incelemeye başlamış, lakin Kazım Karabekir'e göre bu mesele ciddiyet kazanmadan kapanmıştır.¹⁰³ Karabekir, Mustafa Kemal Atatürk'ün Amerikan Mandası'na sıcak bakmasını Rauf Orbay'ın 4 Temmuz 1941'de kendisine gönderdiği mektubu delil olarak göstermiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul tarafından görevinden azledilmesinden sonra Kazım Dirik'in ayrılması Atatürk'ü çok üzmüş ve onu teselli eden Rauf Orbay olmuştur. Rauf Orbay, Atatürk'ün o moral bozukluğuyla, *Allah belasını versin, şu Amerikalılar manda mıdır? Nedir? Bir an evvel kabul etseler de memleket de millet de bu herc-ü merceden kurtulsa.*¹⁰⁴ dediğini söylemiştir. Deniz Bilgen *Chicago Daily News Gazetesi'nin* haberine dayanarak, mandacılık konusunda o yıllarda Anadolu'da yer alan *Chicago Tribune Gazetesi* muhabiri L.E. Browne'nin, Sivas Kongresi'nin bazı oturumlarına katılmış ve liderlerle önemli mülakatlar yaptığını belirtmiştir. Browne'ye göre Mustafa Kemal dâhil Sivas'taki herkesin manda istediğini ve Milli Kongrenin amacının manda olduğunu raporlarında bildirmiştir. Lakin Brown'un bu beyanatına karşın Amerikan arşivlerinde bulunan resmi belgelerde, Türker'in kendilerine ekonomik yardımda bulunacak delegeler istediklerini, Türkiye'yi kendilerinin yöneteceklerini yani Mustafa Kemal'in Amerikan Mandası'ndan kastının siyasal değil, sosyal ve ekonomik olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁵ Bu konuda Mazhar Müfit Kansu da Mustafa Kemal'in, kesinlikle mandayı istemediğini eserinde belirtmiştir.¹⁰⁶ Atatürk'ün ölümünün 100. Yılı nedeniyle Kültür Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu eserde Amerikan Senatosuna yazılan bu mektubun gönderilmemiş olduğunu dosyada saklandığı da iddia edilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰² Mustafa Kemal Nutuk'un 83. Sayfasında bu konuya değinirken “ *Kongre başkanlık kurulunun bu yolda bir mektup taslağı hazırladığını anımsıyorum da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pekiyi anımsamıyorum. Doğrusu bu mektuba pek bir önem vermiş değilim.* ”demektedir. Karabekir, Amerikan heyetinin 22 Eylülde Erzurum'a kendiliğinden gelmediğini bu mektubun Amerika'ya gönderildiğini belirtmiştir.

¹⁰³ Karabekir, **a.g.e.**, s. 246-248.

¹⁰⁴ Kazım Karabekir, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar**, Emre Yay., C. 11, İstanbul 1997, s. 3460.

¹⁰⁵ Deniz Bilgen, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi**, Kaynak Yay., İstanbul 2004, s. 193-194.

¹⁰⁶ Bu konuda, Mazhar Müfit Kansu'nun “**Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**” eserinin 176-180. sayfaları arasında bilgi vardır.

¹⁰⁷ Kültür Bakanlığı, **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923)**, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1981, s. 88- 89.

Sivas Kongresi, Mandacılık ve Bolşeviklik etkileri altında ve çeşitli engellemelere rağmen Kazım Karabekir'in desteğiyle açılabilmiştir.¹⁰⁸ Elazığ Valisi Ali Galip Bey'in kongreyi basacağı üzerine Karabekir, aldığı askeri tedbirlerle buna engel olmuştur.¹⁰⁹ Sivas Kongresi'nin temelleri Amasya'da atılmıştır. Bu Kongrenin delegeleri Erzurum'dan giden delegelerden oluşmaktaydı. Sivas Kongresi, her an basılacağı korkusuyla çok kısa sürmüş ve çok önemli kararlar alınmıştır. Mustafa Kemal Kongre başkanı olduğu için alınan bu kararlara imza atmak mecburiyetindeydi. Sivas Kongresi adeta Mandacılık fikrini savunanlar ile buna karşı olanlar arasında düelloyla geçmiştir. Rauf Orbay, Kara Vasıf Bey, Halide Edip Adıvar ve İstanbul'dan gelen birkaç isim mandanın gerekliliği konusunda konuşmalar yapmıştı. Özellikle İstanbul'dan katılan İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami Bey ve Bekir Sami Bey, Amerikan mandacılığı bahsinin kongre gündemine getirmek için var güçleriyle çalışmışlardır.¹¹⁰ Manda sorunu Sivas Kongresinin beşinci günü 8 Eylülde komisyondan gelen bir rapor ile gündemin üçüncü maddesi gereğince, 4. oturumda görüşülmeye başlanmıştır. Amerika Mandaterliği'ni isteyen 25 imzalı muhtıra, İstanbul delegeleri İsmail Fazıl Paşa ile İsmail Hami ve Heyeti Temsiliye üyesi Bekir Sami Beyler tarafından kongre başkanlığına verilmiştir. Bu aydınlara göre, Şark Meselesi de Türk Meselesi de böylece halledilmiş olacaktır.

Mandacılık konusunda ABD yönetimi ile kamuoyu arasında da farklı düşünceler mevcuttu. T.W. Wilson, Paris Barış Konferansı'nda mandater bir ülke olabileceklerini, fakat ABD halkını bu konuda ikna etmesinin zor olacağını belirtmiştir. Osmanlı bünyesindeki Rum, Ermeni, Arap ve Kürtlerin Wilson Prensiplerine dayanarak ayrı bir devlet kurma niyetleri Wilson üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Fakat ABD, İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarına alet olmak istememiştir. Bölgede Fransızların da istekleri vardı. Dolayısı ile İngiltere güçlü bir Fransa'yı burada istememiştir. ABD kamuoyu Wilson'u, Monroe Doktrini'nden uzaklaşarak, Avrupalı sömürgeci devletlerin maşası olmakla da suçlamıştır.¹¹¹ Bir noktada ABD, Yakındoğu bataklığına saplanmaktan da çekinmiştir

¹⁰⁸ Elazığ Valisi Ali Galip Bey, o zamanki Sivas Valisi Reşit Paşa ile görüşür ve O'na Mustafa Kemal Paşa Sivas'a geldiği zaman tutuklanması tavsiyesinde bulunmuştur.

¹⁰⁹ Karabekir, **a.g.e.**, s. 199.

¹¹⁰ Bilgen, **a.g.e.**, s. 174.

¹¹¹ Bilgen, **a.g.e.**, s. 23-25.

ABD, Anadolu’da yeni bir devlet kurma çabasında olan Mustafa Kemal ve ekibinin mandacılık konusunda ne istediklerini anlayabilmek ve İstanbul’un ne düşündüğünü öğrenebilmek için bölgeye heyetler göndermiştir. Bu heyetlerden ilki Suriye için gönderilen King- Crane Heyeti¹¹², 10 Temmuz 1919’da sundukları raporda, Suriye’de Fransızlara karşı büyük bir düşmanlığın olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle heyet, bölgede ya ABD’nin ya da İngiltere’nin Mandası istendiğini belirtmiştir. King-Crane Heyeti Anadolu’da iken, Sivas Kongresi’nde ABD Mandaterliği ilanının umulduğu da vurgulanmıştır.¹¹³ Çünkü Erzurum Kongresi’nde mandacılık ile ilgili net bir istekte bulunulmamıştır. Sivas Kongresi’nde net bir istek ilan edilirse bunun ABD kamuoyunda da tesir edeceği düşüncesi hâkimdi.

Bölgeye gönderilen ikinci heyet ise “Harbord Heyeti”dir. Kalabalık bir heyetle Anadolu ve Ermenistan’ı dolaşan heyet, King-Crane Heyeti’nin verdiği rapora benzer bir rapor sunmuştur. Harbord’a göre Araplar hariç, Türkiye ve Ermenistan için tek manda tavsiye edilmiştir. Bu mandanın süresi 5 yıl olmalı ve başka hiçbir devlet buna karışmamalıdır. General James G. Harbord, Sivas Kongresi’nden sonra Sivas’a gelip Mustafa Kemal ile görüşmüş ve raporunda: *Başkanı Mustafa Kemal Paşa’ nın da belirttiği gibi Milli Müdafaa Partisi’nin amacı, tercihan Amerika olmak üzere, menfaat düşünmeyen tek bir manda altında sınırları doğru bir şekilde muhafaza etmektir, şeklinde bir görüşe yer vermiştir.*¹¹⁴ Harbord, daha sonra raporunda bu görüşünü şöyle dile getirmiştir; *Tarafsız bir yabancı ülkenin yardımının gerektiğini Milliyetçi Parti kabul etmiştir. Amacımız, Türkiye’nin gelişmesini mütarekede olduğu gibi güvenlik altına almaktır. Genişleme planlarımız yoktur. Fakat iyi bir hükümete malik olursa, Türkiye’nin zengin ve müreffeh ülke olacağına inanıyoruz, derken, Mustafa Kemal’in... yabancı müdahaleler ve entrikalar hükümetimizi zayıflatmıştır. Tecrübelerimizle emin olduk ki, Amerika bize yardım*

¹¹² Atatürk Araştırma Merkezi, “**King-Crane Amerika Heyetinin Doğu İllerine Seyahati Ve Ecnebi Ajansları**”, Atatürk’ün Tamim, Telgraf Ve Beyannameleri (IV), 2006, s.32.

¹¹³ Roderic H. Davison, “Mondrostan Lozan’a Türk Siyaseti”, Mine Erol(Çev.), **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 25, 1981, s. 85.

¹¹⁴ Salahi R. Sonyel, M.Kemal’in Amerikan mandacılığından ziyade, “büyük kardeşten öğüt ve tavsiye istediği” benzetmesini yapmıştır. Amerika ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bkz. : Salahi R. Sonyel, **Türk Kutuluş Savaşı ve Dış Politika** 1, TTK Yay., Ankara 1995, s. 159-163.

*edebilecek yegâne ülkedir. Bundan sonra Ermenilere haksızlık gösterilmeyeceğine dair söz veriyoruz, demiştir.*¹¹⁵

Amiral M.L. Bristol, 1919 senesinde Aralık ayında Türkiye hakkında yazdığı bir raporda, Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni Devleti'nin kurulmasına karşı çıkmıştır. Ona göre, New York'un İtalyan bölgesinde nasıl bir İtalyan Devleti kurulamaz ise Türkiye'de de bir Ermeni Devleti kurulmamalıydı. Bristol'a göre Osmanlı'da yaşayan 25 milyon halk için bir şeyler yapılmalıydı.¹¹⁶ Nihayetinde Wilson'un, dünyaya yeni bir düzen vermek için uğraşması kendisinin sonunu hazırlamış, yönetimden uzaklaşmasına neden olmuştur. Çünkü Amerikan kamuoyu Wilson'un ABD'yi, Monroe Doktrini'nden uzaklaştırdığını ve çıkarıcı bazı Avrupa Devletleri'nin emellerine hizmet ettiğini iddia etmişlerdi.¹¹⁷ Kasım 1920 seçimlerinde Demokratlar, 10 milyon farkla iktidarı Cumhuriyetçilerden almış ve Wilson'un başkanlığı sona ermiştir. ABD tekrar yalnızlık politikasına dönmüş ve Türkiye ile olan ilişkilerine Lozan'a kadar ara vermiştir.

İlişkilerin durduğu bu ara dönemde Ankara Hükümeti, ülkedeki yönetim boşluğunu doldurmaya başlayınca ve bunu uluslararası alanda ispat edince dönemin bazı Amerikan basınında, Yeni Türkiye'nin geleceğiyle ilgili yazılara da yer vermeye başlanmıştır. Bu bağlamda Amerikan basınının en çok merak ettiği konu, kurulacak olan yeni devletin Amerika'ya bakış açısıydı. ABD ile Türkiye ilişkilerinin duraksamış olduğu bu dönemde Philadelphia-Public Ledger muhabiri Clarence K. Streit'in TBMM Reisi Mustafa Kemal ile yapmış olduğu mülakatta, dönemin siyasi olayları ile alakalı Mustafa Kemal'e 19 soru sormuştur. Bu soruların bir kısmında ABD ve Türkiye ilişkileri alakalı şu sorular gelmiştir:¹¹⁸

1. Cemahir-i Müttehide-i Amerika'ya (ABD) karşı vaziyetiniz nedir?

¹¹⁵Kadir Kasalak, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin" Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S.10, 1992, s. 209.

¹¹⁶ Bilgen, **a.g.e.**, s. 29.

¹¹⁷ Bilgen **a.g.e.**, s. 27.

¹¹⁸ Kültür Bakanlığı, **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923)**, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1981, s. 257.

2. *Hangi esas üzerine Cemahir-i Müttehida(ABD) ile iade-i münasebet arzusundasınız?*

3. *İade-i münasebet vukuu takdirinde Halide Hanımın Washington sefireniz olacağı haberi samimi midir?*

4. *Memleketinizin imar ve ümrani hususunda gayri resmi Amerikalı fen müşavirleri arzu eder misiniz?*

5. *Anadolu'da bulunan Amerikan mektepleri ve muavenet(yardım) işleri hakkında vaziyetiniz nedir? (Ek 4-5)*

Mustafa Kemal, birinci soruya cevaben, Amerika'nın dostluğundan yararlanmayı kuvvetle arzu ettiklerini, Amerikan halkıyla kendilerini hiçbir zaman savaş halinde görmediklerini ve Amerikan milletinin neden hala bizimle diplomatik ilişki kurmadıklarını hayretle karşıladıklarını belirtmiştir. İkinci sorunun cevabında ise, Türk Milleti'nin Misaki Milli çerçevesinde ABD ile diplomatik ilişkileri kurmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Bu durumu zaten ABD hükümetine bildirdiklerini de söylemiştir. Ayrıca, bütün insanlık ve milletimiz için doğal kaynaklarımızın faaliyete geçirilmesi hususunda Amerikan yardımlarının bizim için önemli olduğunu vurgulamıştır. Halide Edip ile alakalı soruya, sefirlik gibi önemli bir görevi erkekler kadar yapacak maktadır kadınlarımızın olduğu muhakkaktır. Halide Edip'in de bu görevi kusursuz ifa edeceği muhakkaktır. Ancak böyle bir tayin gündemimizde yoktur demiştir. Amerikalı fen müşavirleri talebi noktasında Mustafa Kemal, memleketimizin herhangi bir noktasında toprak emelleri olmayan Amerika'nın katkısının bizi ziyadesiyle memnun edeceğini belirtmiştir. Son soruya ise, din ve ırk ayrımı yapmadan, insani sorunların azaltılmasıyla alakalı hayır müesseselerine karşı hiçbir siyasi maksat gütmediklerini ve kapılarımızın her zaman açık olduklarını beyan etmiştir.¹¹⁹

Lozan'da İtilâf devletlerine karşı ABD'yi yanına çekmeyi isteyen Türk heyeti öncelikle 9 Nisan 1923 tarihinde "Chester Projesi" adıyla demir yolunun yapılmasını içeren

¹¹⁹ Mülakatın tam metni için bkz., Kültür Bakanlığı, **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923)**, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1981, s. 257-277.

bir anlaşmaya imza atmıştır. Bu sayede Avrupa'ya bağlı olmadan ABD ile daha yakın ve serbest ticaretten yana olduğumuz vurgulanmıştır.¹²⁰ Osmanlı ile I. Dünya Harbi'nde savaşmadığı için Lozan'a sadece gözlemci olarak katılmış olan ABD, görüşlerini İngiltere, Fransa ve İtalya aracılığı ile iletmiştir. ABD konferansa İsviçre elçisi Joseph C. Grew'i danışman olarak kullanmıştır. Lozan Antlaşması'ndan yaklaşık 10 gün sonra Türkiye ile 6 Ağustos 1923 'te bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmanın amacı ile alakalı Erdal Açıkses'in yapmış olduğu çalışmada, *Hukuk-u düvel esâslarına ve bir mütekâbiliyet-i tamme kâ'idesine muvafık olarak tebalarının mütekâbilâ toprakları üzerinde şerâ'it-i ikâmetlerini tanzim ve münâsebât-ı şehbenderi ve ticariyelerini i'âdeten te'sis etmek arzusuyla mütesâviyen mütehassis olarak, bu maksadla bir mü'âhede akdine karar vermişler*, cümlesi geçmiştir.¹²¹ Yani devletler hukuku esas alınarak, tam denklik çerçevesinde halkların karşılıklı olarak karşı devletin topraklarında yaşam şartlarının düzenlenmesi, konsolosların ve ticari ilişkilerin tesisi amacıyla bir antlaşmaya karar verilmiştir. Bu antlaşmaya İsmet İnönü, Rıza Nur ve o zamanki iktisat vekili Hasan Hüsnü Bey imza atmışlardır.¹²² ABD adına ise önce belirttiğimiz Joseph C. Grew katılmıştır. Çağrı Erhan'a göre bu Antlaşmanın esas amacı 1917'de kesilen diplomatik ilişkileri yeniden canlandırmaktır. Fakat Amerikan senatosu almış olduğu bir kararla, I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan bütün antlaşmaları iptal etmiştir.¹²³ Bu nedenle bu antlaşmanın da hükmü ortadan kalkmıştır. Fakat Lozan Antlaşması, iki ülke arasında yeni bir diplomasinin başlamasına da zemin hazırlamıştır. Bu arada Gâzi Mustafa Kemâl Paşa'nın, Wilson'un "Milli Sınırlar Prensibi'ni"¹²⁴ sömürgeci devletlere, çetin mücadelelerden sonra kabul ettirmesi sonucunda 1923'te Lozan'dan bir kaç yıl sonra da, Türkiye ile ABD arasında ilişkiler yeniden canlanmıştır.

Milli Mücadelenin silahlı safhası başarı ile tamamlandıktan sonra artık siyasi mücadele safhasında boy gösterme zamanı gelmişti. İsmet İnönü başkanlığında Lozan'da

¹²⁰ Çağrı Erhan, "Türk- Amerikan İlişkileri", **Sosyal Bilimler Semineri**, 24 Haziran-4 Temmuz 2013, Ankara TTK.

¹²¹ Erdal Açıkses, "Türkiye İle Amerika Düvel-i Müttehidesi Beyninde Münakid", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 6, S. 21, 1998, s. 9.

¹²² Açıkses, **a.g.m.**, s. 27.

¹²³ Çağrı Erhan, **Türk- Amerikan İlişkileri**, a.g.s.

birçok kazanımlar elde etmiş olan Türkiye, bazı pürüzler kalsa da bağımsız bir devlet olduğunu ispatlamıştır. Türk dış politikası 1923- 1932 yılları arasında Lozan'dan kalan pürüzleri halletmeye çalışmıştır. Bunlar, yabancı okullar meselesi, Yunanistan'la nüfus mübadelesi meselesi ve İngiltere ile Musul sorunu meselesidir. Türkiye bu meseleleri kolayca çözememiştir. Çünkü iç politikada, yapılmak istenen inkılaplara karşı gösterilen tepkiler, Şeyh Said İsyanı ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, Türkiye'nin dış politikada pasif kalmasına neden olmuştur. 1932'den sonra Türkiye, Lozan'dan kalan problemleri halletmiş ve dünya barışına katkı sağlamak için, uluslararası örgütlere üye olmaya çalışmıştır. Bu dönemde Almanya ve İtalya dünya barışı adına tehlike arz etmiştir. Çünkü I. Dünya Harbi'nin ağır sonuçlarına katlanmak zorunda kalmışlardı. Bundan dolayı her iki ülke yayılmacı bir politika gütmeye başlamışlardı. Türkiye ise bu tehlikeye karşı ilk önlem olarak 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olmuştur.¹²⁵ Görünüşte dünya barışına katkı sağlamak için kurulan bu cemiyet, İngiltere ve Fransa'nın güdümünde hareket etmiştir. Türkiye, Mussolini ve Hitler tehlikesine karşı 1934 yılında aralarında Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın da olduğu Balkan Antantı'na üye olmuştur. İtalya'nın Habeşistan'a, Almanya'nın Ren Bölgesine ve Japonya'nın da Mançurya'ya saldırması karşısında Türkiye, kendi sınırlarını korumak adına Milletler Cemiyetine başvurmuş ve 20 Temmuz 1936 Montrö Boğazlar sözleşmesini imzalanmasını sağlamıştır.¹²⁶

Genel olarak Milli Mücadele Dönemi'nin dış politika uygulamalarını şu şekilde özetleyebiliriz: I. Dünya Savaşı sonrasında TBMM'nin açılmasıyla Türklerin var olma ve yaşama hakkı mücadelesinin kesinlik kazanmasının hedeflenmiş olduğu birinci devir. Milli Mücadele ve bölgesel ittifaklarla barış kurma çabalarından, Lozan Antlaşmasının imzalanmasına kadar olan ikinci devir. Lozan Antlaşması'nın imzasından sonra Batı ile münasebetlerini normalleştirinceye kadar Sovyetler Birliğine dayandığı üçüncü devir. Bu dönemin özel politikalarının safhalarını ise şu şekilde ayırmak mümkün olabilir: Ortadoğu

¹²⁴ Akdes Nimet Kurat, "Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 8, 1967, s. 288-289.

¹²⁵ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 92; Ayrıca bkz.: Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 336.

¹²⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 343-345.

lkeleriyle, ortak düşmana karşı yardımlaşma ve işbirliği devri,¹²⁷ 1923 sonrası Ortadoğu ve İşlm dünyasından ayrılış ve batı dünyasına geçiş devri.¹²⁸

Dış politika olaylarına, ustalıklı bir yaklaşım sergilemiş olan Mustafa Kemal, I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki silahlanmanın doğuracağı tehlikeyi sezmiş, çıkma ihtimali olan savaşlardan dolayı Türkiye'yi, bölgesel barış ittifaklarına yneltmiiştir. Dünya barışına katkı sağlamayı da amaçlayan Türk devlet adamları, statükonun korunması adına gerek Balkan lkeleri gerekse Ortadoğu lkeleri ile çeşitli ittifaklar kurarak, Türkiye'ye karşı düzenlenebilecek askeri saldırıların önüne geçmeye çalışmışlardır.¹²⁹ Bu ittifaklar, Türkiye'nin dünya barışına vermiş olduğu önemi de göstermiştir. Mustafa Kemal Türkiye'yi, olası tehlikelerden korumanın yanında uluslararası alanda en iyi şekilde tanıtmak istemiştir. Modern ve milliyetçi temeller üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni tüm dünya' ya tanıtmak dış politikamızın bu dönemdeki en önemli amaçları arasında yer almıştır. Bu doğrultuda Atatürk Dönemi'nde, ülkemizi sekiz devlet başkanı ziyaret etmiştir. **Tablo 1**'de isimleri görülen bu devlet başkanlarının dördü Batı ülkelerinden, diğer dördü ise Doğu ülkelerinden gelmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde Türkiye'ye gelen bu ülkeler ile çeşitli ekonomik, siyasi ve kültürel antlaşmalar imzalanmıştır. Afganistan ile 1 Mart 1921 tarihinde Türkiye-Afganistan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.¹³⁰ Daha sonra 1928 yılında ülkemizi ziyaret etmiş olan Afganistan heyeti ile ve dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. 3-4 Temmuz 1933 tarihinde Dünya İktisat Konferansı sırasında "*Tecavüzün Tarifi*" konusunda Türkiye, Estonya, Letonya, Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Sovyetler Birliği, İnan ve Afganistan arasında antlaşma imzalandı. Bu antlaşmalardan belki de en önemlisi 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye'nin, Tahran'da, İnan şahı'nın yazlık

¹²⁷Mustafa Kemal Türk Milli Mücadelesinin sadece Türkiye'nin mücadelesi olmadığı, bunun bütün doğunun mazlum milletlerinin davası olduğunu "Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnızca Türkiye'ye ait değildir, müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin bütün şarkın davasıdır"⁷ sözleriyle vurgulamış ve diğer Müslüman halkların desteğini almak istemiştir. Bkz.: **Atatürk'n Söylev ve Demeçleri (I-III) II**, Ankara 1997 s.44.

¹²⁸Bıyıklı, **a.g.m.** , s.1-44.

¹²⁹ Türkiye'nin bu dönemde kurmuş olduğu ittifaklar için bkz. Koçak, "**Siyasal Tarih(1923-1950)**", Sina Akşın (Ed.), **a.g.e.**, s. 154-160.

¹³⁰Mehmet Metin Hülagü, "Türk Kurtuluş Savaşı Dönemi Türkiye - İşlam lkeleri Münasebetleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C: 4, S. 13, 1994, s. 11-25. Ayrıca bu ant. hakkında daha detaylı bilgi için bkz.: Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 84.

sarayı Sadâbat Sarayı'nda, Afganistan, Irak ve İran ile imzalamış olduğu dörtlü antlaşma Sadâbat Paktı olarak bilinen antlaşmadır.¹³¹

Türkiye ve Irak, bu dönemde sınır anlaşmazlığı meselesinden dolayı uluslararası alanda çeşitli diplomatik sorunlar yaşamıştır. İki ülkenin karşılaştığı en ciddi sorun Musul meselesiydi. 5 Haziran 1926 tarihinde Milletler Cemiyeti'nin Musul Meselesi kararı,¹³² Türkiye'de İngiltere'ye karşı bir savaş durumu meydana getirmiştir. Türkiye defalarca Musul konusundaki İngiliz oyunlarını kabul etmeyeceğini açıklamasına rağmen bu tavrında direnemedi. Çünkü iç politikada ülkenin kalkınmasına hız verildiği için Milletler Cemiyeti kararına uymak mecburiyeti vardı. Ankara Antlaşması ile Musul'u Irak'a istemeyerek de olsa bırakmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşma, TBMM tarafından 7 Haziran 1926 tarihinde onaylandı. İki lke arasında çeşitli dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. 7 Nisan 1937 tarihinde Türkiye ile Irak arasında 1926 tarihinde imzalanan ve süresi biten Dostluk Antlaşması yenilendi Ayrıca, biraz önce değindiğimiz Sadabat Paktı ile de iki ülke ittifak etme kararı vermiştir.

Türkiye ve Yugoslavya arasında artan yakınlaşma çeşitli antlaşmaları da beraberinde getirmiştir. Yugoslavya Kralı ülkemizi ziyaret etmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştur(**Tablo 1**). Ayrıca 27 Kasım 1933 tarihinde Türk Dışişleri Bakanının Belgrat'ı ziyaret sırasında Türkiye ile Yugoslavya arasında “*Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaştırma Antlaşması*” imzalanmıştır.¹³³ Balkan lkeleri için çok önemli olan 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antlaşması (Antantı) imzalanmıştır.¹³⁴ 20 Temmuz 1936 tarihinde Boğazların Türk Hkmetinin hâkimiyetine geçişini sağlayan Montreux Antlaşmasında Yugoslavya'nın da imzası vardı.

Atatürk Dönemi'nde İran ile 22 Nisan 1926 ve 5 Kasım 1932 tarihinde “Dostluk ve İyi Komşuluk” antlaşmaları imzalanmıştır. İki lke arasında yaşanmış olan sınır sorunu da 23 Ocak 1932 yılında Tahran'da “Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakemlik” konularında iki

¹³¹ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 101. Ayrıca bkz.: Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 347.

¹³² Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 70.

¹³³ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 96. Ayrıca bkz.: Armaoğlu, **a.g.e.** s. 339.

¹³⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 338-340.

antlaşma imzalanmıştır.¹³⁵ Ayrıca Türkiye'nin, Tahran'da, İran Şahı'nın yazlık sarayı Sadâbat Sarayı'nda, dostları Afganistan, Irak ve İran ile imza etmiş olduğu dördü antlaşma Sadâbat Paktı, iki ülke arasındaki dostluğu da perçinlemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde Türkiye ve İngiltere, Musul meselesi nedeniyle ikili ilişkilerde bir takım sorunlar yaşamıştır. 5 Haziran 1926 tarihinde BM'nin İngiltere lehinde almış olduğu kararla Musul elimizden alınmıştır. Alınmış olan bu karar Türk halkında İngiltere'ye karşı antipati yaratmış ve Türkiye'yi tekrardan kısa süreli Sovyetlere yaklaştırmıştır.¹³⁶ Bu doğrultuda Türkiye İngiltere ile arasının açılmaması için 7 Haziran 1926 tarihinde Türkiye, İngiltere ile Irak sınırları üzerinde tarafların özellikle güvenlik ve iyi komşuluk ilişkilerini sağlayacak bir biçimde, Musul Meselesi ve sınır hattı, barış, yardımlaşma ve iyi komşuluk antlaşması, imzalandı.¹³⁷ İki ülke ilişkileri, İngiltere Kralı Majeste VIII. Edward'ın 4 Eylül 1936 tarihinde ülkemizi ziyaret etmesi ile daha da gelişmiştir. 1936 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikası İngiltere'nin yardımı ile kurulmuştur.¹³⁸ Ayrıca 1937 yılında Montreux'dan sonra Türk-İngiliz münasebetlerini daha da geliştirmiştir.

Türkiye ile Romanya ilişkilerine baktığımızda iki ülke 17 Ekim 1933 tarihinde "Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaştırma Antlaşması" imzalanmıştır.¹³⁹ Ayrıca iki ülke 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paktı içerisinde yer almıştır. Daha sonra Romanya Kralı ülkemizi ziyaret etmiş ve ikili ilişkileri daha da geliştirmiştir (**Tablo 1**).

¹³⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 332. Ayrıca bkz. :Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s.85.

¹³⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 322.

¹³⁷ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 70-72.

¹³⁸ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 111. Karabük Demir-Çelik fabrikasının kuruluş yılı Armaoğlu'nda 1937 olarak geçmektedir. Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 346.

¹³⁹ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 96.

Tablo 1: Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde Türkiye'ye Gelen Yabancı Devlet Başkanları

Devlet	Devlet Başkanı	Tarih
Afganistan	Kral Emanullah Han	18 Mayıs 1928
Irak	Kral Faysal I.	6 Temmuz 1931
Yugoslavya	Kral Alexandre I.	4 Ekim 1933
İran	Şah Rıza Pehlevi	10 Haziran 1934
İsveç	Prens Gustav Adolphe	2 Ekim 1934
İngiltere	Kral Majeste VIII. Edward	4 Eylül 1936
Ürdün	Emir Altes Abdullah	30 Mayıs 1937
Romanya	Kral Carol II.	18 Haziran 1938

Kaynak: Kültür Bakanlığı, **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemi'ne Ait 100 Belge 1919-1923)**, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1981, s. 5-20.

1.3. İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ (1938-1950)

İsmet İnönü, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra yaklaşık 12 yıl Cumhurbaşkanlığı yapmış, iç ve dış politikadaki uygulamaları ile Türk siyasi tarihinde önemli izler bırakmıştır. 26 Aralık 1938'de toplanan CHP I. Olağanüstü Kurultayı, İnönü'nün tartışılmaz iktidarını gösteren bir kurultay olmuş, İnönü CHP'nin "Değişmez Genel Başkanı" ve Türkiye'nin de "Milli Şefi" unvanını almıştır.¹⁴⁰ İnönü'nün, Atatürk Dönemi'nde "İkinci Adam" unvanı almasına sebep olan ihtiyatlı kararlar alma özelliği, II. Dünya Savaşı sırasında da kendisini göstermiş ve Türkiye büyük bir tehlikeden, ekonomik boyut hariç, askeri bir yara almadan kurtulmuştur. Atatürk'ün, savaştan yeni çıkmış Türkiye'yi, savaşa sokmama politikasını iyi bilen İnönü, Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'na girmekten kurtarmakla Atatürk'ün dış politika anlayışına ne kadar yakın olduğunu da göstermiş oldu. Ayrıca, Türkiye'nin Lozan'da çok zor elde ettiği kazanımların bir savaş nedeniyle yok olmasını istemeyecek kadar tecrübe sahibi olması, İnönü'nün ihtiyatlı bir politika sergilemesinde etken olabilir.¹⁴¹

Mili Şef'in ihtiyatlı kararlar alma özelliği en çok dış politikada kendisini göstermiştir. İnönü, dış politika kararlarını önce parti içindeki kendisine yakın deneyimli

¹⁴⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859- 1952**, Arba Yay., 2. Baskı, İstanbul 1995,s. 572-573.

bürokratlarla görüşür, daha sonra meclisin onayına sunar. Meclis, dar ortamda alınmış olan bu kararlara itiraz etmez ve bu kararlar genellikle kabul görürdü. Edwar Weisband bu durumun CHP meclis grubu üyelerinin ne kadar sınırlı bir görevi olduğunu göstermiş olduğunu, dış politika kararlarında üyelerin İnönü'nün, avucunun içinde bulduklarını belirtmiştir.¹⁴² İnönü, bu yöntemi aslında Atatürk Dönemi'nden miras almıştır. Aynı şeyi kendisine Atatürk'te yapmış ve birçok kararı kendisinin haberi olmadan uygulamak istemiştir. İlginç olan husus, İsmet İnönü'nün eleştirdiği bu yöntemin, kendi cumhurbaşkanlığında da devam etmiş olmasıdır. Cemil Koçak bu konuda şöyle bir yorum yapmıştır: *İnönü, her ne kadar Başvekil iken Cumhurbaşkanı Atatürk'ün dış politika konularında hükümet başkanı olarak kendisine danışmaksızın karar almasına ve bu kararları da Hariciye Vekili kanalı ile uygulamasına ve o aşamada kendisini devre dışı bırakmasına tepki duymuşsa da, kendisi Cumhurbaşkanı olduğunda bu yöntemi değiştirmemiş ve aynı biçimde uygulamıştır.*¹⁴³ DP iktidarında da Adnan Menderes, dış politika adına alınmış olan kararlarda aynı yöntemi sergilemiştir. İlerde bu konuya bu konuya daha detaylı değinilecektir.

İsmet İnönü, Atatürk Dönemi'nden miras almış olduğu Batı yanlısı politikaları devam ettirmiş ve II. Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye'yi bu büyük tehlikeden ancak bu şekilde kurtarabileceğini düşünmüştür.¹⁴⁴ Bu doğrultuda İnönü, Türkiye'yi çeşitli bölgesel ittifaklar kurmaya yöneltmiştir. Türkiye, kopacak olan büyük bir savaşa karşı bölgesel önlemler almış ve komşularından gelebilecek tehlikeleri engellemeye çalışmıştır.¹⁴⁵ Bu

¹⁴¹ Ömer Kürkçüoğlu, **a.g.m.** s. 322.

¹⁴² Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İletişim Yay., **C. I**, 1. Basım, İstanbul 1996, s. 572.

¹⁴³ Koçak, **a.g.e.**, s. 574.

¹⁴⁴ İnönü dönemi Türk dış politikasında da Osmanlı'nın diplomatik mirası görülmüştür. Bu dönemin hükümetleri programının dış politikasına bakıldığında, savaşan taraflar arasında denge kurma çabaları ön plana çıkmıştır. Yalnız Şükrü Saraçoğlu başbakanlığındaki hükümetlerde tarafsızlık politikası, yerini Batı ülkelerine (ABD ve İngiltere) yakınlaşmaya bırakmıştır. Hatta tarafsızlık anlayışı yerine, savaş dışı kalma yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu politikalar Recep Peker'in başbakanlığındaki hükümetler döneminde de devam ettirilmiştir. Söz konusu hükümetler döneminde aynı zamanda Ortadoğu ülkeleri ile de ilişkilerin sürdürülmesi ve geliştirilmesi planlanmıştır. Kısaca İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde hükümetler, dış politikada Atatürk dönemi dış politikasını esaslı bir değişim yapmadan sürdürmüşlerdir. Sadece tarafsızlık anlayışının yerine Batı ittifakına katılma fikri ortaya çıkmıştır. Batı İttifakına katılmakla tarafsızlık anlayışı terk edilmiştir. Aslında Batı ile ittifak yapma anlayışı, Atatürk'ün dış politikasından kalma bir anlayıştır. Bkz. Karaca-Duran, **a.g.m.**, s. 211.

¹⁴⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 347.

süreçte Türkiye, İtalya tehlikesine karşı dayanak olarak İngiltere'yi seçmiştir. İngiltere ile Türkiye'nin yakınlaşması, Milli Mücadele Dönemi'nde önemli destekleri olan Rusya'nın da tepkisini çekmemiştir. Çünkü Rusya, Almanya ve Japonya'yı o dönemde en büyük tehlike olarak görmüştür. Türkiye ile İngiltere'nin yakınlaşması, Almanya'ya karşı güneyden bir cephe açılması demek olduğundan, Rusya'nın da işi kolaylaşmıştır. Türkiye askeri ve ekonomik gücünü kullanamasa da jeopolitik gücünü tarafsızlık noktasında çok iyi kullanmıştır. Türkiye'nin savaşa girmemesi hem Mihver hem de Müttefik grupları açısından avantaj sağlamaktaydı. Türkiye her iki grupla anlaşmanın yollarını aramıştır. Bu doğrultuda Balkanları işgal eden ve kapımıza dayanan Almanlar ile 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır.¹⁴⁶ Bu imza, İngiltere'den çok Amerika'yı rahatsız etmiştir. Çünkü, Roosevelt tarafından 1 Şubat 1941'de Yakındoğu ziyareti çerçevesinde Türkiye'ye de uğrayan Albay William J. Danovan, ABD'nin savaşın Mihver tarafından kazanılmasına engel olacağını ve er geç ABD'nin savaşa katılacağını belirtmiştir. Türk- Alman Paktı'na ABD tepki olarak, Türkiye'ye İngiltere üzerinden gönderdiği yardımları dondurmıştır. Paktı'n imzalanmasından sonra Almanya, Türkiye'den Krom talebinde bulunmuştur. Krom askeri malzeme yapımında hammadde olarak kullanıldığı için ABD buna da karşı çıkmıştır. ABD, buna engel olmak ve Türkiye gibi stratejik bir ülkeyi kaybetmeyi göze alamadığı için İngiltere üzerinden tekrar yardım yapacağını duyurmuştur.¹⁴⁷

II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin Türkiye ile olan ilişkileri gergin geçmiştir. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Türklerin İngiliz ve Fransızlarla yaptığı 19 Ekim 1939 Ankara ittifak antlaşmasına rağmen savaşa girmemekte ısrar etmesidir. Roosevelt, Stalin'in de baskısıyla Türkiye'nin müttefikler tarafında savaşa girmesini istemiştir. Türkiye 1941 Ödünç Verme ve Kiralama (Lend and Lease) antlaşması¹⁴⁸ nedeniyle ciddi askeri yardımlar almasına rağmen Türkiye'nin sesini çıkarmaması, ABD'nin tepkisine neden olmuştur. İkincisi ise tarafsız olmasına rağmen 1943 sonlarına kadar Almanlara Krom satışına devam etmesidir.¹⁴⁹

¹⁴⁶Esmer-Sander, **a.g.m.** s.145.

¹⁴⁷Esmer-Sander, **a.g.m.** s. 147.

¹⁴⁸ Suat Bilge, "Dış Yardımlar", **AÜSBF Dergisi**, C. 20, S. 2, 1965, s.460.

¹⁴⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 407.

İsmet İnönü liderliğindeki Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda tüm zorlamalara rağmen tarafsızlığını korumuştur. Çünkü Türkiye'nin çıkarları için bu politika uygun görülmüştür. 10 Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda alınan bir kararla BM'ye üye olabilmek için Almanya'ya savaş ilan edilmesi şart koşulmuştu. Savaşın sonlarına doğru Türkiye, göstermelik olarak, askeri yönden zayıflamış olan Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek Müttefikler yanında yer almıştır. Zaten, Alman orduları yenilmiş, taarruz edecek gücü kalmamıştır. Türkiye'nin savaş ilânı bu nedenle siyasiydi. Nitekim Türk ordusu, hiçbir yerde Alman ordularıyla çarpışmaya girmemiştir. Böylece Türkiye, teknik açıdan savaş ilan ederek ve tek bir kurşun sıkmadan Birleşmiş Milletlere kurucu üye sıfatıyla katılabiliştir.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, İngiltere ve Fransa galip gelmelerine rağmen, ciddi manada yıpranmış olarak çıkmışlardır. Almanya, İtalya ve Japonya ise mağlup devletler olarak yerlerini almışlardı. İngiltere ve Fransa'nın yıpranması, günümüzde de hala devam etmekte olan, ABD ve Rusya'nın Avrupa ve Asya'da kuvvetler dengesini ellerine geçirme mücadelesine sebep olmuştur. ABD'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonraki suskunluğu aslında, onu savaştan sonra dünya liderliğine taşıyacak bir hazırlık dönemi olarak görülebilir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Monroe Doktrini'nden farklı olarak ABD, yenedünya siyasetini, jeopolitik ve jeostratejik amaçlar doğrultusunda belirlemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da çok bir ekonomik ve askeri güç olarak ortaya çıkan ABD¹⁵⁰, ağır hasar almış İngiltere'nin yerine "hegemon" bir ülke olarak geçmeyi başarmıştır.

ABD ve Rusya, geleneksel politikalarını II. Dünya Savaşı'ndan sonra terk ederek teknolojik ve askeri noktalarda üstünlük yarışına girmişlerdir. Yenilen devletlerle, galip gelen İngiltere ve Fransa'nın tekrar toparlanmaları uzun yıllar sürmüştür. Bu ülkeler toparlanmışlardı ama ABD ve Rusya'nın gerisinde kalmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda kara üstünlüğünü elinde bulunduran ülkeler güçlü iken; İkinci Dünya Savaşı'nda hava üstünlüğünü elinde bulunduranlar güçlüydü. Uzun menzilli füzeler ile başlayan rekabet, uzay çalışmalarına kadar sıçramıştır. Günümüzde de devam eden bu yarış yani uzaydaki üstünlük yarışı, güç dengelerini belirleyen en önemli unsur olmuştur. Devlerin yarışında rakipler belliydi. Elindeki Atom Bombası gücü ile Amerika, bu dönemde Rusya'ya karşı

koyabilecek tek güçtü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilik büyük oranda ortadan kalkmış ve dünya haritasına yeni devletler eklenmiştir. Bu durum “Üçüncü Dünya, Üçüncü Blok veya Bağlantısızlar Bloğu” denen yeni kuvvetler dengesini ortaya çıkarmıştır.¹⁵¹

1945'te son bulan İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya “Doğu ve Batı” diye ikiye bölünmüştür. Avrupa'daki boşluktan faydalanmayı iyi bilen Sovyetler, Komünizm rejimi ile Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Doğu Almanya, Yugoslavya ve Arnavutluk'ta yönetimleri kendine safına çekmeyi başarmıştır. Rusya, Türkiye, İran ve Yunanistan'ı da kendi safına çekmeye çalışmış fakat Truman Doktrini buna engel olmuştur.¹⁵² II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişen dünya düzeninde Rusya, boğazların iyi denetlenemediği gerekçesiyle Boğazlar üzerinde denetim hakkı isteyerek Türkiye'ye baskı yapmıştır. Potsdam Konferansı'nda¹⁵³ Rusya bu emellerini dile getirmiştir. 1945 yılında Rusya, 1925 Türk- Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nı yenilemeyeceğini ilan etmiştir. Bu Türkiye'ye her an savaş açabiliriz demektir. Türkiye çok sıkıntılı bir sürece girmiştir. Türkiye 9 Ekim 1946'da İngiltere ve Amerika'nın Rusya'ya karşı, bir notasıyla kurtulabilmiştir. Bu notada esas maksat Türkiye değil, stratejik önemi olan boğazlardı.

Türkiye savaştan sonra içine düştüğü yalnızlıktan kurtulma yolları denemiştir. Bu nedenle İngiltere ve ABD'den yeniden destek almanın yollarını aramıştır. Türk devlet adamlarında, Türkiye'nin gözden düştüğü düşüncesi hakim olmaya başladığı sırada, Truman Doktrini Türkiye'nin imdadına yetişmiş ve beklenen destek gelmiştir. 1947'den sonra Rusya'nın niyetinin belli olması üzerine¹⁵⁴, Türkiye ve Yunanistan'ın önemi yeniden anlaşılmış ve ilk ciddi yardım başlamıştır.

¹⁵⁰ Bu gücünü Nazi Almanya'sına ve Japonlara karşı elde ettiği başarıyla ispatlamıştır.

¹⁵¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 420-421.

¹⁵² Haluk Ülman, “Nato ve Türkiye”, **AÜSBF Dergisi**, C. 22, S.4, 1967, s.144.

¹⁵³ İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu hazırlayan Potsdam Konferansı'nda üç büyükler (ABD, SSCB ve İngiltere) arasında nüfuz alanları tespit edilmiştir. Ancak bu galip ülkelerden bilhassa ABD ve SSCB arasındaki rekabet “Soğuk Savaş” olarak anılan iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. SSCB'nin çöküşüne kadar Soğuk Savaş, Avrupa ve diğer coğrafyalarda büyük güçlerin jeopolitik ve stratejik mücadelelerini belirlemiştir. Daha detaylı bilgi için bkz., Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 403-406. Ayrıca bkz., Gönübol-Ülman, **a.g.e.**, s. 176-180.

¹⁵⁴ Hüner Tuncer, **Menderes'in Dış Politikası Batı'nın Güdümündeki Türkiye**, Kaynak Yay., İstanbul 2013, s. 30.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin Sovyetlere karşı Türkiye'yi desteklediğinin belki de en somut gösterilerinden biri, Washington sefirimiz Münir Ertegün'ün cenazesinin, ABD donanmasının en büyük zırhlısı ile boğazlardan geçip İstanbul'a gelmiş olması gösterilebilir. Bu olay Türkiye-ABD ilişkilerinin duygusal bir boyut kazanmasına vesile olduğu gibi boğazlara gelen Amerikan zırhlısı ile Rusya'ya gözdağı verilmesi olmuştur.¹⁵⁵ Büyükelçimizin cenazesinin İstanbul'a geldiği sırada Başkan Truman, Ortadoğu ve Boğazların kendileri için stratejik önemini vurgulayan bir konuşma yapmıştır.¹⁵⁶

İlerleyen Sovyet Tehdidi karşısında Avrupa ve ABD'nin birlerine ihtiyaçları vardı. Avrupa açısından ABD ile mutlaka bir pakt yapılmalıydı. Çünkü herhangi bir Sovyet saldırısında Atlantik'in diğer tarafındaki Amerika'nın seyirci kalma ihtimali olabilirdi. ABD tarafından bakıldığında ise, elindeki Atom bombasını Sovyetlere yakın bir ülkede konuşlandırmak daha akıllıcaydı. Avrupa'nın, ABD'ye olan ihtiyacı; ABD'nin Avrupa'ya olan ihtiyacından daha önemliydi. Amerikan kamuoyunda hızla artan barışçılık düşüncesi de, Avrupa'yı endişelendirmiş ve bir an önce ittifak yapmanın yolları aranmıştır.

1945-48 yılları arasında ABD Hükümeti, Avrupa'dan gelen ittifak çağrılarına pek önem vermemiştir. Bölgede kendi çıkarlarını tehlikeye sokacak ciddi bir tehlike görmemiş olan ABD, Avrupalı Devletleri kendi imkânlarını kullanarak ortak bir savunma hareketinde bulunmalarını telkin etmiştir. Bu telkinler neticesinde 1948 yılında İngiltere, Fransa ve Benelux Devletleri, Brüksel'de toplanarak karşılıklı yardımlaşma antlaşması imzalamışlardır.¹⁵⁷ Bu yıllarda ABD, Avrupa'ya pek karışmayarak, birazda halkın baskısıyla Monroe Politikası'na benzer bir politika izlemiştir. ABD, Batı Avrupa'nın savaş döneminde bozulan ekonomisini yeniden düzeltmesi sayesinde Komünizm'in bölgeye giremeyeceğini de düşünmüştür. Eğer bölgede ekonomi canlanırsa bundan en çok kazançlı ABD olacaktır. Bu yüzden ABD tarafından 1947 yılında Marshall Planı devreye sokulmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Bağcı, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁵⁶ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası -Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar-**, İletişim Yay., 6. Baskı, İstanbul 2003, C. 1, s. 524-525.

¹⁵⁷ Ülman, **a.g.m.**, s. 145.

¹⁵⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.444.

Marshall Planı'nın temelinde, biri ekonomik diğeri siyasi olmak üzere iki stratejik amaç yer almıştır. Birincisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkıma uğrayan Avrupa'da, ekonomik canlılığın yeniden sağlanması hedeflenmiştir. Avrupa, 1945 ile 1947 yılları arasında ABD kaynaklı borçlanma, yardımlar ve UNRRA(Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi)¹⁵⁹ ile rahatlamış fakat istenilen ekonomik canlanma sağlanamamıştır. Avrupa'nın ekonomik sıkıntı yaşaması ABD içinde tehlike arz etmiştir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nda her alandan galip çıkan ABD, ekonomisini canlı tutmak için dışa açılmak ve bu bağlamda kendisine yakın olan Batı Avrupa ülkeleri ile ticareti canlı tutmak zorundaydı. Fakat Batı Avrupa'daki likidite azlığı yani doların olmaması ticarete sekteye uğratmaktaydı. Savaştan sonra yapılan dolar yardımları da çare olamayınca 5 Haziran 1947 tarihinde dönemin ABD Dış İşleri Bakanı George C. Marshall'ın Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşma ile dünya kamuoyuna resmi adı European Recovery Program (ERP) olan Marshall Planı, sunulmuştur.¹⁶⁰ Bu plana göre Avrupa'nın bir bütün olarak iyileşmesini öngörülmüştür. Bütün Avrupa ülkeleri ve Sovyet Rusya dâhil bu alanda işbirliğine davet edilmiştir. Marshall Planı'nın temel dayanakları arasında, ilk olarak yardım, ikincisi üretim ve üretkenlik/verimlilik artışı, üçüncüsü uluslararası finansal istikrarın sağlanması, dördüncüsü serbest ticaretin yaygınlaştırılması, beşincisi ise Avrupa'da ekonomik koordinasyonun geliştirilmesi gösterilebilir.¹⁶¹

Bu maddelere bakılınca Marshall Planı'nın amacının sadece bir yardım değil, Avrupa'yı üreten bir kıta haline getirmek olduğu da anlaşılmaktadır. Klasik tabirle, Avrupa'ya balık yemeyi değil; balık tutmayı öğretmektir.

Erhan'a göre, Marshall Planı, Truman Doktrini'nden farklı olarak, ekonomik tamir üzerine yola çıkmıştır. Herhangi bir askeri yardım söz konusu edilmemiştir. Ayrıca tek tek ülkeler değil, bir bölge söz konusu edilmiştir. Daha önce Türkiye ve Yunanistan örneğinde görüldüğü gibi tek tek ülkelerle yardım ilişkisine giren Amerika'nın, bu politikası

¹⁵⁹ Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi, Batı Avrupa'nın ekonomik kalkınması için 1943'te Birleşmiş Milletler çatısı altında oluşturulmuş, 1947'de sürdürülemeyeceği anlaşılmıştır.

¹⁶⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 443-445.

¹⁶¹ Pelin Güney, "Marshall Planı: Avrupa Birliği'nin İnşasında Amerikan Harcı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 5, No: 3 (Bahar: 2006), s. 110.

değişmiştir.¹⁶² Diğer bir dikkat çeken nokta ise, Marshall Planı'nı engellemeye kalkışacak olan hükümetlerin, siyasal partilerin ya da grupların, “Amerika'nın direnişiyle karşılaşacağı” ifade edilmiş olmasıdır.¹⁶³ Bu sözler Sovyetler Birliği ve Batı Avrupa'daki komünist rejimlere yönelik açık bir uyarı niteliği taşımaktaydı.

Marshall Planı, belki de en çok Batı Avrupa için bir dönüm noktasıdır. Avrupa, ekonomik dar boğazdan neredeyse mucizevi bir şekilde kurtulmuştur.¹⁶⁴ 1948 ile 1951 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerinin büyüme hızı çok yüksek seviyede gerçekleşmiş yani ekonomik buhrandan ABD'nin desteği ile çıkmıştır. Marshall Planı'nın belki de en önemli sonucu, yaklaşık 15 yıl sürecek olan Soğuk Savaşın başlamasına neden olmasıdır. Marshall'ın Türkiye'ye bakan yönü ise, ABD tarafından bu yardımlar karşısında Türkiye'den, çoğulcu demokrasiye geçilmesi istenmiştir.¹⁶⁵ 14 Mayıs 1950 seçimleriyle Türkiye'de çoğulcu demokrasi dönemi başlamış ve Demokrat Parti, yoğun Amerikan yardımı sayesinde, tarımsal üretimde hızlı bir artış sağlamış, bu durum çiftçinin desteğini almasına ve 1954 seçimlerine eli güçlü olarak girmesini sağlamıştır.¹⁶⁶

Sovyet Basını Marshall Planı'nı, Truman Doktrini'nin bir devamı olarak görmüştür. Marshall yardımı teklifine ilk Sovyet tepkisi 16 Haziran tarihli *Pravda Gazetesi'nde* verilmiştir. Başyazıda, bu yardım tasarısını da başka ülkelerin iç işlerine karışmak olarak görülmüştür. Molotov, Marshall Planı hakkında yaptığı bir konuşmasında, Amerikan yardımının Avrupa'nın tekrar inşa edilmesini kolaylaştıracağını fakat Amerika'nın yabancı pazarları da genişleyeceğinden, böyle bir yardımın Amerikan çıkarlarına hizmet edeceğini belirtmiştir. Ayrıca bu tür maddi yardımların beraberinde içişlerine karışmak anlamına geldiğini savunmuşlardır. Bu nedenle Sovyetler, Marshall Planını kabul etmemişlerdir.

¹⁶² Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **AÜSBF Dergisi**, 1996, C. 51, S. 1, s. 278.

¹⁶³ Türkkaya Ataöv, “Marshall Plânından NATO'nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harbi”, **AÜSBF Dergisi**, C. 23, S. 3, 1968, s. 277.

¹⁶⁴ Marshall Planı'nca tahsis edilen yardımların dağıtımı ve Amerikan şirketlerinin Avrupa pazarına doğrudan girebilmesini sağlamak için, ABD nezdinde Ekonomik İşbirliği İdaresi (Economic Cooperation Administration, ECA) adında bir örgüt kurulmuştur. Buna karşılık, Avrupa ülkeleri de kendi aralarında, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (Organization of European Economic Cooperation, OEEC)'nü kurmuştur. Bu örgüt ileriki tarihlerde, kamu ve özel sektör temsilcilerinin işbirliği yaparak, ulusal para ve maliye politikalarını düzenleyecekleri, Avrupa istikrarı ve bütünleşmesi için çalışacakları Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization of Economic Cooperation and Development, OECD)'ne dönüşmüştür. Bkz. Güney, **a.g.m.**, s. 103-114.

¹⁶⁵ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi** (1938-1945), **a.g.e.**, s. 548-555.

¹⁶⁶ Erhan, **a.g.m.** s. 285.

Ataöv, Marshall Planı'nın Avrupa'da bir ayrışmaya neden olduğunu belirtmiştir. 10 Temmuzda Sovyetler ile Bulgaristan arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Devamında, 11 Temmuzda Çekoslovakya, 14 Temmuzda Macaristan, 25 Temmuzda Yugoslavya, 4 Ağustosta Polonya ve 26 Ağustosta Romanya ile imzalanan ticaret antlaşmaları yapılmıştır. Doğu Avrupa da bir ekonomik birliğe doğru gidilmişti; kıtanın siyasal ayrımı da kaçınılmazdı.¹⁶⁷

Soğuk Savaş dönemlerinde ABD, 1823'te James Monroe'nun açıklamış olduğu ve yaklaşık 100 yılı aşkın bir süre, çeşitli yönleriyle ABD'nin uluslararası politikalarının temelini oluşturan Monroe Doktrini'nin (İzolasyon) çerçevesinden giderek uzaklaşmıştır. ABD'nin bu açılımı yalnız Amerika Kıtası'nda ve Asya-Pasifik bölgesinde değil, dünyanın en karışık bölgelerini de içine alacak şekilde etki alanını genişletmiş ve ABD, kendi çıkarlarını korumaya yönelik yaklaşımlar sergilemiştir.¹⁶⁸

Bu dönemde Türkiye'ye biri Batı tarafından dördü ise Doğu tarafından olmak üzere beş yabancı devlet başkanının gelmiş olduğu tespit edilmiştir(**Tablo 2**). Gelen ülkeler ağırlıklı olarak Ortadoğu bölgesindedir. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ile bazı Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerde bir canlanma görülmüştür. Ürdün, Irak ve Lübnan bu dönemde Türkiye'ye gelmiş ve çeşitli siyasi temaslarda bulunulmuştur. Bu Arap ülkelerinden Lübnan hariç diğerleri Batı yanlısı ülkelerdir. Hatay meselesinden dolayı Suriye ile Türkiye ilişkileri sürekli gerginlik içinde geçmiştir. Suriye'nin, Sovyetlere yakın bir politika gütmesi Türkiye ile aralarının açık olmasının diğer bir nedeni olmuştur. Türkiye'nin Batı yanlısı politika izlemesi, Arap ülkelerinin çoğunda tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye ile Arap Ortadoğu'su arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'in devlet olarak varlığını kabul etmesi ve kendi topraklarındaki Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine izin vermesinden sonra kopma sürecine girmiştir.¹⁶⁹

Sonuç itibariyle Türkiye'ye, başta İngiltere olmak üzere ABD yardımları İsmet İnönü Dönemi'nde başlamış ve ilk askeri temas ve ilişkiler bu dönemde doğmuştur. Birinci

¹⁶⁷ Ataöv, **a.g.m.**, s. 281.

¹⁶⁸ Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal güvenlik Anlayışı", **AÜSBF Dergisi**, C. 56, S.4, 2001, s. 81.

¹⁶⁹ Hasan Duran, Ahmet Karaca, "Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri" , **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.16, S.3, 2011, s.212.

Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Türkiye, ABD için çok fazla bir önem taşımamıştır. İki ülke arasında bir takım kültürel temasların haricinde ciddi bir ilişki olmamıştır. Savaş sonuna kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde önem arz eden gelişmeler arasında 1939'da Seyrüsefain ve Ticaret Antlaşması'nın yenilenmesi, 1941'de Ödünç Verme ve Kiralama (Lend and Lease) Yasası'ndan Türkiye'nin de yararlanması ve devlet büyüklerinin karşılıklı olarak yaptıkları bazı ziyaret ve toplantılar gösterilebilir.¹⁷⁰

Tablo 2: İsmet İnönü Dönemi'nde Tespit Edilebilen Türkiye'ye Gelen Yabancı Devlet Başkanları

Devlet	Devlet Adamı	Tarih
Romanya	Kral Carol	11 Ağustos 1939
Ürdün	Emir Altes Abdullah	26 Mayıs 1940
Irak	Kral Naibi Abdülillah	Eylül 1945
Lübnan	Cumhurbaşkanı B.El-Khoury(Huri)	23 Haziran 1946
Ürdün	Emir Altes Abdullah	31 Aralık 1946

Kaynak: CA, 3006874, 3/8, 5350-1.

¹⁷⁰ Esmer- Sander, **a.g.m.**, s. 132-164. Ayrıca Bkz. Bilge, a.g.m., s. 460.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BATI POLİTİKASI VE BATI’DAN GELEN DEVLET BAŞKANLARI

2.1. TÜRKİYE’NİN BATI POLİTİKASI

Demokrat Parti’nin iktidara geçmesinden sonra ABD ile kurmuş olduğu ilişkiler, Türk dış politikasının ilk dikkat çeken özelliği olarak gösterilebilir. Türkiye’nin 1945 yılında çok partili sisteme, demokrasiye, geçiş çalışmaları bile ABD desteğinin sağlanması noktasında atılmış bir adım olarak görmek yanlış olmaz.¹⁷¹ DP Dönemi’nde Türkiye’yi Batı ile yakın ilişkiler kurmaya sevk etmiş olan pek çok neden gösterilebilir. Bunlarının başında, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’ye yöneltilmiş olan Sovyet tehditleri gösterilebilir. Sovyet yayılcılığı ve saldırısı karşısında hissedilen güvenlik endişesi nedeni ile Türkiye, 1952 yılında NATO’ya üye olmuştur. Devamında ABD ve çeşitli Batılı Devletlerle ikili antlaşmalar yapılmıştır.¹⁷² Böylece Türkiye, kendini Batılı ülkelerin yanında gösterip Batı ile birlikte bir savunma anlayışına yönelmiştir. Türkiye’yi Batı ile yakın ilişkiler kurmaya iten ikinci neden ise ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek için gerekli gördüğü dış finansman desteğidir. Türkiye özellikle, II. Dünya Savaşı’ndan sonra, başta Amerika olmak üzere, hızla kalkınmakta olan Avrupa ülkelerinden, çeşitli mali yardımlar talebinde bulunmuştur.¹⁷³ Türkiye’nin Batı ile yakın ilişkiler kurmasının üçüncü nedeni ise, cumhuriyetin ilk dönemlerinde gösterilmiş olan Liberal politikalarıdır. 1923 yılında toplanmış olan İzmir İktisat Kongresi kararlarında, Batı yanlısı kalkınma amaçları düstur olarak seçilmiştir.¹⁷⁴ Zaten Atatürk devrimi ile başlayan Batılılaşma çabaları da Batı ile

¹⁷¹ Ülman-Sander, **a.g.m.**, s. 1-24.

¹⁷² Bu antlaşmaların ayrıntıları için bkz., s.70.

¹⁷³ Gönlübol- Ülman, **a.g.m.**, s. 143-183.

¹⁷⁴ Ahmet Gündüz Ökçün, “1923 Yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar”, **AÜSBF Dergisi**, C. 23, S. 1, 1968, s. 53-100.

olan ilişkilerimizi artırmaya yönelikti. Gerçekleştirilmiş olan reformların kaynağı Batı ülkeleri idi.

İsmet İnönü, Batı ile olan ilişkileri artırmak adına, TBMM'nin 7. döneminin 3. toplantısında yapmış olduğu konuşmada, *Tek eksiğimizin hükümet karşısında başka parti bulunmamasıdır.* diyerek tek dereceli olması istenilen 1947 seçimlerindeki oyların gelecekteki yönetimi belirleme açısından çok önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁷⁵ Nihat Erim, *Ulus Gazetesi*'nde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, 1 Kasım 1946 yılında TBMM'de 8. Dönem için yaptığı konuşmanın önemine değinen bir makalesinde ise İnönü'nün Mayıs 1945'ten buyana çok partili rejime geçme çabaları övülmüştür. Gazete, iktidarın müsamahakâr muhalefetin ise fırsatçılık yapmaması tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁷⁶

Daha önce çok partili rejime geçebilmek için ilk denemeler Kazım Karabekir başkanlığında 17 Kasım 1924 tarihinde "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TpCF)", diğeri ise Ali Fethi Okyar başkanlığında "Serbest Fırka" ile olmuştur.¹⁷⁷ Ancak her iki parti de çağdaş devlet olma çabalarına aykırı eylemlerde bulunduğu iddiası ile suçlanmışlardı. Çünkü yeni Türkiye, Osmanlı'yı bir daha getirmemek üzere kurulmuştur. Her iki parti de, kurulduktan sonra halk tarafından çok teveccüh görmüş ve hilafet yanlılarının destek verdiği iddialarıyla, eski düzene dönmek için kapatılmışlardı.¹⁷⁸ Böylece Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk demokratik siyasal hareketleri sona erdirilmiştir. 1945 yılına gelindiğinde Türkiye artık bir seçim yapmak zorundaydı. Tek Parti yönetimi, yenedünyada artık demokratik olmayan, faşist bir yönetim olarak algılanmaktaydı. Her ne kadar dünyadaki konjonktürel durumun etkisi olsa da çok partili rejime geçişte İsmet İnönü'nün çok önemli gayretleri olmuştur. İnönü, Modern ve Batı'ya entegrasyon sağlamış bir Türkiye için gerçek

¹⁷⁵ **Cumhuriyet**, "İç politika Durumu", 2 Kasım 1945, s.1.

¹⁷⁶ Nihat Erim, "Nutuktan Alınacak Dersler" **Ulus**, 3 Kasım 1946, s. 1.

¹⁷⁷ İstiklal Mahkemeleri'nin TpCF'nin Şeyh Said ile isyanıyla herhangi bir ilişkisini kanıtlanamamasına rağmen TpCF, Bakanlar Kurulu kararı ile 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır. Yaklaşık beş yıl süren muhalefetsizlikten sonra Mustafa Kemal, yeni bir parti kurulması için İstiklal Savaşı'nda önemli görevler almış, 1922 ve 1924 tarihlerinde iki kez başbakanlık görevinde bulunmuş ve partinin kurulacağı tarihlerde, Paris'te elçilik yapmakta olan Ali Fethi Okyar'a, 12 Ağustos 1930 tarihinde SCF'yi kurdurmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. Şeyhanlıoğlu, **a.g.m.**, s. 77-100. Ayrıca bkz. Ülman-Sander, **a.g.m.**, s. 1-24.

¹⁷⁸ Feroz Ahmad, her ne kadar TBMM'nin varlığı ortada ise de, siyasi faaliyetlerin merkezi olarak CHP'yi görmüştür. Çünkü muhalefetin hala geleneksel bağlardan kopmaması nedeniyle Halifeliği sık sık gündeme getirmiş olması nedeni ile Mustafa Kemal'in 1924'te Halifeliği kaldırmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal'e göre ulus devlet anlayışına ters düşen her şey kaldırılmalıydı. Ahmad, **a.g.e.** ,s. 68-73.

demokrasinin gelmesi çok önem arz etmiştir. İsmet İnönü'nün bu açılımı yapmasında, II. Dünya Savaşı'nda her türlü baskıya rağmen savaşa girmemiş olan Türkiye'nin, savaştan sonra uluslararası alanda maruz kaldığı “yalnızlık” imajını ortadan kaldırmak istemesi etkin olmuştur. Çünkü savaş başlamadan önce Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu antlaşma gereği üzerine düşeni yapacağı vaadinde bulunmuştu. Lakin Türk devlet adamları, Türkiye'nin askeri ve ekonomik açıdan bir savaşın yükünü kaldıramayacaklarını bildiklerinden, İngiliz baskısına karşı Ruslardan gelebilecek tehdidi, Almanlardan gelen baskıya ise İngiliz ve Fransızlarla yapmış olduğu antlaşmayı, Sovyet baskısına da İngiltere ve ABD ile olan ilişkilerini öne sürerek¹⁷⁹, Türkiye'yi olası büyük bir savaşın içine çekmemeyi başarmışlardı.

“Beyaz İhtilal” olarak da adlandırılan 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP, Türk Halkının 27 yıl süren zorunlu bağımlı siyasi tercihinin son bulup; özgürlükçü bir siyasi hayata geçişinin göstergesi olmuştur.¹⁸⁰ Adnan Menderes, 9. Büyük Milet Meclisi'nin açılışında yapmış olduğu konuşmayla artık Türkiye'nin tarihinde ilk defa milli iradenin tam ve serbest tecellisinin meclise yön vereceğini belirtmiştir.¹⁸¹ Ali Fuat Başgil'de konu ile ilgili olarak, 1950 seçimlerinin demokratik anlam taşımasının yanı sıra, bir ihtilal özelliğinin olduğu yönünde de vurgu yapmaktaydı. Çünkü bu seçimler hükümette yalnız bir el değiştirme neticesini doğurmamış bilhassa, amme hizmetlerinin görülmesinde yeni bir ruh ve metot getirmiştir.¹⁸² Bu değişimin örneklerinden biri de DP iktidarının, “Mc Cartizm” düzeyinde antikomünist bir çizgi izlemiş olması ve 1951'de çıkarılan bir kanunla

¹⁷⁹ Özçelik, **a.g.m.**, s.267-268.

¹⁸⁰ 14 Mayıs 1950'de yapılan milletvekili seçiminin tarihimizde iki önemli özelliği olmuştur. Bunlar, güvenilir bir seçim kanunu kabul edilerek yapılan ilk tek dereceli seçim olması ve politikacıların kapalı salon toplantılarının yanı sıra halka açılarak köylere gidip ve buralarda halkla yakın temaslar kurmuş olmalarıdır. 14 Mayıs 1950 Pazar günü yapılan seçimlerde 17 ilin sonuçlarına bakıldığında DP'nin Oyu: 1.450.306-%53.36, CHP'nin Oyu: 1.043.119-%33.38, MP'nin Oyu: 152.869-%5.24, Milletvekili), Bağımsız: 22.183-%0.81'dir. Toplam Seçmen Sayısı: 3.070.242, Oyunu Kullanan Seçmenlerin Toplamı: 2.717.822, Katılım Oranı: %88.52'dir. Genel seçim sonuçlarına bakıldığında DP 408, CHP ise 69 Milletvekili çıkarmıştır. Bkz. Tunaya, **a.g.e.**, s. 690-691.

¹⁸¹ TBMM, ZC, Dönem: IX, C: 1, Üçüncü Birleşim, 29 Mayıs 1950, s.24.

¹⁸² Filiz Çolak, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 1443.

TCK'nın 141-142. maddelerinin ağırlaştırılarak, her çeşit sol düşüncenin, kamu düzeni sorunu sayılmış olması gösterilebilir.¹⁸³

DP'nin iktidara gelmesi ile ülke içinde olduğu gibi yurtdışında da bariz bir şekilde görülmüştür. Yabancı Gazetelerde, DP'nin seçimleri kazanmasının demokrasi adına Türkiye'de bir ilk olduğu vurgusu yapılmış ve Yakın Şark'taki demokrasi hareketlerinin öncüsü gibi algılandığı saptanmıştır.¹⁸⁴ ABD'de, Türkiye'nin çoğulcu demokrasiye geçmesi hürriyet adına önemli bir gösterge sayılmıştır. Türklerin tarihinde ilk dürüst ve serbest seçim olduğu vurgulanmıştır. *Times Gazetesi*, DP'nin bu başarısı ile Türkiye'nin "devletçilik" ilkesinden artık uzaklaşacağı tespitini yapmıştır.¹⁸⁵

New York Times, seçimlerde en büyük şerefin İsmet İnönü'ye ait olduğunu, çünkü son çalışmalarıyla demokrasiye çok katkılarının olduğunu yazmıştır. Türkiye'nin soğuk harp dönemi'nde Batı yanlısı bir politika izlediği de vurgulanmıştır. Londra Basınından *Daily Telegraph Gazetesi*, DP'nin bu zaferinin DP'lileri bile şaşırttığını yazmıştır. Türkiye'nin yaşadığı bu siyasi değişimin dış politikadan çok iç politikayı etkileyeceği vurgulanmıştır. DP ile Türkiye, İktisadi açıdan liberal bir yol uygulayacağı da yazılmıştır.¹⁸⁶

Ali Naci Karacan, *Milliyet*'teki yazısında, ABD Başkanı Truman'ın gönderdiği tebrik mesajıyla, ABD -Türkiye arasındaki dostluğu öne çıkarmış ve Türkiye'nin bu seçimlerde Dünya'ya bir demokrasi dersi verdiğini, Batı'da Türkiye hakkındaki birçok şüphenin kafalardan silindiği belirtilmiştir. Türkiye'nin ABD'de oluşan bu havayla ihtiyacı olan yardımların temini için somut adımlar atması gerektiğini yazmıştır.¹⁸⁷

DP'nin İktidara gelmesinden sonra dış politikasının nasıl olacağını öğrenmek adına hükümet programına bakarak fikir edinebilmek mümkündür. Menderes Hükümeti kurulduktan sonra, açıklanan programda yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanılması için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca, DP'nin "Büyük Dostumuz" olarak nitelediği Amerika ile askeri sahadaki maddi ve teknik

¹⁸³ Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 1690.

¹⁸⁴ *Ibid.* s.5.

¹⁸⁵ **Milliyet**, 31 Mayıs 1950, s. 5.

¹⁸⁶ The New York Times ve Daily Telegraph'tan aktaran, **Milliyet**, 17 Mayıs 1950. s. 5.

yardımları için aynı zihniyet ve anlayışla çalışacakları vurgusu yapılmıştır.¹⁸⁸ Aslında DP, kendinden önceki hükümetten çokta farklı bir politika ortaya koymayacaktır. ama daha cesur kararlar almıştır.

Menderes Hükümeti'nin ilk Dışişleri Bakanı olan Fuad Köprülü, 20 Ağustos 1950 yılında gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde, basına verdiği demeçte Türk Dış Politikası'nın amaçlarını belirtmiştir. Türkiye'nin topraklarını ve bağımsızlığını koruma adına gösterdiği mücadele, Ortadoğu'daki barışın sağlanması adına önemli bir misaldir. Türkiye BM'ye bağlı bir ülke olmasından dolayı dış politikada hürriyetlerin korunmasına daima katkı sağlayacaktır. Türkiye Birleşik Amerika ile her bakımdan işbirliği içinde olduğu gibi İngiltere ve Fransa ile de anlaşma halindedir. Ayrıca bölgesindeki diğer devletlerle de barış halindedir. Köprülü, Ortadoğu'nun güvenliği ve dünya barışı açısından Türkiye'nin Amerika'dan gördüğü yardımların çok önemli olduğunu ve bu yardımların daha da artması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁸⁹

Fuad Köprülü'nün Amerikan Basını'na verdiği bu demeçten sonra Abidin Daver, Köprülü'ye destek mahiyetinde “Demek ki Bilgisizce Konuşmadık” adlı bir makale yazmıştır. Bu makalede ABD'nin Türkiye'ye gereğinden az yardım yaptığını dile getirmiş ve Marshall yardımlarını eleştirmiştir. Daver, Türkiye'nin sınırlarının Sovyet tehdidine karşı daha tehlikeli bir durumda olmasına ve cephe genişliğimize rağmen Yunanistan'ın bizden daha fazla yardım alması eleştirmiştir. Daver, ABD'nin sözde bizim ehemmiyetimizi dile getirdiğinden fakat uygulamada nedense Türkiye'ye gereken önemin verilmediğinden şikâyet etmiştir. Dolayısı ile Köprülü'nün Amerika'da dile getirdiği daha fazla askeri ve nakdi yardımın haklı olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁰

2.2. TÜRKİYE- YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

Komşu iki ülke olmalarına rağmen, yaşamış oldukları çatışmalar nedeniyle geçmişinde çok kötü acılar bırakmış olan Türkiye ve Yunanistan, Lozan'dan sonra farklı bir dış politika anlayışı sergilemişlerdir. Lozan Antlaşması'ndan sonra gerginleşen ilişkiler,

¹⁸⁷ Ali Naci Karacan, *Milliyet*, 28 Mayıs 1950, s. 7.

¹⁸⁸ *Milliyet*, 30 Mayıs 1950, s.5.

¹⁸⁹ BCA, 490.01.204.809.1., “Türkiye'nin Dış Siyaseti”.

yerini II. Dünya Savaşı'nın çıkma ihtimalinden dolayı çeşitli ittifaklara bırakmıştır. Türkiye, diplomatik ilişkilerin yolunda gitmesi adına 1925 yılında Cevat Bey'i Atina'ya ilk elçi olarak göndermiştir.¹⁹¹ Fakat Yunanistan ile var olan problemlerden dolayı diplomatik ilişkiler sıkıntılıydı. İki ülkenin gergin ilişkiler yaşamasına sebep olan olaylardan ilki, Nüfus Mübadelesi meselesidir. Birçok diplomatik krize sebep olan bu olay, Milletler Cemiyeti'nin desteğiyle ve iki ülke devlet adamlarının rasyonel adımlar atarak pozitif çabalarla çözümlenebilmiştir. Mübadele sorunu, 1 Aralık 1926 tarihinde Atina'da yapılmış olan görüşmelerde alınmış olan kararlara göre şekillenmiştir. Alınmış olan karara göre, Yunanistan'da bulunan ve Türklere ait olan Emlakların ücretleri Yunan Hükümeti tarafından satın alınmasına diğer yandan, Türkiye'de bulunan ve 1912 yılından önce ülkeyi terk etmiş olan Rumlar ile İstanbullu Rumların Emlakları kendilerine iade edilmesine karar verilmiştir.¹⁹² Fakat halk nezdinde bu antlaşma da tam olarak problemleri çözemedi. Problemler tam olarak 10 Haziran 1930 yılında imzalanmış olan Türk-Yunan İtilafnamesi ile çözüme kavuşmuştur.¹⁹³ Bu İtilafnameye göre her iki ülkenin mübadilleri memleketlerinde bıraktıkları taşınır ve taşınmaz malları, Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerine bırakılmıştır.¹⁹⁴ Bu antlaşma sayesinde iki taraf ta rahatlamış ve ilişkiler normale dönmeye başlamıştır.

Türk-Yunan ilişkilerininin gerginleşmesinin ikinci sebebi ise, İstanbul'da bulunan Ortodoks Patriği'nin konumlandırılmasıydı. Patriğin, Milli Mücadele Dönemi'nde menfi faaliyetlerde bulunmuş olmasından dolayı Türk Heyeti, Lozan'da Patriğin İstanbul'dan başka bir ülkeye taşınmasını istemiştir. Yunanistan ve İngiltere buna karşı çıkmış ve sonunda Patriğin siyasi faaliyetlerde bulunmaması şartıyla İstanbul'da kalmasına karar verilmiştir.¹⁹⁵ Kıbrıs meselesi, 1955 tarihine kadar Türkiye ve Yunanistan arasında ciddi olarak ele alınmamıştır.¹⁹⁶

¹⁹⁰ BCA, 490.01.204.809.1., “**Demek ki Bilgisizce Konuşmadık**”.

¹⁹¹ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, “**Türk Yunan Münasebetleri**”, Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1965), Dış İşleri Bak. Yay., Ankara 1968, s.62.

¹⁹² Gönlübol- Sar, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁹³ **Hâkimiyeti Milliye**, “Türk Yunan İtilafnamesi İmzalandı”, 11 Haziran 1930. s.1.

¹⁹⁴ Antlaşmanın 19 maddesi mevcuttur. Detaylı bilgi için bkz. **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Haziran 1930. s.3.

¹⁹⁵ Gönlübol- Sar, **a.g.e.**, s. 61- 62.

¹⁹⁶ Fahir Armaoğlu, “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu”, **AÜSBF Dergisi**, C. 14, S. 2, 1959, s. 57.

30 Ekim 1930 tarihinde Yunanistan Başbakanı M. Venezilos Türkiye'ye gelmiş ve çeşitli antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalar, "Dostluk, Tarafsızlık, Hakem Antlaşması" ile beraber "Deniz Silahlanmasına Sınırlandırma" getiren protokol imzalanmıştır.¹⁹⁷ İmzayı müteakip İsmet Paşa ile M. Venizelos birbirini tebrik etmiş, bu antlaşmaların iki ülke açısından faydalarını ayrıca Avrupa barışına sağlayacağı katkıları vurgulamışlardır. M. Venizelos demiştir ki: *Bu muahedeyi yapmak için sarf ettiğimiz mesai bütün samimi arzu ve hüsnü niyetimize rağmen, müspet bir neticeye varmamış olsaydı insanlığın akliseliminden şüpheye düşecektim.* demiştir.¹⁹⁸

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, köşesinde bu antlaşmaların Yunan medyasındaki yansımalarını da aktarmıştır. *Elefteron Vima Gazetesi*, *Memleketlerinin iki şampiyonu olan İsmet Paşa ve M. Venizelos birbirlerine ellerini uzatarak bugüne kadar devam eden mücadelenin artık bittiğini ve artık muslihane terakki yolunda müşterek mesainin başladığını, biz Türk ve Yunan milletleri de bundan mülhem olalım ve istikbale doğru yürüyelim.* yorumu ile iki ülkenin dostluğunun önemini vurgulamıştır. *Etnos Gazetesi*, *Her iki millet bugüne kadar kuvvetlerini uzun mücadelelerle yıpratmışlar. Bu kuvvetler bundan sonra müteakıl emniyet dahilinde sulh ve refah yolunda teşriki mesaide kullanılacaktır.* yorumunu getirmiştir. *Estin Gazetesi* ise, Türk-Yunan dostluğunda, her iki memleket gazetelerine düşen mühim vazifeyi hatırlatmakta ve gazetelerin dikkatli olmaları gerektiğini, eski devirlerden mülhem kafalara alet olmamaları lâzım geldiğini yazmıştır.¹⁹⁹

Mübadele ve Patrikhane meselesinden dolayı gergin olan ilişkiler 1930 yılından sonra değişmeye başlamıştır. Bunda II. Dünya Savaşı'nın bölgede doğuracağı tehlikelerin hissedilmesi etkin olmuştur. Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye ve Yunanistan adeta kader birliği içinde olmuşlardır. Soğuk Harp tehlikesi, Yunanistan'ı içinden yıkma hamlesi ile ve Türkiye'den ise boğazlar üzerinde üstler ve doğu bölgesinde arazi talebi ile kendini hissettirmiştir. Her iki ülkenin "kader birliği" her ikisinin de Truman Doktrini yoluyla

¹⁹⁷ **Hâkimiyeti Milliye**, "Yunanlılarla Muahede Dün İmzalandı", 31 Ekim 1930, s.1.

¹⁹⁸ **a.g.g.**, s.3.

¹⁹⁹ Yunan Basınından aktaran, **a.g.g.**, s.3

Amerika Birleşik Devletleri'nden askeri ve ekonomik yardım sağlama ve aynı zamanda NATO'ya girmesi olmuştur.²⁰⁰

Sovyet tehdidi, eskinin düşman olan iki komşu devletini şimdi ise dost olmaya itmiştir. İki ülkede bölgelerinde bağımsızlıkları koruma adına ortak hareket etmenin önemini anlamıştır. Bu sadece Türkiye ve Yunanistan için değil dünyadaki tüm devletler içinde geçerliydi. Türk-Yunan dostluğunun ilk kurulma nedeni, Balkanlardaki Slav baskısını önlemektir. Türkiye ve Yunanistan yakınlaşmasına bir müddet sonra Yugoslavya ve Romanya'da katılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1947 den sonra tüm dünyayı tehlikesi altına almış olan Sovyet yayılcılığı, Avrupa'yı bütünüyle tehdit ettiği için Türk- Yunan dostluğu çok büyük bir önem teşkil etmiştir. Türk - Yunan dostluğu o günkü şartlarda aynı zamanda bir dünya meselesi halini almıştır. Çünkü Türk-Yunan askeri kuvveti demek, İskandinavya'dan başlayarak Kafkaslara kadar uzanan cephenin bir parçasını müdafaa edebilmek demektir.²⁰¹ Bu doğrultuda iki ülke 1952'nin Şubat ayında NATO'ya alınmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında dış politika gereği hükümetler nezdinde dostane ilişkiler kurulmuş olsa da, halk nezdinde bundan bahsetmek mümkün değildir. Armaoğlu, Türk-Yunan ilişkilerinin 1954 yılına kadar bir balayı dönemi yaşadığını belirtmiştir. Bu tarihten sonra bugün bile güncelliğini korumakta olan Kıbrıs Meselesi nedeniyle ilişkiler tekrar gerginleşmiştir.²⁰²

2.2.1. Yunan Kralı I. Paul'un Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

Yunan Kralı I. Paul ile Kraliçe Frederika 8 Haziran 1952 tarihinde İstanbul'a gelmişlerdir. Haydarpaşa Limanında karşılanmış olan Yunan Kralı, 9 Haziranda Ankara'ya geçmişlerdir. Ankara'da Celal Bayar ve eşi tarafından resmi bir törenle karşılandıktan sonra, Çankaya Köşkünde yemek yenilmiş ve ardından Anıtkabir ziyaret edilmiştir. Yunan

²⁰⁰ Tarık Somer, "Türk-Yunan İlişkileri Semineri Açış Konuşması", **AÜSBF Dergisi**, C. 40, S. 1, 1985, s. 21-24.

²⁰¹ **Ulus**, "Yunan Kralı'nın Ziyareti", 10 Haziran 1952, s. 3.

²⁰² Esra Sarıkoyuncu Değerli, "**Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin, Kıbrıs Politikası(1950-60)**", Akademik Bakış, C. 6, S. 11, 2012, s. 85-101.

Kralı onuruna Çankaya Köşkü'nde verilmiş olan yemekte iki devlet başkanı konuşmalar yapmışlardır.²⁰³

Cumhurbaşkanı Celal Bayar yapmış olduğu konuşmada, Yunan Kral ve Kraliçesinin Türkiye'ye ayak basmış olmaları ile şeref duymuş olduklarını ve milletimizin, mert Yunan milletine karşı İçten bir muhabbet ve hayranlık beslediğini belirterek sözlerine başlamıştır. Bayar, Yunanistan'ın bağımsız olma adına vermiş olduğu mücadele nedeni ile Türk milleti nezdinde büyük sevgiye mazhar olduklarını belirtmiştir. Bayar, o dönemde hür milletlerin bağımsızlığını koruma adına çok ağır imtihanlara maruz kalacağını, aralarında problemler olan devletlerin ise işgal edilme gibi imtihanla karşı karşıya kalabileceklerini belirtmiştir. Dünya barışının korunması için bütün devletlerin bu niyet doğrultusunda ortak hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bayar, Türk ve Yunan milletlerinin en mühim zamanda içtimai, iktisadi ve kültürel kalkınma yollarında muhteşem bir işbirliğine de imkân sağlayan müşterek müdafaa teşkilatı(NATO) içinde müttefik olmuşlardır. Böylece, hürriyetlerini ve barışı koruma adına gayret gösteren memleketlere de yardım edilmiştir.²⁰⁴

Yunanistan Kralı I. Paul ise yapmış olduğu konuşmada, tarihi nedenlerden dolayı iki ülkenin geçmişinde çeşitli savaşlar yaşadığını ama bu savaşların Türk ve Yunan halkının birbirlerini tanımaya ve değer vermeye engel olmadığını söylemiştir. Paul, Türk ve Yunan ileri görüşlü siyasetçilerinin cesurca rehberlik ettikleri politikalar neticesinde bu ayrılıkların dostluğa dönüştüğünü bildirmiştir. Bu dostluğun ne kadar samimi olduğunu şimdi Yunan Kralı'nın Türkiye'de karşılanmasında gösterilmiş olan sevgiden anladığını belirtmiştir. Aynı şekilde kısa bir zaman önce Yunanistan'a gelen devlet adamlarının karşılanmasında da gösterilmiş olan sevgi bunun ispatı olduğu belirtilmiştir. Paul, vaktiyle iki memleketi ayıracak mahiyette hatıralar konuşulurken şimdi iki ülkeyi birleştiren gelişmelerin yaşanmış olduğunu dile getirmiştir. Yuna Kralı Paul, bölgemizde yaşanmakta olan tehlikelerin farkında olup müşterek hareket etmenin çok önemli olduğunu, üyesi olduğumuz NATO ile beraber hareket edilirse barışın korunması adına bütün sınırları

²⁰³ **Vakit**, "Misafirlerimiz", 9 Haziran 1952, s.1.

²⁰⁴ CA, 3001512, 3/103, 1512.

koruyabileceğimizi dile getirmiştir. Paul, Kore Harbinde olan iki milletin askerlerinin bu doğrultuda çok önemli başarılar göstermiş olduklarını da belirtmiştir.²⁰⁵

Yunan Kralı I. Paul 10 Haziran Salı günü, Ankara Arkeoloji Müzesini gezmiş, daha sonra da Hacı Bayram'daki Ogüst Tapınağını ziyaret etmiştir. Daha sonra Yunan Kral ve Kraliçesi onuruna Hipodromda askeri bir geçit töreni yapılmıştır.²⁰⁶ 11 Haziran Çarşamba günü, Tarih ve Coğrafya Fakültesi ziyaret edilmiş, ardından da İsmet Paşa ile beraber Kız Enstitüsü ziyaret edilmiştir.²⁰⁷ Yunan Kraliçesi Frederika Çocuk Esirgeme Kurumunun Keçiören'deki şubelerini ziyaret etmişlerdir. Daha sonra Kral Paul ve Kraliçe Frederika adına 19 Mayıs Stadyumunda Gençlik ve Spor Bayramı gösterileri düzenlenmiştir. Dışişleri Bakanı tarafından Hariciye Köşkünde, bir akşam yemeği verilmiş, bunu takiben Devlet Tiyatrosu'nda bir Gala Müsameresi tertip edilmiştir. 12 Haziran Perşembe günü Misafirler akşam Ankara'dan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'la birlikte beyaz trenle İstanbul'a hareket etmişlerdir.²⁰⁸

Vakit Gazetesi'nde Asım Us, Türk - Yunan dostluğunun her iki memleket için partiler üstünde milli bir önem almış olduğunu ayrıca milletlerarası güvenliğin zor günler yaşamakta olduğu bu günlerde, Türk ve Yunan milletlerinin barışçıl adımlar atmasını çok önemli bulmuştur. Lozan'dan sonra kurulmuş olan Türk - Yunan dostluğunun iki memleketin emniyet ve saadeti ile beraber Balkanların ve bütün Avrupa'nın emniyet ve saadeti için çok önemli olduğu görülmüştür. Us, Balkan Antantı'nın oluşmasında Türk - Yunan dostluğunun önemli katkıları olduğunu belirtmiştir. Bu antanta daha sonra Yugoslavya ile Romanya da dâhil olmuştur. Yazara göre II. Dünya Savaşı olmasaydı Bulgaristan da bu dostluk ve iyi komşuluk çerçevesi içerisine girmiş olacaktı. Hitler ve Mussolini'nin ülkelerinde uyandırdıkları milliyetçi ve sömürgeci hava buna imkân vermedi. Balkan Antantı'nın kalkmasından sonra bile Türk-Yunan dostluğu devam etmiştir. Yazar, II. Dünya Harbinde Yunanistan'ın uğradığı büyük felâketin acısını Türk milletinin kalbinin derinliklerinde duyduğunu belirtmiştir. Türkiye ile Yunanistan'ın aynı zamanda ve aynı karar ile Atlantik paktına alınmış olmaları iki ülkenin bölgesinde ortak hareket

²⁰⁵ **Akşam**, "Yunan Hükümdarının Ankara'da İkinci Günü", 10 Haziran 1952, s.2.

²⁰⁶ **Ulus**, "Hipodromda büyük bir geçit töreni yapıldı", 11 Haziran 1952, s.1.

²⁰⁷ **Vakit**, "Hükümdarlar Gençlik Spor Gösterilerini Seyrettiler", 12 Haziran 1952, s. 1.

²⁰⁸ **Ulus**, "Spor Gösterileri Çok Parlak Oldu", 12 Haziran 1952, s.2.

etmesine de sebebiyet vermiştir. Yazar şimdiye kadar Türkiye ile Yunanistan arasında birçok defa yüksek mevkide devlet adamlarının gelip gittiğini ve bu görüşmelerde askeri ve siyasi meselelerin konuşulduğunu belirtmiştir. Bu gezide ise hiçbir siyasi ve askeri mesele konuşulmayacağını belirtmiştir. Sadece Türk ve Yunan milletleri arasındaki dostluk ve kardeşlik mevzularının ele alınacağını belirtmiştir.²⁰⁹

Ulus Gazetesi'nde, Ahmet Şükrü Esmer, Türk- Yunan münasebetlerinin tarihçesi hakkında bilgiler vermiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte karşılıklı ziyaretlerin yapılmış olduğunu belirtmiştir. Önce Venizelos Ankara'yı ziyaret etmiş, sonra İsmet İnönü Atina'ya gitmiştir. Yunan Başbakanı Metaksas Ankara'ya gelmiş, ardından Celal Bayar, Başbakanlığı Dönemi'nde Atina'yı ziyaret etmiştir. Daha sonra da Türk ve Yunan politikacıları karşılıklı olarak ziyaretlerde bulunmuşlardır. Başbakan Adnan Menderes tarafından yakın bir zamanda Yunanistan'a ziyaret gerçekleştirilmiştir. Esmer, Yunan Kralı Paul'un ailesi hakkında da birtakım bilgiler vermiştir. Kral Paul'un Yunanistan'a yararlı hizmetlerde bulunmuş olan tarihi bir hanedanın mensubu olduğu belirtilmiştir. Yunanistan'ın hareketli iç politikalarında dönemsel olarak bu hanedan yönetimden çekilmiş olsa da her defasında plebisit ile geri çağırılmıştır. Sonuncu plebisit de II. Dünya Savaşı'ndan sonra Paul'un kardeşi II. Yorgi'nin geri dönmesi için yapıldığı belirtilmiştir. Esmer, Kral Paul'un Yunan tahtına kardeşi II. Yorgi'nin 1947 yılında ölmesi üzerine, kanlı bir iç savaşın yaşanmış olduğu bir dönemde geçtiğini belirtmiştir. Kral Paul'un bütün gayretini Yunanistan'ın birliği için göstermiş olduğunu hatta Komünistleri bile affettiğini gösteren bir yönetim sergilediğini yazmıştır. Kral Paul'un Yunanistan'ın kalkınması noktasında gerek siyasi, gerek ekonomik alanda çok büyük başarıları olduğu vurgulanmıştır.²¹⁰

Yunan Basını'ndan *Akropolis Gazetesi*, baş makalesinde şunları yazmıştır: Beş yüz seneden bu yana ilk defa olarak bir Yunan Kralı'nın İstanbul'a gitmiş olduğunu bildirmiştir. Beş asır süresince yaşanmış olan savaşlar ve derin rekabetler yerine şimdi, Türk milletine Yunanistan'ın samimi saadet temennilerini getirmiş olan Yunan Kral ve

²⁰⁹ Asım Us, "Aziz Misafirlerimiz Hoş Geldiniz", **Vakit**, 8 Haziran 1952, s.1.

²¹⁰ Ahmet Şükrü Esmer, **Ulus, a.g.m.**, s. 3.

Kraliçesini, Türkler coşkuyla karşılamıştır. Böylece iki devlet arasında yeni bir işbirliğinin başladığı belirtilmiştir.²¹¹

İmera Gazetesine göre, Yunanistan ile Türkiye arasındaki işbirliği, güneydoğu Avrupa'nın emniyeti açısından çok önemli bulunmuştur. Bu işbirliğinin daha geniş ittifaklara ve koalisyonlara imkân vereceği belirtilmiştir.²¹²

Nihat Erim, *Ulus Gazetesi*'nde ki yazısında, Türk-Yunan dostluğunun zemininin Lozan Barış Antlaşması ile oluştuğunu belirtmiştir. Ayrıca, 1923'ten 1930'a kadar, nüfus mübadelesi gibi çok ciddi bir meselenin başarı ile gerçekleşmesi de iki ülke yakınlaşmasında önemli bir olay olmuştur. 1930'da M. Eleftros Venizelos'un Ankara'yı ve İsmet İnönü'nün Atina'yı ziyaretleri esnasında, yeni gelişmelerin temelleri de atılmıştır. Böylece kurulmuş olan Türk - Yunan dostluğu, Balkanlarda da iyi sonuçlar doğurmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan önce imzalanmış olan Balkan Antlaşması'nın iki ülkenin iyi niyeti neticesinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Ayrıca, 1938'de Türk-Yunan Dostluk Antlaşması imzalanmış olması da bu iyi niyetin bir göstergesi olmuştur. Yazar, Yunanistan'ın geçirmiş olduğu birçok badireden başarıyla çıkmış olduğunu, bu zorluklardan İngiltere ve Amerika'nın yardımı ile kurtulabildiğini yazmıştır. Türkiye ile Yunanistan'ın, bu zaviyeden benzerlikleri olduğunu belirterek, bağımsızlığı koruma adına birlikte hareket etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Erim, iki ülkenin dostluğunun devamı için önemli bir bakış açısı getirmiştir. Ona göre, Türk ve Yunan milletlerinin, uzun vadeli menfaatleri, ancak ve yalnız Lozan Antlaşması ve sonrasında imzalanmış olan, 1930, 1934 ve 1938 sözleşmelerine bağlı kalarak gerçekleşebilecektir. Bilhassa "Lozan rejimini" bozacak bir politika, ikili ilişkilere zarar verebilir.²¹³

22 Haziran 1952 tarihli *Aydın Tarihi'nde*, *Times Gazetesinden* alınmış olan önemli bir makalede Türkiye ve Yunanistan ilişkilerine dair mühim tespitler yapılmıştır. *Times Gazetesi*'nin Türkiye ile Yunanistan arasındaki işbirliğin ve Doğu Akdeniz'in müdafaası için kurulacak herhangi bir savunma sisteminde Türkiye'nin oynayacağı pek büyük rol

²¹¹ Yunan Gazetelerinden aktaran, **Vakit**, "Yunan Hükümdarı Memleketimizde", 9 Haziran 1952, s.2.

²¹² **Vakit**, a.g.m., s.2.

²¹³ Nihat Erim, "Türk ve Yunan Milletleri", **Ulus**, 9 Haziran 1952, s.3., Ayrıca bkz. *Aydın Tarihi*, 9 Haziran 1952.

hakkında, Kuzey Atlantik Paktı teşkilâtının kuruluş aşamasındaki ilk amacından saptığını, konjonktürel olarak askeri ve siyasi sebeplerden dolayı teşkilatın menfaatleri daha girift bir hal almış olduğunu belirtmiştir. Türkiye ile Yunanistan'ın geçen Ekim ayında Pakta kabulü, NATO sistemini Doğu istikametinde Anadolu içlerine kadar uzatmış ve Türk-Yunan Hükümetleri kendi siyasetlerini bu pek mühim, değişikliğin delâlet ettiği manaya takdire şayan bir süratle intibak ettirmişlerdir. Yunan Kral ve Kraliçesinin ve Venizelos'un Türkiye'ye yapmış oldukları ziyaret ile Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Yunanistan'a yapmış oldukları ziyaretin ehemmiyetini belirten gazete, Türkiye ile Yunanistan arasındaki menfaat birliğinin son seneler zarfında her iki tarafça artan bir netlikle anlaşıldığını, dış münasebetlerde her iki hükümetin birçok bakımdan ahenkli bir şekilde hareket ettiklerini, Kuzey Atlantik Paktı'na kabulleri bahsinde ortaklaşa bir tavır takınan bu iki memleketin, bugün de kendi silahlı kuvvetlerinin NATO'ya bağlı Güney Avrupa Komutanlığı'na ne şekilde dâhil edileceği hakkında da hem fikir olduklarını belirtmiştir. Gazete, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmeyi istemelerinin esas sebeplerinin, Doğu Akdeniz'in savunmasında İngiliz menfaatinin Amerikan menfaati tarafından da desteklenmesini sağlamak ve Amerikan teknik ve iktisadi yardımını, askeri silâh ve takviyelerini garanti etmek olduğunu yazmıştır. Türk ordusunun, bölgede hatırı sayılır bir unsur olduğunu, sayı bakımından kuvvetli olduğu kadar ateş kabiliyeti Amerikan teçhizatı ve tavsiyeleri sayesinde kat kat artmış olduğu ve Türk topraklarının, Güney Rusya'dan Akdeniz'e uzanan kara ve deniz yollarının tam üzerinde olması Türkiye'nin önemini göstermekte olduğunu belirtmiştir. Gazete, 1950 yılından buyana Türk hükümetinin yönünü batıya çevirmiş olduğunu, memleketlerini geliştirmek isteyen ve dış siyasetlerini ortak bir fikir ve kararlar kolektif emniyet prensibine dayandıran, liberal görüşlü zevattan müteşekkil olduğu yorumunu da yapmıştır. Bu prensibi desteklemek içindir ki Türkiye'nin Kore'ye asker yolladığını da yazmıştır.”²¹⁴

Yunan Kralı'nın bu ziyaretinde dikkatimizi çeken nokta, on yıllık süreç içerisinde Kıbrıs konusunda çok sıkıntılar yaşadığımız Yunanistan ile ziyaretin gerçekleştiği tarihlerde, dönemin ulaşabildiğimiz gazetelerinde, Kıbrıs konusuna hiç değinilmemiş olmasıdır. Dönemin gazetelerinde, Yunanistan ile Atatürk Dönemi'nde başlamış olan

²¹⁴ Aynı Tarihi, 22 Haziran 1952.

ilişkilerin en parlak yıllarını geçirmiş olduğuna dair yorumlar yapılmıştır. İki ülke arasındaki daha önce halledilmiş olan en önemli meseleler, Nüfus Mübadelesi ve İstanbul'da bulunan Ortodoks Patriği'nin konumlandırılması meseleleriydi. 1950-55 arasında Türkiye ve Yunanistan'ı yakınlaştıran en önemli sebep II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1947'den sonra tüm dünyayı tehlikesi altına almış olan Sovyet yayılmacılığıydı. Sovyet tehlikesi, Avrupa'yı da bütünüyle tehdit ettiği için Türk- Yunan dostluğu çok büyük bir önem teşkil etmiştir. Türk - Yunan dostluğu o günkü şartlarda aynı zamanda bir dünya meselesi halini almıştır. Çünkü Türk-Yunan askeri gücü NATO'nun çevreleme politikası açısından İskandinavya'dan başlayarak Kafkaslara kadar uzanan cephenin bir parçasını müdafaa edebilmek demektir. Bu nedenle geçmişten gelen kötü hatıralara ve halkların çok da benimsememesine rağmen iki ülke 1952 yılında NATO ittifakı çerçevesinde bir araya gelmişlerdi. Bu dostluk havası 1954 yılında Yunanistan'ın İngiltere'den Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesini istemesiyle bozulmaya başlamıştır.

2.3. TÜRKİYE-YUGOSLAVYA İLİŞKİLERİ

Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan'ın güneyindeki bazı Slav temsilcileri, bir araya gelerek 1918 Haziranında Corfu Paktını imzalamış ve Karayorgeviç ailesinin başkanlığında bir birlik kurulmuştur. Bir takım siyasi kargaşadan sonra 1921 yılında Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı kurulmuş, başına Sırbistan Kralı Aleksandr getirilmiştir. İşte bu krallığın ismi 1931 yılında ilan edilmiş olan bir Anayasa ile Yugoslavya ismini almıştır.²¹⁵ Yugoslavya, bünyesinde barındırmış olduğu farklı milletlerle değişik ulusçuluk akımlarının etkisinde kalmış bir devlettir. Sırlar, Slovenyalılar, Hırvatlar, Makedonlar, Yunanlar sonra Kosova'daki Arnavutlar ve Bosna'daki ki Müslümanlar kendi yönetim anlayışlarını oluşturmak istemişlerdir. Kimileri etnik bir oluşum sergilemek istemiş kimileri de dinsel bir yönetim kurma çabası göstermiştir. Yugoslavya'da üç ayrı din yaşanmış, dört resmi dil ve iki ayrı alfabe kullanılmıştır. Yugoslavya uzun yıllar Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında kalmış olması farklı etnik ve dini gruplara ayrılmasına sebep olmuştur.²¹⁶

²¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 182-183.

²¹⁶ İlhan Uzgel, "Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması", **AÜSBF Dergisi**, C. 47, S. 1, 1992, s. 218.

1912’de başlamış olan Balkan Savaşları, yaklaşık 500 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Yugoslav topraklarını Osmanlı’dan ayırmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın taraf ülkelerinden birisi olmasına rağmen Yugoslavya, Lozan Konferansı’ndan sonra barış antlaşmasını imzalamamıştır. Bu nedenle Türkiye ile Yugoslavya arasındaki savaş durumu bir süre devam etmiştir. 28 Ekim 1925 tarihinde Ankara’da imzalanmış olan “Dostluk Paktı” ile iki ülke arasındaki savaş durumuna son verilmiştir. Bundan sonra ikili ilişkiler giderek gelişmiştir.²¹⁷ 1930’un Ekim ayında gerçekleşmiş olan I. Balkan Konferansı’ndan ve 1932 yılındaki II. Balkan Konferansı’ndan sonra, Türkiye ve Yugoslavya arasında yeniden bir yakınlaşma oldu. Özellikle 1933 yılında Kral Aleksandr’ın İstanbul’u ziyareti ve Atatürk ile yapmış olduğu görüşme, iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiş ve Balkan Birliği’nin kurulmasına katkıda bulunmuştur.²¹⁸ Kasım 1933 tarihinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey’in Belgrad’a yapmış olduğu ziyaret oldukça iyi bir havada geçmiş ve 27 Kasım 1933’te Belgrad’ta Türkiye ile Yugoslavya arasında “*Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tesviye, Uzlaşma ve Tahkim Antlaşması*” imzalanmıştır. İki ülke arasındaki bu yakınlaşma Balkan Paktı’nın oluşmasına vesile olmuştur. İki ülke arasındaki ikili ilişkiler 6 Haziran 1934’te imzalanmış olan “*Suçluların İadesi Mukavelesine*” ve 3 Temmuz 1934’te imzalanmış olan “*Adli, Medeni ve Ticari İlişkilere Dair Mukavele*” ile olumlu yöndeki gelişmesini devam ettirmiş ve Yugoslavya Başbakanı Stoyadinoviç 28 Ekim 1936’da Ankara’yı ziyaret etmiştir.²¹⁹

Yugoslavya, Soğuk Savaş Dönemi’nin en ilginç devletlerinden biridir. Çünkü Sovyetlerin, Avrupa Kıtası’ndaki en önemli kalelerinden biri iken saf değiştirerek Batı yanlısı bir devlet olmayı başarabilmiştir. Bunun nedenleri arasında, Tito’nun Rusya’dan istediği desteği alamamış olması yatar. 1942 yılında, Josip Broz Tito’nun başkanı bulunduğu komünist partisi taraftarlarının Almanlara karşı mücadeleye soktuğu kuvvetlerin ihtiyaçları için Rusya’dan silâh ve mühimmat yardımı istemiştir. Fakat karşılığında nasihat alan Tito, Kremlin tarafından Hitler’e karşı savaşan bütün kuvvetlerle işbirliğine davet

²¹⁷ Hikmet Öksüz, “Atatürk Dönemi’nde Balkan Politikası (1923-1938)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, s. 1141.

²¹⁸ Mariyana Teodoseviç, “1921-1984 Yılları Arasında Yugoslavya’da Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Çıkan Çalışmaların Bibliyografik Eki”, Zeynep Zafer(Çev.), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 5, S. 18, 1996, s. 205. 248.

²¹⁹ Öksüz, **a.g.m.**, s. 1141.

etmiş, Yugoslav burjuvasını ve özellikle Batı devletlerini endişeye düşürecek davranışlarda bulunmamasını istemiştir. Tito, Rusya'dan herhangi bir yardım gelmeyeceğini anlamış ve Batı'dan yardım almıştır.²²⁰ Bu olay Tito'nun Rusya'dan uzaklaşmasına neden olan ilk olay olmuştur. Yugoslavya'nın 1944'te Alman işgalinden kurtulmasında Tito'nun öncülüğünü yapmış olduğu hareketin çok başarıları olmuştur. Almanya'nın ülkesinden ayrılmasından sonra Tito, ne Rusya yanlısı ne de Batı yanlısı bir yönetim benimsememiştir. Tito ile o dönemde yönetimin başında olan Stalin arasındaki çatışmalar yönetim anlayışında da kendini göstermiştir. Stalin, Yugoslavya'nın endüstrileşmesinden ziyade bir tarım ülkesi olarak kalmasını istemiştir. Tito, buna da karşı çıkmış ve sonunda Stalin'in baskısıyla Kominform (Communist Information Bureau) üyeliğinden çıkartılmıştır.²²¹ Armaoğlu, Tito'nun Yugoslavya'da Rusya'ya kısmen bağlı olan bir komünist sistem kurmak istemiş olduğunu ve kendisini Balkanların lideri konumuna getirmek istediğini belirtmiştir. Bu doğrultuda Tito bir takım adımlar atmıştır. Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'ın dâhil olacağı bir "Balkan Federasyonu" kurma girişimi Sovyetlerden tepki görmüştür. Sovyetler, Stalin'den sonra Tito'nun iki numaralı adam haline gelmesinden endişelenmiştir.²²²

2.3.1. Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito'nun Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

Mareşal Tito'nun Türkiye'ye gelmesinden bir gün önce 10 Nisan 1954 tarihinde Türkiye ile Yugoslavya arasında "*Türkiye-Yugoslavya Ticaret Protokolü*" imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre 1954-1955 yılları arasında iki ülkenin 80 milyon dolarlık bir antlaşma yapması ön görülmüştür. İmzalanmış olan bu protokolün sadece ekonomik değil, Balkan Paketi çerçevesinde siyasi ilişkilere de olumlu katkı sağlayacağı belirtilmiştir.²²³ *Milliyet Gazetesi'nde n*, Mareşal Tito'nun Türkiye ziyaretinin geliş saatinin gizli tutulduğunu, protokol çerçevesinde belirlenmiş olan saatten daha erken geldiğini öğrenmekteyiz. Gece

²²⁰ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, AÜSBF Yay., Ankara 1983, s.220.

²²¹ Kominform, 5 Ekim 1947 yılında Sovyet Rusya'nın başını çekmiş olduğu, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya Komünist parti liderlerinin, Polonya'da bir araya gelmesiyle oluşmuş bir harekettir. Amacı, Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile Avrupa ve Asya'daki bazı ülkeleri kendine çekmek isteyen Amerika'ya karşı bir tepkisel oluşumdur. Bkz, Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 437.

²²² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 450-451.

²²³ **Milliyet**, "Türk-Yugoslav Protokolü Dün İmzalandı", 11 Nisan 1954, s. 1-7.

deniz yoluyla İstanbul'a gelmiş olan Tito daha sonra Ankara'ya hareket etmiştir.²²⁴ Mareşal Tito beraberinde Hariciye Vekili Koça Popoviç, Protokol Umum Müdürü Smodlaka ve yaverleri ile Türkiye'ye gelmiştir. Resmi törenle karşılandıktan sonra Mareşal Tito, kendi istirahatine ayrılmış olan Hariciye Köşküne gitmiştir. Ertesi gün Anıtkabri ziyaret etmiş ve onuruna büyük bir askeri tören tertip edilmiştir. Onuruna verilmiş olan yemekte Tito, Türkiye ile Yugoslavya'nın yakınlaşmasının hiç kimse için tehlike arz etmediğini, güdülen amacın sulhun temini olduğu açıklamasını yapmıştır. Ayrıca Tito, "*Hiç kimsenin müdahalesi olmadan özgür bir şekilde gelişmek istiyoruz*" diyerek Sovyetlere ve Amerika'ya karşı dengeli hareket ettiğini göstermiştir.²²⁵ Tito, Celal Bayar'a Yugoslavya'nın en yüksek nişanı olan "*Büyük Yıldız Nişanı*" takdim etmiştir. Bayar, bu nişanı iki ülke arasındaki dostluğun önemli bir göstergesi olarak yorumlamıştır.²²⁶

Celal Bayar 13 Nisanda yapmış olduğu konuşmada, bu dönemde dünyanın tehlikelerle dolu olduğunu bu durumun barışçı devletlere birçok ağır mesuliyetleri yüklediğini belirtmiştir. İşte böyle bir zamanda Yugoslavya'nın tuttuğu akıllıca yol ve göstermiş olduğu kuvvetli azim, beklenen zaferi adına tarihin takdirle kaydedeceği bir hâdise olmuştur. Bayar, Yugoslavya'nın, bağımsız olma adına gün geçtikçe, daha açık ve anlaşılır bir siyaset sergilemiş olmalarını takdirle karşılamıştır. Türk milletinin ne kadar mert ve istiklâl aşkına bağlı olduğunu dile getirmiş olan Bayar, bağımsızlığa vermiş olduğumuz önemi gösterme adına komşumuz Yunanistan'la imzaladığımız Ankara Antlaşmasını örnek göstermiştir. Bayar bu tür antlaşmaların bağımsız yaşamak isteyen devletlerin varlığını koruma adına elzem olduğunu söylemiştir. Bayar, Dost Yugoslavya ile münasebetlerimizin, her sahada uyumlu bir şekilde ilerlemesi bizim için bir bahtiyarlık vesilesi olmaktadır diyerek bu resmi ziyaretin, karşılıklı münasebetlerimizin inkişafı bakımından, çok önemli olduğunu belirtmiştir.²²⁷

14 Nisanda Harp okulumuzu ziyaret etmiş olan Tito, Türk Ordusunun övgüye layık olduğunu belirtmiştir. Aynı gün öğleden sonra Ankara hipodromunda onuruna askeri geçit töreni tertip edilmiştir. Tito gösteriden sonra verilmiş olan yemekte Celal Bayar ve Adnan

²²⁴ **Milliyet**, "Mareşal Tito Dün Gece Şehrimize Geldi", 12 Nisan 1954, s. 1-7.

²²⁵ **Vakit**, "Ankara'da Mareşal Tito ile Yapılan görüşmeler", 14 Nisan 1954, s. 8.

²²⁶ **Akşam**, "Mareşal Tito", 15 Nisan 1954, s. 2.

²²⁷ CA, 3002951, 3/173, 2951.

Menderesi Belgrat'a davet etmiştir.²²⁸ Ankara'daki ziyaretlerini bitirdikten sonra Mareşal Tito, beraberindekilerle Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile İstanbul'a gitmişlerdir.²²⁹

Akşam Gazetesi'nde iki ülkenin geçmişi ile alakalı bir yazı kaleme alınmıştır. Yugoslavların, uzun müddet Osmanlı hâkimiyeti altında kaldıklarını, eski dönemlerde sömürgecilerin, kendilerine tabi milletleri maddeten sömürdükleri gibi manen de sömürdüklerini, fakat uzun yıllar Türk hâkimiyetinde kalmış olan Yugoslavların maddi ve manevi güçlerini korumuş oldukları belirtilmiştir. Hatta pek çok Yugoslav vatandaşının Osmanlı Devletinin en yüksek makamlarına kadar çıkabilmiş hatta sadrazamlığa kadar yükselmişlerdir. Osmanlı'nın Slavlar ile bazı sorunlar yaşasa da dostça geçindiği belirtilmiştir. Bunun ispatı olarak da Timur'un Osmanlı'ya saldırması olayında, Sırpların Yıldırım Bayezit'a yardımcı olmaları gösterilmiştir.²³⁰

Vakit Gazetesi'nde Asım Us, Mareşal Tito'yu, sadece Cumhurbaşkanı olarak değil, aynı zamanda İkinci Dünya Harbinin meydana çıkardığı tarihi bir şahsiyet olarak da görmüştür. Alman ordularının Yugoslav topraklarına saldırmasıyla, Mareşal Tito'nun sınırlı sayıdaki askerleri ile kurmuş olduğu "mukavemet teşkilatı", Almanlar ile ciddi şekilde savaşmıştır. Tito, Batı'dan almış olduğu yardımlarla ordusunu güçlendirmiş ve sonunda memleketini düşmanlardan kurtarmıştır. Alman tehlikesinden kurtulduktan sonra Yugoslavya, Sovyet Rusya'nın Mandası'ndaymış gibi görünmüştür. O kadar ki Kominform teşkilâtı faaliyet merkezi olarak Belgrad'ı seçmiştir. Fakat Mareşal Tito kısa zamanda Stalin'in komünizmi, siyasi ve İktisadi bir rejim projesi altında bu istila aracı olarak görmüş ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını kurtarmak için Moskova'ya karşı cephe almıştır. Kominformu Belgrad'dan çıkarmıştır. Asım Us'a göre Tito'nun bu şekilde Moskova istilacılığına karşı isyan bayrağı çekmesi dünyasının en mühim bir hadisesi olarak görülmüştür. Batı'da hayret uyandırmış olan bu hadise, Yugoslavya'nın Batı bloğuna geçişinin bir göstergesi olarak görülmüştür. Bu olaydan sonra Türkiye ile Yugoslavya arasında dostluk temasları başlamıştır. Türkiye ile Yugoslavya arasında hiçbir menfaat ilişkisi olmadığını vurgulayan Us, Atatürk'ün zamanında temelleri atılmış olan bu

²²⁸ "Mareşal Tito Bu Gece Şehrimize Geliyor", **Milliyet**, 15 Nisan 1954, s.7.

²²⁹ "Mareşal Tito", **Akşam**, 12 Nisan 1954, s.2.

²³⁰ **Akşam**, "Yugoslav Milletine Selâm", 14 Nisan 1954, s.3.

dostluğun Balkan Antantı'nın oluşmasına vesile olduğu dile getirilmiştir. Bu dostluk etrafına Yunanistan ve Romanya da toplanmıştır.²³¹

Yeni Ulus Gazetesi'ne göre Mareşal Tito'nun Yugoslavya'nın kurucusu olduğu gibi, Stalin Rusya'sına karşı meydan okumuş bir devlet adamı olarak da Türklerin hususi sevgisini kazanmış olduğunu belirtmiştir. Mareşal Tito, 1892 yılında fakir bir ailenin çocuğu olarak doğmuş ve her komünistin övündüğü işçi sınıfına katılmıştır. 1920 yılında Yugoslav Komünist Partisi'ne girmiş olan Tito, bir müddet sonra işçi sendikalarından birinin Genel Sekreterliğine geçmiş ve 1928 yılında tevkif edilerek hapse atılmıştır. 1934 yılında hapisten çıkmış olan Tito, Viyana'ya oradan da Moskova'ya gitmiştir. Moskova'da gördükleri kendisini Rus Komünist Partisi'nden uzaklaştırmış ve 1936 yılında Yugoslavya'ya dönerek siyasete atılmıştır. Gazete, Tito'nun, NATO'ya girmekten çekindiğini ama üçlü Balkan Paketi'nin kurucularından biri olması sebebiyle Balkanların birliğini sağlamlaştırdığını vurgulamıştır. Balkan Antantının Türk, Yunan ve Yugoslav dış politikalarının temel taşı teşkil etmiş olduğu da belirtilmiştir.²³²

İngiliz Basınında, Tito'nun Türkiye ziyareti ile alakalı bir haberde, Yugoslavya'nın Sovyet Rusya'ya karşı kazanmış olduğu başarının Türklerin bu devlete yakınlık göstermesine neden olduğu yorumu yapılmıştır. Yakınlık göstermesinin bir diğer nedeni olarak Yugoslavların savaş kudretine duyulan saygı olduğu yorumu da eklenmiştir.²³³

Mareşal Tito'nun refakatindeki Hariciye Vekili Koca Popoviç, Yugoslav büyükelçiliğinde bir basın konferansı tertip etmiştir. Burada vermiş olduğu beyanatta: *“Yaklaşık bir yıl öncesinde Ankara’da üçlü paketi imzaladığımız zaman memleketlerimiz halkının hürriyet ve istiklâlini muhafaza uğrunda mücadele bakımından olduğu kadar, dünyanın bu bölgesinde sulhu takviye ve umumiyetle sulh bakımından da devamlı ve büyük ehemmiyeti haiz bir eser meydana getirdiğimizi, müdrük bulunuyorduk. Ankara Paketi’nin kat ettiği inkişaf ve geçen yıl elde edilen neticeler; görüş ve tahminlerimizin haklı olduğuna en iyi delildir... Memleketlerimizin, sulhu korumak için ellerinden gelen her şeyi yapmış olduklarını söylemekle mahviyet hudutlarını aşmış olmayacağımızı zannediyorum ve bu ba-*

²³¹ Asım Us, “Mareşal Tito”, **Vakit**, 13 Nisan 1954, s.1.

²³² **Yeni Ulus**, “Mareşal Tito'nun Ziyareti”, 12 Nisan 1954, s. 3.

²³³ **Milliyet, a.g.m.**, s.7.

kımdan tamamen memnun ve mutmain olabiliriz kanaatindeyim. Üçlü paktla ve onun tahakkuku ile dünyanın bu bölgesinde bir sulh kalesi tesis edilmiştir. Bu kale yalnız tecavüz niyetlerine set çekmekle kalmamış fakat aynı zamanda, umumi menfaatlerle birlikte, milletlerimizin hususî menfaatlerini de garanti etmeye hazır ve muktedir olduğumuzu ispat etmek suretiyle dünya nazarındaki prestijimizi de yükseltmiştir.”²³⁴ Yorumunu yaparak iki ülkenin dostluğunun önemine vurgu yapmıştır.

Zafer Gazetesi'nde yayımlanmış olan bir makalede, Yugoslavlarla, yakın tarihimizde Balkan Paktı içinde ilk defa ciddi olarak bir araya gelindiğini, lakin bu paktın hakikî bir askerî ittifak şeklinde işlemediği belirtilmiştir. Yunanistan taarruza uğrayınca, pakt mensupları olan Türkiye ve Yugoslavya'nın harekete geçmemiş olduğu tespiti yapılmıştır. Bu da Balkan Paktı'nın, sıkıntılarının olduğu noktasında yorum yapılmıştır. Gazete, Yugoslavya'nın, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Mihverin iki kışkırtıcısı arasında şiddetli bir tehdit altında kalmış olmasına ve iç politikadaki sıkıntılara rağmen Türkiye'ye karşı dostluğunu büyük ve unutulmaz bir jestle ispat ettiğini belirtmiştir. Türkiye'nin en basit ihtiyaçlarını bile karşılayamadığı bir zamanda büyük silahlar bir yana, Yugoslavların bize çok mühim miktarda tüfek, süngü ve cephaneye verdikleri bilgisi verilmiştir. Yugoslavya'nın büyük bir istiklâl savaşına giriştiklerini düşünürsek bize karşı gösterdikleri bu dostluğun onlar için ne kadar mühim bir fedakârlık olduğu da belirtilmiştir. Gazeteye göre Yugoslavya, Sovyet Rusya'nın güdümünde olan bir devlet olarak görülürken her türlü tehdide rağmen, müttefik olmanın ve dostluğun bir kölelik demek olmadığını ispatlamış bir millet olarak görülmüştür.²³⁵

Genel olarak Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Tito'nun 1954 tarihinde Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretle, Balkan İttifakı'na önemli bir katkı sağlandığı tespit edilmiştir. Özellikle Yugoslavya'nın, Türkiye ve Yunanistan ile Batı ittifakının içinde yer almış olması NATO'nun stratejik amaçları açısından Doğu Adriyatik kıyıları, Sırbistan Dağları, Vardar ve Mora Vadisi'nin dost bir devletin kontrolünde olması demektir. Balkan İttifakının bir diğer önemli özelliği de, tarihte ilk defa sosyalist bir devletin, Rusya'nın stratejisinden uzaklaşıp kendi milli çıkarları için Batı ittifakı içerisinde yer almış olmasıdır.

²³⁴ Aynı Tarih, 13 Nisan 1954.

²³⁵ Aynı Tarih, 14 Nisan 1954.

Balkan İttifakı, 1955 yılında Yunanistan'ın BM düzeyinde Kıbrıs meselesini dile getirmesiyle zarar görmeye başlamıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ada meselesi, Türkiye'nin dış politikada Balkanlar konusunda başarılı sonuçlar almasını engellemiştir.

2.4. TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ

Türk-Alman ilişkilerinin ciddi boyut kazanmasında, II. Abdülhamid Dönemi'nde kurulmuş olan iktisadi politikaların önemli bir yeri vardır.. Her Avrupalı devletin Osmanlı ile kurmak istediği ticari ilişkiliyi Almanya da kurmak istemiştir. Almanya, kendi ekonomik ve siyasi gücünü artırma yollarını, Osmanlı'nın elindeki Anadolu ve Bağdat Demiryolları Projelerini alarak gerçekleştirmek istemiştir. 4 Ekim 1888 tarihinde Osmanlı Hükümeti ile Deutsche Bank yetkilileri arasında imzalanmış olan imtiyaz sözleşmesi ile Almanya, Haydarpaşa-İzmit Hattını satın almış ve hattın Ankara'ya kadar ulaşmasını sağlayarak Osmanlı yönetiminin güvenini kazanmıştır.²³⁶ Almanların Anadolu'da göstermiş oldukları bu başarı, Bağdat'a ulaşması hedeflenen demiryolu hattında gösterilememiştir. Çünkü demiryolunun yapılacağı güzergâh, I. Dünya Savaşı'nda stratejik açıdan her devletin elinde olmasını arzuladığı bölgelerdi.

Almanlar ile iktisadi olarak başlayan ilk ilişkiler daha sonra askeri alanda da kendini göstermiştir. Balkan Savaşları'nın yaşanmış olduğu dönemde en genç siyasi hareket olan "Jön Türk" hareketi, dış politikada ittifak kurmak için sık sık kapısını çalmış olduğu İngiltere'den olumsuz cevaplar alınca Almanya, elde duran tek seçenek olmuştur. Türk dış politikası yirminci yüzyılın başında, İngiltere-Fransa ve Rusya ile Almanya-Avusturya Macaristan arasında bir tercih yapmak zorundaydı. Aslında Osmanlı milleti tarafsız kalmadan yana idi fakat Enver Paşa, Osmanlı'ya karşı düşmanların ittifakla hareket ettiklerini gördüğü için ayakta kalabilmemizin çaresini Alman ittifakında aramıştır. İngiltere'ye sipariş verilmiş olan iki savaş gemisinin, ücretinin halk tarafından peşin ödenmesine rağmen gelmemesi, halk nezdinde İngiltere'ye olan nefreti daha da artırmıştır. Bu nefreti iyi kullanmış olan Enver Paşa 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile bir İttifak Antlaşması imzalamıştır.

²³⁶ Ayla Efe, "Almanya'ya Verilen İkinci Demiryolu İmtiyazı: Hububat Hattı", *OTAM Dergisi*, S. 18, 2005, s. 95-117.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı, ekonomik ve askeri yönden bir çöküntü yaşamış ve yerini Mustafa Kemal önderliğinde yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. Bu dönemde her iki ülke de savaşın vermiş olduğu ağır yükün altından kalkmaya çalışmıştır. Türkiye ve Almanya arasında, I. Dünya Savaşı'nda kurulmuş olan sıkı ilişkiler savaştan sonra her iki ülkenin kendi iç ve dış meseleleriyle uğraşması yüzünden zayıflamıştır. 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesi ile Almanya, askeri, siyasi ve ekonomik yönden yeniden ilerlemeye başlayınca, anti-revizyonist bir politika gütmeye başlamıştır. Nazilerin iktidara geldiği yıllar, Türkiye'nin, I. Beş Yıllık Kalkınma planının kabul edildiği yıllara denk gelmiştir.²³⁷ Türkiye, bu süreçte dış finansman ihtiyaçlarından dolayı Almanya ile ticari ilişki kurmakta sakınca görmemiştir. Almanya ise Türkiye ile sıkı ticari ilişki kurarak, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Türkiye üzerindeki hegemonyasını kırmak istemiştir. Hasan Köni, Amerikan arşivlerine dayanarak, Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerindeki yakınlaşmanın 1933 ve 1935 yılları arasında daha da arttığını, bu yakınlaşmanın temelinde de kaliteli Alman malları sayesinde önemli ticari faaliyetlerin yattığını belirtmiştir. Türkiye bu dönemdeki Alman revizyonizmi karşısında tarafsız davranmış sadece ticari ilişkilere önem vermiştir. Köni ayrıca, Türk ekonomisinin bu yıllarda dış ticaretinin % 40 oranında Almanya ile gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Almanya'nın uygulamış olduğu ırkçı uygulamalar nedeni ile çok ciddi bir göçün Türkiye'ye gelmesine sebep olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nde, Ekonomi Bakanlığı'nda, Tarım ve Tıp alanında önemli Alman bilim adamları ve şahısları etkin olmuştur.²³⁸ Alman firmalarının Türkiye'ye açmış olduğu krediler ikili ticaretin artmasını sağlamaktaydı. 1936 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın Alman firması Krupp'a verileceği konuşulurken İngiliz Brassert firmasına verilmesi, Türkiye'nin Alman baskısını azaltma adına atılmış bir adımdı. İngilizlerin bu başarısına ek olarak Türkiye'ye 10 milyon Sterlinlik bir kredi açması Almanları daha da endişelendirmiştir. Bu doğrultuda 29 Haziran 1938 tarihinde, Almanya Türkiye ile ticari ilişkilerinin önemini belirten bir memorandum yayınlamıştır. Bu memorandum ile Türkiye revizyonist tarafa çekilmek istenmiştir.²³⁹ Bu dönemde Almanya ile İngiltere, boğazları elinde bulunduran Türkiye'yi kendi saflarında tutmak istemişlerdi.

²³⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.352.

²³⁸ Hasan Köni, "Genel Dış Politika Işığında Cumhuriyet Dönemi Uzak-Doğu İlişkileri: 1933-36", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C .3, S. 11, 1993, s. 271-277.

²³⁹ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 108-111.

Almanya, Ortadoğu'ya açılmada Türkiye'yi köprü olarak kullanmak istemiştir. Ama yeni Türkiye, Osmanlı'nın yapmış olduğu stratejik hatadan ders almış ve tarafsız bir yol izlemiştir. Almanya'nın, Türkiye'yi yanına çekme gayretleri başarılı olamamıştır.

Vakit Gazetesi'nde Türk- Alman münasebeti ile alakalı bir yazıda, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın çok ağır darbe almış olduğu ve Alman ekonomisinin zor bir süreçten geçtiği belirtilmiştir. Dr. Erhard'ın Ekonomi Bakanlığına gelmesiyle Alman ekonomisinin canlandığı belirtilmiştir. Gazete, “Alman Mucizesi” tabirinin Almanya'nın bu felâketten kurtulup uluslararası alanda gösterdiği bu başarı ile kazandığını belirtmiştir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarda da en çok ithalat ve ihracatı %80 oranla Almanya ile yapmış olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin müttefikler safında olmasına rağmen Almanya ile iktisadi ilişkilerini devam ettirmiştir. Alman ordularının Trakya sınırına kadar geldiği halde Türkiye'ye saldırmaması, iki ülke dostluğunun korunması adına önemli görülmüştür. Türk-Alman dostluğunun NATO içerisinde de aynı amaca hizmet etme adına devam ettiği belirtilmiştir.²⁴⁰

Federal Almanya Devleti kurulmuş olduktan sonra Bonn'da açılmış olan ilk yabancı Büyükelçiliklerden birisi Türkiye'ninki olmuştur. 1951 yılında Türkiye, NATO'ya henüz girmiş değildi. Hatta geleneksel Türk-Alman dostluğu düşüncesinden hareket eden Bonn'daki Türk Büyükelçiliği, mensupları için Alman Protokolünden kimlik belgesi alan ilk diplomatik temsilcilik olmuştur. O tarihlerde işgal statüsü henüz sona ermemiş olduğundan, kimlik belgeleri ve otomobiller için diplomatik plâkalar işgal makamlarınca verilmiştir. O tarihlerde bu gibi ufak jestler Alman makamları üzerinde büyük etki uyandırmaya yeterli olmaktaydı. Türkiye'nin, Almanya'ya duyduğu yakınlık bu gibi jestlerden ibaret de kalmamış, Almanya'nın birleştirilmesi sorunu devam ettiği süreçte Türkiye, her zaman Federal Almanya'nın yanında yer almıştır. Türkiye uzun süreler Doğu-Almanya'yı mevcut olmayan bir devlet olarak kabul etmiştir. Almanya ile ilgili olarak ortaya çıkan bütün krizlerde Türkiye Almanya'nın yanında olmuş, 1952'de NATO'ya

²⁴⁰ **Vakit**, “Türk-Alman İktisadi Münasebetleri”, 21 Ağustos 1959, s.1.

girdikten sonra, NATO içinde, Almanya NATO'ya katılana kadar, Almanya'nın temsilcisi gibi hareket etmiştir.²⁴¹

2.4.1. Federal Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss'un Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

Federal Almanya Cumhurbaşkanı Ekselans Dr.Theodor Heuss ve beraberindekiler 5 Mayıs 1957 Pazar günü Esenboğa Hava Alanına inmiş ve 21 pare top atımı ile selamlanmıştır. 6 Mayıs 1957 Pazartesi günü Anıtkabir ziyaret edilmiştir. Aynı gün Federal Almanya Cumhurbaşkanı Hariciye Köşkünde Ankara'da akredite bulunan Yabancı Diplomatik Misyon şeflerini kabul etmişlerdir. Celal Bayar tarafından misafir onuruna Çankaya Köşkü'nde resmi bir akşam yemeği verilmiştir. 7 Mayıs 1957 Salı günü Hariciye Köşkü'nde Almanya Cumhurbaşkanı için Ankara Şehri Fahri Hemşerilik payesinin verilmesi merasimi yapılmıştır. 8 Mayıs 1957 Çarşamba günü Ankara Üniversitesi'nde Ekselans Theodor Heuss için Üniversite'nin fahri Doktorluk payesinin tevcihi merasimi yapılmıştır. 9 Mayıs Perşembe günü, İstanbul'a hareket edilmiştir. 10 Mayıs Cuma günü Dolmabahçe Sarayı'ndan Mudanya'ya hareket edilmiştir. Aynı gün Bursa şehri de ziyaret edilmiştir. 11 Mayıs'ta tekrar İstanbul'a dönmüş ve Theodor Heuss, Tarabya'da ki Alman mezarlığını ziyaret edip ardından Alman Konsolosluğu'na geçmiştir. 13 Mayıs'ta ülkemizden ayrılmışlardır.²⁴²

Celal Bayar tarafından 7 Mayısta Çankaya'da, misafir devlet başkanı onuruna bir akşam yemeği verilmiş ve her iki devlet başkanı da bir konuşma yapmıştır. İki milleti birbirine bağlayan yolların kuvvetinden ve tarihinden bahsetmiş olan Bayar, Alman milletinin son senelerde bütün zor şartlara rağmen gösterdikleri büyük kal kalkınmaya işaret etmiş ve barışçıl milletlerin bu kuvvetlerinden garp camiasına mensup bir millet olarak Türkiye'nin iftihar ettiğini, Almanya'nın tekrar bir tek devlet haline gelmesinin çok istendiğini belirtmiştir.²⁴³ Bayar, ayrıca Alman milletini ikiye ayırmış olan hudutların kalkacağı zamanı Türk milletinin sabırsızlıkla beklediğini belirtmiştir. Dr. Heuss'un

²⁴¹ Gürün, **a.g.e.**, s.343.

²⁴² CA, 3004918, 3/280, 4918.

²⁴³ **Akşam**, "İki Cumhurbaşkanı Çankaya'da Konuştular", 7 Mayıs 1959, s.2.

ülkemizi ziyaret tarihinin Almanya'nın bağımsızlığa kavuşmasının ikinci yılı olması nedeniyle de çok önemli görülmüştür.²⁴⁴

Almanya Cumhurbaşkanı, gösterilmiş olan misafirperverliğe teşekkür ettikten sonra, Atlantik Paktı içerisinde birleşmenin önemine değinmiş, karşılıklı ilişkilerin ve özgürlüklerin korunması gerektiğine vurgu yapmıştır. Heuss, Türkiye ile Almanya arasındaki eski ve derin dostluğun memnuniyet verici olduğunu bildirmiştir. Almanya'nın hala Hitler Dönemi'nden kalma sıkıntılar çektiğini, 1918 yılında Türkiye'nin büyük devlet adamı Atatürk'ün rehberliği altında yepyeni bir devlet kurabilmiş olması gibi Almanya'nın da güçlüklerini yenmeye azmetmiş bulunduğunu, Almanya'nın tekrar birleşmesi savaş yoluyla değil, ancak dünyanın ve dünya milletlerinin müdahalesiyle olabileceğini belirtmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan önce ilk Türk-Alman Cemiyeti'nin kurulmuş olduğunu da belirtmiştir.²⁴⁵ Dr. Heuss, Von Der Gol Paşayı ve modern Ankara'yı kuran Alman mimarlarını, iki memleketin dostluk bağlarını kuvvetlendirmiş olan şahıslar olarak nitelemiş ve teşekkür ederek konuşmasını bitirmiştir.²⁴⁶

Ulus Gazetesi'nde ki yazısında Hüseyin Cahit Yalçın, Batı Almanya Cumhurbaşkanı Dr. Theodor Heuss ile beraberinde gelen Dışişleri Bakanı Ekselans M. Helnrich Von Brentano'nun Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretin çok kıymetli olduğunu vurgulamıştır. İki ülkenin dostluğunun, padişahlık devrinde imparator II. Wilhelm ile başlamış olduğunu dostça münasebetlerimizin meşrutiyet rejimi zamanında zayıflamış olduğunu ama Türk-Alman milletleri arasındaki sempati ile siyasi menfaatler arasındaki uygunluk nedeniyle tekrar canlanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Çarlık Rusya'sının Batılı Devletler yanında savaşa girmesi Türkiye'yi Almanya ile silâh arkadaşlığına sevk etmiştir. Bu savaşın sonunda Almanya, İmparatorluğu, Türkiye ise padişahlığı kaybetmiştir. Savaştan sonra Türkiye daralmış sınırları içinde milli bir devlet kurmaya çalışmıştır. Almanya ise Hitler yönetiminde yeniden yükselmeye başlamıştır. Yazar bu sürecin Almanya için çok büyük bir talihsizlik olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin fikren Nazi Almanya'sı ile anlaşamayacağını fakat Alman halkı beraber olduğunu belirtmiştir. Yazar,

²⁴⁴ **Milliyet**, "Türk- Alman Görüşmeleri", 7 Mayıs 1957, s. 1.

²⁴⁵ **Akşam**, "İki Cumhurbaşkanı Çankaya'da Konuştular", 7 Mayıs 1959, s.2.

²⁴⁶ **Milliyet, a.g.m**, s.5.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan uzak durmasına rağmen Alman halkı ile olan dostluğunun devam ettiğini belirtmiştir. Yazar, Naziliğin yıkılmış olmasını Alman milletinin özgürlüğü olarak görmüştür. Almanya'nın ikinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasının Türk milletini üzdüğünü ama Almanya'nın bundan kısa zaman içinde kurtulacağını belirtmiştir.²⁴⁷

Milliyet Gazetesi'nde “Dr. Heuss Bugün İstanbul'a Geliyor” başlıklı haberde, Alman Cumhurbaşkanı Heuss'un, endüstri ve teknik sahalarda eğitim görmek üzere 150 Türk gencine burs vereceğini bildirmiştir. Ayrıca iki ülke arasındaki dostluğun artması adına 9 Mayıs'ta “Kültür Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma ile karşılıklı olarak kültür merkezleri açılmasına karar verilmiştir. Bu haberde Alman Basını'nın Menderes Hükümeti için yazmış olduğu “Almanya, Menderes ve onun yorulmak bilmeyen kalkınma faaliyetlerine karşı büyük bir sempati beklemiştir.” yorumu da aktarılmıştır.²⁴⁸ Yapılmış olan bir diğer antlaşma ise, Almanya için Türkiye tarafından imal edilmesi planlanan 740 Milyon Mark değerinde silah üretimi antlaşmasıdır. Alman meclisinin de onay vermiş olduğu bu antlaşma için Türkiye'ye 255 Milyon Mark para gönderilmiş ve Kırıkkale Makine Kimya Endüstrisi'nde üretim yapılması planlanmıştır.²⁴⁹

Peyami Safa *Milliyet'teki* köşesinde, Türkiye'nin Alman sevgisinin samimi ve candan olduğunu bunun nedenlerini ise, Almanların dostluğunun ikiyüzlü değil gerçekçi olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca Almanların, Türk milleti ile benzer vasıflarının olduğunu bunların da askerlik ve mertlik olduğunu vurgulamıştır. Safa, iki ülkenin I. Dünya Savaşı'ndaki silah arkadaşlığının ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki iktisadi dostluğun da iki ülkenin yakınlaşmasında çok önemli olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin Almanya gibi sanayisi gelişmiş bir ülkeden silah siparişi alması çok büyük bir şeref olduğunu belirten Safa, bu antlaşmanın Türk sanayisi için çok büyük bir ilerleme olacağını da vurgulamıştır.²⁵⁰

²⁴⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, “Kıymetli Bir Ziyaret”, **Ulus**, 5 Mayıs 1957, s.1.

²⁴⁸ **Milliyet**, “Dr. Heuss Bugün İstanbul'a Geliyor”, 9 Mayıs 1957, s. 5

²⁴⁹ **Milliyet**, “Dr. Heuss İstanbul'da”, 10 Mayıs 1957, s.1.

²⁵⁰ Peyami Safa, “Dr. Heuss ve Türkiye”, **Milliyet**, 11 Mayıs 1957, s. 2.

Şevket Rado, *Akşam Gazetesi'nde* yapmış olduğu yorumda, Almanya ile imzalanmış olan silah antlaşmasının önemine değinmiştir. Alman Cumhurbaşkanı'nın Türkiye ziyareti iki ülke dostluğunun pekişmesine katkı sağladığı gibi iktisadi açıdan da önemli ortaklıklar sağlamıştır. Rado, Türkiye'nin, ileri bir sanayi memleketi olan Almanya'ya cephane imal edecek bir mevkie gelmesini, Türkiye'nin sanayide almış olduğu mesafeyi göstermesi bakımından çok önemli bulmuştur. Rado, Kırıkkale mühimmat fabrikasını Almanların yapmış olduğunu fakat bu fabrikanın uzun senelerden beri tamamen Türk işçisi ve teknisyenleri tarafından işletilmekte olduğu bilgisini vermiştir. Rado, Amerika'daki fabrikalarla kıyaslama yapmış ve Kırıkkale Fabrikası'nın devrin büyük sanayi memleketlerinin fabrikalarından bir eksiği olmadığını belirtmiştir.²⁵¹ Türkiye'nin Almanya ile yapmış olduğu mühimmat anlaşması, NATO'ya alınmamızdan sonra dış politikadaki en büyük ikinci başarı olarak gösterilmiştir.²⁵²

Cumhuriyet Gazetesi'nde Samih Sami, Türk- Alman ilişkilerine yönelik yazmış olduğu makalede, Türk ve Alman ordularının II. Dünya Savaşı'nın en yoğun dönemlerinde bile savaşmadığını belirtmiştir. Bu nedenle iki ülkenin ilişkilerinin artması için bir engel olmadığını yazmıştır. Almanya Cumhurbaşkanı Dr.Heuss'un, ikili ilişkilerde çok büyük öneme sahip bir isim olduğunu belirten Sami, Dr. Heuss'un çok yönlü bir devlet adamı olarak 1954 yılında tüm Alman partilerinin onayı ile seçilmiş olduğunu belirtmiştir. Yetmiş yaşını aşmış olan Dr. Heuss'un hayatında gazeteciliğin ve yazarlığın çok önemli bir yer tuttuğu, çeşitli dergi ve gazetelerde yazmış olduğu siyasi yazılarla Almanya'da çok sevildiği bilgisi de verilmiştir. Theodor Heuss'un Siyasi İlimler Fakültesi Doçenti olarak ta, Alman Demokrat Parti'sinin de bir mebusu olarak görev almış olduğu belirtilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın nasıl bu kadar hızlı geliştiğini merak etmiş olan yazar, bunun cevabı olarak Dr. Heuss'un hayatını örnek göstermiştir.²⁵³

Yavuz Abadan *Ulus G* yazısında, Dr. Heuss hakkında önemli bilgiler vermiştir. Cumhurbaşkanı seçilmeden önce, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki ve sonraki Alman Üniversitelerinde, siyaset ve devlet görüşleri sahasında çalışmış binlerce talebe yetiştirmiş

²⁵¹Şevket Rado, "Kırıkkale'yi Hatırlarken", *Akşam*, 12 Mayıs 1957, s. 2.

²⁵² *Akşam*, "Almanya İle İmzalanan Mühimmat Anlaşması", 12 Mayıs 1957, s. 1.

²⁵³Samih Sami, "Kıymetli Misafirimiz Alman Cumhurbaşkanı Dr. Theodor Heuss", *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1957, s. 2.

olan Prof. Theodor Heuss'un, bütün hayatı boyunca hürriyet ve demokrasi ideallerine sadakatle bağlı kalmış ve bu uğurda mücadele etmiş bir şahsiyet olduğu vurgulanmıştır. Abadan, Federal Almanya Cumhurbaşkanı'nı vasıfları itibari ile Eflâtun idealizminin çizdiği filozof devlet adamının prototipine benzetmiştir. Yavuz Abadan bunu teyit için, 1949 yılına ait bir hatırasını nakletmiştir. 1949'un Eylül ayında Almanya'yı ziyaret ettiğini, Frankfurt Başkonsolosumuzun davetiyle Alman Devlet ve Hükümet adamları ile temaslarda bulunduğunu ve bizzat Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiş olduğunu aktarmıştır. Abadan, Heuss ile şu konuşmayı gerçekleştirdiğini belirtmiştir: *“Ben siyasi mesuliyeti olmayan bir makamı temsil ettiğim cihetle, sizinle bir meslektaş olarak ilim ve kültür meseleleri hakkında konuşmayı tercih ederim. Hem de size bu konuda iyi bir haberim var. Türk hükümetinin, İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsünün çalışma sına yeniden izin verdiğini şimdi sevinçle haber almış bulunuyorum. Bunu bir uğur sayıyorum. Bu zemin üzerinde, iktisadi ve siyasi dostluk münasebetlerimizin süratle gelişeceğine eminim.”*²⁵⁴

Almanya ile kurulmuş olan ilişkilerimize farklı bir açıdan anlatan dönemin önemli gazetecilerinden Cihad Baban, Adnan Menderes ile 30 Ocak 1955 tarihinde çıkmış olduğu Almanya gezisinde, Türkiye'nin *“Biz kalkınmakta olan bir memleketiz, ne kadar para verirsiniz verin hepsi için sarf yeri vardır”* teziyle hareket ettiğini belirtmiştir. Fakat Almaların bir takım şartlar ileri sürmesi, Menderesi çok kızdırmış, *“müttefikî olduğumuz Almanya nedeniyle I. Dünya Savaşı'ndan çok zara görmüş olduğumuzu, ayrıca NATO'ya alınma aşamasında Türkiye'den yardım isteyen Almanya'nın şimdi NATO'ya girmesinden sonra bize nasıl olurda şartlar getirir”* yorumunu yaparak tepkisini dile getirdiğini belirtmiştir.²⁵⁵ Baban'a göre Adnan Menderes, uluslararası alanda iyi ilişkiler kurulmuş ülkelerden, iki samimi insan ilişkilerinden beklediği sonuçları bekleyerek hareket etmiştir.

Almanya Devlet Başkanı Theodor Heuss'un 1957 yılında gerçekleştirmiş olduğu Türkiye ziyaretinin amacı, iki ülkenin aynı ittifak içinde olmalarına rağmen, ticari ilişkilerinin önemi açısından daha ağır basan nedenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. İyi bir görüntü vermeyen Türk ekonomisi, Alman mali yardımlarına olan bağlılığı ciddi

²⁵⁴ Yavuz Abadan, “Büyük ve Muhterem Misafirimiz”, **Ulus**, 5 Mayıs 1957, s.2.

²⁵⁵ Cihad Baban, **Politika Galerisi Bir Devrin Hükümlerleri**, Timaş Yay., İstanbul 2009, s. 161-167.

oranda artmıştır. Çünkü bu tarihlerde ABD, Türkiye'ye mali yardımları ciddi oranda azaltmıştır.

2.5. TÜRKİYE- ABD İLİŞKİLERİ

Marshall Planı ve Truman Doktrini ile başlayan Rusya'ya karşı ittifak hareketleri, Batı Avrupa Devletleri'ni bir araya gelme noktasında hareketlendirmiş ve 4 Nisan 1949'da NATO (North Atlantic Treaty Organization) kurulmuştur. Merkezi, Belçika'nın başkenti Brüksel'de olan NATO'nun kurulmasındaki temel amaçlardan biri Sovyet ilerleyişine bir set oluşturmaktır.²⁵⁶ NATO'nun kurulmasında payı olan ve dünya siyasetine “*containment*” (önleme-durdurma) kavramını sokmuş bulunan George Kennan, bir söyleşisinde NATO'nun amacı doğrultusunda, *Washington'un o zaman sadece hür dünyayı, aynı zamanda “Demir Perde” ye kadar Avrupa'nın güvenliğini garantileyecek, modern askeri bir güvenlik sistemi ile teçhiz etmek gayesini güttüğünü teyit ediyordu.*²⁵⁷ Daha önce 17 Mart 1948 yılında İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg *Batı Avrupa Birliği* denen²⁵⁸ bir grupta birleşmeye gitmişlerdi. Bu gruplaşmanın sebebi, BM'nin barış ve güvenlik adına attığı tüm adımlar Rusya tarafından veto edilmesiydi. Bu durum BM'nin çalışmaz hale gelmesine neden olmuştur. Bu yüzden bu devletler “Bürüksel Antlaşması'nı” imzalamışlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu devletler ciddi hasara uğradıklarından dolayı Sovyet yayılcılığına karşı ABD'nin yardımlarına ihtiyaçları olmuştur. Buna karşılık Sovyetler de 1955 yılında VARŞOVA Paktı'nı kurmuştur. Bu Pakt, Arnavutluk, Romanya Bulgaristan, Polonya, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan ve SSCB'nin katılımıyla kurulmuştur. Bu kutuplaşmalar “Soğuk Savaş” olarak bilinen bu dönemin daha da sert yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde gruplar arasında sıcak temaslar olmamıştır ama askeri ve siyasi çekişmeler hat safhaya çıkmıştır.

Kuzey Atlantik Paktı (NATO) 1949'da kurulduğunda, Truman ve Marshall yardımlarından faydalanan Türkiye ittifaka girmek için başvuru yapmış fakat Türkiye alınmamıştır. Bu durum Türkiye'nin endişeleri daha da çoğaltmıştır. Türkiye, bu

²⁵⁶ NATO'nun aynı zamanda ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak noktasındaki diğer amaçları hakkında bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi Yay., 13. Baskı, Ankara 2005, s. 265-269.

²⁵⁷ Eugen Gerstenmaier, “Nato'nun Islahı ve Hür Dünyanın Güvenlik Sistemi”, M. Aydoğan Özman(Çev.), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1964, C. 21, S. 1, s. 124.

Antlaşmanın dışında bırakılınca, devlet kademelerinde Türkiye'nin Batılılar tarafından gözden çıkarıldığı algısı oluşmuştur. Ayrıca, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan Amerikan askeri yardımı, NATO'nun kurulmasından sonra Batı Avrupa ülkelerine de yapılacak olması Türkiye'ye yapılacak yardımların azalması endişesini ortaya çıkarmıştır.²⁵⁹ Ayrıca Rusya tehdidi karşısında güçlü bir müttefike dayanmayınca, bu durum Türk devlet adamlarında endişeyi daha da artırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda tüm ısrarlara rağmen tarafsız kalan Türkiye, kendini Sovyet yayılcılığı karşısında daha da yalnız bulmuştur. Lakin Boğazlar Meselesi, Türkiye'nin yalnız bırakılmayacağını göstermiştir. Boğazların güvenliği hem ABD hem de Rusya için stratejik bir önem arz etmiştir. ABD, Nazi Almanya'sına karşı İkinci Dünya Savaşı'nda ittifak kurduğu Rusya ile Soğuk Savaş nedeniyle yollarını ayırmıştır. 1945'te Potsdam Konferansı'nda Rusya'nın Boğazlardan üs talebinde bulunmasına, ABD iki ülkenin kendi problemi olması nedeniyle karışmamıştır. Fakat Churchill'in üs talebine karşı çıkması nedeniyle mesele tekrar uluslararası bir sorun haline gelmiştir.²⁶⁰ Türkiye, Rusya'nın artan tehdidi karşısında İngiltere ve Fransa'dan yardım isteyememiştir. Çünkü Türkiye, 1939 Antlaşması'yla, II. Dünya Savaşı'nda bu devletlere yardım etmesi gerekirken ısrarla savaşa girmemiş ve tarafsız kalmıştır. Savaştan sonra ağır darbe alan İngiltere'nin bozulan ekonomisini yeniden canlandırması zaman alacağından, Türkiye'ye istese de yardım mümkün değildi. İngiltere'nin geri çekilmesi, zengin petrol yatakları olan Orta Doğu'nun kontrolünün artık ABD yönetimine miras kalması demektir. Avrasya ülkesi olan Türkiye'nin de bu bölgede olması, ABD'nin Türkiye'yi yanına çekmesini zorunlu kılan etmenlerden biri olmuştur. Kaynayan kazan Orta Doğu'da Türkiye gibi bir müttefik Rus tehlikesine karşı yalnız bırakılmamalıydı. Rusların Boğazlardan üs talep etmesi ABD'nin gözlerini açmış ve ABD, Rusya'nın gerçek niyetini anlamıştır. Çünkü boğazlardan Orta Doğu'ya giden yollar Rus işgaline uğrayabilirdi. Türkiye'nin ABD için önemi ile alakalı Sander, Türkiye Ortadoğu petrolünün Avrupa'ya serbestçe akıtılmasında ve halkının Müslüman olması, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde yararlı bir "kanal"

²⁵⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 448.

²⁵⁹ Gönübol- Ülman, **a.g.e.**, s. 199.

²⁶⁰ Hikmet Erdoğan, **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi Ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2004, S. 35-38.

oluşturması nedeniyle büyük önem arz etmiştir.²⁶¹ Ayrıca Rus sınırına yakın olan Türk hava üslerinin, ABD için stratejik açıdan önemi de unutulmamalıdır.

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs'ta iktidara gelmesinden sonra, tüm dünyayı endişelendiren "Kore Hadisesi" yaşanmıştır. 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore askerleri, Güney Kore'deki 38. Paraleli geçince, ABD'nin isteğiyle BM toplanmış ve konseyin aldığı kararla, Kuzey Kore'nin barışı ihlal ettiği bildirilmiştir. Alınan kararla K. Kore'nin çarpışmalara son verip kuvvetlerini geri çekmesi istenmiştir. K. Kore bu karara uymayınca BM Konseyi ikinci bir karar almış, barış ve güvenliğin yeniden tesisi için askeri tedbirlerin alınması ve üyelerin saldırıyı püskürtmek için Güney Kore Cumhuriyeti'ne gereken yardımda bulunmasına karar verilmiştir. Daha sonra 7 Temmuz'ta alınan bir kararla gönderilecek askeri birliklerin ABD otoritesi altında kurulacak birleşik Komutanlığın emrine verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çağrıya Türkiye'nin de içinde olduğu 16 devlet olumlu cevap vermiştir.²⁶²

Bu çağrıya Türkiye, 25 Temmuz 1950 tarihinde 4500 kişilik askeri birliği, BM komutanlığına gönderme kararı olarak cevap vermiştir.²⁶³ Kore Savaşı'na katılma kararı ile ortaya çıkan manzara, II. Dünya Savaşı'nda ki Türk Dış Politikası Portresinden çok farklı bir görüntü sergilemiştir. Türkiye Kore'ye asker göndermekle, CHP'den sonra DP ile daha aktif bir dış politika benimsediğini göstermiştir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez, hem de kendinden kilometrelerce uzakta, vatandaşlarının haritada yerini bile bilmediği bir ülkede komünizme karşı savaşa gidilmiştir. Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı basında geniş yankı bulmuştur. Genel itibarı ile BM'in çağrısına Türkiye'nin bu şekilde cevap vermesi kimi yazarlarca desteklenmiş, kimi yazarlarca eleştirilmiş ve kimilerince de gönderme kararı alırken uygulanan yöntem eleştirilmiştir.

Fuad Köprülü, Türkiye'deki savaşı desteklemeyen bir takım organların yayımladıkları yazılara yönelik, "...komünist propagandasından başka bir şey değildir. Bunları yayımlayanların maksatları milletlerin istilâya karşı mukavemet kudretini içinden

²⁶¹Oral Sander, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye", **AÜSBF Dergisi**, 1979, C. 34, S. 1, s.63-68.

²⁶²İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, C. 2 (1945-1990), TTK Yay., Ankara 2000, s. 12-13.

yıkmaktır.” yorumunu getirmiştir. Kore meselesi hakkında Hükümetin aldığı karar ile muhalefetin bu karara karşı takındığı tavır hakkında ise düşüncelerini soran gazetecilere Köprülü şu cevabı vermiştir: “Hükümetin vermiş olduğu karar komünist basını hariç memleketin her köşesinde ve dünyanın her tarafında büyük bir memnunlukla karşılanmış ve tasvip edilmiştir. Hükümetimizin verdiği karar sulh ihtimallerini kuvvetlendirecek bir karardır. Altın fiyatları vesaire gibi piyasanın normal durumunu bozacak bazı haller, fırsattan istifade eden bir kısım spekülâtörlerin propagandalarından ibarettir. Bir kaç güne kadar asılsız şayiaların, suni heyecanın ve telâşın ortadan kalkacağı tabiidir.”²⁶⁴ DP Hükümeti, Kore’ye asker göndermekle dünya barışı adına önemli bir adım atmış olduğu her platformda dile getirmiştir. Nihayetinde Türkiye, almış olduğu Kore’ye asker gönderme kararı ile kendisini 18 Şubat 1952 tarihinde NATO’ya üye yapabilmıştır.²⁶⁵ Üyelik DP’ye çok önemli bir itibar kazandırmış ama Türkiye’nin Sovyetlerle daha da arasının açılmasına neden olmuştur. 1953 yılında Sovyet lideri Stalin’in ölmüş olması, Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidinin bir nebze azalmasına sebep olmuştur. Çünkü Sovyetler dış politikalarında bir değişime gitmiştir. Stalin’in ölümünden sonra Sovyetler, “Barış içinde birarada yaşama” anlayışını benimsemeye başlamıştır.²⁶⁶ Sovyetler, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’den yerine getirmesini istedikleri şartlardan vazgeçtiklerini bildirmişlerdi. Bu değişim Türkiye’yi biraz rahatlatmış fakat Türkiye, Soğuk Savaş dönemi etkisini çok sıcak yaşamış olduğundan, Sovyetlerle ilişkilere mesafeli durmaktaydı.

Akşam Gazetesi’nde , 27 Temmuz 1950’de çıkan yorumlarda birçok yazarın fikrine yer verilmiştir. Nadir Nadi Cumhuriyet’te, başmakalesinde hükümetin Kore’ye yardım kararı alması nedeniyle verdiği beyanatta: Hükümetin BM emrine, sayıca az da olsa, silahlı kuvvetlerimizden bir kısmını göndermeye karar verdi ise, bunu şüphesiz sırf hürriyet ve barış dünyasına karşı beslediği bağlılık duyguları uğruna yaptığını belirtmiştir. Nadi, “Tecavüz Politikası” olarak tanımladığı işgalci hareketlerine karşı yazık ki özgürlükçü devletlerin şimdiye kadar tesirli bir cephe kuramadığını belirtmiştir. Türk hükümetinin bu

²⁶³ Daha fazla bilgi için bkz. Çağrı Erhan, “**Kore Savaşı**”, Baskın Oran (Ed), Türk Dış Politikası, İletişim Yay., 6. Baskı, İstanbul 2003, C. 1, s. 548.

²⁶⁴ Ayın Tarihi, 30 Temmuz 1950.

²⁶⁵ Türkiye’nin NATO’ya giriş süreci için bkz. **Dipnot**: 254-285.

kararı ile “*Birleşmiş Milletler diye canlı bir teşkilât var mıdır, yok mudur?* Sorularına bir cevap olmuştur. Türkiye’nin bu kararı ile sözde değil fiilen harekete geçmenin göstergesi olduğu ve tecavüzü suç sayan bütün hürriyet sever devletleri hareketlendirme adına cesur bir adım olarak görmüştür.²⁶⁷

“*Saldırcıya Meydan Okuma*” başlıklı makalesinde Ahmet Emin Yalman *Vatan Gazetesi*’nde ki başmakalesinde hükümetin Kuzey Kore’ye yardım kararını yorumlayarak diyor ki: “*Evlâtlarımızı Kore’ye kadar yollamağa karar verirken, heyecana kapılmamak ve ayrılığın acısını hep birden duymamak imkânsızdır. Fakat beka mücadelesi için fedakârlığa olan ihtiyacı bizim kadar iyi bilen ve yerinde olan vazifeleri bizim kadar vakar ve şerefle yerine getiren millet azdır.*” diyerek Dünya’nın güvenliği açısından elbirliğiyle hareket edilmesini ve bu amaç uğrunda tüm devletlerin vazifeli olduğunu belirtmiştir. Yalman göre, Türkiye’nin aldığı bu kararlar bir saldırı tehdidi karşısında bizim de yalnız kalmayacağımızın teminatıdır.²⁶⁸

Hürriyet Gazetesi’nde ki bir başmakalede hükümetin yardım kararı hakkında yapılan yorumda: Demokrat Parti Hükümeti’nin bulunduğu müşkül durumun anlaşıldığını fakat anlaşılmayan bir nokta varsa o da bu işte Türkiye’nin neden yalnız kaldığıdır. Gazeteye göre, Atlantik Paktı’na dâhil bütün milletler dillerini yutmuş gibi ses çıkarmazken Türkiye’nin neden 4.500 kişilik bir kıta ile Kore harbine iştirak etmiş olduğu, kafalarda soru işareti bırakmıştır. Cesaretin de, kahramanlığın da bir hududu olduğu, bu hududu bu sefer biraz aşmış bulunulduğu yorumu ile Demokrat Parti’nin politikadaki acemiliğine veyahut talihsizliğine atıf yapılmıştır.

Son Postadaki, “Tarihi Dönemeç” adlı baş makalesinde Selim Ragıp Emeç, hükümetin yardım kararını müdafaa etmiştir. “*Ebediyen icap etmemesini candan dilemekle beraber; yarın herhangi bir lüzum halinde aynı mütekabiliyeti görmek ve beklemek hakkını muhafaza ederek bugün, Birleşmiş Milletler teşkilâtının işaretine müspet cevap vermekle Adnan Menderes hükümeti, belki bazılarının tasvibine iktiran etmeyecek ve belki pek az*

²⁶⁶Barış Ertem, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/7 Summer 2013.**, Ankara-Turkey. p. 180.

²⁶⁷ **Akşam**, 27 Temmuz 1950, s. 2.

politik bulunacak bir hareket tarzı ihtiyar etmiş sayılacaktır.” BM’nin bu çağrısına karşı Türkiye’nin vermiş olduğu cevap sözüne sadık bir devletin yapmış olduğu uygulama olduğu vurgulanmıştır.²⁶⁹

Yeni Sabah Gazetesi’nde ki, “Karar Hatalıdır” başlıklı makalede, bu kararla alakalı Adnan Menderes kabinesinin çok hayati bir meselede çok acele bir karar aldığı belirtilmiştir. Türkiye’nin, Kore’den ziyade bizzat yurdumuzu korumağa mecbur olduğu belirtilmiştir. Bir tek askerin bile, ölüm kalım mücadelesinde, mevkii ve kıymeti çoktur. Türk ordusu, yurt dışında ve çok uzak bir mıntıkada harekâta iştirak etmek kararı verilmeden evvel Büyük Millet Meclisi’nin bu husustaki mütalâa ve reyinin alınmasının çok isabetli olacağı belirtilmiştir. Gazeteye göre muhalefet liderlerinin de düşüncesi sorulmalıydı.²⁷⁰

CHP. Genel Sekreteri Kasım Gülek’in konuyla alakalı beyanatında: “BM’ye karşı olan sorumluluklarını bildiklerini, Dünyada sulhun ancak Birleşmiş Milletler ’in müşterek korunma cephesiyle temin edilebileceğine inandıklarını belirtmiştir. Gülek, üye devletlerden birine olan taarruzu karşısında derhal harekete geçilmesi taraftarı olduklarını, Birleşmiş Milletler’in bizim takdirimize bırakarak istediği yardımı emsalimiz olan birçok devletler gibi vaziyetimize göre ve maddi imkânlarımız nispetinde tayin edilmesi gerektiğini”²⁷¹ belirtmiştir. Gülek, Birleşmiş Milletlere karşı olan vecibelerin nasıl yerine getirileceğini DP, büyük Millet Meclisi’nde müzakere edilmeden ve CHP ile istişare etmeden yalnız başına karar almasını ve Parti genel başkanı İnönü veya yetki sahibi herhangi bir CHP şahsiyetinin bu karar hakkında hiçbir suretle fikir ve mütalâasının alınmadığını da belirtmiştir. Gülek’in bu demecinden, CHP’nin Kore’ye asker göndermeye karşı olmadığını, ama DP’nin CHP’ye danışmamasını eleştirdiklerini anlıyoruz.

Millet Partisi Başkanı Hikmet Bayur’un görüşü ise, yaşananların yasal çerçevesinden ve Kore’ye gönderilecek askeri birlikler hakkındaki Bakanlar Kurulu kararından haberdar olmadıklarını belirtmiştir. Bir Türk askeri birliği fiilen savaşa

²⁶⁸ a.g.g., s. 2.

²⁶⁹ a.g.g., s. 2.

²⁷⁰ a.g.g., s. 2..

²⁷¹ *Ulus*, 27 Temmuz 1950. s. 1-3.

gönderilirken Büyük Millet Meclisi toplanmamış ve muhalefetin fikri de sorulmamıştır. Birleşmiş Milletler'in talebi Meclis açıkken yapıldığı halde kimi hususta karar vermek Meclisin tatiline bırakılmıştır. Bayur'a göre hükümet, derhal Meclisi toplamalı ve Meclisten bu konuda karar çıkmasını sağlamalıdır.²⁷²

Ulus Gazetesi'nde , Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'ye konuyla alakalı sorulmuş olan: “*Büyük Millet Meclisi'nin tasvibi alınmadan Kore Harbi'ne asker gönderilmesine karar verilmesini doğru bulmayan muhalefet görüşüne ne diyeceği*” sorusuna karşılık: “*Büyük Millet Meclisi tarafından evvelce tasvip edilmiş olan Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince giriştiğimiz taahhütlerin hükümetçe yerine getirilebileceğini, bu hususta ayrıca Meclisten karar almağa ihtiyaç olmadığını*”²⁷³cevaben söylemiştir.

Vakit Gazetesi'nde ki yazısında Asım Us: TBMM'ye danışılmadan alınan bu kararın anayasaya aykırı olduğunu milli birlik adına olumsuz bir yöntemle bu kararın alındığını yazmıştır. Kore'ye asker gönderilmesi kararı alınırken, muhalefetin de fikrinin alınmasının Hükümetin otoritesine zafiyet vermeyeceğini, ayrıca Türkiye'ye fayda veya zarar verecek mevzularda umumi bir fikir alınması gerektiğini belirtmiştir. Güney Kore'nin BM'ye üye olmayan bir ülke olduğunu, hem orada yaşanan hadisenin Türkiye'nin asker göndermesine gerek olacak kadar önemli olup olmadığı da yazar tarafından merak edilmiştir.²⁷⁴

İsmet İnönü Dönemi'nin Dışişleri Bakanlarından Necmettin Sadak, Demokrat Partinin kurucularından Celal Bayar'ın, CHP'nin dış politikalarını eleştirmesi üzerine kendisine bu konuyla alakalı bir soru sormuş fakat Bayar herhangi bir cevap vermemiştir. Sadak, buna binaen CHP ile DP'nin dış politika anlayışlarının çok farklı olmadığını, Kore'ye asker gönderilmesine CHP'nin karşı olmadığını, kararın alınış biçimine karşı olduğunu belirtmiştir.²⁷⁵

Times Gazetesi'nde yayımlanan bir makalede, Türkiye'nin 4500 askerini Kore'ye gönderme kararı General Mac Arthur tarafından çok önemli bulunmuş, bu kararın BM'ye

²⁷² a.g.g., s. 2.

²⁷³ **Ulus**, 27 Temmuz 1950, s.1.

²⁷⁴ Asım Us, **Vakit**, 27 Temmuz 1950. s. 1-2.

üye diğer ülkeleri de cesaretlendireceği umut edilmiştir. Türkiye'nin ardından İngiltere'nin de asker gönderme kararı aldığı belirtilmiştir. Türkiye'nin açtığı bu çığırla Siyam, Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler de asker gönderme kararı almıştır.²⁷⁶

CHP Dönemi'nde de Türkiye, NATO'ya girebilmek için teşebbüslerde bulunmuştur. 1947-1957 yılları arasında Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'de daimi delegesi olarak görev yapmış olan Selim Sarper, BM muhabirler birliğine verdiği demeçte Türkiye'nin NATO'ya alınması halinde 2 milyonluk bir ordunun temin edileceğini söylemiştir. Söyleşisi ABC radyosunda da yayınlanan Sarper, Türk Ordusu'nun Batı Avrupa'nın en büyük ordusu olduğunu, herhangi bir saldırı karşısında kendini koruyabilecek gücü olduğunu belirtmiştir. BM'den ve Amerika'dan gelecek yardımları memnuniyetle karşılayacaklarını söylemiştir. Ayrıca, Rusya'nın Türkiye'ye karşı siyasetini değiştirmesi gerektiğini ve Atlantik Paktı'na Türkiye'nin alınacağı umudunu dile getirmiştir.²⁷⁷ Ayrıca 11 Mayıs 1950'de Türkiye, Arap- İsrail Savaşlarını sebep göstermiş ve NATO'ya alınmak için müracaat etmiştir. Fakat bu müracaatı da kabul edilmemiştir.

Kore Savaşı'nın başlamasından sonra 1Ağustos 1950'de Türkiye aynı yıl içinde ikinci defa NATO'ya alınması için başvurmuştur. Bu başvuru da kabul edilmemiştir, çünkü Amerika Türkiye ve Yunanistan'ı Akdeniz Paktı'na alarak Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'in güvenliği için kullanmak istemiştir.²⁷⁸ Fuad Köprülü, Strazburg'da Avrupa Konseyi Bakanlar Toplantısı'nda, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya alınmadan Akdeniz'in güvenliğinin tam olarak sağlanamayacağını dile getirmiştir. Zaten Türkiye 1939 yılından buyana İngiltere, Fransa ve İtalya ile anlaşma halindeydi. İlginç olan nokta Türkiye'nin NATO'ya alınması hususunda en büyük itiraz başlangıçta İngiltere'den gelmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, İngiltere, Türkiye'yi her şeyden önce bir Ortadoğu savunma hattına koymak istemiştir. Ancak 1951 yazına doğru Ortadoğu'daki siyasi havanın gergin bir hal alması ve İran bunalımı nedeniyle NATO'nun genişletilmesi söz konusu olunca İngiltere ses çıkaramamıştır. 18 Temmuz 1951'de İngiliz Dışışleri Bakanı Morison Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Türkiye ile Yunanistan'ın üyeliğinin destekleneceğini

²⁷⁵ BCA, 490.01.204.809.1. “**Dış Siyaset İç Politika**”.

²⁷⁶ Times'tan aktaran, **Vakit**, 27 Temmuz 1950. s. 2.

²⁷⁷ BCA, 490.01.204.809.1. “**Birleşmiş Milletlerdeki Baş Delegemizin Demeci.**”

²⁷⁸ Oran, **a.g.e.**, s. 548.

açıklamıştır. Bu konuşmada açıkça İngiliz Hükümeti, Yunanistan ve Türkiye NATO'ya alındığı takdirde, bu iki devletle birlikte İngiltere ve Fransa'nın da dâhil olduğu bir Ortadoğu savunma teşkilatının NATO'ya ek olarak kurulmasını da istemiştir.²⁷⁹ 1951 başlarında Amerika'da Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunda, Amerikan Hava uzmanlarının da etkisiyle, görüş değişikliği başlamıştır. Çünkü Sovyetlerin Batı Avrupa'ya yapacağı bir hava saldırısında ABD'nin bu kadar uzak mesafeye gönderebileceği uçak yoktu. Eğer Türkiye NATO ülkesi olursa büyük bir avantaj elde edilmiş olacaktı.

1950 seçimlerinde yönetime geçen DP, seçim kampanyası sırasında milli bir mesele yaptığı NATO'ya girişi gerçekleştirmek için, Türk topraklarında Birleşik Amerika'ya üs verilmesini NATO'ya alınmak koşuluna bağlamıştır. Birleşik Amerika da, Avrupa savunması bakımından gerekli gördüğü bu üslere kavuşabilmek için, Türkiye'yi NATO'ya almaktan başka çare görememiştir.²⁸⁰ Türkiye'nin NATO'ya alınmasına, Sovyetlerin savaş sebebi saymasından korkan bazı ülkeler, itiraz etmişlerse de²⁸¹, Amerika'nın 22 Ekim 1951'de teklifiyle başlayan süreç, Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de NATO'ya resmen girmesiyle sonlanmıştır.²⁸² Türkiye ve Yunanistan'ın 1952'de girebildiği NATO'nun şuanda 28 üyesi vardır.

Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinde Kore Savaşı'nın etkisi olmuştur. Ama Türkiye'nin NATO'ya girmesinde en önemli etkenlerden biri de Rusya'nın Atom Bombasını yapması olmuştur. ABD, bu tehlikenin farkında olduğundan stratejik olarak Rusya'ya yakın olan Türkiye'yi yok saymamıştır. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği dış politikada istediği hareket serbestliğine engel olmuştur. Çünkü attığı her adımda ittifak kurduğu devletlerinde çıkarlarını gözetmek zorunda kalmıştır. Türkiye 62 yıldır NATO'nun sadık bir üyesi olarak, Ortadoğu'da tüm tehlikelere karşı bir karakol görevi yapmaya devam etmiştir.

²⁷⁹ Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) Nato Üyeliği ve Balkan Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkulâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 41, Mayıs 2008, s. 40.

²⁸⁰ Ülman, **a.g.m.** s.150.

²⁸¹ İtirazda bulunan devletler Danimarka, Norveç ve Belçika. İngiltere, Türkiye'nin Ortadoğu'da güvenliğin sağlanmasında rol almasını istemiştir. Ayrıca İngiltere, Ortadoğu'daki sömürgelerini kaybetmemek için, NATO sayesinde aslında ABD'nin de çok güçlenmesini istememiştir.

²⁸² Soysal, **a.g.e.**, s. 392.

Türkiye, NATO işbirliği çerçevesinde ABD ile daha sıkı ilişkiler kurma yoluna gitmiş ve birçok ikili anlaşmalar imzalamıştır. Demokrat Parti, hükümet programında da belirttiği üzere Amerika ile NATO haricinde de ilişkiler kurmak istemiştir. ABD'nin Türkiye'nin askeri üs ve tesislerinden yararlanmak için uyguladığı bu dönem “ikili anlaşmalar” dönemi olarak tarihte yerini almıştır. İkili anlaşmalar mevzusunun Türkiye Gündemine girmesi 1965 yılında TBMM'ye giren Türkiye İşçi Partisi'nin başlattığı tartışma ile olmuştur.²⁸³ İzledikleri ekonomik politika yüzünden devamlı olarak dış yardım almak konusunda Birleşik Amerika ile iyi geçinmek durumunda olan Türkiye, 1954 Haziran'ında ABD ile “*Askeri Kolaylıklar Anlaşması*” imzalamıştır. Bu antlaşmanın dayanağı, Kuzey Atlantik Antlaşması'nda yer alan, “*Taraflar kendi özel olanaklarını geliştirerek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunarak, tek başlarına ve topluca sürekli ve edimli olarak hareket edip, bir silahlı saldırıya kendi başlarına ve ortaklaşa karşı koyma güçlerini sürdürecektir ve artıracaklardır.*” 3. maddesi ile ilgilidir.²⁸⁴

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 3'üncü maddesi, taraflar arasında ortak savunmanın daha etkili bir biçimde sağlanabilmesine ve sıkı işbirliği yapılmasına imkân sağlamıştır. Ayrıca 1954 “*Askeri Kolaylıklar Antlaşması*” ile iki ülke birbirlerinin topraklarında tesis kurmak, askeri personel bulundurmak ve bunlara kendi kanunlarını uygulamak yeteneğini elde etmişlerdir. Demokrat Parti iktidarı, tartışma konusu olan bütün ikili anlaşmaları da, işte bu iki kaynağa dayanarak imzalamıştır. Haziran 1954 anlaşması Türkiye'de bir Amerikan stratejik hava üssünün (İncirlik-Adana) kurulmasını; Amerikan uçaklarının Esenboğa, Diyarbakır, Eskişehir ve İzmir hava alanlarından faydalanmalarını; Amerikan gemilerinin Türk limanlarında barınma ve tamir kolaylıklarından yararlanmalarını; çeşitli tesisler kurulabilmesi için Birleşik Amerika'ya Türk topraklarında “bilâbedel arazi tahsis” edilmesini öngörmüştür.²⁸⁵

Bu anlaşma, sonradan yapılan öteki ikili anlaşmalarla tamamlanınca Türkiye'de çok geniş ve etkili bir Amerikan izleme ve dinleme ağının kurulmasını sağladığı gibi, nükleer silah bulundurma hakkı ve Sovyetlere karşı casus uçuşların yapılmasına imkân vermiştir.

²⁸³ Duygu Bazoğlu Sezer, “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 447.

²⁸⁴ Soysal, **a.g.e.**, s. 409.

²⁸⁵ Ülman, **a.g.m.**, s. 151.

Türkiye'deki Amerikan askeri personeline yargı ayrıcalıklarından özel posta servislerine, gümrükte geçiş kolaylığı sağlanmış ürünlerden faydalanma gibi birçok özel haklar tanınmıştır.

Birleşik Amerika ile Türkiye arasındaki ikili anlaşmalar TBMM'nin onayından geçirilmemişlerdir. Türkiye'nin NATO'ya girişini onaylayan 12 Şubat 1952 tarih ve 5886 sayılı kanunla yukarıda adını andığımız Kuvvetlerin Statüsü sözleşmesini onaylayan 6427 sayılı kanuna dayanan yürütme anlaşmaları biçiminde, ya Bakanlar Kurulu kararıyla Dışişleri Bakanlığına verilen yetkilerle, ya da teknik nitelikleri dolayısıyla askeri makamlar tarafından yapılmışlardır. Türkiye Amerika arasında TBMM'nin onayından geçirilmemiş 1950'den önce 3, 1950-1960 yılları arasında ise 31 anlaşma yapıldığı tespit edilmiştir.²⁸⁶

NATO'ya girmeyi dış politikadaki en önemli amaç saymış olan DP, bunu başardıktan sonra iç politikadaki en önemli sorun olan ekonomik istikrarı sağlama noktasında ciddi güçlükler yaşamaktaydı. DP bu güçlükleri azaltma adına 1954 baharında ABD'den 300 milyon dolarlık bir kredi talebinde bulunmuştur. Bu kredinin sağlanması için tüm diplomatik kanallar kullanılmıştır. Bu doğrultuda Menderes, kamuoyundan hatta yakın arkadaşlarından dahi sakladığı 30 Mayıs 1954 tarihinde ABD'ye gizli bir gezi gerçekleştirmiştir. Gazetelerde, 5 gün sürmüş olan bu geziyle alakalı önemli mevzuların görüşüldüğü yazılmıştır. Görüşülen temel konuların başında Türkiye'nin ABD'den istediği mali yardımlar ve bu yardımların uzun vadede ödeneceğine dair bilgiler yer almıştır. Ayrıca Türkiye'nin bölgede başını çektiği Paktların önemi vurgulanmış ve Türkiye'ye askeri yardımların devam edeceği belirtilmiştir.²⁸⁷

Akşam Gazetesi, Menderes'in yurda dönüşünden sonra yaptığı değerlendirmede, beş yüz milyon dolarlık askeri teçhizatın 1954 senesi içinde teslim edilmesi, bundan maada gayelere erişilmesi yolunda da lüzumlu malzemeden dörtte birinin yine bu sene içinde verileceği bilgisi yer almıştır. Gazeteye göre, askeri bakımdan bu geziden sonra yapılacak yardım aşağı yukarı 740 milyon dolar olacağı tahmin edilmiştir.²⁸⁸

²⁸⁶ Gönlübol-Ülman, **a.g.e.** s. 209.

²⁸⁷ **Milliyet**, "Adnan Menderes Bugün Amerika'ya Hareket Ediyor", 30 Mayıs 1954, s. 3.

²⁸⁸ **Akşam**, "Menderes Amerika'dan Tam Başarı ile Dönmüştür", 6 Haziran 1954, s. 2.

1954'e kadar ABD'nin ekonomik ve askeri yardımları nedeniyle olumlu seyreden ekonomi, 1955 yılına gelindiğinde yaşanan darboğaz nedeniyle sıkıntılı bir döneme girerek enflasyonun yükselmesine yol açmıştır.²⁸⁹ Türk basınında bu dönemlerde çıkan haberlerde Amerikan yardımının diğer müttefik devletlere nazaran az olduğu yönündeydi. Vakit, yardım seviyesinin artacağına dair hiçbir işaret olmadığını, tersine olarak Türkiye'ye yardım mevzu ile ABD yöneticileri arasında fikir ayrılığı olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin, Ortadoğu'da üzerine aldığı yüklerin ağırlığına nispetle Amerika'dan almakta olduğu askeri ve iktisadi yardımın kifayetsizliği ortada olduğu belirtilmiştir.²⁹⁰ Bu haberler üzerine ABD basını, Türkiye'ye yapılan yardımları sorgulamaya başlamıştır. Associated Press adlı gazetede bazı Amerikalı idarecilerin Türkiye'ye yapılan yardımların ABD çıkarlarına fayda sağlamadığı ve gereksiz olduğuna dair haberler çıkmıştır. Bu haber üzerine Milliyet'te çıkmış olan bir yazıda, Türkiye'ye yapılan yardımların Hindistan ve Hind Çini ile kıyaslanmaması gerektiği, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefikinin Türkiye olduğu, bölgedeki en etkili NATO ordusunun Türkiye'de olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye, aldığı yardımların karşılığını kat kat verdiğini buna örnek olarak da Kore Savaşı'na gönderilen askerlerimiz gösterilmiştir.²⁹¹

1957 yılında Sovyetler, Sputnik adlı ilk uydularını uzaya fırlatmışlardı. Eisenhower yönetimi, Rusların bu teknolojik ilerleyişini dengelemek üzere Avrupa'ya orta menzilli füzeleri, "Jüpiter ve Thor", konuşlandırmaya karar vermiştir. ABD'nin bu kararına olumlu yanıt sadece 3 NATO ülkesinden İngiltere, İtalya ve Türkiye'den gelmiştir. İngiltere'ye 60 Thor füzesi, İtalya ve Türkiye'ye toplam 45 adet Jüpiter füzesi konuşlandırılması kararı alınmıştır. Türkiye'ye İzmir-Çiğli'ye 15 adet Jüpiter füzesi konuşlandırılmasına ilişkin Türk-ABD antlaşması 28 Ekim 1959'da imzalanmıştır.²⁹² 1962 yılında Dünya gündemini sarsan Küba Krizinin nedenleri arasında, Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter Füzesinin de etkisi olmuştur. Sovyetlerin Küba'ya füze konuşlandırma kararının ana nedeni değilse de önemli nedenlerinden biri olarak Türkiye'ye yerleştirilen bu füzeler gösterilmiştir. ABD ile

²⁸⁹ Gökhan Eşel, "**Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası**", TÜBAR-XXIX, Bahar 2011, s. 151.

²⁹⁰ **Vakit**, "Yüksek Bir İktisat Meclisi Kurulması", 28 Nisan 1955, s.1.

²⁹¹ **Milliyet**, "Amerikalı İdareciye Cevap", 28 Nisan 1955, s. 1.

²⁹² Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", **AÜSBF Dergisi**, C. 52, S. 1, 1997, s. 648.

Sovyetler, füze meselesinde anlaşınca Türkiye’den füzeler kaldırılmıştır. Ama hala Türkiye’de, Amerika ile yapılan bu ikili anlaşmalardan dolayı stratejik hava üsleri mevcuttur.²⁹³

2.5.1. ABD Cumhurbaşkanı Dwight Eisenhower’ın Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

6 Aralık 1959 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Dwight D. Eisenhower ve beraberindeki heyet, Ankara’da Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından karşılanmıştır. 20 saat sürecek olan bir ziyaret kapsamında Türkiye’ye gelmesi planlanan ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower’ın geleceği 5 Kasım 1959 tarihli gazetelerde yer almıştır. 19 Aralık’ta Paris’te toplanacak olan Batı Zirve Konferansına katılmak için Asya turuna çıkacağı belirtilen Eisenhower’ın bu bölgeyi ziyaret edecek olan ilk ABD başkanı olacağı yazılmıştır.²⁹⁴ Bu bağlamda, 12 Kasım 1959’de Eisenhower’ın hem oğlu, hem de yaveri konumunda olan Binbaşı John S. D. Eisenhower, yanında 30 FBI polisi ile beraber güvenlik tedbirleri için Ankara’ya geldiği bilgisine yer verilmiştir.²⁹⁵

Dwight D. Eisenhower beraberinde Binbaşı John S. D. Eisenhower (Cumhurbaşkanı Yaveri), Mr. Thomas E. Stephans (Cumhurbaşkanı Umumi Kâtibi), Mr. James C. Hagerty (Cumhurbaşkanı Basın Müşaviri), Tuğgeneral Andrew J. Goodpaster (Heyet Sekreteri), Yarbay V. Walters (Cumhurbaşkanı Tercümanı) ile gelmiştir.²⁹⁶

ABD Cumhurbaşkanı Dwight D. Eisenhower’ın Anıtkabir’i ziyaretinden sonra Hariciye Köşkü Merasim Salonunda, Ankara Üniversitesi Rektörünün başkanlığında Dekanlardan oluşan heyet tarafından Başkan Eisenhower’a, “Fahri Siyasi İlimler Doktoru” pâyesinin Diploması ve hemen akabinde “Türkiye Eski Muharipler Cemiyeti” başkanı tarafından “Şeref Azalığı” Beratı verilmiştir. Celal Bayar tarafından, Eisenhower onuruna Çankaya Köşkü’nde bir akşam yemeği verilmiştir.²⁹⁷

²⁹³ Gönübol-Ülman, “Türk Dış Politikasının 20 Yılı”, **AÜSBF Dergisi**, C. 2, S. 1, 1966, s. 143-183.

²⁹⁴ **Akşam**, “ Eisenhower 6 Aralıkta Geliyor”, 5 Kasım 1959, s. 5.

²⁹⁵ **Ulus**, “ Eisenhower’ın Oğlu Geliyor”, 12 Kasım 1959, s. 1.

²⁹⁶ CA, 3006045, 3/319, 6045.

²⁹⁷ CA, 3006045, 3/319, 6045.

Bayar yapmış olduğu konuşmada, Türk Halkının Amerika'ya olan hürmetini dile getirmiş ve *“Ankara'daki ikametiniz sırasında, kendinizi Türk milletinin hürmet ve muhabbet halesiyle sarılmış göreceğinizden eminim. İsminiz, halkımızın hafızasında, kahraman bir asker, seçkin bir devlet adamı, hürriyet ve sulh ideallerinin büyük koruyucusu olarak, yer almıştır.”*²⁹⁸ diyerek Eisenhower'ın şahsına iltifatlarda bulunmuştur. Bayar, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın Türkiye'ye Devlet Başkanlığı düzeyinde ilk gelişi olması nedeniyle tarihi bir önem arz eden bu ziyaretin, memleketlerimiz arasında, aynı insani gayelerden ilham alarak devam eden dostluk münasebetlerinin, yeni ve derin manalı bir ifadesini teşkil ettiğini vurgulamıştır.²⁹⁹

Bayar, bu ziyaretin 150 yıldır süren karşılıklı dostluk münasebetlerinin bu geziyle daha da güçlendiğini belirtmiştir.³⁰⁰ Bayar, dünyada hürriyet ve sulh ideallerinin gerçekleşmesi için vazife ve sorumluluk yüklenmiş olan ABD Başkanı'nın dünyanın pek mühim siyasi hadiseler sahne olduğu bir sırada, başlıca NATO memleketlerindeki görüşmelerinden sonra, Akdeniz'de ve bizim bölgemizde, muhtelif dost ve müttefik memleketlere yapmakta olduğu ziyaretlerin çok manalar taşıdığını dile getirmiştir.³⁰¹

Celal Bayar, *“Batı ile Doğu arasındaki gerginliğin giderilmesine çalışılırken, muhtelif anlaşmalar ve şöhretli isminizi taşıyan doktrinlerle, güven ve toprak bütünlüğünü savunmakta olduğunuz Ortadoğu bölgesini ziyaret etmeniz, mana ve önemi büyüktür. Bu bölgelerdeki devlet adamlarının düşünce, ümit ve endişelerini bizzat öğrenmek ve onlarla istişarede bulunmak imkânını hazırlamakla, sulh adına önemli adımlar atılacağını”*³⁰² belirtmiştir. Bayar ayrıca, ABD'nin, az gelişmiş ülkelere yaptığı yardımlar sayesinde, daha ileri bir refah seviyesinin gerçekleşmesi yolunda da, insanlığa en iyi örnek teşkil eden hizmetlerde bulunduğunu belirtmiştir. Türkiye ile Amerika'nın, NATO'da olduğu gibi, Ortadoğu'nun sulh ve emniyeti için kurulmuş olan CENTO içinde de tam bir işbirliği ve ittifak halinde bulduklarını belirtmiştir.

²⁹⁸ CA, 3006045, 3/319, 6045-11.

²⁹⁹ CA, 3006045, 3/319, 6045-11.

³⁰⁰ CA, 3006045, 3/319, 6045-12.

³⁰¹ CA, 3006045, 3/319, 6045-13.

³⁰² CA, 3006045, 3/319, 6045-17.

Başkan Eisenhower, onuruna verilmiş olan akşam yemeğinden sonra yaptığı konuşmada, Türkler'in, misafirperverlikte olduğu kadar, insan haysiyet ve hürriyetinin azimkâr müdafî olarak da eşine pek ender rastlanılan ve hiç bir surette aşılamayan bir şöhrete sahip olduklarını bu sebepten, Amerikalılar için büyük milletinizin candan dostu ve itibarlı partnerleri olmak bir şeref ve imtiyaz olduğunu belirtmiştir.³⁰³

Modern Türkiye'nin tecrübesi, siyasi tazyik, içtimai eşitsizlik ve iktisadi fakirlik şartlarından kurtulmaya gayret eden milletler için bir ümit ışığı gibi yol gösterici olduğunu belirtmiştir. Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün sayesinde, bu memleketin vatandaşları, idarede, örf ve adetlerde, baş döndürücü olan inkılapçı değişimleri başardıklarını söylemiştir.³⁰⁴

Eisenhower, I. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinden sıyrılan Türk Milletinin, sanayi ve sosyal alanlarda hızla ilerlediğini belirtmiştir. İKE, "*Türkiye'ye bu gelişinde etrafımda gördüğüm kuvvetli irade ve dinamik gelişme tezahürleri beni cidden müsterih kıldı.*" diyerek Türkiye'deki değişimden memnun kaldığını dile getirmiştir.³⁰⁵

Birleşik Devletlerin, başka dost ve müttefiklerle birlikte, Türkiye'nin iktisadi kalkınma gayretlerini ve emniyetini desteklemeye devam edeceklerini söylemiştir. Eisenhower, hürriyet ve istiklâlimizin korunması amacı ile buna inanan ülkelerin NATO ve CENTO'da birleştiğini belirtmiştir.³⁰⁶ İKE, dünyanın şu anki durumunu huzursuz bulduğunu, bunu sonlandırmak adına Almanya'nın birleşmesi, kontrollü silahsızlanma, atom denemelerinin durdurulması ve fezadan sulhçu gayelerle faydalanılması gibi meselelerde, dünya sulhu adına çabalamakta olduklarını dile getirmiştir. Ayrıca bir takım komünist faaliyetler olarak Çin Komünistlerinin, Hindistan ile olan hudut ihtilaflarında kuvvete başvurmalarını ve halen Laos'ta mevcut huzursuz durumu kastetmekte olduğunu belirtmiştir. "*Yaşasın dünya sulhu ve insan hürriyeti, yaşasın Türkiye ve Amerika Cumhuriyetleri, yaşasın Türk-Amerikan dostluğu*"³⁰⁷ diyerek konuşmasını bitirmiştir.

³⁰³ CA, 3006045, 3/319, 6045-20.

³⁰⁴ CA, 3006045, 3/319, 6045-21.

³⁰⁵ Eisenhower, II. Dünya Savaşı sürerken Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

³⁰⁶ CA, 3006045, 3/319, 6045-23.

³⁰⁷ CA, 3006045, 3/319, 6045-25.

Ulus Gazetesi'nde, *Eisenhower*'ın yaşamı hakkında önemli bilgiler yer almıştır. 1890 yılında Texas'ta doğan Eisenhower, maddi durumu çok iyi olmayan bir ailede gözlerini dünyaya açmıştır. İmtihanla West Point askeri okuluna girip dereceyle bitirmiştir. 1 Temmuz 1916'da Mamie Geneva Doud ile evlenmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hitlerin tüm dünyayı tehdit eden davranışları üzerine Amerikan hükümetini uyarılmış ve ABD kamuoyunda "Alarmcı İKE" olarak nitelendirilmiştir. Mihver Grubunun dünya barışını tehdit etmesi üzerine ABD ordusunu güçlendirmiştir. Onun Dönemi'nde Pearl Harbour baskını yaşanmış ve ABD II. Dünya Savaşı'na katılmıştır. İKE Avrupa'da Müttefik Kuvvetler Başkomutanı olarak görev yapmıştır. 1944 yılında gerçekleştirdiği Normandiya çıkarması ile Almanları Fransa'dan çıkarmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İKE, Kolombiya Üniversitesine rektör olarak seçilmiştir. Kore Harbi çıktığında ilk olarak "Atom" fikrini ortaya çıkaran kişi olarak bilinir.³⁰⁸

Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan biyografisinde Eisenhower, tarihi buhranların yarattığı liderlerden biri olarak gösterilmiştir. İkinci Cihan Harbi'nin çıkması, Eisenhower'ın dünya sahnesine çıkmasına ortam hazırlayan etkenlerden biri olmuştur. Tank birliklerinde eğitimlik yapması, Panama Kanalı'nı koruyan kıtalarda vazife görmüş olması, askeri anıtlar komisyonunda bulunmuş olması ve Milli Müdafaa nezaretinde çalışmış olması 51 yaşını doldurduğu sırada birdenbire yıldızının parlamasına neden olmuştur. Gazete, Eisenhower'ın şahsiyetinde, bazı hususiyetlerin öne çıktığı belirtilmiştir. Bunlardan birinin, yanında çalışanlara ve temas ettiği kimselere telkin ettiği itimadadır. İsmi'nin dünya basınında duyulmaya başladığı tarihten beri hemen daima muhtelif görüşlerin ve menfaatlerin çarpıştığı muhitlerde vazife gördüğü bilinmiştir.³⁰⁹

"*Başkan Eisenhower Bugün Yurdumuzda*" manşeti ile haberi veren *Ulus Gazetesi*, Amerikan halkına duyulan büyük saygıdan bahsetmekte ve ABD başkanının dünya barışı adına çıktığı yolculuk takdirle karşılanmıştır.³¹⁰ *Gazetesi*'nin ilk sayfasında, üç kıtaya tarihi iyi niyet ziyareti gerçekleştirmiş olan Başkan Eisenhower'ın, Ankara'ya gelişinde yapılmış

³⁰⁸ **Ulus**, "İKE'nin Şeref Dolu Hayatı", 6 Aralık 1959, s. 3.

³⁰⁹ **Cumhuriyet**, "Eisenhower'ın Seyahati", 6 Aralık 1959, s.2.

³¹⁰ **Ulus**, "Başkan Eisenhower Bugün Yurdumuzda", 6 Aralık 1959, s. 1-4.

olan hazırlıklardan bahsedilmiştir. Şehrin önemli yerlerine yapılmış olan takların 25.000 liraya mal olduğunu ve bunu Makine Kimya Endüstrisi'nin karşıladığını yazmıştır.³¹¹

Akşam Gazetesi, “36 Bin Kilometrelik “İyi Niyet” Gezisinde 3 Kıtada 11 Memleket Gezecek Olan İKE Ankara’da” manşetiyle, okuyucularına Eisenhower’ın gelişini haber vermiştir.³¹² Yazar Nadir Dayı tarafından kaleme alınan yorumda, Başkan Eisenhower’ın İtalya, Türkiye, Pakistan, Afganistan, Hindistan, İran, Yunanistan, Tunus, Fransa, İspanya ve Fas’ı ziyaret edeceği bildirilmiştir. Tarihte ilk defa Amerikalı bir devlet başkanının Türkiye’yi ziyaret ettiği bilgisi verilmiştir. Eisenhower’ın gezisinde ele alınmış olan görüşmeler hakkında yazar Ankara kulislerinden aldığı bilgilere göre 3 maddenin konuşulduğunu bildirmiştir. Bunlardan birincisi, uluslararası durum yani doğu ve batı ülkelerinin ilişkileri ele alınmıştır. Ayrıca NATO’ya üye büyük devletlerarasında yapılacak olan zirve öncesi hükümetimizin görüşü alınmıştır. İkincisi, Ortadoğu Meselesi ile alakalı sorunlardır. CENTO’nun gerek iktisadi gerek askeri olarak desteklenmesi ve ABD’nin tam üye olarak CENTO’ya katılması mevzu ele alınmıştır. Üçüncüsü ise, Türk-Amerikan münasebetleri ve Türkiye’nin askeri ve ekonomik açıdan desteklenmesidir. Yazar Ankara hükümet çevrelerinden aldığı bilgilere göre, hükümetimizin, Eisenhower’a Batı-Doğu münasebetlerine “Camp David” ruhu ile yaratılan yumuşamadan endişe duyduğunu ve Rusya’dan maddi garantiler almadan böyle bir harekete geçilmesine taraftar olmadığını dile getirmiştir. Türkiye komşuluğun ve sık sık Ruslarla çarpışmasının neticesi elde ettiği tecrübe ile Sovyetlerin giriştiği sulh teşebbüsünün samimiyetinden şüphe etmiştir. Ayrıca Türk hükümeti olarak mutlak bir silahsızlanmaya hemen taraftar olmadığımızı ve tedrici bir silahsızlanma yolunu tercih edildiği bildirilmiştir. Yazar, Eisenhower’ın diğer ülkelere yapacağı ziyaretler için şu yorumları yapmıştır: ABD’nin yeni bağımsız olan ülkeleri ziyaret etmesi, sempati kazanması açısından önemli görülmüştür. Özellikle 1955 yılında Afganistan’ı ziyaret eden Kruşçev’in bu ziyaretinden sonra 300 milyon dolarlık bir yardım göndermesi ardından ABD’nin 100 milyon dolarlık teknik yardımda bulunması, Afganistan’ın Komünizm etkisi altına girmemesi açısından önemli görülmüştür. İKE’nin bu ziyareti İran ve Pakistan’ı kızdıırabileceğini belirtmiştir. Yazar, Sovyet bloğunun dış

³¹¹ **Ulus**, 5 Aralık 1959, s. 1.

³¹² Nadir Dayı, “36 Bin Kilometrelik İyi Niyet Gezisinde 3 Kıtada 11 Memleket Gezecek Olan İKE Ankara’da”, **Akşam**, 6 Aralık 1959, s. 1.

politikadaki başarısını tek elden İdare edilmesine bağlamıştır. Fakat Batı dünyasında hürriyet icabı olarak her meselede her kafadan ayrı ayrı ses çıkması neticesi olarak Doğu-Batı görüşmelerinde Batı'nın tezlerinde bir birlik görülemediğini belirtmiştir. Eisenhower'ın geçen yaz Avrupa'da yaptığı ziyaretler sırasında kısmen de olsa Batılı büyükler arasında bir görüş ve fikir birliği sağlanmıştır. Eğer bu gezisi sırasında modern diplomasinin ihtiyaç haline getirdiği “*Man to Man*” adam adama siyaseti ile arzu edilen birlik çemberini genişletebilirse bu Batı'nın siyasetinde birleşik bir destek meydana getirebilir. Şu gerçek ki Batılı devletler tek baslarına, hatta Birleşik Amerika bile tek başına, komünist rekabetine karşı koyamaz. Bu rekabet her ne kadar barışçı ise de, yine de kolay başa çıkılacak bir şey değildir. Bu bakımdan hür dünyanın birlik halince davranması kaçınılmaz bir zarurettir.³¹³

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Gazetede ki “Türk Amerikan Dostluğu” adlı makalesinde, Eisenhower'ın dostluk ziyaretinde kendisine gösterilen sevgi ve saygının temelinde her iki ülkenin barış ve özgürlük için çok emekler harcamış olmasını sebep olarak göstermiştir. I. Dünya Harbi'nde her iki ülke arasında sıcak ilişkilerin oluşmadığını hatta her iki ülkenin birbirinden çok haberdar olmadığını belirten Karaosmanoğlu, 1914 yılında İstanbul'da bulunan ABD büyükelçisinin savaş yıllarında yayınladığı, Türkiye hakkında yanlış bilgiler içeren bir kitaptan dolayı Amerikan halkının yanlış bilgilendirildiğini yazmıştır. Daha sonra İstanbul'da görevlendirilen Amiral Bristol'ün, az zamanda Türkleri sevdiğini fakat onun gayretlerinin de yetersiz olduğu belirtilmiştir. Yazar, Bristol'ün raporuna rağmen Lozan'da ABD'nin sulh antlaşmasından kaçındığını saptamıştır. Karaosmanoğlu, Türki Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk gününden itibaren dış politikada ABD ile iyi geçinmeyi amaçladığını belirtmiş, özellikle başkan Wilson'un yayınladığı prensiplerde sömürge altındaki milletlerin özgürlüğü için önemli çalışmalar yapılmıştır. Kurtuluş Savaşımızda verdiğimiz mücadelenin “Her millet kendi mukadderatına kendisi sahip olmalıdır.” Prensibinden dolayı önemi büyüktür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu prensibe sadece ABD ve Türkiye'nin uyduğu görülmüştür. Karaosmanoğlu, Türkiye'de yapılan inkılapların da ABD ile yakınlaşmamıza vesile olduğunu, ABD halkının bu inkılaplar ile bize karşı olumlu bir hava yakaladığını

³¹³ Dayı, a.g.m., Akşam, s. 6.

belirtmiştir. Bu inkılaplardan sonra Türkiye Washington'a bir elçi göndermiş, ABD' de bize Mr. Grew adında bir diplomatı göndermiştir. II. Dünya Savaşı'nda İsmet İnönü'nün Kahire'de ABD Başkanı Roosevelt ile muhtelif siyasi konular hakkında görüşmesi, iki ülkenin yakınlaşması açısından önemli görülmüştür. Ayrıca, ABD'de yer alan büyükelçimiz Ahmet Münir Ertuğ'un sık sık Başkan Roosevelt tarafından çağırılıp siyasi meseleler üzerine görüşmeler yapmaları, verilen önemi göstermiştir. Büyükelçimizin vefat etmesi üzerine ABD'de büyük bir tören düzenlenmiş, Missouri zırhlısı ile cenazesi Türkiye'ye getirilmiştir.³¹⁴

Gazetenin 4. sayfasında yer alan yorumda, ABD'nin Asya ve Afrika liderleriyle yapmış olduğu görüşmelerde fark edilmesi gereken mevzu, Amerikan dış politikasının bu bölgelerde itibar kaybı yaşamasının sebeplerinden bir tanesinin, ABD'nin sömürgeci Batılı devletlerden yeteri kadar bağımsız hareket edememesi olarak gösterilmiştir. Ayrıca Gazete, komünizm hakkında bilgiler vermiş ve bu bağlamda ABD başkanının asıl görmesi gereken noktanın, uluslararası komünizmin gelişmemiş ülkelere açık ve basit bir ideoloji sunmuş olduğunu ve bu ideolojinin iktisadi, kültürel ve sosyal kalkınmanın liberal ve demokratik yollarla değil baskıcı ve seri usullerle başarabileceği yorumunu yapmıştır. Gazete, başlarında adil yöneticiler olmak şartıyla, Asya ve Afrika ülkelerine ABD ve Batı'nın iktisadi yardımlarda bulunması gerektiğini belirtmiştir. Gazete ABD'nin önündeki en önemli problemin, ülkelerin içişlerine karışmadan demokrasiye karşı çıkan devlet yöneticileri ile mücadele etmek olduğunu belirtmiştir. Atlantik İttifakı'nın, komünizme karşı tüm dünyayı koruması gerektiği savunulmuştur.³¹⁵

Ahmet Şükrü Esmer, *Ulus*'taki yazısında, uzun bir yolculuğa çıkan Eisenhower'ın, Hindistan yolculuğunda bazı dost ülkeleri ziyaret etmek istemiş ve Türkiye'yi de bu dost ülkeler içine almasını takdirle karşılamıştır. Esmer, daha önce NATO komutanı iken de Türkiye'yi ziyaret etmiş olan Eisenhower'ın, Türkiye'yi gerçek bir dost olarak gördüğünü vurgulamıştır. Yazara göre Türkler, Amerika'yı sadece yaptığı yardımlardan dolayı değil; özgürlüğün ve barışın sembolü olduğu için de sevmiştir. Yazar, Amerikan İhtilali'nin Fransız İhtilali'nden daha önce gerçekleştiğini, her iki ihtilalin demokrasi ve özgürlük

³¹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Türk Amerikan Dostluğu", *Ulus*, 6 Aralık 1959, s. 1-4.

³¹⁵ *Ulus*, "Başkan Eisenhower'ın Ziyareti", 6 Aralık 1959, s. 4.

amaçlı olduğunu belirtmiştir. Dünya demokrasisinin Amerika' sız yapamayacağını vurgulayan yazar, Eisenhower'ın II. Dünya Savaşı'ndan sonra barış için gösterdiği çabaları da takdir etmiştir.³¹⁶

“*Kızıl Çin Hindistan Hudutlarına Neden Tecavüz Etti*” manşeti ile Başkan Eisenhower'ın gezisini farklı bir açıdan yorumlayan *Vakit Gazetesi*, başkanın bu gezisiyle Kızıl Çin'e gözdağı verildiğini belirtmiştir. Kızıl Çin'in Hindistan sınırlarına yaptığı tecavüzün nedeni olarak, Paris'te yapılacak olan üçlü zirvede konuşulacak olan Doğu-Batı ülkelerinin ilişkileri ile ilgili konuda katılımcı olmak istemesi olarak belirtilmiştir.³¹⁷

Akşam Gazetesi'nde, *Fatin* Rüştü Zorlu ile yapılmış olan mülakatta, Amerika'yı CENTO'ya girmeye davet eden bir habere yer verilmiştir. Yazar, Eisenhower'ın hakiki bir sulha varmak arzusu ile giriştiği bu teşebbüsleri memnuniyetle karşıladıklarını, bu temaslarda ihtiyatlı ve realist davranmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Amerika'nın Ortadoğu müdafaasında CENTO üyeleri ile yaptığı bu işbirliğine büyük bir ehemmiyet verildiğini, ABD'nin pakta tam aza olmasını, hem aza memleketler hem de pakt bölgesine komşu diğer memleketler ve hatta bütün hür dünya üzerinde Amerika'nın azimkâr tavrını göstermesi bakımından hususi bir kıymet olduğuna kaniyiz. Zorlu, maddi yardımla alakalı sorularda genel olarak ABD yardımlarının kesilmeyeceğini ve bu yardımların azalmadan devam edeceğini belirtmiştir.³¹⁸

Bülent Ecevit, “*Barış Yolculuğu*” adlı köşe yazısında Eisenhower hakkında, dünya barışının sorumluluğu için güler yüzlü, alçak gönüllü ve saygılı biri olarak nitelemiştir. Ecevit, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin barışa ve hürriyete önem verdiğini ayrıca, yeni topraklar işgal etme amacında olmadığını da yazmıştır. Türk- ABD dostluğunun sadece askeri sebeplerden değil, demokrasiye olan inancından da kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca her savaştan sonra yeni bir savaşın çıkması ihtimalinden dolayı dünya devletlerinin barışı koruma adına daha temkinli davranması gerektiği belirtilmiştir. Ecevit, ABD toplumunu oluşturan insanların yapısına bakıldığında, farklı ulusların bir araya gelip yaşayabilmesini, barış adına güzel bir örnek teşkil ettiğini örnek olarak yazmıştır.

³¹⁶ Ahmet Şükrü Esmer, *Ulus*, 6 Aralık 1959, s.8.

³¹⁷ “*Vakit*”, “Kızıl Çin Hindistan Hudutlarına Neden Tecavüz Etti”, 5 Aralık 1959, s.1.

³¹⁸ *Akşam*, 7 Aralık 1959, s. 1.

Eisenhower'ın bu ziyareti büyük devletlerin küçük devletler hesabına bazı tavizler vererek bir anlaşmaya varabilmesi için önemli adımdır.³¹⁹

Vakit Gazetesi'nde H. Kumçayı, birkaç yıl önce kalp krizi geçiren Eisenhower'ın, Amerika'dan Avrupa'ya geçip, oradan Ortadoğu'ya geçmesini ve sonra Güney Asya ülkelerini dolaşmış olmasını Kruşçef ile yapacağı görüşmeye bağlamıştır. Şöyle ki, Paris'te toplanacak olan NATO zirvesinde buluşacak olan liderler, arkalarında ciddi destekler olarak hareket etmek istemişlerdir. ABD Başkanı Eisenhower, karşılaşıacağı Kruşçev'in önüne, arkasında hür milletlerin desteğini alarak gitmek istemiştir. Eisenhower'ın toplantıda ele alınacak konuların sadece Berlin ve Alman meselesi değil tüm Dünya'yı ilgilendiren mevzuların konuşulmasını istemiştir.³²⁰

Ömer Sami Coşar, *Cumhuriyet*'te kaleme almış olduğu makalesinde, ABD Başkanı'nın Hindistan'da, diğer ülkelere nazaran daha fazla kalmasının nedenlerini sorgulamış ve Eisenhower'ın bölge seyahatinin ABD politikasına nasıl bir yön vereceğini merak etmiştir. Coşar, bu hususta Amerikalı yazar, Walter Lipmann'ın düşüncelerine atıf yaparak konuyu irdelemiştir. Lipmann'a göre ABD, askeri paktlar içinde kendisi ile müttefik olmalarında ısrar etmeden kendisine dost kazanmak zorunda olduğunu, tarafsız devletleri, kendisi ile bağlantılar yapmaya mecbur etmeden desteklemesi gerektiğini, Komünizmin tehdidi altında bulunan bölgeleri, oralara silâh ve cephane sevk etmekle veya bu bölgelerde Amerikan üsleri kurarak kurtarabileceğimiz fikrinden artık vazgeçilmesi gerekmiştir. Yazar, Eisenhower'ın bu gezisiyle Washington'un, takip edilen siyaset dolayısıyla 600 milyonluk Çin kıtasını kaybettiğini, Asya'da müşkül duruma düştüğünü belirtmiştir. Dolayısı ile 400 milyonluk Hindistan'ın da komünist nüfuzu altına düşmesi halinde kıtada tamiri güç bir durum ortaya çıkaracaktır. Hammadde ambarı Güneydoğu Asya'ya da bu vaziyette kaybedilmiş nazariyle bakılabilecektir. Başkanın şimdi bütün gayesi, 400 milyonluk Hint kütlesinin, komünist nüfuzu altına düşmesine fırsat vermemektir. Bunun için de son zamanlarda tarafsızlığın bayrağını çekmiş olan bu devlete ve idarecilerine karşı bir yakınlaşma olmuştur. Hindistan 1955 - 1958 devresi içinde Rusya'dan 270, Birleşik Amerika'dan da 419 milyon dolar yardım sağlamıştır.

³¹⁹ "Barış Yolculuğu", **Ulus**, 6 Aralık 1959, s. 1-4.

³²⁰ H. Kumçayı, "Kuyruklu Yıldız", **Vakit**, 12 Aralık 1959, s. 2.

Eisenhower'ın ziyaret edeceği diğer bir tarafsız devlet Afganistan da, aynı devre zarfında Rusya'dan 145 ve Birleşik Amerika'dan da 48 milyon dolar yardım sağlamıştır.³²¹

Feridun Ergin, *Cumhuriyet Gazetesi*'nde ki köşesinde, Amerika'nın siyasi tarihinde, şahsi temaslar ve gayretlerle milletler arası gerginliklerin önlenebileceğine ve iyi niyete dayanan bir işbirliği nizamı kurtarılabilmesine inanmış ilk devlet adamının Thomas Woodrow Wilson olduğunu belirtmiştir. Yazar, Wilson ve Eisenhower'ın ABD tarihindeki önemine değindiği yazısında Wilson'un, giriştiği çetin mücadelelerin onu yıpratmış ve hayal kırıklığına uğratmış olduğunu, bugün ise, Eisenhower'ın aynı mahiyette bir tecrübeyi neticelendirmeğe çalıştığını belirtmiştir. Eisenhower'ın üç kıtada dost hükümet merkezlerine yapacağı ziyaretlerin, Sovyet yayılcılığına direnen Dünya bloğunun tesanüt havasını kuvvetlendirmeyi hedef aldığını belirtmiştir. Amerika'da dış yardımlara aleyhtarlık artarken böyle bir seyahatin tertiplenmesine hakikaten ihtiyaç vardı. Rusya'nın bir iktisadi taarruza başladığı sırada yardım bekleyen hükümetlerle temasa geçilmesi, iyi bir strateji eseridir. Aynı zamanda bu ziyaretler, Paris'te cereyan edecek görüşmeler gibi, Zirve toplantısına hazırlığın zaruri bir safhası olduğu dile getirilmiştir.³²²

Cumhuriyet Gazetesi'nin bir haberinde iki taraf arasında yapılan resmi görüşmelerde, Doğu-Batı münasebetleri mevzuu içinde CENTO'nun durumu gözden geçirilmiştir. Bu arada, Doğu-Batı arasında kuvvet muvazenesi bozulmadan barışın tahakkukuna Türkiye'nin taraftar olduğu bilhassa belirtilmiş, CENTO Paktı'nın daha da kuvvetlenmesi için alınması lüzumlu tedbirler gözden geçirilmiştir. Gerek Türk- Amerikan münasebetlerim, gerek uluslararası meselelerdeki Türk görüşü bir muhtıra halinde Eisenhower'a verilmiştir. Dolaşan söylentiler, Türkiye-Amerika münasebetleri görüşülürken Türkiye'nin iktisadi durumuna fazlasıyla temas edemediği ve Amerikan heyetinden bir iktisadi yardım talep edilmediği yazılmıştır.³²³

Yine aynı sayfada, gazetecilerin Zorlu'ya, "*Türk Hükümeti CENTO'ya karşı Amerika'nın tutumunu tatminkâr bulmakta mıdır?*" sorusuna Zorlu: "*Amerika Paktı'nı muhtelif komisyonlarına katılmıştır ve tatminkâr yardımlarını esirgememiştir. Mamefih*

³²¹Ömer Sami Coşar, "Eisenhower'ın Gezisi", *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1959, s. 3.

³²²Feridun Ergin, "Eisenhower'ın Seyahati", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1959, s.2.

³²³*Cumhuriyet*, "Türkiye-Amerika Resmi Görüşmeleri", 7 Aralık 1959, s. 5.

CENTO'nun diğer üyeleri ve Türkiye Amerika'nın CENTO'ya tam üye olarak girmesini arzu etmiştir." diyerek cevap vermiştir.³²⁴

Eisenhower'ın Türkiye gezisi sırasında ve Dünya'daki siyasi durum hakkında *Cumhuriyet Gazetesi* muhabiri Aydemir Balkan, önemli tespitlerde bulunmuştur. Başkan Eisenhower'ın, üç haftalık dünya turuna çıkmış olması Fransa'nın başkenti Paris'te siyasi hareketliliğe sebep olmuştur. Çünkü NATO Konseyi toplantısı bu şehirde yapılacaktır. NATO Konseyi, Bakanlar ve Dışişleri Bakanları seviyesinde olmuştur. Fakat bu toplantıya olağanüstü nitelik katan şey, Batılılar arasında yapılacak olan "Zirve Konferansı'na" bir başlangıç teşkil edecek olmasıdır. Tahminlere göre Eisenhower da bu konseye iştirak edecek, muhtemelen de başkanlığını yapacaktır. Başkan Eisenhower'ın de ilk defa katıldığı bu NATO konseyini 1800 den fazla gazeteci, yazar, muhabir ve ajans takip etmiştir. Sadece Amerika'dan gelen gazeteci sayısının 750 olduğu belirtilmiştir. Balkan, Amerika ile ikili anlaşmalar yapan, bazı ülkelerin, bilhassa NATO dışı İran, Pakistan gibi memleketlerde de endişe olduğu tespitini yapmıştır. Çünkü bu ülkelerin bir Sovyet-Amerikan yakınlaşmasının "kendi sırtları" üzerinde yapılacağından korktuklarını dile getirmiştir. Ayrıca Sovyetlerin son teknik icatları halk ve hükümet nezdinde endişe yaratmakta olduğu vurgulanmıştır. Amerika'nın Sovyetlere yaklaşma teşebbüsleri, askeri üstünlüğün Sovyetler' in eline geçtiği şeklinde özellikle Arap ülkelerinde artan bir düşünce olduğu vurgulanmıştır. Başkan Eisenhower ise son seyahatinde bu endişe ve korkuların giderilmesi hususunda gayret sarf edeceği vurgulanmıştır.³²⁵

Batı'dan gelmiş olan devlet başkanları arasında ABD başkanı Eisenhower dikkati çekmektedir. 1959 yılında ABD Cumhurbaşkanı Dwight Eisenhower'ın Türkiye'ye gelerek bir dizi görüşmeler yapmış olması Türk Basını'nda çok geniş yankılar bulmuştur. Araştırmalarımızda dikkat çeken bir hususta, şimdiye kadar gerek Batı'dan gerekse Doğu'dan birçok devlet başkanı gelmiş olmasına rağmen, hiçbir ziyaret Dwight Eisenhower'ın ziyareti kadar gazetelerde geniş yankı bulmamıştır. Çünkü ilk defa bir Amerikan devlet başkanı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Soğuk Savaş

³²⁴ **Cumhuriyet**, "Gazetecilerin Zorlu'ya Sordukları Sualler", 7 Aralık 1959, s. 5.

³²⁵ Aydemir Balkan, "Eisenhower'ın Gezisi ve NATO Konseyi Hakkında Düşünceler", **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1959. s. 2.

yıllarından sonraki en önemli stratejik müttefikinin ABD olması ve yardımların büyük çoğunluğunu bu ülkeden almış olması, bunda en önemli etken olduğu düşünülmüştür. Ayrıca ABD'nin Milli Mücadele Dönemi'nde topraklarımız üzerinde herhangi bir işgal amacı gütmemiş olması, iki ülkenin tarihinde savaş yapmaması ve Amerika'nın insan haklarına önem veren, özgürlükçü, demokratik ve liberal bir politika izleyen ülke imajı vermesi nedeniyle Türkiye nezdinde, sevilen bir ülke olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda dönemin ulaşabildiğimiz gazetelerinde Türk- Amerikan ilişkilerinin olumsuz sonuçlar doğurduğuna dair manşet veya yoruma rastlanmamıştır.

Cumhurbaşkanı Eisenhower'ın ziyaretinin diğer bir mesajı da, Doğu-Batı arasında başlayan (detant) yani yumuşama sürecine Türkiye'nin de ayak uydurmasını sağlamaktır. Lakin Adnan Menderes ve hükümeti, dış politikada hala 1950'li yıllardaki sert Soğuk Savaş mantığını devam ettirmek niyetindeydi. Sovyetlerin yumuşamaya dair birçok mesajlarına rağmen Menderes, uluslararası alanda hala Sovyetleri eleştirmeye devam etmiştir. Türkiye bu sayede ABD'nin gözünden düşmemeye çalışmıştır. Batı ülkelerinin, Doğu ülkeleri ile yumuşama ilişkilerini Türkiye tabi ki uzaktan izleyemezdi. 1960 yılının ilk aylarında Türk-Sovyet ilişkilerinde bir yakınlaşma başladı. Başbakan Menderes, Batı bloğundan gelen yardımların azalmasından dolayı bir nevi de ABD'ye tepki olarak ve Sovyet yardımları sağlamak amaçlı, Rusya'ya Temmuz 1960 tarihinde resmi bir ziyaret planlamıştır. 15 Temmuz'da gerçekleştirilmesi düşünülmüş olan bu ziyaret, 27 Mayıs 1960 darbesi nedeniyle yapılamamıştır.

Tablo 3: Demokrat Parti Dönemi Batı'dan Gelen Devlet Başkanları

Devlet	Devlet Başkanı	Tarih
Yunanistan	Kralı I. Paul	08 Haziran 1952
Yugoslavya	Josip Broz Tito	11 Nisan 1954
Almanya	Ekselans Dr. Theodor Heuss	05 Mayıs 1957
Amerika Birleşik Devletleri	Dwight Eisenhower (İKE)	06 Aralık 1959

Kaynak: CA, 3006874, 3/8, 5350-1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DOĞU POLİTİKASI VE DOĞU’DAN GELEN DEVLET BAŞKANLARI

Türkiye’nin de sınırları olduğu, dünya petrollerinin 2/3’sine sahip olmasına rağmen, ekonomik olarak çok gelişmemiş olan Ortadoğu, dünyanın en problemlili coğrafyalarından biridir. Demokratik olmayan devlet sistemlerinin bölgede oluşturduğu boşluk birçok kuvvetin bu bölgede faaliyet göstermesine neden olmuştur. Dünya petrol rezervlerinin % 60’nın bu bölgede olması, üç kıtanın arasında bir köprü durumunda olması, Akdeniz’i Hint ve Pasifik Okyanusları’na bağlayan ve Batılı devletlerin deniz ticaretinin can damarı sayılan Süveyş Kanalı’nın da bu bölgede bulunması, Ortadoğu’nun stratejik önemini göstermiştir. Ülman, bölgede bu nedenlerden dolayı üç kuvvetin hâkimiyet yarışı içinde olduğunu belirterek bunların, Batılılar, Sovyetler Birliği ve Arap milliyetçiliği yapan devletler olduğu tespitinde bulunmuştur.³²⁶

3.1. TÜRKİYE’NİN DOĞU POLİTİKASI

1923-1950 yılları arasında iktidarda olan CHP, İsrail Devleti’ni kuruluşundan dokuz ay sonra yani 28 Mart 1949 tarihinde, BM genel kurulunda yapılmış olan taksim planına itiraz etmesine rağmen tanımış olması, Türkiye’nin 1950 öncesinde Ortadoğu’daki gelişmelere karşı duyarsız olmadığını göstermesi açısından önemlidir. CHP’nin İsrail’i tanınması, Ortadoğu bölgesinde ki Arap Devletleri’nin tepkisini çekmiş ve Türkiye’nin izlediği dış politikanın Ortadoğu’daki bazı Arap Devletleri’nin politikalarından farklı olduğunu göstermiştir. Türkiye’nin İsrail’i tanımış olması Ortadoğu ülkeleri üzerindeki etkisi, 1960’lı yıllarda Yunanistan ile krize yol açan Kıbrıs meselesinde de yoğun olarak

³²⁶ Haluk Ülman, “Ortadoğu Buhranı”, AÜSBF Dergisi, C. 13, S. 4, 1958, s. 233.

hissedilmiştir.³²⁷ Aslında bu farklılığın ilk mesajları, Türkiye'nin 1 Kasım 1922'de Saltanatı ve 3 Mart 1924'te Halifeliği kaldırmasıyla verilmiştir. Bu değişimle Türkiye, Müslüman ama laik yönetim anlayışı ile Arap Devletleri ile yolunu ayırmıştır. Dolayısı ile DP iktidara geldiğinde Ortadoğu'da Türkiye'ye önyargıyla bakan bir devletler topluluğu ile karşı karşıyaydı.

Türkiye'ye, "Batı'nın Karakolu" olarak bakılan bir dönemde, Ortadoğu mevzuları ile alakalı Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 14-18 Ekim 1952 tarihleri arasında Londra'ya resmi bir ziyaret düzenlemişlerdir.³²⁸ Cumhuriyetin ilanından bu yana ilk defa Başbakan düzeyinde gerçekleştirilmiş olan bu ziyaret esnasında Ortadoğu savunması ve devletlerarası işbirliği konusu en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Menderes dönüşte yaptığı basın toplantısında, *Ortadoğu Komutanlığı, Türkiye'nin menfaatleri bakımından son derece ehemmiyetli olduğu, İngiltere'nin bu menfaatleri aynı derecede hissetmesi hasebiyle memnun ve mutmainim*³²⁹ diyerek, Ortadoğu'nun savunulması bu bölgedeki bütün memleketler için son derece mühim olduğunu, bir tecavüz vukuunda bu bölgede herhangi bir çatlağın bulunmaması gerektiğini vurgulamıştır. Menderes, Türkiye ile İngiltere'nin Ortadoğu meseleleri üzerinde tam bir anlaşmaya vardıklarını açıklamıştır. Bununla beraber, Mısır ve diğer Arap devletlerinden müteşekkil bir Ortadoğu komutanlığının kurulabileceği umulmaktadır.³³⁰

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölge, Sovyetlerin açık etkisine girmiş ve komünizm hızla yayılmıştır. Bunda bölgedeki fakirlik ve siyasi kargaşanın etkisi de olmuştur.³³¹ Sovyetler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ekonomik yönden gelişmemiş olan 3. dünya ülkeleri yanına çekme politikası, özellikle Türkiye'nin de sınırı olduğu Suriye üzerinde etkisini hissettirmiştir. Türkiye'nin en uzun ortak sınırı bulunan Suriye ile Hatay meselesinden dolayı başlayan gerginlik, Sovyetlerin Suriye'ye desteğiyle daha da artmıştır. Stratejik açıdan Sovyetler ile Suriye arasında kalan Türkiye, arka cephesini komünizm yayılmacılığına karşı sağlam tutmak istemiştir. Suriye, Komünist Partilerin rahatça hareket

³²⁷ Duran- Karaca, **a.g.m.**, s. 212.

³²⁸ **Milliyet**, "Menderes ve Köprülü Londra'da", 14 Ekim 1952, s. 1.

³²⁹ **Ulus**, "Londra Görüşmeleri Dün Sona Erdi", 19 Ekim 1952, s.3.

³³⁰ **Akşam**, "Ortadoğu Savunması", 19 Ekim 1952, s.2.

³³¹ **Cumhuriyet**, "Ortaşarkta Komünizm", 29 Kasım 1949, s. 3.

alanı bulduğu birkaç Arap ülkesinden biridir. Dolayısı ile Türkiye, iki cepheden Sovyet tehdidi altında kalmamış olmak için Suriye'yi, Batı Bloğu'na yakın tutmak istemiştir.³³²

İngiltere, Ortadoğu savunma hattında kurmak istemiş olduğu üstünlüğünü, 1953'te ABD başkanlığına seçilmiş olan Eisenhower'ın, Ortadoğu ile ilgilenmeye başlamasıyla ABD'ye kaptırmıştır. ABD yeni stratejiler doğrultusunda dışişleri bakanı Dulles'ı çeşitli görüşmeler yapmak için Ortadoğu'ya göndermiştir.

27 Mayıs 1953'te ABD Dışişleri Bakanı Foster Dulles, çıkmış olduğu Hindistan ve Ortadoğu turunda Adnan Menderes'in isteğiyle Türkiye'ye de uğramış ve Ortadoğu Savunma Sistemi hakkında görüşmeler yapmıştır.³³³ Dışişleri Bakanı Dulles, Yeni Delhi'de basına vermiş olduğu demeçte, Ortadoğu hakkında şu tespitleri yapmıştır: Bu memleketlerdeki hayat şartlarının yükseltilmesi lazımdır. Ayrıca bu memleketlerin temel ihtiyacının üretimi arttıracak olan "Su" olduğunu belirtmiştir. Halkın refahını sağlamak için bu memleketlerdeki sağlık ve eğitim teşkilâtlarının da geliştirilmesi gerektiğini belirtmiş olan Dulles, bu suretle Komünizmin dayanak noktalarından birinin daha önleneceğini ifade etmiştir. Ayrıca, bu memleketlerin Müslüman olması Komünizme karşı büyük bir set teşkil ettiğini de belirtmiştir. Ortadoğu'nun müdafaası için bir bölge müdafa sistemi kurulması lüzumunu ifade eden Foster Dulles, her memleketin münferit bir müdafa teşkilâtı kurmasının çok pahalıya mal olacağını, müşterek savunmanın daha ucuz olduğunu ve daha çok kıymet ifade ettiğini söylemiştir.³³⁴ Müşterek savunma fikrine Mısır'ın karşı çıkması nedeniyle kurulamayacak olan bu savunma sistemine Türkiye, İran, Pakistan, Irak ve Suriye'den oluşacak yeni bir "Kuzey Zinciri" (Northern Tier) oluşturulması hedeflenmiştir.³³⁵ Aslında Dulles'ın bu açıklamaları Demokrat Parti iktidarı Dönemi'nde, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının değişeceğine dair ilk işaret olarak da görülebilir.

Monroe Doktrini'nin etkisiyle ABD bu bölgede uzun yıllar varlığını göstermemiştir. İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra içine girdiği ekonomik bunalımla Ortadoğu'dan çekilmesi ve Sovyetlerin bu bölgede ki yayılmacılığı ABD'yi bu topraklara çekmiştir.

³³² **Milliyet**, "Pakistanı Bağdat Pakti'na Davet Ettik", 05 Nisan 1955, s. 7.

³³³ **Ulus**, "Dulles İle Dün Başbakanlıkta Önemli Bir Toplantı Yapıldı", 27 Mayıs 1953, s.1-2.

³³⁴ **Ulus**, "Orta Doğu Müdafaasının Önemi", 23 Mayıs 1953, s.3.

³³⁵ Soysal, **a.g.e.**, s.490.

ABD'nin NATO sınırlarını Doğu Akdeniz'e kadar genişletmesi, başta Türkiye olmak üzere bölgedeki birçok Arap ülkesinin stratejik olarak önemini artmıştır.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra gösterdiği Batı yanlısı politikaları neticesinde 18 Şubat 1952'de NATO'ya alınmış ve Sovyet tehdidine karşı bölgesinde önemli kazanım elde etmiştir. Türkiye, elde ettiği bu kazanımların zarar görmemesi için kendi sınırlarının da bulunduğu Ortadoğu'da çeşitli ittifaklar kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'daki politikası yine NATO eksenli olmuştur. Türkiye Müslüman bir ülke olarak, bölgede NATO'nun en önemli eli olmuştur. NATO, Türkiye'nin eliyle bölgede İran, Pakistan ve bazı Arap ülkelerinin de olduğu bir güvenlik zinciri oluşturmak istemiştir. Ancak Araplar, 1948 yılında Filistin topraklarında İsrail'in kurulmasında ABD başta olmak üzere Batının etkisi olduğuna inanmış olmalarından dolayı bölgede gerçekleştirilen uygulamalara Batı karşıtlığı nedeni ile karşı çıkmaktaydı. Bu karşı duruşun başını Mısır çekmiştir.

Bu ittifakın oluşturulması doğrultusunda Menderes, 6 Ocak 1955'te Irak'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.³³⁶ Türk Basını'nda geniş yer bulan bu ziyaret, Ortadoğu hakkında önemli siyasi bulguların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Hıfzı Topuz, bu ziyaretlerin hedefi Arap Devletlerini Batı Blok'una bağlayacak yeni formüller bulmak olduğunu belirtmiştir. Arap Devletleri'nin kendi aralarındaki rekabetlerden dolayı Batılı devletler ile politik ve askeri bağları kuvvetlendirecek antlaşmaları yapamadıklarını da belirtmiştir. Topuz, Arap Devletleri'nin Batı Blok'una yaklaşmaları için 2 yol göstermiştir. Birincisi, Arap ülkelerinin teker teker Türkiye - Pakistan paktına katılmaları, ikincisi ise Arap devletleri ile İngiltere, Amerika, Fransa ve Türkiye arasında yeni bir askeri teşkilat kurulmasıdır. Fakat Topuz, kendi önerilerinin gerçekleşmesinin pek mümkün olmadığını da yazmıştır. Çünkü Mısır'ın, Batılılar ile yapılacak çoklu ittifaklardan ziyade Araplar arasında Mısır'ın öncülüğünde bir hareket oluşması niyetinden dolayı buna karşı çıkacağını belirtmiştir.³³⁷ Yazar, Menderesin Bağdat gezisi sonunda, Türkiye ve Irak arasında bir antlaşmanın imzalanacağını tahmin etmiştir.

³³⁶ **Akşam**, "Başbakan Bu Sabah Bağdat'a Hareket Etti", 06 Ocak 1955, s.1.

³³⁷ **Akşam**, "Türk - Irak Antlaşmasına Doğru", 08 Ocak 1955, s. 4.

Menderes, Ortadoğu'ya gerçekleştirmiş olduğu bu seyahatle, Sovyet yayılcılığına set çekmek için kuracağı ittifaka Arapların engel olmaması için çalışmıştır. Amerika bu bölgede, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan dörtlüsünün stratejik hedeflerin korunmasında önemli bir vazife almalarını istemiştir. Özellikle Türkiye, komünizme karşı aldığı tedbirlerle Araplardan daha hassas olduğunu önceden kanıtlamıştır. Yakın Doğu'da güvenli bir emniyet şeridi oluşturmanın ilk temel taşları, ABD'nin de etkisiyle, Türkiye ile Pakistan paktı ile 1954 yılında atılmıştır.³³⁸ Türkiye ile Pakistan arasındaki işbirliği Rusya'nın tepkisine rağmen devam etmiştir. Türkiye ile Pakistan arasında "Dostane İşbirliği Antlaşması" 2 Nisan 1954 tarihinde Pakistan dışişleri vekili Zafirullah Han ve Türkiye Karaşi büyükelçisi Selahaddin Arbel tarafından Karaşi'de imzalanmıştır.³³⁹

10 Haziran 1954 tarihinde Türkiye'ye gelen Pakistan Başbakanı Muhammed Ali, resmi temaslarda bulunmuş ve Adnan Menderes ile 12 Haziranda Türkiye-Pakistan Müşterek Tebliği sunulmuştur. Bu tebliğde Başvekiller, sulhsever memleketlerin dünya sulhunu muhafaza etmek için bütün gayretlerini birleştirmeleri ve müşterek bir siyaset takip etmeleri hususundaki zaruretin bugün de her zamanki kadar büyük olduğu neticesine varmışlardır. Bu bakımdan, iki ülke arasında imzalanmış olan dostane işbirliği antlaşmasının dünya emniyetine ve bilhassa buldukları bölgenin emniyetine yaptıkları hizmetin büyüklüğü dile getirilmiştir. İki Başvekil, bu bölgedeki devletlerden, Türkiye ve Pakistan ile aynı gayeleri takip edenlerin de mezkur antlaşmaya iltihakı kendi menfaatlerine tamamen uygun bulacaklarını ümidini kuvvetle izhar etmişlerdir. TBMM anlaşmayı 11 Haziran 1954'te tasdik etmiştir. Bu tebliğ aynı zamanda Ortadoğu devletlerine açık kapı bırakarak bir davetiye niteliği taşımaktadır.³⁴⁰

Balkan Paktı sayesinde, NATO Akdeniz'deki güvenliğini İtalya ile sağlamlaştırmıştır. Akdeniz'in doğusu yani Ortadoğu coğrafyasında ise Türkiye'nin önderliğinde savunma hattı oluşturabilmek için yani SEATO ile birleştirmek için İran ve Pakistan'ı da içine alacak yeni bir oluşuma ihtiyaç vardı.³⁴¹ Türkiye'nin aslında Pakistan'dan sonra Ortadoğu politikasında esas ittifak kurmak istemiş olduğu ülke Mısır'dı.

³³⁸ **Ulus**, "1955 Yılında Orta Doğudaki Gelişmeler", 01 Ocak 1955, s. 5.

³³⁹ **Vakit**, "Türkiye-Pakistan Paktı İmzalanıyor", 2 Nisan 1954, s. 1.

³⁴⁰ **Halkçı**, "Türkiye Pakistan Müşterek Tebliği", 14 Haziran 1954, s. 5.

³⁴¹ **Gürün, a.g.e.** s. 354.

Fakat Türkiye'nin Batı yanlısı politika izlemesi nedeniyle Mısır bu ittifakı istememiştir. Menderes daha sonra Irak'a yönelmiştir. Menderesin Irak'a yönelmesindeki bir nedende, Batı ile ittifak kurmak isteyen bir yönetimin olmasıydı. 10 Ekim 1954 Tarihli *El Naas Gazetesi*, Irak'ta Batı yanlısı Nuri El Said kabinesinin kurulmasıyla hızla başlayan diplomatik faaliyetlerinden bahsetmiştir. Kabine'nin İngiltere'ye gitmesi ardından dışişleri bakanı Musa El Şehbender'in New York'a gitmesi ve orada Amerika diplomatlarıyla muhtelif meseleler hakkında görüşmelerine yer verilmiştir. Nuri El Said'in Londra'dan dönünce Türkiye'ye uğrayacak orada Türkiye ile Arap Devletleri arasındaki konulara ait meseleleri görüşüleceğini bu meselelerin Arap Birliği'nin yapılacak toplantısında konuşulacağı bilgisini vermiştir.³⁴² Türkiye'nin Irakla kurmak istediği pakta da en büyük engel yine Mısır olmuştur. Çünkü Mısır, Arap Milliyetçiliği ekseninde sadece Araplardan oluşan bir pakt kurmak istemiştir. Irak, Batıya yaklaşarak kendisini bölgenin en güçlü Arap Devleti olma planları yapmaktayken daha sonraki olaylar buna izin vermemiştir.

Irak İngiltere desteğini arkasına alırken diğer yandan ABD'de ile çeşitli silah anlaşmaları yapmıştır.³⁴³ 21 Şubat 1955 tarihinde Menderes, tekrar Bağdat'a gitmiş ve ilerde kurulacak olan büyük pakta ön hazırlık mahiyetinde Irakla askeri bir antlaşma yapmıştır. 24 Şubat'ta 1955'te imzalanan Türkiye-Irak askeri antlaşması ile Bağdat Paktı'nın zemini hazırlanmıştır. Irak büyükelçisi, bu antlaşmaya diğer Arap ülkelerini ve İngiltere'yi de davet etmiştir.³⁴⁴ Daha sonra bu Pakta 3 Kasım'da İran, 23 Eylül'de Pakistan ve 5 Nisan'da da İngiltere'nin katılımıyla Bağdat Paktı oluştu. Bu Paktı, ABD'nin de desteklemesi sonucu bu Pakt savunma ve siyasal yardımlaşma antlaşması haline geldi.³⁴⁵ Aslında ABD Mısır'ı tahrik etmemek ve İsrail ile olan ilişkilerine zarar gelmemesi için Bağdat Paktı'na çok yanaşmamıştır. Daha sonra Paktın Bakanlar Konseyine gözlemci olarak katılmıştır. 1956'da ise Paktın Tahran toplantısında, Ekonomik ve Yıkıcı Eylemlerle Savaşım Komitelerine, 1957 yılında Karaçi toplantısında Askersel Komitesi'ne üye olmuştur. ABD'nin bu üyeliği ile Atlantik'ten başlayan NATO güvenlik hattının Pasifik'e kadar ilerlemiş olması anlamına gelmiştir. Yani ABD'nin Bağdat Paktı'na üyeliğiyle,

³⁴² BCA, 30. 01. 104. 650. 3., "Suriye Irak Görüşmeleri"

³⁴³ Oran, a.g.e., s. 616.

³⁴⁴ Halkçı, "Türk Irak İttifakı İmzalanıyor", 21 Şubat 1955, s. 3.

³⁴⁵ Gürün, a.g.e., s. 356.

1949'da NATO ile kurulan zincirin ilk halkası, 1951 ANZUS, 1954 SEATO ve 1955 Bağdat Paktı ile zincirin son halkası tamamlamış oldu. Bağdat Paktı, Irak'ın 1958 Devriminden sonra bu Paktan ayrılmasıyla, CENTO adını almış ve 1979 yılına kadar işlevini yürütmüştür.³⁴⁶ Arap ülkelerinin tepkisini çekmemek için İsrail Pakta alınmamıştır, fakat birçok Arap ülkesi tarafından bu pakt, İsrail'i koruma görüntüsü vermiştir.³⁴⁷

Irak'ın Pakta girmiş olmasındaki temel nedeni, Batının ekonomik ve askeri yardımını, NATO'ya üye olan Türkiye sayesinde daha kolay alarak bölgedeki Arap gücünün merkezini oluşturmak istemesiydi. 18 Ekim 1954 tarihli *El Ayyam Gazetesi*'nde Irak'ın dış politikası hakkında Başbakan Nuri El Said'in önemli bir demeci yer almıştır: *Irak icabı halinde Pakistan-Türkiye Paktına katılacaktır. Irak Türk dostluğu Pakistan-Türkiye Paktından daha eskidir. Irak'ın dış siyaseti Birleşmiş Milletler Kurulu İle işbirliği yapmak, Türkiye ve İran ile dostluk kurmak, Arap Devletleri ile alâkaları kuvvetlendirmek temelleri üzerine dayanmaktadır. Arapların tarafsız kalmak siyaseti bu tarafsızlığı müdafaaaya hazır olmadıkça sırf evhamdan İbarettir kalır. Gerek Süveyş Kanalı'nın tahliyesi ve gerek Filistin Meselesi Arapları memnun edecek şekillerde hal olundukları zaman Batı cephesi İle İşbirliği yapılmasını Arap memleketleri pek lüzumlu ve faydalı göreceklerdir. Süveyş Kanalı İttifakı Batı cephesi ile işbirliğinin numunelerinden birini teşkil eder.*³⁴⁸

Irak'ın bu cesurca adımı diğer Arap ülkelerini de endişelendirmiştir. Çünkü Irak, Pakta giren tek Arap ülkesi olarak Arap Birliğine karşı bir politika seçmiş olmaktadır. Türkiye ise komünizm yayılmacılığına engel olmak adına bölgeye İngiltere'nin isteğiyle müdahil olmak istemiştir. İngiltere, Ortadoğu'daki imtiyazlarını kaybetmemek için, özellikle Süveyş Kanalı'nı, bölgede Batı yanlısı bir Paktın oluşmasını arzulamıştır. İngiltere ve Irak, Ürdün ve Lübnan'ı pakta çekmek için çok çaba göstermiştir. Çünkü Lübnan ve Ürdün'den sonra diğer Arap Devletleri'nin de Pakta katılacağı tahmin edilmiştir.³⁴⁹ Fakat bu iki ülke bekle gör politikası sergilemiştir. Çünkü İsrail'den dolayı Ortadoğu'daki Arap

³⁴⁶ Soysal, **a.g.e.**, s. 489-490.

³⁴⁷ Oran, **a.g.e.**, s. 625.

³⁴⁸ BCA,30.01.104.650.3.,“Nuri El Said'in Pakistan Paktına Katılma Fikri ve Arapların Tarafsızlık Siyaseti”

³⁴⁹ Sabit Duman, “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 313-332.

halklarında Batı'ya karşı artan bir tepki vardı. Bu nedenle Ürdün ve Lübnan liderleri, Batı yanlısı gözükse de Kamuoyundan çekindikleri için net bir duruş sergileyememişlerdi.

Forum Dergisi'nde Irak'ın Pakta girmesiyle alakalı yapılan bir yorumda, Irak'ın 1930'da İngiltere ile imzalamış olduğu ve Irak'ın bağımsızlığını veren anlaşmanın 1955'te sona ereceği bilgisi verilmiştir. Bu anlaşmaya göre İngiltere Irak'ta özel bir duruma ve hava üslerine sahiptir. Bu anlaşma nedeniyle Irak'ın dış politika işlerinde İngiltere'nin nüfuzunu kabul edilmiştir. Irak, kendisini bu anlaşmadan kurtarıp daha bağımsız hale getirmek niyetinde olduğundan dolayı İngiltere ile bir sorun yaşamak istememiştir. Irak bu müzakerelere, İngiltere'nin Irak'ı terk ederken duyabileceği endişeleri bertaraf edebilecek şekilde hazırlıklı gitmek istemiştir. Yani Batı yanlısı bir politika izlediğini Bağdat Paktı ile göstermek istemiştir³⁵⁰

Türkiye'nin, daha birkaç ay önce Mısır'la dostça devam eden ilişkileri, gazetelere verilen barış demeçleri ve iyi niyet yazışmaları, Bağdat Paktı'ndan sonra çok farklı bir seyir almış, neredeyse iki ülke düşman hale gelmiştir. Mısır ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kesilme noktasına geldiği bu Pakt, ilerde iki ülkeye birçok problem ortaya çıkarmıştır. Adnan Menderes'in yakın bir dostu olan tüccar Hüsnü Himmetoğlu, bir iş gezisi nedeniyle 25 gün kalmış olduğu Beyrut'tan dönüşte, iki ülke arasında yaşanan bu problemin nedenlerini bir rapor halinde Menderes'e sunmuştur. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bir nüshası bulunan bu raporda, Ortadoğu'da bu dönemin siyasi havasını yansıtan önemli izlenimler mevcuttur. Himmetoğlu, Bağdat Paktı'nın Arap Devletleri için herhangi bir gizli yanının olmadığı, Paktın amaç ve hedeflerinin Mısır'a herhangi bir zarar vermeyeceği halde Mısır'ın Pakta karşı çıkmasının sebebi olarak şu tespiti yapmıştır: Bağdat Paktı, görünüşte Ortadoğu Savunma Hattında Türkiye'yi bölgede lider konuma getiriyor imajı vermesi, Mısır'ı çok rahatsız etmiştir. Çünkü Mısır, Arap âleminin başında bulunmak ve bunun daimi olmasını istemiştir. Bu Paktın kendileri ile değil de Irakla yapılmış olması, bir imaj sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden Mısır tarafından çok sert tepkiler verilmiştir. Bu raporda ayrıca Mısır'ın, elini güçlendirmek ve Arap âlemini

³⁵⁰ Forum Dergisi'nden aktaran, Diren Çakmak , “Forum Dergisi:1954-1960”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı), Ankara 2007, s. 602.

Türkiye'ye karşı hareketlendirmek için üç noktayı vurgulayarak kendine yandaş aramasına değinilmiştir. Birincisi, Türkiye'nin İsrail Devleti'ni neden tanıdığı? İkincisi, Arap- İsrail Savaşları'nda Türkiye'den neden yardım gelmediği? Üçüncüsü ise Türkiye'nin İsrail ile ticari ilişkilere neden girdiği?³⁵¹

Halkçı Gazetesi'nde ki yazısında Ahmet Şükrü Esmer, Bağdat Paktı'nın Birleşmiş Milletler Anayasası'nın bölge antlaşmaları hakkındaki elli birinci maddenin çerçevesi içinde olduğunu yazmıştır. Barışın korunması vazifesinin Anayasa ile Güvenlik Konseyine bırakılmış olduğunu, fakat aynı gaye uğrunda üye devletlerin, kendi aralarında bölge antlaşmaları da yapabilecekleri belirtmiştir. Buna örnek olarak ta, NATO, SEATO gibi ittifakları göstermiştir. Yazar, Arap-İsrail geriliminin nedenlerini de belirtmiştir. İsrail'in, BM'in aldığı bazı kararlara uymamasından dolayı problemlerin çıktığını belirtmiştir. Bunlardan ilki, göç eden Arapların İsrail'e geri dönmeleridir. İkincisi, İsrail'in bazı Arap topraklarını geri vermesi ki bu topraklar İsrail'in yüzde onu kadardır. Üçüncüsü ise Kudüs'ün milletlerarası şehir olarak tanınmasıdır. İsrail'in bu üç karara uymaması Arap Devletleri'nin tepkisine neden olmuştur.³⁵²

İsrail meselesini suiistimal ederek taraftar toplamaya çalışan Mısır, Süveyş Savaşı'ndan sonra bölgedeki Arap Devletleri ile kendisinin öncülüğünde yeni bir Arap İttifakının oluşmasını planlamıştır. Irak'ın Türkiye ile Pakta girmesi, Mısır'ın planlarını bozmuştur. Mısır, Arap devletlerini arkasına takarak, ne Batıya ne de Doğuya bağlanmadan, tarafsız ve bağımsız bir ağırlık olmak politikasını takip etmiştir. Batılılar ve bilhassa Amerika Ortadoğu'yu Batılı bloğa bağlamak istediğine göre, belki Mısır bu bağlanmayı kendisi için bir takım maddi ve manevi kazançlar sağlayarak karlı çıkabilirdi. Fakat Irak'ın bu son hareketi Mısır'ın tüm planlarını bozmuştur.³⁵³

18 Nisan 1955 tarihinde Endonezya'nın Bandung şehrinde yapılmış olan bu konferansın gayesi, Asya ve Afrika milletleri arasındaki ekonomik, siyasi, insani ve kültürel ilişkilerin düzene konulması ve Atom enerjisinin barışçıl gayelerle kullanılması gibi evrensel konularda işbirliği sağlanması olmuştur. Türkiye, Başbakan yardımcısı Fatin

³⁵¹ BCA, 30.01.19.108.11., “**Türk Arap Aleminde Karşılıklı Hasbihal.**”

³⁵² Ahmet Şükrü Esmer, “Türk Irak Paktı”, *Halkçı*, 1 Mart 1955, s. 3.

³⁵³ Çakmak, *a.g.t.*, s. 602-603.

Rüştü Zorlu başkanlığındaki altı kişilik bir heyetle konferansa katılmıştır.³⁵⁴ Bandung Konferansı'nın temelleri 28-29 Aralık 1954 tarihlerinde Birmanya, Seylan, Hindistan, Pakistan ve Endonezya'nın bir araya gelip Bogor'da iki gün süren bir toplantı sonucunda yayınlamış oldukları tebliğ ile atılmıştır.³⁵⁵

Zorlu, yapmış olduğu konuşmada hür milletleri Kuzey Atlantik Paktı, Balkan Paktı, Türk-Pakistan ve Türk-Irak Paktları ile Güneydoğu Asya'nın Müdafaa Paktı gibi ittifaklarda bulunmağa sevk eden şeyin tecavüz tehlikesi olduğuna işaret etmiştir. Her milletin kendi topraklarını müdafaa hakkı olduğunu, bu nedenle Fas, Tunus ve Cezayir'in kendi kaderlerini kendilerinin çizmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁵⁶ Türkiye açısından bu konferans birçok önem arz etmiştir. Bunlardan en önemlisi, Türkiye'nin Filistin konusunda tamamen Arap devletlerin düşüncelerini destekleyen bir tavır almış olmasıdır. Filistin müzakereleri gündemi ele alınınca Zorlu, bu konferansta Filistin Meselesinin çözülebileceğini belirtmiştir³⁵⁷ Lakin Bandung Konferansı'nda verilmiş olan kararların bir geçerliliği yoktu. Bandung Konferansı, Asya ve Afrikalı devletleri İlk defa bir araya getirmiş olması itibariyle tarihteki önemli yerini almıştır.³⁵⁸

Arap dünyası, kendilerine yönelik en önemli tehdit olarak Batı ülkelerini değil, Filistin üzerindeki İsrail varlığını görmüştür. Bu algıyı iyi kullanan Nasır, Mısır'ı bölgenin lideri konumuna getirmiştir. Nasır bu imajını daha da perçinlemek adına 26 Temmuz 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirdi. Aslında Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinin arkasında, Amerika ve Britanya'nın 1956 yılı ortalarında Nil nehri üzerinde yapılması düşünülen Aswan Barajına kredi vermeyeceklerini açıklaması yatmaktadır. Abdülnasır yardım gelmeyeceğini anlayınca, *Mısır, hiçbir zaman doların esiri olmayacaktır*, diyerek tepkisini göstermiş ve Rusya'ya yönelmiştir.³⁵⁹

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine en sert tepkiyi İngiltere ve Fransa vermiştir. Çünkü Kanal'ın yönetim hakkı, 1883 yılından buyana İngiliz ve Fransız sermayedarlarının

³⁵⁴ **Vakit**, “Bandung Konferansı Bugün Açılıyor”, 18 Nisan 1955, s.1.

³⁵⁵ Çakmak, **a.g.t.**, s. 603.

³⁵⁶ **Halkçı**, “Fatın Rüştü Zorlu Türk Tezini Açıkladı”, 22 Nisan 1955, s.7.

³⁵⁷ **Akşam**, “Bandung Konferansı'nda Arapları Destekledik”, 21 Nisan 1955, s.2.

³⁵⁸ **Halkçı**, “Bandung Tebliği”, 30 Nisan 1955, s. 3.

³⁵⁹ **Akşam**, “Mısır'ın Muvaffakiyetsizlikleri”, 24 Temmuz 1956, s. 2.

elinde bulunan “Süveyş Kanal Kumpanyası” tarafından işletilmiştir. Mısır, bağımsızlığını kazanmasına rağmen, Süveyş Kanalı’nın denetimi Batılı Devletleri’n elindeydi. Stratejik olarak önemli bir konumda olan Süveyş Kanalı’ndan başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupalı devlet petrol almaktaydı.³⁶⁰

Süveyş sorununa çözüm bulmak için İngiltere 16 Ağustos 1956 yılında Londra’da 22 ülkenin katılmış olduğu bir konferans gerçekleştirilmiştir. Bu konferansa Türkiye’de davet edilmiştir.³⁶¹ Türkiye’den giden heyetin başında Muharrem Nuri Birgi yer almıştır. Birgi, gazetecilere yapmış olduğu açıklamada, *Konferansın Mısır’ın hâkimiyet hakkına tecavüz ettiğini düşündük burada olmazdık.*³⁶² diyerek, Türkiye’nin düşüncesini dile getirmiştir. Ayrıca, Süveyş Kanalı’nın kullanımı hakkında Amerika heyetinin planını benimsediklerini belirtmiştir. Süveyş meselesini halletmek için bir araya gelen ülkeler adeta bloklaşmanın bir görüntüsünü sergilemiştir. Batı tarafını temsil etmiş olan ülkeler İngiltere, Fransa, Amerika, Türkiye, Batı Almanya, Hollanda, Norveç, Danimarka, İsveç, Avustralya, İtalya ve Yeni Zelanda. Doğu tarafını ise Rusya, Hindistan, Endonezya ve Seylan oluşturmuş olup Mısır’ı desteklemişlerdir. Japonya, İspanya, İran delegeleri ise tarafsız kalmışlardır. Pakistan, Habeşistan ve Portekiz delegeleri de sessiz kalmış olmakla birlikte Batı yanlısı tavır göstermişlerdi.³⁶³

Arap ülkeleri bu konferansa tepkilerini çeşitli eylemlerle göstermişlerdi. Mısır zaten konferansa katılmama kararı almıştır. Bunun yanında Suriye, Ürdün, Irak ve Endonezya’da konferansa karşı tepkiler gösterilmiştir. Bu konferansta soruna çözüm bulmak istenirken Arap dünyasında protesto gösterilerine sahne olmuştur. Batıya karşı Arap tepkisi giderek büyümüştür. Süveyş’in millileştirilmesi sadece Mısır’ın bir iç meselesi olarak değil Batı’ya karşı mücadele şekline dönüşmüştür.³⁶⁴

Hüseyin Cahit Yalçın, tam bağımsızlık konusunda nasıl ki Türkiye “Misakı Milli” yolunda adım atmışsa, diğer memleketlerinde tam bağımsızlık yolunda aynı haklara sahip

³⁶⁰ Mehmet Gönübol, Halûk Ülman, “Birleşmiş Milletler Kuvveti; Süveyş ve Kongo Olayları”, **AÜSBF Dergisi**, C. 16, S. 1, 1961, s. 143.

³⁶¹ **Ulus**, “Konferans Bugün Başlıyor”, 16 Ağustos 1956, s. 1.

³⁶² **Milliyet**, “Amerika’nın Görüşünü Destekledik”, 18 Ağustos 1956, s.1.

³⁶³ **Ulus**, “Türkiye Amerika’nın Planını destekliyor”, 18 Ağustos 1956, s.5.

³⁶⁴ **Ulus**, “Londra Konferansı Dün Sabah Açıldı”, 17 Ağustos 1956, s.5.

olduklarını savunmuştur. Bu bakımdan düşünülecek olursa, Mısır hükümetinin Süveyş Kanalı'nı millileştirmesini prensip bakımından aykırı görülmemelidir. Fakat bu kadar önemli bir meselede karar almak sadece Mısır Cumhurbaşkanı'nın yahut bir Mısır hükümetinin keyfine bağlı olmamalıdır. Yani kanalın istendiği zaman açılıp istendiği zaman kapatılma fikri konusunda Dünya'ya güven verilmelidir.³⁶⁵

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinden sonra İsrail, 26 Ekim 1956'da görünüşte Mısırlıların, İsrail vatandaşlarına ve deniz kara sınırlarına taarruz etmeleri³⁶⁶ nedeniyle İngiltere ve Fransa'nın dolaylı desteğini almış ve Mısır'a saldırı düzenlemiştir. Aslında bu harekâtın temel nedeni, İngiltere ve Fransa'nın, gittikçe kaybettikleri otoritelerini son kale olarak gördükleri Süveyş'te, son kez göstermek istemeleriydi. Ayrıca Ortadoğu'da kendilerine karşı kafa tutan Cemal Abdülnasır'a, almış olduğu bu karardan dolayı bir ders vermektir. Yoksa Nasır'a karşı boyun eğilmiş imajı olabilirdi. Amerika, İsrail'in Mısır'a saldırısını olumsuz karşılamış İngiltere ve Fransa ile aralarında ihtilaf yaşamıştır. Amerika Ortadoğu'ya Birleşmiş Milletlerin kararı olmadan askeri bir harekât gönderilmesine karşı çıkmıştır.³⁶⁷

Mısır-İsrail Savaşı başladıktan sonra İngiltere ve Fransa, kesin uyarı niteliğinde iki ülkeye sert mesajlar göndermiştir. Mısır ile İsrail kuvvetleri arasındaki çatışmanın 12 saat zarfında son bulmaması halinde Süveyş Kanalı'nı işgal edeceklerini, Mısır ve İsrail Hükümetleri'ne bildirmiştir. İngiliz Başbakanı Sir Anthony Eden, Avam Kamarası'nın toplantısında İngiltere ile Fransa'nın, Mısır ve İsrail'den kara, deniz ve havadaki harp harekâtını bitirmelerini ve kuvvetlerini kanal mıntıkasından 10 mil uzağa çekmelerini istediğini bildirmiştir. Eden, 12 saat zarfında bu uyarılara cevap verilmemesi durumunda Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin müdahale edeceklerini söylemiştir.³⁶⁸ Savaşın durdurulması ve askeri birliklerin Süveyş Kanalı'ndan 10 mil geri alınması hususundaki Fransız – İngiliz uyarıların İsrail tarafından kabul edilmiş olduğu İsrail'in Londra Büyükelçisi tarafından

³⁶⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Kanal Meselesi ve Türkiye”, **Ulus**, 19 Ağustos 1956, s. 5.

³⁶⁶ **Milliyet**, “İsrail Mısır Topraklarına Saldırdı”, 30 Ekim 1956, s.1.

³⁶⁷ **Ulus**, “Fransa ve İngiltere Süveyş'i İşgal Edecek”, 31 Ekim 1956, s. 5.

³⁶⁸ **Ulus**, “İngiltere ve Fransa Süveyş'i İşgal Edecek”, 31 Ekim 1956, s. 1.

açıklanmış ve İngiliz dışişlerine bildirilmiştir. Mısır ise bu uyarıya olumsuz cevap vermiş ve sonunda İngiliz-Fransız birlikleri Kıbrıs'tan Mısır'a doğru hareket etmişlerdir.³⁶⁹

İngiltere ve Fransa'nın savaşa müdahil olmaları tüm dünyada sert tepkilere neden olmuştur. Lübnan'da toplanan Arap liderleri sunmuş oldukları bildiride Mısır'a yapılan saldırıların derhal durdurulması istenmiştir. Bu liderler arasında İngiltere'nin yakın müttefiki Irak'ta mevcuttu. Kıbrıs'tan kalkan İngiliz ve Fransız birliklerinin Süveyş'e saldırması İngiltere'nin bir başka müttefiki Amerika'nın tepkisine neden olmuştur.³⁷⁰ Çünkü bu saldırı, bölgedeki Batı yanlısı devletlerin bu saldırıdan zarar göreceği anlamına gelmiştir. ABD ateşkes teklifinde bulunmuş, İsrail'in de dahil olduğu bu çatışmanın son bulmasını istemiştir. Türkiye de ABD'nin yanında yer almıştır. Bu durum İngilizleri memnun etmemiştir. Çünkü Ortadoğu savunma hattında birlikte olduğu ülkelerden yardım gelmeyeceğini anlamıştır. ABD'nin ateşkes önerisini destekleyen Türkiye Birleşmiş Milletlerde de bu yönde oy kullanmıştır. Nihayetinde BM'de yapılmış olan oylamada 4'e karşı 64 oyla İngiltere 6 Kasım 1956'da ateşkes ilan etmek zorunda kalmış ve Fransa ile beraber askerlerini çekmiştir.³⁷¹

Süveyş krizi sonlandığında Türkiye İngiltere ve Fransa'ya sert tepki vermekten kaçınmıştır. İsrail'e ise tepkisini diplomatik ilişkileri keserek göstermiştir. Hızla alınmış bir karar olarak, İsraili yetkililerin dahi haberi olmadan büyükelçimizin geri çağırılması iki ülke ilişkilerini durma noktasına getirmiştir.³⁷² Türkiye'nin bu tavrı, Bağdat Paketi'ne üye devletlerinin 19 Kasım'da Bağdat'ta yapılmış olan görüşmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir.³⁷³ İlişkilerimizin kesilmesi üzerine Büyükelçimiz Şefkati İstinyeli geri çağırılmıştır. İsrail Büyükelçisi de ülkesine gönderilmiştir.³⁷⁴ Türk dışişleri bakanlığının yayınladığı bir tebliğe göre, İsrail büyükelçimiz, BM tarafından Filistin Meselesinin adil bir şekilde sonuçlandırılması halinde görevine döneceği bildirilmiştir.³⁷⁵ Türkiye'nin, Süveyş bunalımı sonucunda Arap ülkelerindeki imajı zarar görmüştür. Türkiye'nin uluslararası

³⁶⁹ **Akşam**, "İngiltere ve Fransa Süveyş'e Asker Çıkardı", 31 Ekim 1956, s.2.

³⁷⁰ **Vakit**, "Ortadoğu'da Amerika", 2 Aralık 1956, s.2.

³⁷¹ Duman, **a.g.m.**, s. 313-332.

³⁷² **Akşam**, "Türk İsrail Münasebetleri", 24 Kasım 1956, s.2.

³⁷³ **Vakit**, "İsrail Hükümeti İle Münasebetlerin Kesilmesi", 27 Kasım 1956, s.1.

³⁷⁴ **Akşam**, "Türk-İsrail Münasebetleri Gerginleşti", 24 Kasım 1956, s.1.

³⁷⁵ **Ulus**, "İsrail Elçimiz Geri Çağırıldı", 27 Kasım 1956, s. 1.

ilişkilerde Batı'dan kopmayan politikaları eleştirilmiştir. İsrail ile diplomatik ilişkileri kesmesi olumlu karşılanmış ama bu Arapları çok memnun etmemiştir.

Ortadoğu'yu ilgilendiren bir başka önemli gelişme de 1957 yılında ilan edilmiş olan Eisenhower Doktrini'dir. Ortadoğu'yu siyasi bakımdan teminat altında tutma ve bölgenin komünizm istilâsına karşı mukavemetini artırma hedefini güden Eisenhower Doktrini'ni, Ortadoğu'daki dengeleri değiştirmeye yönelik bir hareket olmuştur. Bu Plana ilk sert tepkiyi doğal olarak Rusya göstermiştir. Moskova'da hükümet organı *İzvestia Gazetesi*, Eisenhower'ın bu planının Ortadoğu'ya barış değil harp getireceğini iddia etmiştir. Gazete ayrıca Amerikan hükümetini, bu bölgedeki devletlerin iç işlerine müdahale etmek amacıyla olduğunu bildirmiştir.³⁷⁶ 22 Mart 1957 tarihinde Ankara'da, ABD'nin Ortadoğu temsilcisi James B. Richards'ın da hazır bulunmuş olduğu Eisenhower Doktrini'nin hedef kapsamı ile alakalı bir toplantı yapılmıştır.³⁷⁷ Yaklaşık 400 milyon dolarlık yardımın hangi Ortadoğu ülkesine ne şekilde yapılacağı konuşulmuş olan bu toplantı sonunda Türkiye, Eisenhower Doktrini'ne tam destek verdiğini ayrıca doktrini bölgede gerçekleştirebilmek için hazır olduğunu açıklamıştır.³⁷⁸

ABD'yi Ortadoğu'ya çeken bu doktrinin ilan edilmiş olmasının nedenlerinden biri de Suriye'de yaşanan sıkıntılardır. Süveyş Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle oluşan boşluğu Sovyetler doldurmak istemiştir. Bu bağlamda Suriye, 6 Ağustos 1957'de Rusya ile "Ekonomik ve Teknik Yardımlaşma Antlaşması" imzalamıştır. Ardından 13 Ağustosta, rejimi tehlikeye sokma bahanesi ile üç Amerikalı diplomat sınır dışı edilerek 17 Ağustosta Suriye ordusunda değişim yaşanmış ve ordunun başına Amerika karşıtı Albay Afif Bizri getirilmiştir.³⁷⁹

Hıfzı Topuz, Sovyetler ile Suriye yaklaşmasına değinmiş olduğu, *Akşam Gazetesi*'nde ki yazısında, Türkiye'nin güney sınırındaki Sovyet etkisini dile getirmiştir. Sovyetler Suriye'ye yaklaşık 100 milyon dolar kredi, iki denizaltı, altı torpido ve çeşitli uçaklar vermeyi kabul etmiştir. Topuz ilk defa bir Arap Devleti'nin Sovyetlerden bu kadar

³⁷⁶ **Vakit**, "Eisenhower Doktrini'nin İlk Akisleri", 7 Ocak 1957, s.1.

³⁷⁷ **Milliyet**, "Türk Amerikan Görüşmeleri Başladı", 22 Mart 1957, s.1.

³⁷⁸ **Milliyet**, "Richards Heyeti ile Görüşmeler Bitti", 23 Mart 1957, s. 1.

³⁷⁹ Oran, **a.g.e.**, s. 630.

ciddi yardım aldığını belirtmiştir. Rusya'nın bu yardımları yapmaktaki amacının Eisenhower Doktrini'nin etkisini azaltmak olduğudur. Bu yardımlarla Sovyet etkisinin en fazla hissedildiği ülke Suriye olmuştur. Sovyetlerin bu yardımdaki diğer amacının ise Ürdün, Suudi Arabistan ve Lübnan'ın ABD tarafına kaymasına engel olmaktadır.³⁸⁰

Türkiye, Güney sınırında yaşanan bu gelişmelere, Suriye sınırına asker ve silah yığarak tepkisini göstermiştir. Menderes, Kuzey ve Güney'den Sovyet tehlikesi altında kalmamak için ABD'ye gerekli tedbirlerin alınması hususunda uyarı göndermiştir. ABD, Suriye'ye sınır olan devletlere askeri yardım yapacağını bildirmiş fakat herhangi bir saldırı yapmayacağını da belirtmiştir.³⁸¹ ABD, Türkiye'den Suriye'ye karşı sakin olunması uyarısında bulunulmuştur.³⁸² Türkiye'nin güney sınırına asker yığması üzerine Sovyet Başbakanı Nikolai Bulgani'nin Adnan Menderese tehdit içerikli olduğu belirtilen bir mektup göndermiştir.³⁸³ Bu mektupta Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığmakla Amerika'ya hizmet ettiğini, Suriye'nin istilası durumunda büyük felaketlere sebebiyet verileceği ve bunun genel bir çarpışmaya neden olacağı belirtilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Milli Savunma Bakanlığı'nın 15 Eylülde yayınlamış olduğu tebliğde, Türkiye'nin "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesi ile hareket ettiği, kimsenin toprağında gözü olmadığı, üçüncü dünya savaşına neden olabilecek böyle bir girişime niyeti olmadığı belirtilmiştir.³⁸⁴

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta Nuri El Said ve Yeğeni Abdülillah'ın öldürülmesiyle sonuçlanan bir hükümet darbesi gerçekleşti.³⁸⁵ Bu darbenin zamanlaması manidardı. Çünkü Başbakan Adnan Menderes ve devlet erkânı Yeşilköy Havaalanı'nda Bağdat Paktı çerçevesinde Türkiye'ye davet edilen Nuri el Said ve yeğeni Abdülillah'ı beklemiştir. Darbe haberi alınınca Menderesin yaşamış olduğu ölüm korkusunu dile

³⁸⁰ Hıfzı Topuz, "Güney Komşumuz", **Akşam**, 14 Ağustos 1957, s.5.

³⁸¹ Adnan Menderes, Ortadoğu'nun savunulması konusunda çok sert ve ani adımlar atmış olduğundan en yakın müttefiki ABD tarafından eleştiriler almıştır. Örneğin, Güney komşusu Suriye'nin, ordu kademesini Komünistlerin ele geçirdiği ve Sovyetlerin Suriye'ye silah sevkiyatı yapmış olduğu bilgisi alınınca, Güney sınırına asker yığılmıştır. İngilizler ve Amerikalılar Rusların Türkiye'ye saldırarak büyük bir savaşın çıkmasına sebep olacağından çekindikleri sırada 29 Ekim 1958 tarihinde Kruşçev, "Ortadoğu'ya yönelik bir tehdit olmadığını ve tüm yaşananların yanlış anlaşıldığını bildiren bir açıklama yapmış olması ortamı rahatlatmış ve Türkiye, askerlerini Güney'den çekmiştir. Bkz. Hale, **a.g.e.**, s. 130.

³⁸² Oran, **a.g.e.**, s. 630-631.

³⁸³ **Akşam**, "Bulganin Türkiye'yi Mektupla Tehdit Etti", 15 Eylül 1957, s. 1.

³⁸⁴ **Akşam**, "Sovyet Tehdidi", 16 Eylül 1957, s. 6.

³⁸⁵ **Milliyet**, "Irak'ta Hükümet Darbesi", 15 Temmuz 1958, s. 1.

getirmiş olan Şevket Süreyya Aydemir, Menderesin Iraklı dostlarını kurtarma adına Ürdün'e askeri bir uçak gönderdiğini belirtmiştir.³⁸⁶ Fatin Rüştü Zorlu, Irak'a karşı bir askeri operasyon fikri ortaya atmış ve Menderes tarafından destek bulmuştur. Lakin ABD ve İngiltere'nin sessiz kalıp Türkiye'ye bu konuda destek vermemiş olması bu fikrin ertelenmesine neden oldu. Diğer devletlerin de Irak'a karşı yumuşak davranması üzerine 31 Temmuz 1958 yılında Türkiye, Irak'ı tanımak zorunda kaldı.³⁸⁷ 24 Mart 1959 tarihinde Irak Devlet Başkanı General Kasım, *Irak Cumhuriyeti tam hükümlerine sahip müstakil ve hür bir devlet olarak emperyalizmin son bağına da koparmıştır.*³⁸⁸ açıklamasını yaparak Bağdat Pakti'nden ayrıldığını ilan etmiştir. General Kasım'ın Paktan ayrılma kararı, Irak Darbesi'nin uluslararası alandaki en önemli etkisini göstermiş ve 1959 yılında Bağdat Pakti CENTO³⁸⁹ (Central Treaty Organization) dönüşmüş oldu. CENTO yeni ismiyle ilk vekiller toplantısını Ekim 1959'da Washington'da yapmıştır. ABD, CENTO'ya da üye olmamış, fakat toplantıyı ev sahipliği yapmış olmakla CENTO'ya çok önem verdiğini göstermiştir.³⁹⁰

Irak'taki darbenin ardından Ortadoğu'da gergin bir dönem yaşanmıştır. Lübnan Devlet Başkanı Kamil Şemun, ABD'den askeri yardım talebinde bulunmuş ve ABD 15 Temmuzda Lübnan'a asker çıkarmıştır.³⁹¹ Eisenhower, bu çıkarmanın bir savaş çıkarması olmadığını, Lübnan'da bulunan 2500 Amerikan vatandaşının ve BM kanalı ile Lübnan'ın güvenliğinin sağlanması olduğu açıklamasını yapmıştır. Türkiye ise Amerika'nın askeri çıkarmasının, Eisenhower Doktrini çerçevesinde yapılmış bir uygulama olduğunu, bu nedenle ABD'ye destek verildiğini bildirmiştir.³⁹²

³⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, s. 300-301.

³⁸⁷ Oran, **a.g.e.**, s. 632.

³⁸⁸ "Irak Dün Bağdat Pakti'nden Çekildi", **Ulus**, 25 Mart 1959, s. 3.

³⁸⁹ Irak'ın Bağdat Pakti'nden ayrılmasıyla birlikte Pakti'nin isminin ne olacağı konusu, bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Konu, 2 Nisan tarihinde Temsilciler Konseyi tarafından tartışılmış, fakat herhangi bir karara ulaşılamamıştır. Pakti'nin yeni adının ne olacağı hususunda değişik alternatifler mevcuttu; İngiltere, Bölgesel Örgüt (MERO), Güney Doğu Asya Bölgesel Örgütü (SWARO) gibi isimler önermiştir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı yeni Pakti'nin bir savunma pakti olarak sunulmasından özellikle kaçınıyordu. Amerikalılar da pakta Kuzey Kuşağı Savunma Örgütü ya da Batı Asya Savunma İşbirliği Örgütü" isimlerinin verilmesini önerdiler. Amerikan Dışişleri Bakanlığı "Orta Doğu" teriminin Pakti'nin ismi içinde geçmesinden kaçınmıştır. Çünkü Pakti'nin herhangi bir Orta Doğu ülkesini hedef almış olduğu izlenimi vermek istemiyorlardı. Bkz, Cihat Göktepe, "Bağdat Pakti'nden CENTO'ya Geçiş", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 1721.

³⁹⁰ **Milliyet**, "CENTO Yeni İstikamet", 8 Ekim 1959, s.2.

³⁹¹ **Milliyet**, "Lübnan'a Çıkarma", 16 Temmuz 1958, s.1.

³⁹² **Milliyet**, 16 Temmuz 1958, s. 5.

Asım Us, ABD'nin bu doktrin ile komünizm tehlikesine karşı bütün Ortadoğu ülkelerine yardım vaat ederken doğal olarak İsrail'i de korumuş olduğunu, böylece Sovyetlerden yardım alan Araplar karşısında İsrail'in de güçlenmiş olacağını belirtmiştir. İsrail'in Birleşmiş Milletler'e üye olan bir Ortadoğu ülkesi olması nedeniyle Eisenhower Doktrini'nden faydalanmaması için bir sebep olmadığı gibi, İsrail'in yardım alması Arap memleketlerinin Eisenhower Doktrini'ne karşı sert tepkiler vermesine neden olacağını da eklemiştir.³⁹³

Ulus Gazetesi'nde yapılmış olan farklı bir yorumda ise Birleşik Amerika, sömürgeci memleketlerin nüfuzlarının azalması ile Ortadoğu'da meydana gelen boşluğu doldurmak için katiben bu memleketlerin yerlerini almak arzusunda olmadığını, bilakis Amerika'nın bu yeni politikası, bu bölgenin hür memleketlerine, toprak bütünlükleri veya siyasi bağımsızlıklarını korumak amaçlı bir hareket olduğunu belirtmiştir.³⁹⁴

Eisenhower Doktrini'nin Demokrat Parti Hükümeti'ne iki türlü avantaj sağladığı söylenebilir. Birincisi, ekonomik sıkıntı yaşayan Türkiye'nin biraz rahatlaması, ikincisi ise Ortadoğu savunma hattında Türkiye'nin biraz daha kuvvetlenmesidir.

3.2. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Irak Osmanlı Devleti'nun son bulmasıyla ortaya çıkmış iki milli devlettir. Ortak sınırları olması nedeniyle, iki ülke arasında ilişkiler hiçbir zaman kesilmemiştir. Dönemsel olarak ilişkilerin gerginleştiği veya yumuşadığı da olmuştur. Türkiye ne Batı ne de Ortadoğu politikasında saldırgan bir yol izlemiştir. Buna örnek olarak, İngilizlerin baskısı nedeniyle Musul'u Irak'a bırakmamıza rağmen, daha sonra Musul üzerinde hiçbir hak iddia etmememiz gösterilebilir. Irak, 1930 yılında İngiltere ile imzalamış olduğu ittifak antlaşması nedeniyle yarı bağımsız bir görüntü sergilemiştir.³⁹⁵ Bu ittifakla İngiltere'ye birçok ayrıcalık tanınmış olduğundan Iraklı idareciler, kendi ülkesinden sert tepkiler almıştır. 1931 yılında Kral Faysal'ın ve Başbakan Nuri Said

³⁹³ Asım Us, "Başkan Ayzenhoyer Doktrini'nin Şumuli", **Vakit**, 9 Ocak 1957, s.1.

³⁹⁴ **Ulus**, "Amerika'nın Gayesi", 8 Ocak 1957, s. 5.

³⁹⁵ İsmail Soysal, "1937 Sadabat Paktı", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 327.

Paşa'nın Türkiye'yi ziyaret etmeleri iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin artmasına vesile olmuştur.³⁹⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmuş olduğu tarihten itibaren Batı yanlısı bir politika sergilemiş olmasında, İzmir İktisat Kongresi'yle(1923) benimsenmiş olan liberal bir kalkınma modeli uygulamasının etkileri büyük olmuştur. Buna ek olarak üst üste gerçekleştirilmekte olan reformlar, 1924 ve 1930 yıllardaki çok partili meclis denemeleri ile Türkiye hızla Batı yönünde ilerlerken; Arap ülkeleri ve özellikle Irak, Batı'ya karşı bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele etmişlerdir. Türkiye'nin bu politikası Arap ülkelerinden farkını da ortaya koymaktaydı. Irak geçirmiş olduğu darbelerle yönetimi değişmiş olsa bile yine de Türkiye ile olan ilişkilerini kesmemiştir. 14 Temmuz 1958'de General Kasım'ın kanlı bir darbeyle yönetimi almasından sonra, Türkiye'ye eski rejime destek vermesinden dolayı tepkili olmasına rağmen yine de Türkiye ile ilişkileri kesmemiştir. Türkiye ile Irak arasında yakınlığı gerektiren bir diğer neden de coğrafi etkenlerden kaynaklanan ekonomik sebeplerdir.³⁹⁷ Bunlar: Fırat ve Dicle Nehirlerinden ortaklaşa faydalanılması, doğalgaz nakli ve petrol sorunlarıdır.

3.2.1. Irak Faysal'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

26 Haziran 1955 tarihinde İstanbul'a gelen Irak Kral'ı Faysal II ve Veliiaht Prens Abdullah Ankara'ya hareket etmiş ve heyet, 27 Haziran'da Ankara'ya ulaşmışlardır. Ankara'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından karşılanmış³⁹⁸ olan kral Faysal'a ziyaretleri sırasında; Nuri El Said Paşa (Başvekil), Abdullah Bekir (Saray Nazarı), İbrahim Akif El Alussi (Irak Büyük Elçisi), Tahsin Kadri (Saray Teşrifat Reisi), Tuğgeneral Abdulvehab Şakir (Majeste Kralın Baş Yaveri), Tuğgeneral Nuri Djemil (Irak Harbiye Vezaretinden), Albay Cessam Muhammed (Kralın Hususi Pilotu) ve Teğmen Sadi Salih (Veliiahdın Yaveri) refakat etmişlerdir.³⁹⁹ 28 Haziran'da Kız Teknik Öğretmen Okulunu,

³⁹⁶ Gönlübol-Sar, **a.g.e.**, s. 84. İsmail Soysal, Kral Faysalın ve Nuri Said Paşa'nın Türkiye ziyaretlerini, İngilizlere verilen tavizlerden dolayı kendilerine gösterilen tepkileri azaltma adına yapmış olduklarını yorumunu yapmıştır. Soysal, **a.g.e.** s. 327.

³⁹⁷ Ömer Kürkçüoğlu, "Türk - Irak İlişkilerinde Son Gelişmeler", **AÜSBF Dergisi**, C. 27, S. 4, 1972, s. 250.

³⁹⁸ **Milliyet**, "Kral Faysal Ankara'da", 28 Haziran 1955, s. 1-7.

³⁹⁹ CA, 3003617, 3/218, 3617.

29 Haziran'da da Ziraat Fakültesi, Hitit ve Etnografya Müzelerini ziyaret eden⁴⁰⁰ heyetin onuruna Cumhurbaşkanı ve eşi Reşide Bayar tarafından devlet operasında gala tertip edilmiştir. 1 Temmuz Cuma günü misafirler ile Cumhurbaşkanı Bayar, trenle Kırıkkale'ye hareket etmiş ve Kırıkkale'de askeri fabrikalara ait tesisleri gezmişlerdir. 2 Temmuz tarihinde Karabük'ü ziyaret eden heyet, Karabük'te Demir ve Çelik Fabrikasını gezmiş ve Zonguldak'tan İstanbul'a hareket etmişlerdir. 4 Temmuz'da Heybeli ve Yassıada tesislerini ziyaret eden heyetin onuruna 5 Temmuz'da Metris Çiftliğinde atış gösterileri düzenlenmiştir. Öğleden sonra da Moda koyunda, Denizcilik Bayramı gösterileri izlenmiştir.⁴⁰¹

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 27 Haziranda Irak Veliahdı onuruna yapmış olduğu konuşmada, Irak Hükümdarını, *kıymetli bir müttefik ve Arap milletleri adına fedakârca çalışan asil bir insan olarak*, nitelemiştir.⁴⁰² Bayar, iki ülke arasındaki işbirliğinin uyum içerisinde yürüdüğünü belirttikten sonra Bağdat Paktı'nın önemine değinmiştir. Bağdat Paktı'nı imzalamakla Ortadoğu ve Arap Âleminin ve bütün Akdeniz havzasının menfaatlerine ve ihtiyaçlarına en uygun yolu seçtiklerini vurgulamıştır. Bu Paktın, Ortadoğu'nun içinden veya dışından gelebilecek tecavüzlere karşı koymak için tedbirler alma ve her ülkenin bağımsızlığına saygı duyma amacına yönelik iyi niyetli bir ittifak olduğunu belirtmiştir.⁴⁰³

Bayar, Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Türkiye'nin, Ortadoğu'da meydana gelen problemlerin çözümünde özellikle de Filistin Meselesi'nde, Türkiye'nin de sorumluluklar alması gerektiğini belirtmiştir. Bayar, yapılmış olan bu müşterek çalışmaların semere verebilmesi için bazı devletlerin bizlere karşı itimat, anlayış ve işbirliği zihniyeti göstermelerini beklediklerini belirtmiştir. Bayar, Bağdat Paktı'na karşı Mısır'ın yeni bir oluşuma gitmesini kast ederek, bununla beraber bu Pakta karşı alınmak istenen tedbirlerin ne kadar tesirsiz kaldığını memnuniyetle görmekte olduğunu dile getirmiştir.⁴⁰⁴ Sovyetlerin destekleriyle bazı Arap Devletleri'nin, Pakta karşı eleştirilerine milletlerarası

⁴⁰⁰ *Milliyet*, "Irak Kralı'nın Dünkü Ziyaretleri", 30 Haziran 1955, s.1.

⁴⁰¹ CA, 3003617, 3/218, 3617.

⁴⁰² CA, 3003617, 3/218, 3617-13.

⁴⁰³ CA, 3003617, 3/218, 3617-14.

⁴⁰⁴ CA, 3003617, 3/218, 3617-15.

demagojiye itibar edilmeksizin hareket etmeye devam edeceklerini, doğruluğuna inandığımız bu yolda azimle yürümeye devam edileceğini belirtmiştir. Bayar, daha önce dost ve kardeş Irak'a yapmış olduğu resmi ziyaretin, güzel ve heyecan verici hatırasını da dile getirmiştir. Bu ziyaret sırasında, Irak halkının da azimli olduğunu, bizzat müşahede ettiğini söylemiştir. Bayar, Irak'taki yönetimin göstermiş olduğu siyasi ve içtimai istikrarın son derece kuvvetli olduğunu dile getirdikten sonra⁴⁰⁵ *Irak ile birlikte yürümekte olduğumuz yolda, bizlere sözlü veya resmi katılmalar vuku bulduğunu görmenin, sulh, emniyet, istikrar ve adâlet uğrunda gayretimizin en büyük mükâfatını teşkil etmektedir*, diyerek teşekkürlerini bildirip konuşmasını bitirmiştir.⁴⁰⁶

Kral II. Faysal, yapmış olduğu konuşmada “İnkılap Şefi” olarak nitelediği Atatürk zamanında Türkiye'ye gelen büyükbabası Kral Faysal'ı anmış ve o günden bugüne kadar iki ülke arasındaki bağların daha da güçlendiğine vurgu yapmıştır. Faysal, Türkiye'nin Bandung Konferansı'nda Arap davalarını ve Filistin Meselesini dile getirmiş olmasını çok takdir etmiş ve bu davranışın, Irak Hükümet ve Milleti nezdinde çok memnuniyet yarattığını belirtmiştir. Faysal, Türkiye ile imzalanan Bağdat Paktı'nın, Arap Devletleri Birliği'nin ve Güvenlik Paktının kuvvetlenmesine vesile olduğunu belirtmiştir. Bu Paktın, Arap âlemini iç ve dış tehlikelere karşı bir kuvvet oluşturduğunu ayrıca bu ittifakın dünyanın bu ehemmiyetli coğrafyasında sulh ve selâmet isteyen kardeş Arap Devletleri'ne de yeni ufuklar açtığını belirtmiştir. Kral II. Faysal, kendilerine gösterilen bu büyük ve cömert misafirperverlikten ve samimiyetten dolayı teşekkürlerini belirttikten sonra konuşmasını bitirmiştir.⁴⁰⁷ Kral Faysal'ın bu ziyaretinde, iki ülke arasında önceden imzalanmış petrol anlaşması gereğince Türkiye'nin alacakları mevzusu da görüşülmüştür. Faysal, birikmiş olan yaklaşık 100 milyon lira alacağımızın ödeneceğine dair teminat vermiştir.⁴⁰⁸

*Vakit Gazetesi'*nde ki köşesinde Asım Us, Türk - Irak Paktı'nın yürürlüğe girmesinden sonra bu iki memleketin barış yolunda kaderlerini birleştirdiklerini ve Ortadoğu'nun müşterek emniyet kalesi haline geldiklerini belirtmiştir. Yazar bu gezinin,

⁴⁰⁵ CA, 3003617, 3/218, 3617-16.

⁴⁰⁶ CA, 3003617, 3/218, 3617-17.

⁴⁰⁷ **Halkçı**, “Kral Faysal Dün Şehrimize Geldi”, 28 Haziran 1955, s. 7.

⁴⁰⁸ **Milliyet**, “Irak, Türkiye'ye 100 Milyon Lira Ödeyecek”, 29 Haziran 1955, s.1-7.

sadece Türk milleti açısından değil uluslararası diplomasi açısından da önemli bir gezi olduğunu vurgulamıştır. Us, iki ülke arasında tarihten gelen bir dostluğun olduğunu yazmıştır. Bunun ispatı olarak Irak Kralı I. Faysal'ın Atatürk'ün hayatında ilk resmi ziyaretini Ankara'ya yapmış olmasını göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün İngiltere ile Türkiye arasında, Lozan'da sonuçlandırılmayan Musul petroleri meselesinin halli için yapılmış olan müzakerelerde Irak için göstermiş olduğu dostluk vurgulanmıştır. Atatürk, Çankaya'yı ziyarete gelen İngiliz sefirine, Musul petrolerini Irak'a istiklâl verilmek şartıyla bırakıyoruz, demiş olması iki ülke arasındaki dostluğun önemli bir göstergesi olarak belirtilmiştir. Yazar, Türk - Irak Paktı'nın iki memleket için sadece siyasi bir ihtiyaç değil, aynı zamanda coğrafi bir zaruret olduğunu da vurgulamıştır. Fırat ve Dicle ile Irak'ı birleştiren iki tabii bağ olduğunu, diğer taraftan Türkiye'nin Irak Paktı ile Hint Denizleri'ne, Irak'ın da Akdeniz'e bağlandığını belirterek, Pakıtın coğrafi ve stratejik önemini dile getirmiştir. Pakistan'ın da Türk - Irak paktına katılmasıyla, bu üç devletin yüz milyon nüfuslu büyük bir Müslüman milletler topluluğu olacağı vurgulanmıştır.⁴⁰⁹

Halkçı Gazetesi yapmış olduğu yorumda, Arap Devletleri içinde iç siyasetinde en istikrarlı olanı Irak olduğunu belirtmiştir. Irak'taki Hükümetin, Ortadoğu'nun en dirayetli yönetimi olduğu yazılmıştır. Hükümet tarafından, Modern harp silahlarıyla Irak'ın coğrafi konumunun güçlendirildiği belirtilmiştir. Yazar ilginç bir yorumla, artık Mısır ve Süveyş Kanalı'nın eskisi kadar önem arz etmediğini yazmıştır. Atom bombasının icadı Süveyş'i itibardan düşürmüş olduğunu belirtmiştir. Yazar'a göre Atom, hidrojen, kobalt türünden bombaların modem harbin şeklini büsbütün değiştirmiştir. Bu bombaların yüzlerce kilometre karelik sahalarda canlı bırakmayacak kadar dehşet veren tesirleri, modem harp tekniklerini, stratejiyi, taktiği alt üst etmiştir. Bundan dolayı, savunma meseleleri de başka şekiller almıştır. Yazar, en İyi savunmanın, taarruz edecek düşman uçaklarının yolunu kesmek, saldırıdan evvel davranıp, onu atom bombalarını kullanılamayacak hale getirmektir.

Bu bakımdan Irak ve Türkiye, Batı memleketlerinin savunması için çok ehemmiyetli mevkidedirler. Yazar, her iki devletin etkili hükümet adamlarının bu ehemmiyeti kavramış olduklarını belirtmiştir. Türkiye-Irak arasında imzalanan Pakıt'n,

⁴⁰⁹ Asım Us, "İki Büyük Misafir", **Vakit**, 28 Haziran 1955., s.1.

Batı savunması için müstesna bir değer taşıdığını, Suriye ve Lübnan'ın Pakta katılmaları halinde sistemin daha da kuvvetleneceğini belirtmiştir.⁴¹⁰

3.3. TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

18. yüzyıl sonlarından itibaren Kaçar hanedanı İran üzerinde egemen olmuştur. Kaçarlar Dönemi'nde Tahran, ülkenin merkezi olmuş ve olmaya devam etmiştir. İran coğrafi konumu itibarı ile bu dönemde Rus yayılcılığının etkisinde kalmıştır. Sağlam bir direnç oluşturamayan İran, İngiliz tüccarların ticari sızmasına da engel olamamış ve sömürgeye davetiye çıkarmıştır. İran'daki çarşı esnafı bu ekonomik sızmalara karşı çıkmış ve İslami hareketlerin artmasına neden olmuştur. Bu hareketlenmeler 19. ve 20. yüzyılda Fars milliyetçiliğinin oluşumuna neden olmuştur.⁴¹¹ 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra İngiltere, İran üzerinde daha etkin hale gelmiştir. İngiltere'nin ülkeyi korumak istemesine karşı çıkmış olan Ziyaeddin Tabatabay, 1921 yılında başlatmış olduğu isyanda Rus yardımlarına güvense de Rıza Şah tarafından pasifize edilmiştir. Bu olaydan sonra 20 yıl sürmüş olan “Şah Dönemi” yaşanmıştır.⁴¹² Rıza Şah, İran'ı modern bir devlet yapma ve halkını daha çağdaş hale getirme adına çeşitli reformlar yapmıştır. Rıza Şah'ın bu yönünü Atatürk'e benzeten yazarlar olmuştur.⁴¹³

İran, 529 kilometrelik sınırı ile Türkiye'nin Suriye'den sonra en uzun sınır komşusudur. Dolayısı ile iki ülkenin günümüz dâhil, tarihsel açıdan irdelenmesi gereken çok yönlü ilişkileri olmuştur. Dönemsel olarak farklılıklar göstermiş olan Türkiye ve İran ilişkileri, Mustafa Kemal Atatürk tarafından stratejik olarak ele alınmış ve iki ülkenin dâhil olduğu 8 Temmuz 1937 tarihinde Sadabat Paketi'yle(Asya Misaki) ortak hareket tarzı oluşturulmuştur.⁴¹⁴

Cumhuriyet Gazetesi'nde Türkiye-İran ilişkilerinin tarihi hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. Türkiye ile İran arasında yüzyıllarca devam eden siyasi ve kültürel ilişkilerin son dönemlerde olumlu şekilde ilerlediği vurgulanmıştır. Bir zamanlar İslam

⁴¹⁰ Halkçı, “Türk - Irak Dostluğu”, 28 Haziran 1955, s. 1.

⁴¹¹ Arthur Goldschmidt-Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Aydemir Güler(Çev.), Doruk Yay., İstanbul 2011, s. 311-312.

⁴¹² Sander, **a.g.e.**, s. 87.

⁴¹³ Sander, **a.g.e.**, s.87, Ayrıca Bkz, Goldschmidt- Davidson, **a.g.e.**, s. 315.

medeniyetinin temsilcisi olarak görülen iki devletin dil ve sanat alanındaki işbirliği yakınlığı önemli boyuttadır. Asırlarca iki memleketin sefaret heyetleri birbirlerine bu köklü dostluk duygularını taşıyıp durmuştur. Bu heyetlerin dışında ilk defa Türkiye’yi bir dost sıfatı ile ziyaret eden İran hükümdarı Nasreddin Şah olmuştur. Daha sonra Ahmet Han 19 ağustos 1919 da İstanbul’u ve burada oturmakta bulunan peder ile validesini ziyaret etmiştir. Ahmed Şah 21 Ağustos 1919 perşembe günü Yıldız sarayında VI. Mehmed Vahdeddin’i ziyarette bulunmuştur. Bugünkü İran’ın Rıza Han Pehlevi’nin Atatürk’e yaptığı ziyaret son devir tarihinin en unutulmaz hatıralarından birini teşkil etmiştir. İran Şahin Şahı Rıza Pehlevi 1934 Haziranında Ankara’ya gelmiş ve Atatürk’le beraber diğer bazı şehirlerimizi gezmiş, şereflerine tertip edilen gösterilerde bulunmuştur. Geçen yıl Cumhurbaşkanımız Celâl Bayar, İran’ı ziyaret etmiştir.⁴¹⁵

3.3.1. İran Devlet Başkanı Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

İran Hükümdarı Muhammed Rıza Pehlevi ve eşi 16 Mayıs 1956 tarihinde Ankara’ya gelmiş ve büyük bir törenle karşılanmıştır. 16 Mayıs’ta Ankara’da Devlet Konservatuarını ve Kız Teknik Öğretmen Okulu’nu ziyaret etmiştir. Ayrıca kendisine Ankara şehri fahri hemşehriliği verilmiştir.⁴¹⁶ Bir gün sonra 17 Mayısta askeri geçit töreni yapılmıştır. Pehlevi, *Bu geçit resmi fevkalade oldu. Türk Ordusu ile iftihar ediyoruz. Bu ordu her bakımdan tebrike layıktır.*⁴¹⁷ diyerek hislerini dile getirmiştir. Daha sonra Harp okulunu ziyaret etmiştir. Pehlevi, 20 Mayıs’ta Karabük sonra da Çatalağzı elektrik santrali gezmiş ve Zonguldak kömür işletmelerini de ziyaret etmiştir. İran Şahı Rıza Pehlevi ile eşi 21 Mayıs’ta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile birlikte İstanbul’a geçmişlerdir.⁴¹⁸ 22 Mayıs’ta Metris çiftliğinde kara ve hava birliklerinin katılmış olduğu bir atış tatbikatı yapılmıştır.⁴¹⁹ Rıza Pehlevi’nin biyografisi hakkında Nurettin Artam *Ulus Gazetesi’nde* bir yazı kaleme almıştır. Rıza Pehlevi, 26 Ekim 1919 da Tahran’da dünyaya gelmiştir. 6 yaşında iken Tahran Harp okuluna girmiş, 6 Haziran 1931 de mezun olmuştur. Aynı yılın Eylül ayında

⁴¹⁴ **Kurun**, “Asya Misakı Dün Tahran’da İmzalandı”, 10 Temmuz 1937, s.1.

⁴¹⁵ **Cumhuriyet**, “Türkiye’yi Ziyaret Eden İran Hükümdarları”, 17 Mayıs 1956.

⁴¹⁶ **Vakit**, “Mümtaz Misafirlerin Ankara’daki Dünkü Misafirleri”, 17 Mayıs 1956, s.1.

⁴¹⁷ **Vakit**, “İran hükümdarı Türk Ordusu İle İftihar Ediyoruz”, 18 Mayıs 1956, s.1.

⁴¹⁸ **Vakit**, 21 Mayıs 1956, s.1.

lise eğitimi için İsviçre'ye gitmiştir. Lise eğitimini tamamladıktan sonra 29 Nisan 1936'da yüksek tahsilini tamamlamak üzere Tahran'daki Yedek Subay Okulu'na kaydolmuştur. Majeste, Haziran 1938 de okulun piyade kısmından subay olarak mezun olmuştur. Edebiyata ve yabancı dillere ilgi duyan Pehlevi, İsviçre'de iken sadece Fransızca'yı değil, İngilizceyi de öğrenmiştir. Ayrıca Edebiyata, tarihe, bil hassa İran tarihine merakı olduğu vurgulanmıştır.⁴²⁰

Celal Bayar, 16 Mayıs'ta Pehlevi onuruna yapmış olduğu konuşmada, Türk-İran dostluğunun temelini, daha önce Rıza Şah Pehlevi'nin memleketimizi ziyaret etmiş olmaları ve Atatürk'le açtıkları kardeşçe işbirliği sayesinde atılmış olduğunu dile getirmiştir. Bayar, o günün şartlarında hakiki sulh için çalışmanın ne kadar büyük bir azim ve hatta cesaret gerektirdiğini vurgulamıştır. Türk-İran dostluğunun sadece müteakabil dostluk ve sevgi sözleri teatisi ile adeta bir nevi merasimden ibaret kalmadığı dünya barışı adına iki ülkenin de safını belli ettiğini vurgulamıştır.⁴²¹

İran Şahı Pehlevi ise yapmış olduğu konuşmada, *Çok uzun zamandır bu güzel memleketi ziyaret ederek mert ve asil milletinizle temasa gelmeyi hararetle arzu ediyordum.* diyerek memnuniyetini dile getirmiştir. Pehlevi, Türkiye ve İran arasındaki dostluğun Merhum Rıza Şah'ın ve merhum Atatürk'ün aydınlık fikirleri ve rehberliği ile gerçekleştiğini de vurgulamıştır. Pehlevi, Bağdat Paktı'na katılmakla Türkiye ile beraber hareket etme daha da ve faal hâle gelmiş olduğunu belirtmiştir.⁴²²

Akşam Gazetesi, 18 Mayıs 1956 tarihli yazısında iki kardeş millet olarak görmüş olduğu Türkiye ve İran'ın iktisadi alanda işbirliği yapmadıkça gerçek anlamda işbirliği yapamayacağını vurgulamıştır. Bu bağlamda iktisaden sağlam olmayan ilişkilerin pek sağlam olmadığını belirten yazar, buna örnek olarak da Balkan antlaşmaları göstermiştir. Bu yıllarda Balkan antlaşmasının pek ehemmiyetinin kalmadığını belirtmiştir. Yazara göre diplomatlar ikili ilişkilerde ticari faktörleri de göz önüne almalıydılar. Yazar, İstanbul'un İran halılarının transit merkezi olduğu bir dönemde bazı dar görüşlü politikacılar nedeniyle

⁴¹⁹ **Vakit**, "İran Şehinşahi'nin Dünkü Gezintileri", 22 Mayıs 1956, s.1.

⁴²⁰ **Ulus**, "Şehinşaha Selam", 15 Mayıs 1956, s.2.

⁴²¹ CA, 3004341, 3/260, 4341-2

⁴²² **Vakit**, "Misafirimiz Ankara'da", 16 Mayıs 1956, s.1.

ticari ilişkilerin durduğunu belirtmiştir. Keza aynı şekilde önceden Trabzon için de İran mallarının ticaretinde önemli bir şehir olduğunu vurgulamıştır. Yazar iki ülke arasında hedeflerin bir olması metotların doğru olmasına bağlı olduğunu vurgulamıştır.⁴²³

Vakit Gazetesi'nde Asım Us'a göre Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye ziyareti zahiren Cumhurbaşkanımızın Tahran ziyaretlerine mukabil gibi görünse de, gerçekte İran'ın Bağdat Paktı'na katılımının bir neticesidir. Bağdat Paktı kurulduğu zaman bunu milletlerarası bir harp tehlikesi gibi görenler olmuşsa da; bu gibi endişelerin yersiz olduğu zamanla anlaşılmıştır. Yazar iki ülke arasındaki dostluğun Atatürk ile Rıza Şah Pehlevi zamanında atıldığını, Türk - İran dostluğunun hiçbir devletin veya milletin aleyhine olmadığını belirtmiştir. Us, İkinci dünya harbinden sonra Türk - İran dostluğu ve kardeşliğinin milletlerarası politikada önemli bir örnek teşkil ettiğini vurgulamıştır. Daha önce dost ve kardeşlik boyutunda olan ilişkilerin bugün, müttefik ülkeler boyutunda olduğu dile getirilmiştir. Yazar, İran'ın Bağdat Paktı'na katılımını, Ortadoğu'da savaş çıkırtkanlığı yapanlara karşı susturucu bir delil olarak görmüştür.⁴²⁴

Ulus Gazetesi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün İran ile olan ilişkilere verdiği önem anlatılmıştır. Türk devleti kurulduğu sıralarda İran Devleti, ilk elçisi Mümtazüddeve İsmail Han'ı Ankara'ya göndermiştir. 17 Temmuz 1922 onuruna verilmiş olan ziyafette Mustafa Kemal şu konuşmayı yapmıştı: *İran Devlet-i Aliyesi'nin muhterem sefiri Mümtazüddeve İsmail Han onuruna tertip olunan bu ziyafette bulunduğumdan dolayı fevkalâde memnun um. Bu vesile ile burada hazır bulunan samimi arkadaşlarımla musahabet de ayrıca mucibi hazdır. Hemdert olanlar yekdiğerini arar ve bulurlar. Aynı samimiyetle mütehasıs olan arkadaşlar, aynı samimiyetle mütehasıs olan milletlerin mümessilleri olarak epey zamandan beri burada bulunuyorlardı. İçimizde hakikaten büyük bir boşluk vardı: O da İran milletinin mümessilinin mahrumiyeti. Bugün ona da muvaffak olduğumuzdan dolayı bahtiyarız.*⁴²⁵

Genel olarak gazetelerde yapılmış olan yorumlarda, Türkiye ve İran'ın uzun bir tarihe dayanan köklü bir devlet geleneği olduğu ve iki ülkenin de kendi coğrafyalarında

⁴²³ **Akşam**, "İran ile Tam Bir İşbirliği Lâzımdır", 18 Mayıs 1956, s.4.

⁴²⁴ Asım Us, "Büyük Misafirimiz", **Vakit**, 16 Mayıs 1956, s.1.

⁴²⁵ **Ulus**, "Atatürk ve İran", 16 Mayıs 1956, s. 2.

egemenlik kurumuş büyük devletlerin mirasçısı oldukları vurgulanmıştır. Ortadoğu’da İsrail’i ayrı kategoride sayarsak, Türkiye ve İran’dan başka bölgesel güç olma iddiasında bulunmuş başka ülke olmadığını söyleyebiliriz. Bölgesel güç olma iddiası Türkiye ve İran’ı tarih boyunca karşı karşıya getirmiştir. Buna örnek olarak da Osmanlı-Safevi döneminin Sünni-Şii çatışmaları gösterilebilir.

Peyami Safa *Milliyet Gazetesi*’nde ki köşesinde, Türk ve İran kültürlerinin ortak noktalarına değinmiştir. İslam medeniyeti denince akla gelen iki ülkenin İran ve Türkiye olduğunu belirtmiştir. Tarih ve coğrafyanın bu iki milleti dil ve inanç yönünden kardeş yaptığını savunmuştur. Türk kültürüne Türkçe eserler vererek hizmet etmiş İranlı sanatçıların olduğu gibi, Türkiye’de de Mevlana gibi eserlerini Farsça yazmış birçok önemli isimlerin olduğunu vurgulamıştır. Divan Edebiyatı’ndan, Edebiyat-ı Cedide ‘ye kadar Nedim ve İsmail Safa gibi önemli şairlerin Farsça eserler bıraktığını belirtmiştir. Türkçe’deki birçok kelimenin Farsça’dan etkilendiğini de yazmıştır.⁴²⁶

3.4. TÜRKİYE LÜBNAN İLİŞKİLERİ

Lübnan, Ortadoğu ülkeleri arasında sahip olduğu çeşitli dinlere mensup halkların varlığı nedeniyle bölgesindeki diğer Arap Devletleri’nden etnik olarak daha heterojen bir yapıya sahiptir. Özellikle Fransa, İngiltere, Avusturya ve Rusya kendi kiliselerinin mensup misyonerleri aracılığıyla din faktörünü kullanarak Lübnan’daki Hristiyanları kendi kiliselerine çekme gayreti içinde olmuşlardır.⁴²⁷ Lübnan’ın 1943 yılında özgürlüğüne kavuşmasıyla Türkiye ile olan ilişkileri çok düzeyli olmasa da devam etmiştir. İki ülkenin de yaşamış olduğu iç sıkıntılar ilişkilerin zayıf kalmasında etkili olmuştur.⁴²⁸ Ortadoğu uzmanı Veysel Ayhan, Türkiye-Lübnan ilişkilerinin geçmişini, Moğol saldırılarını durdurmuş olan Memlûklular’ın kuruluşuna kadar geriye çekmiştir. Soğuk Savaş sonrası

⁴²⁶ Peyami Safa “Türkçe ve Farsça”, *Milliyet*, 17 Mayıs 1956, s.2.

⁴²⁷ Sayim Türkman, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Doğu Politikası ve Türkiye’ye Yansıması (1919-1973)”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü), Ankara 2005, s. 89.

⁴²⁸ **Başbakan Erdoğan’ın Beyrut Ziyareti Işığında Türkiye-Lübnan İlişkileri**, Ortadoğu Analiz, Aralık 2010, C. 2, S. 24, s. 9.

dönemde Lübnan, üzerinde baskın güç olan İsrail ve Suriye'nin Lübnan'daki varlıklarına son vermiş olmasıyla Türkiye- Lübnan ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir.⁴²⁹

3.4.1. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

Camille Chamoun, 1 Nisan 1955 tarihinde resmi temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. Ankara'da, iki ülkenin Cumhurbaşkanı ve başbakanlarının bir araya gelmiş olduğu toplantıda ortak bir tebliğ sunulmuştur. Ortadoğu mevzularının ele alınmış olduğu görüşmelerde, Türkiye'nin Lübnan ve Arap ülkeleri ile ilişkileri de konuşulmuştur. Ayrıca Ortadoğu'da barışın sürekli olması için, bölge devletlerinin ortak hareket etmesi gerektiği de vurgulanmıştır.⁴³⁰

Celal Bayar, Chamoun onuruna 2 Nisanda yapmış olduğu konuşmada, bugünkü devletlerin öneminin yüzölçümlerine göre değil, milletlerarası camiadaki konumlarına göre belirlendiğini söylemiştir. Lübnan'ın da Ortadoğu camiası içinde önemli vazifeler gördüğünü, günlük olayların etkisinde kalmadan, dünya barışı adına önemli görevler üstlendiğini belirtmiştir. Bayar, Bütün Arap Devletleri'nin olduğu gibi Lübnan'ın da tam bağımsız ve toprak bütünlüğünün korunmasını, huzur ve güven içerisinde yaşanmasını temenni etmiştir. Bayar, iki ülke arasında her alanda artan bir ilişki temenni etmiş ve bu ziyaret vesilesi ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiyi elçilik düzeyinden, büyükelçilik seviyesine çıkartılacağını bildirmiştir.⁴³¹

Camille Chamoun ise ziyaretten dolayı teşekkürlerini belirttikten sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin büyükelçilik düzeyine çıkmış olmasını memnuniyetle karşıladıklarını söylemiştir. Şamoun, Türkiye-Lübnan arasındaki işbirliğinin Ortadoğu'daki tüm Arap devletleri ile yaşanmasını ümit ettiklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda Lübnan'ın Türkiye ile her türlü işbirliğine hazır olduğunu söylemiştir.⁴³²

⁴²⁹Veysel Ayhan, "Türkiye-Lübnan İlişkileri: Lübnanlı Dinsel Ve Mezhepsel Grupların Türkiye Algılaması", Rapor No 5, OSAM 2009, s. 6.

⁴³⁰Halkçı, "Lübnan Cumhurbaşkanı Dün İstanbul'a Gitti", 5 Nisan 1955, s.1.

⁴³¹Milliyet, "Lübnan Devlet Reisi Törenle Karşılandı", 02. Nisan 1955, s. 7.

⁴³²Milliyet, a.g.g. s.7.

Ali Naci Karacan, *Milliyetteki* köşesinde, Lübnan Devlet Başkanı ve Başbakanı Sami Sulh'un ülkemizi ziyaret etmiş olmalarını, Ortadoğu'nun güvenliği açısından çok önemli görmüştür. Lübnan'ın Irak Paktına imza atmadığı halde, Ortadoğu barışı için önemli bir konumda olduğunu vurgulanmıştır. Mısır, Suriye ve Arabistan'ın Paktı baltalamalarına rağmen, Lübnan Paktın yanında yer alarak Türkiye ziyareti yapması dürüst bir politika izlediğinin göstergesi sayılmıştır.⁴³³ Karacan, 8 Nisan'da yazmış olduğu diğer makalede ise, bu ziyaretle Lübnan'ın Ortadoğu savunmasında Batılı grubun yanında yer aldığını göstermiş olduğunu yazmıştır. Ayrıca Mısır'ın Bağdat Paktı'na girmemesinin bizim için daha iyi olduğunu belirtmiştir. Çünkü, bir Afrika Devleti olan Mısır'ın bu Pakta hiçbir katkısı olmayacağını, Ortadoğu ülkeleri ile fazla irtibatı olmayan Mısır'ın firavunlar gibi olmak istediğini belirtmiştir.⁴³⁴

3.5. TÜRKİYE- LİBYA İLİŞKİLERİ

Libya, Afrika Kıta'sının kuzeyinde yer alır. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda Mısır ve Sudan, güney ve güneydoğusunda Nijerya ve Çad, batısında Cezayir ve kuzeybatısında Tunus ile çevrili bir ülkedir. Bir dönem Abbasiler ve Fatimiler hâkimiyetinde kalmış olan Libya, 1510 tarihinde İspanyol kuvvetlerinin eline geçmiş ve 1530 tarihinde Malta Şövalyelerine bırakılmıştır. Daha sonra Trablus'ta, 1551 yılına kadar İtalyan hâkimiyeti yaşanmıştır. Daha sonra da Türk Amirali Sinan Paşa tarafından Trablus fethedilmiştir. 1911 yılında Libya, İtalya tarafından işgal edildiğinde, Osmanlı komutanlarının gizli bir şekilde bölgeye gitmesiyle örgütlediği Senusi Aşireti'nin direnişiyle karşılaşmış ve çok zorlanmışlardır.⁴³⁵ Osmanlı Devleti'nun Afrika kıtasında en uzun süre elinde tutmuş olduğu ülke olan Libya, 18 Ekim 1912 tarihinde İsviçre'nin Uşi şehrinde imzalanmış olan antlaşmayla İtalya'ya bırakılmıştır. Yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı himayesinde bulunmuş olan Libya, Osmanlı'nın diğer Afrika ülkeleri olan Çad, Nijer ve Nijerya gibi ülkelere ulaşmada coğrafi olarak büyük önem arz etmiştir.

Osmanlı'nın Libya için yapmış olduğu fedakârlıkları unutmayan Libya Meliki İdris El Senusi, Libya müdafaasında büyük kahramanlıklar göstermiş olan Senusi Aşiretine

⁴³³ *Milliyet*, "Lübnan'ın Oynadığı Mühim Rol", 4 Nisan 1955, s. 1.

⁴³⁴ Ali Naci Karacan, "Günden Güne Kuvvetlenen Anlaşma", *Milliyet*, 8 Nisan 1955, s.1.

⁴³⁵ İstanbul Ticaret Odası, *Libya Genel Bilgiler Türkiye-Libya İlişkileri*, Şubat 1975, s. 1-5.

mensup bir liderdir. El Senusi, yönetime geçtiğinde devlet kademelerinde birçok Türk bürokratları görevlendirmişti. Kral İdris'in kurduğu ilk kabinede Türkiye'den çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış bürokrat ve askeri rütbeli kimseler yer almıştır. Bunlardan Hakkâri Valisi iken emekli olan Sadullah Koloğlu'nu İçişleri, Sağlık, Milli Eğitim Bakanlıkları ile birlikte Başbakanlığa getirilmiştir. Piyade Yarbay Ümran Yetişali'yı da Ordu Kumandanı yapmıştır. 1953 yılında, aralarında General Hıfzı Betin'in de bulunduğu daha önce Trablusgarp'ta savaşmış olan subaylar ile Libya asıllı Türk Ordusu'nda görev yapan bir subay heyetini ülkesine götürmüştür. 22 yıl Türk Dışişlerinde matbuat ve hukuk müşavirliği yapmış olan Abdullah Busayri'yi ise önce Dışişleri Bakanı, ardından bir nevi Kral naipliği görevini de yürüten Trablusgarp Valiliğine tayin etmiştir. Daha sonra Divan Reisliğine getirilmiş olan Abdullah Busayri 1960'da Londra Büyükelçisi olarak tayin edilmiştir. Bu görevliler içerisinde özellikle Sadullah Koloğlu bağımsızlık sonrasında Libya'nın yeniden inşasında ve modern bir devlet olarak dünya devletleri arasında yer almasında büyük gayret göstermiştir.⁴³⁶

Uzun yıllar sürmüş olan siyasi mücadelelerden sonra Birleşmiş Milletler Aralık 1949 tarihinde Libya'nın bağımsızlığını kabul etmiştir. 24 Aralık 1951 tarihinde İdris El Senusi Libya'nın ilk Kralı olduğunu ve Birleşik Libya Krallığı'nın kurulduğunu ilan etmiştir. Yeni Libya 1.700.000 km² yüzölçümü ve 1.5 milyonluk nüfusu ile Türkiye'yi örnek alan bir yapılanma sergilemiştir.⁴³⁷ 1963 yılında, Libya Anayasası Libya'nın federal sistemi yerine tek bir idare şeklini ve Libya Krallığı tabirini kabul etmiştir.⁴³⁸

Vakit Gazetesi'nde ki makalesinde Asım Us, iki ülke arasındaki dostluğun tarihi süzgeçten geçirerek anlatmıştır. Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki bir vilayeti olan Libya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler kararı ile kurulmuştur. Yazar, iki ülke arasında uzun deniz mesafesi olmasına rağmen anavatana samimi duygularla bağlı olduğunu belirtmiştir. 1911 yılında İtalyanların saldırılarına uğramış olduklarında, Mustafa Kemal, Enver ve Fethi Bey komutanlıklarında bölgede halkın İtalyanlara karşı önemli başarılar elde ettiklerini vurgulamıştır. Şeyh Senusi hazretlerinin önderliğinde Libya'nın

⁴³⁶ Ahmet KAVAS, **Türkiye - Libya İlişkileri**, TASAM Stratejik Öngörü, Yayın 2011, s. 50.

⁴³⁷ **Milliyet**, "Genç Libya Milletlerarası Mevkii Alıyor", 8 Ağustos 1956, s. 3.

⁴³⁸ İstanbul Ticaret Odası, **a.g.e.** s. 4-5.

çok nemli işler başardığı dile getirilmiştir. Yazar Libya'nın, Mısır gibi ihtiraslı politikaların peşinde olmadığını, herhangi bir devletin emrinde olmadan hareket ettiğini belirtmiştir.⁴³⁹

3.5.1. Libya Devlet Başkanı İdris El-Senusi'nin Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

Libya Meliki İdris El Senusi, maiyetindekilerle birlikte 6 Ağustos'ta 1956 yılında İstanbul'a gelmiştir. Senusi onuruna Dolmabahçe Sarayında yemek verilmiş ve akşam resmikasuller yapılmıştır. 7 Ağustos'ta ise Metris çiftliğinde askeri tatbikat yapılmıştır. İdris El Senusi'nin bu ziyareti ile Libya'nın Bağdat Paktı'na girmeyeceğini ama Libya adına Batıya yaklaşma adına önemli bir dostluğun pekişeceği belirtilmiştir.⁴⁴⁰

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 7 Ağustosta Libya Kralı Senusi onuruna yaptığı konuşmada, asırlarca iki memleket arasında pürüzsüz devam eden ilişkilerden bahsetmiş, iki memleket arasında geçmişte en ufak sorunlar dahi yaşanmadığını dile getirmiştir. Şuanda yönetimde yer alan Senusi Hanedanı'nın Türk milletinin yüreğinde sevgiyle anıldığını belirtmiştir. Libya Meliki ise yapmış olduğu konuşmada her iki ülkenin dostluğunun ananelere bağlı olmalarından kaynaklandığını ve tüm dünyaya örnek teşkil ettiğini söylemiştir. Melik ayrıca, Libya'nın bağımsızlığını kazanmasında bundan tam 35 yıl önce Atatürk'ün önderliğinde kazanılmış Türk zaferinin bir etkisi olduğunu da eklemiştir. Atatürk'ün daha önce de Libya'da göstermiş olduğu başarılarla da vurgu yapılmıştır.⁴⁴¹ 8 Ağustosta Libya Meliki onuruna "Kardeşlik Tatbikatı" yapılmıştır.⁴⁴²

Ulus Gazetesindeki köşesinde Hüseyin Cahit Yalçın, Libya olan ilişkilerimizi tarihi açıdan ele aldıktan sonra, Ortadoğu'daki diğer Arap Liderlerin Sünusilerin barışçıl fikirlerini örnek almış olsalardı, bölgede kardeşliğin ve ittifakın devam etmiş olacağını dile getirmiştir.⁴⁴³

⁴³⁹ Asım Us, "Aziz Misafirimiz", **Vakit**, 8 Ağustos 1956, s. 1.

⁴⁴⁰ **Milliyet**, "Libya Meliki Dün Şehrimize Geldi", 7 Ağustos 1956, s.1.

⁴⁴¹ **Akşam**, "İdris El Sünusi Şerefine Verilen Yemek", 8 Ağustos 1956, s.2.

⁴⁴² **Akşam**, "Libya Meliki Şerefine Tatbikat", 9 Ağustos 1956, s.2.

⁴⁴³ Hüseyin Cahit Yalçın, "Libya Kralının Ziyareti", **Ulus**, 10, Ağustos 1956, s.5.

Ulus Gazetesindeki köşesinde Ahmet Şükrü Esmer, Libya'nın tarihte Osmanlı için önemine değinmiş olduktan sonra, Trablus Harbi'nin, Osmanlı Devleti'nun dünya sahnesinden tasfiyesine varan bir hâdiseler silsilesinin başlangıcını olduğunu belirtmiştir. Yazara göre harp devam ederken, Balkan muharebeleri başlamış olması, hemen arkasından da Birinci Dünya Harbi gelmesi bunun delilidir. O nedenle yazara göre Birinci Dünya Harbinin hakiki başlangıcı Trablusgarp Harbi olmuştur. Türkiye kurulduktan sonra da Libya bir müddet İtalyanların esiri olarak kalmıştır. Bu esaret yıllarında da Libyalılar Senusilerin öncülüğünde işgalcilere karşı meydan okumuşlardır. Senusiler, yalnız Trablus'ta değil, bütün İslam dünyasında pek ziyade sayılmış ve sevilmiştir. Trablus'un bağımsızlığı için çetin mücadelede bir an kaçmamıştır. İkinci Dünya Harbi çıktığı zaman da Senusiler, müttefiklerin yanında yer almıştır. Yazara göre Libya bir takım Arap devletleri gibi, Kahire'nin etkisinde kalmamış, fakat başka cepheye de katılmamıştır. Libya'nın Arapları ikiye bölen meselelerden uzakta kalmış olduğunu Türkiye ile dostluklarının devamına önem verdiklerini belirtmiştir. Libyalıların, her hangi bir aşağılık duygusunun tesiri altında bulunmadıklarından dolayı Batıya karşı cephe almayı düşünmediklerini, hatta dünkü istilâcı İtalya'yı bile affetmeye mütemayil olduklarını da belirtmiştir.⁴⁴⁴

İdris El Senusi ile Türkiye'ye gelen Başbakan Mustafa Ben Halim, Libya'nın Bağdat Paktı'na girmeye ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Halim, Batılıların Aswan Barajı konusunda maddi yardımı yapmamakla hata ettiklerini ve bu işte Nasır'dan önce itham edilecek başkalarının da olduğunu belirtmiştir. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi Mısır'ın iç meselesi olduğunu, gemilerin rahatça geçilebileceği konusunda teminat verilmiş olduğunu, endişe edilecek bir konu olmadığını vurgulamıştır. Başbakan Mustafa Ben Halim, Libya'nın sadece Arap Devletleri'nin oluşturacağı bir pakta girebileceğini söyleyerek Bağdat Paktı'na katılmayacaklarını belirtmiştir.⁴⁴⁵

3.6. TÜRKİYE-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Dünya siyasi tarihinde en önemli gelişmelerden birisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeciliğin etkisini kaybetmesidir. Aslında Birinci Dünya Savaşı, yüzyıllardır

⁴⁴⁴Ahmet Şükrü Esmer, "Muhterem misafirimiz", **Ulus**, 6 Ağustos 1956, s. 3.

⁴⁴⁵**Milliyet**, "Libya Başvekili Mısır Haklı Diyor", 10 Ağustos 1956, s. 5.

dünyada hâkim güç olan Avrupa'ya ilk darbeyi vurmuştur. Milliyetçilik ve bağımsız olma duygularının etkisi ile zor durumda olan sömürge imparatorlukları İkinci Dünya Savaşı'yla esas darbeyi almıştır. Güney-Doğu Asya'da da hâkim olan İngiliz ve Fransız İmparatorluklarının yok olmasıyla bu bölgede on bağımsız devlet doğmuş ve 600 milyon insan bağımsızlığını kazanmıştır.⁴⁴⁶ Pakistan, İngiliz İmparatorluğunun bu bölgeden çekilmiş olmasıyla 14 Ağustos 1947 de bağımsızlığını kazanmış olan 80 milyon nüfusuyla en kalabalık Müslüman devletlerden biri oldu. Pakistan'ın kuruluşunda Muhammed Ali Cinnah'ın önderlik etmiş olduğu Müslüman Birliği Partisinin başarılı politikaları etkili olmuştur.⁴⁴⁷

Pakistan, bağımsız olmadan önce Milli Mücadelemizde bize yardım göndermiş olan milletler içinde Hint Müslümanları olarak bilinmiştir. 8-10 Temmuz 1921 tarihinde Karaşi'de 5.000 temsilcinin katılmasıyla "Hindistan Hilafet Konferansı" toplanmış ve konferans sonunda Hindistan'ın bağımsızlığı üzerine alınan kararlar yanı sıra Ankara Hükümeti'ne yardım gönderilmesi de görüşülmüştür.⁴⁴⁸ Bu yardımları nedeniyle günümüze kadar devam etmiş ve edecek olan dostluğun temelleri atılmıştır.

Pakistan, 1950-1960 yılları arasında devlet başkanlığı düzeyinde üç defa Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Bunlardan ilki, Pakistan Umumi Valisi Gulam Muhammed 27 Kasım 1953'te, ikincisi Cumhurbaşkanı İskender Mirza 15 Temmuz 1956'da ve son olarak Muhammed Eyüp Han 18 Kasım 1959 yılında resmi olarak ülkemizi ziyaret etmişlerdir.⁴⁴⁹

3.6.1. Pakistan Umumi Valisi Gulam Muhammed'in Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

Gulam Muhammed Pakistan, İngiliz egemenliği altında iken Hindistan'ın tanınmış maliyecilerinden biri olarak ün salmıştır. Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah ile işbirliğinde bulunmuş olan Gulam Muhammed, Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından

⁴⁴⁶ Bilal N. Şimşir, "Pakistan Devleti'nin Kuruluşu", **AÜSBF Dergisi**, C.13, S. 4, 1958, S. 128.

⁴⁴⁷ Tayyar Arı, "Uluslararası Sistem Teorisi Açısından 1947 - 1972 Hindistan-Pakistan Çatışmasına Bir Yaklaşım", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 1986, s. 48.

⁴⁴⁸ Ahmet Tekin, "Milli Mücadele Bütçeleri Vergi Politikası ve Dış Yardımlar (1919-1923)", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 275.

⁴⁴⁹ CA, 3006874, 3/8, 5350-1.

sonra Maliye Bakanlığı yapmıştır. Kendinden önceki hükümetlerde de aynı vazifeyi yapmış olan Muhammed, birçok girişimler yapmış bir devlet adamıydı. Pakistan'ın endüstriyel bir devlet haline gelmesi için Endüstriyel Kalkınma Birliği, Pakistan Devlet Bankası Zirai Kalkınma Birliği ve Ev İnşaatı Derneğini kurmuştur.⁴⁵⁰

Çok ciddi ekonomik sorunlarla uğraşmış olan Genel Vali Gulâm Muhammed, dış politikada Batı ile daha iyi işbirliği yolunu seçmiştir. Gulam Muhammed bu doğrultuda Amerika ziyareti yapmış ve Başkan Eisenhower ile yapmış olduğu görüşmeden sonra, bir Pakistan-Amerikan antlaşmasının temelini atmıştır.⁴⁵¹ Tedavi için gitmiş olduğu Amerika'dan Fransa'ya, oradan İngiltere ve Yunanistan'a, ardından hükümetimizin davetiyle Türkiye'ye gelmiştir. Ülkemizi ziyaret etmiş ilk Pakistan Devlet Başkanı Genel Vali Gulam Muhammed'in bu ziyareti her ne kadar hükümetin yapmış olduğu davetin neticesi ise de, bunun sadece nezaket ziyareti olmadığı da belirtilmiştir.⁴⁵² Muhammed, 27 Kasım'da İstanbul'da kaldıktan sonra resmi temaslarda bulunmak için 28 Kasım'da Ankara'ya geçmiştir. Burada Anıtkabre çelenk bırakmış olan Muhammed, ardından Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ni ziyaret etmiş ve bazı açıklamalarda bulunmuştur. Konuşmasında, Üniversite hocalarını istikbalin yapımcıları olarak görmüş, ilim ve tekniğin çok önemli olduğunu, ayrıca gençleri yetiştirmenin önemini vurgulamıştır.⁴⁵³ Gulam Muhammed, 29 Kasım'da Harp Okulunu ziyaret etmiş ve yaptığı konuşmada Atatürk'ün kadınlara verdiği öneme değinmiştir. Türkiye'de kadınlara sağlanan hakların Pakistan'da da sağlanabilmesi için Atatürk'ün eserinden ilham alacağını belirtmiştir.⁴⁵⁴

Gulam Muhammed'in Amerika ziyaretinde temellerini atmış olduğu iki ülkenin antlaşma planları içerisinde, Amerikan askeri üslerinin Pakistan'a kadar gelecek olması Hindistan'da olumsuz karşılanmıştır. Hindistan'daki tepkiler, batı için büyük önem taşımaktadır, çünkü Pakistan'ın batı ile askeri işbirliğine gitmesi üzerine Hindistan'ın tarafsız politikasını bırakarak doğu ile (Rusya) anlaşmasından endişe edilmiştir. Nihat Erim Sovyetlerin güneye inmek istemesi durumunda bundan ilk etkilenecek ülkelerin Pakistan ve

⁴⁵⁰ **Vakit**, "Pakistan Devlet Başkanı Gulam Mehmet", 26 Kasım 1953, s. 2.

⁴⁵¹ **Ulus**, "Gulam Muhammed'in Ziyareti", 28 Kasım 1953, s. 3.

⁴⁵² **Akşam**, "Pakistan Genel Valisi Neler Görüşecek?", 28 Kasım 1953, s. 2.

⁴⁵³ **Akşam**, "Pakistan Devlet Başkanı Bugün Ankara'dan Geldi", 30 Kasım 1953, s. 2.

⁴⁵⁴ **Ulus**, "Gulam Muhammed'in Dünkü Ziyaretleri", 30 Kasım 1953, s.1.

Türkiye olacağını belirtmiştir. Bu nedenle Pakistan'ın batı ile kurmak istediği ittifak çabalarını haklı bulmuştur.⁴⁵⁵

Pakistan'ın batı ile kuracağı münasebetlerde Hindistan'ı kışkırtmayacak bir formül aranmıştır. Pakistan'ın Ortadoğu'da Batı ile askeri işbirliğine gidebilmesi için şimdiye kadar iki fikir ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi MEDO denilen Ortadoğu Savunması Teşkilatıdır. Arap devletleri ile Türkiye ve Pakistan'ı içine alacak bu teşkilat Mısır ve İngiltere anlaşmazlığı yüzünden bir türlü gerçekleşmemiştir. Diğer Arap devletleri de böyle bir teşkilata fazla yanaşmak istememişlerdir. İkinci formül ise Türkiye, İran ve Pakistan arasında bir savunma paktı tasarısıdır. Henüz yeni olan bu fikrin olgunlaşması için daha bir müddet beklemek lazım geldiği ileri sürülmüştür. Genel Valinin memleketimize yaptığı ziyarette de bu fikirlerin olgunlaşması için görüşmeler yapılması büyük ihtimal içindedir. Türkiye ile Pakistan arasında bir anlaşmaya varılması için her üç memleketteki siyasi hava gerekli derecede elverişlidir. Fakat bütün mesele Orta Doğa savunmasına katılacak devletleri hu yola sevk edecek Hindistan'ı kışkırtmadan böyle bir Irakta gidebilmiştir.⁴⁵⁶ Gulam Muhammed, Türkiye'deki temaslarından sonra 1 Aralık tarihinde Mısır'a hareket etmiştir.⁴⁵⁷

3.6.2. Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

Pakistan'ın, ilk Cumhurbaşkanı sıfatını taşıyan İskender Mirza, Türkiye'ye 15 gün sürmüş olan bir gezi gerçekleştirmiştir. Beraberinde, ilerde cumhurbaşkanı olacak olan Pakistan Ordu komutanı Muhammed Eyüp Han da gelmiştir.⁴⁵⁸ Pakistan Kültür Cemiyeti, İskender Mirza'nın ziyareti nedeniyle Ankara Gençlik Parkı'nda açık hava sinemasında, halka ücretsiz filmler göstermiştir. Bu filmler arasında Pakistan tarihi ve kültürü ile alakalı yapımlarda yer almıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ **Ulus**, "Türkiye ve Pakistan", 29 Kasım 1953, s. 8.

⁴⁵⁶ **Akşam, a.g.m.**, s.2.

⁴⁵⁷ **Akşam**, "Gulam Muhammed Çok Değerli Bir Şahsiyettir", 26 Kasım 1953, s.4.

⁴⁵⁸ **Ulus**, "İskender Mirza Bugün Şehrimize Geliyor", 15 Temmuz 1956, s. 1.

⁴⁵⁹ **Vakit**, "Pakistan Hakkında Filmler Gösteriliyor", 15 Temmuz 1956, s.1.

Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza, hükümetin davetlisi olarak memleketimizi ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar geçen yıl Pakistan'a yapmış olduğu ziyaretin iadesi maksadıyla yapılmış olan bir ziyarettir. 1899 yılında doğan İskender Mirza, ilk ve orta tahsilini yaptıktan sonra 1918 yılında İngiltere'nin Sandhurst askeri mektebine kaydedilmiş ve Hindistan Krallık Askeri Koleji'nden mezun olmuştur. Birçok idari ve askeri vazifelerde bulunmuş olan Mirza, İngiltere'den ayrıldıktan sonra Pakistan'da İskender Mirza milli müdafa sekreteri olmuş, sonra Doğu Pakistan Valisi olmuştur. 1934 yılında İçişleri Bakanı olmuş olan Mirza hastalığı yüzünden çekilen Gulam Muhammed'in yerine 1955 yılında Genel Vali olmuştur. Mart 1956'da Cumhuriyet ilan edildikten sonra, İskender Mirza Cumhurbaşkanı unvanı almıştır. Cumhurbaşkanı olarak ilk ziyaretini Türkiye'ye yapmıştır.⁴⁶⁰

Türkiye ile Pakistan arasında ilk siyasi antlaşma dostluk antlaşması 1951 yılında imzalanmıştır.⁴⁶¹ İki yıl sonra da 1953 yılında Türkiye ile Pakistan bir kültür anlaşması imzalamışlardır. Ertesi yıl dostane İşbirliği ve 1955 yılında da bir hava antlaşması ile birbirine bağlanan iki millet, Pakistan'ın 1955 yılında Bağdat Paktı'na bağlanması ile bölgesel işbirliği yapmışlardır.⁴⁶²

Hüseyin Cahit Yalçın, Pakistan'ın Hindistan ile yaşadığı problemlerin bir an önce bitmesinin bölge ülkelerinin güvenliği için çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Yazar, dünya sulhu adına devletlerin bir an olsun gevşeklik göstermemesi gerektiğini, özellikle de Doğu ülkelerinin yaşanan siyasi olayları uzaktan izlemesi, Bolşevik diktatörlüğü altında kalmak olduğunu belirtmiştir. Bolşevik diktatörlüğü altında kalmanın tüm insanlık için çok kötü sonuçlar ortaya çıkaracağını bu nedenle Pakistan Halkının başında İskender Mirza gibi birinin olması çok önem arz ettiğini dile getirmiştir.⁴⁶³

⁴⁶⁰ **Ulus**, "Türkiye Pakistan", 16 Temmuz 1956, s. 3.

⁴⁶¹ **Zafer**, "Türk Pakistan Antlaşması Dün İmzalandı", 27 Temmuz 1956, s.1.

⁴⁶² **Ulus, a.g.m.**, s.3.

⁴⁶³ Hüseyin Cahit Yalçın, "Aziz Misafirlerimiz", **Ulus**, 16 Temmuz 1956, s. 5.

3.6.3. Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammed Eyüp Han'ın Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

Pakistan Devlet Başkanı gelmeden 2gün önce Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu, Tahranda CENTO toplantısına katılmışlardı. Bu toplantıda ABD Başkanı Eisenhower'ın bölgeye yapacağı ziyaret, Washington'da yapılmış olan CENTO toplantısında alınmış olan kararların değerlendirilmesi, Çin'in Hindistan sınırında gerçekleştirmiş olduğu düşmanca saldırıları gibi bazı konular değerlendirilmiştir.⁴⁶⁴ Bu toplantıdan sonra Muhammed Eyüp Han ve Adnan Menderes Ankara'ya hareket etmişlerdir.

18 Kasım 1959 Çarşamba günü Türkiye'ye gelen Pakistan Devlet Başkanı Muhammed Eyüp Han, Esenboğa Havaalanında resmi törenle karşılandıktan sonra Ankara'daki yabancı misyon şeflerini kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından misafir devlet başkanı adına resmi akşam yemeği verilmiştir. 19 Kasım'da resmi görüşmeler yapılmış ve 20 Kasım'da Eyüp Han ülkemizden ayrılmıştır.⁴⁶⁵

Çankaya Köşkünde yapılmış olan görüşmelerde bölge barışının sürmesi adına işbirliğinin devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Eyüp Han daha sonra merkezi Ankara olan CENTO binasını gezmiş ve teşkilatın daha da kuvvetlenmesini istemiştir.⁴⁶⁶

Celal Bayar, misafir devlet başkanı onuruna 18 Kasım'da yapmış olduğu konuşmada, Türkiye ve Pakistan halkını birbirine yaklaştıran, karşılıklı dostluk ve kardeşlik duygularını besleyen sebeplerin çok köklü ve çeşitli olduğunu belirtmiştir. İki ülke arasında, etkisi her sahada hissedilen ve her gün daha kuvvetlenen bu işbirliği, Ortadoğu'da sulh ve emniyetin en sağlam teminatı olan CENTO içindeki faaliyetlerimizde de kendisini gösterdiğini belirtmiştir. Bayar, müşterek emniyet teşkilâtı olarak nitelediği CENTO'nun aynı zamanda dünya sulh ve emniyetinin korunmasında da esaslı bir unsur teşkil ettiğine inandığını dile getirmiştir. Uluslararası siyaset sahasında takip edilen ortak gayenin,

⁴⁶⁴ **Milliyet**, “Başvekil Dün Tahran'a Gitti”, 17 Kasım 1959, s. 1.

⁴⁶⁵ CA, 3006874, 3/339, 6874-15.

⁴⁶⁶ **Milliyet**, “Türkiye Pakistan Görüşmesi Yapıldı”, 20 Kasım 1959, s. 1.

dünyada adil ve devamlı bir barışın kurulması ve iki ülkenin bütün gayretlerini, bu idealin gerçekleşmesine yöneltmekte olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶⁷

3.6.3.1. Muhammed Eyüp Han ve Türkiye Ziyaretinin Basındaki Yansıması

1958 yılında Irak'ta gerçekleştirilen hükümet darbesinden sonra, Ortadoğu bölgesi hakim güçlerin yeniden dizayn savaşına sahne olmuştur. Bağdat Paktı ile Batı yanlısı savunma hattı kurma çabaları Iraktaki darbe ile ciddi yara almıştır. Paktın tek Arap Devleti olan Irak'ın 1959'da Paktan ayrılmış olması Türkiye, Pakistan ve İran üçlüsünün güvenlik endişelerini tekrar artırmıştır. CENTO adını almış olan eski Bağdat Paktı ülkeleri, ABD'nin CENTO'ya dâhil olması için çaba göstermişlerdir.

Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammed Eyüp Han, Aligarh Üniversitesi'ni bitirmiş ve daha sonra İngiliz Askeri Kraliyet Kolejine gitmiştir. II. Dünya Savaş'ında görev almış olan Eyüp Han, Pakistan'ın kuruluşundan sonra Doğu Pakistan Kuvvetleri başkanı daha sonra da Pakistan Orduları Komutanı olmuştur. 27 Ekim 1958 yılında ihtilal ile Cumhurbaşkanı olan Eyüp Han 27 Ekim 1959 yılında Mareşal unvanı almıştır.⁴⁶⁸ Eyüp Han'ın devlet adamlığının ve düşünce yapısının nasıl olduğu hakkında yazılmış olan bir makalede, Eyüp Han'ın İslam'ı, çağa uygun bir şekilde yaşamayı savunan biri olduğu belirtilmiştir. Buna dayanak olarak söylemiş olduğu şu söz gösterilmiştir: *Yirminci yüzyıl insanına, gerçek bir Müslüman olarak samimiliğini ispat edebilmesi için birkaç yüzyıl geriye gitmesi şartını koşmak, gerek hayata gerek dine karşı haksızlık olur.*⁴⁶⁹ Bu makalede Eyüp Han'ın, Pakistan'ın başkentini değiştirmesi ve yaptığı toprak reformuyla Türkiye'ye özendiği de belirtilmiştir.

Eyüp Han, kansız bir şekilde Pakistan'ın devlet başkanı olduğu, göreve geldikten sonra askeri bir yönetimden ziyade demokratik bir yönetim sergilemiştir. Eyüp Han'ın yönetime geçmesiyle karşılaştığı en önemli sorun göçmenler sorunuydu. İngiltere'nin Hindistan'dan ayrılmasından sonra, dini nedenlerle ortaya çıkmış olan çatışmalar sonunda Pakistan Devleti Hindistan'dan ayrılmıştır. Bu nedenle milyonlarca insanın göç meselesi

⁴⁶⁷ CA, 3006874, 3/339, 6874-9.

⁴⁶⁸ **Ulus**, "Mareşal Eyüp Han'ın Hayatı", 18 Kasım 1959, s.5.

⁴⁶⁹ **Ulus**, "Eyüp Han", 18 Kasım 1959, s.5.

vardı. Eyüp Han bu mesele ilk el atan kişi olmuştur. Eyüp Han, CENTO ve SEATO'dan ayrılmayarak Batıya bağlılığını devam ettirmiştir.⁴⁷⁰ Muhammed Eyüp Han'a göre dış politikanın esas hedefi güvenlik içinde gelişmektir. Güvenlik içinde gelişmekten kastı yurdun savunması ve ideolojinin korunmasıdır. Eyüp Han yapmış olduğu bir konuşmada bunu şöyle açıklamıştır: *Tarih bizi büyük devletlerin çıkarlarının çatıştığı bir geçidin üzerinde yerleştirmiş. Üzerinde yaşadığımız topraklar yüzünden hem Güneydoğu Asya'da hem de Ortadoğu'da stratejik öneme sahibiz. Başlıca kaygılarımız ise Hindistan'ın egemen bir devlet olarak bizim varlığımızı bir türlü hazmedememesinden ileri gelmiştir.*⁴⁷¹

Pakistan, Eyüp Han Dönemi'nde Hem Bağdat Paketi'ne sonra CENTO ve SEATO'ya dâhil olan tek Orta Asya ülkesiydi. Yine Eyüp Han'a göre, bu paktlara girmenin nedeni, bağımsızlığı kazanmalarının ilk gününden beri Hindistan'ın Pakistan'a karşı düşmanca tutumuydu.⁴⁷²

3.7. TÜRKİYE- AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Afganistan, 1921 ve 1928 antlaşmaları çerçevesinde dostluk ve İşbirliklerini hızla geliştirmiştir.⁴⁷³ Afgan Kralı Emanullah, 1927 yılının Aralık ayında dünya turuna çıkar ve 20 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir(**Tablo 1**). Ziyaret sırasında iki ülke karşılıklı olarak yardımlaşma kararı almıştır. 25 Mayıs 1928 tarihinde imzalanmış olan "Türkiye-Afganistan Muhadenet" ve "Teşriki Mesai Antlaşması" ile Afganistan'a reformlara destek amaçlı Türkiye'den çeşitli uzmanlar gönderilmiştir. Türkiye ziyareti Emanullah Han üzerinde büyük etki yapmıştır. Emanullah Han Türkiye'de gördüğü yenilikleri ve Mustafa Kemal'in tavsiyelerini ülkesinde gerçekleştirmek heyecanı ile İran üzerinden 1928 Haziran sonlarında Afganistan'a dönmüştür.⁴⁷⁴ 1930'lu yıllarda Türkiye, Nadir Şah'ın isteği üzerine özellikle tıp, hukuk ve siyasal bilimler alanında Afganistan'a eğitmen göndermiş ve bu ülkenin gelişmesine katkıda bulunmak için çaba harcamıştır. Kabil'de Mülkiye Mektebi, güzel sanatlar akademisi ve konservatuar gibi kurumların

⁴⁷⁰ Ulus, "Eyüp Han Ankara'da", 18 Kasım 1959, s. 3.

⁴⁷¹ Arı, a.g.e., s. 54.

⁴⁷² Arı, a.g.e., s. 55.

⁴⁷³ Bu antlaşmalarla alakalı bkz., s. 27-28.

⁴⁷⁴ Aydın Can, "Atatürk Dönemi Türk -Afgan İlişkileri", Çukurova Üniv. Türkoloji Makale Sistemi, No: 3679, 2008, s. 1-10.

oluşturulmasına ülkemiz tarafından katkıda bulunulmuştur. Afganistan'da bulunan Türk uzmanlardan, Prof. Dr. Mehmet Ali Dağpınar, hukuk müşaviri olarak geldiği Kabil'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bina ve eğitici yokluğuna rağmen, 9 Haziran 1938'de kurmuştur. Kabil Üniversitesi'nin nüvesini teşkil eden Tıp Fakültesi'nin de Türk hekim Prof. Dr. Rıfki Bey (Prof. Dr. Kamil Rıfki Urgan) tarafından 1932 yılında kurulduğu kabul edilir.⁴⁷⁵

1950'den sonraki DP Dönemi'nde de Türkiye'nin Afganistan'a karşı çeşitli yardım ve dostça uyarıları olmuştur. Yayılmacı Sovyet tehdidine karşı Afganlıları uyarılmış, İran'la olan sınır sorunlarının çözümünde yardımcı olmuş ve Afganistan'ın Bağdat Paketi'ne katılmasına çalışmıştır. Ancak o günkü Afgan yöneticilerinin bunu kabul etmemişler ve tarafsız bir ülke konumunda kalmışlardır. 1957 yılında Afganistan devlet başkanı Muhammed Zahir Şah ülkemizi ziyaret etmiş ve bir dizi temaslarda bulunmuştur. Bu ziyaretin haricinde iki ülke arasında ciddi siyasi ilişkiler yaşanmamıştır.

3.7.1. Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın Türkiye Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

26 Ağustos 1957 yılında Ankara Esenboğa havaalanına inmiş olan Zahir Şah, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından karşılanmış ve ilk sözü *„İkinci vatanım Türkiye'ye ayak basmakla mesut ve müftehirim,* demek olmuştur.⁴⁷⁶ Kendisine Konya Hemşeriliği payesi verilmesine karar verilmiştir. Afganistan Kralı ülkemizde sırasıyla Konya, Kırıkkale, İzmir ve İstanbul illerini ziyaret etmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştur.⁴⁷⁷

Ahmet Şükrü Eşmer, *Ulus Gazetesi*'nde ki yazısında Muhammed Zahir Şah'ın ziyareti dolayısı ile duyulan memnuniyetin dile getirilmesinden sonra, Afgan halkının Türk milleti nezdinde çok önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmış. Bunda her iki milletin de aynı dönemde kurtuluş savaşı vermiş olması etkili olmuştur. Yazar, I. Dünya Harbinden sonra, Atlantik kıyılarından, Japon denizine kadar olan alanlarda milli mücadelelerin verildiğini ve bu dönemlerde Fas'ta Abdülkerim, Türkiye'de Mustafa Kemal, İran'da

⁴⁷⁵ Türkiye Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 04 Nisan 2014.

⁴⁷⁶ **Milliyet**, "Afgan Kralı Dün Şehrimize Geldi", 27 Ağustos 1957, s.1.

Pehlevi, Hindistan’da Gandhi ve Afganistan’da Amanullah Han gibi liderlerin ortaya çıktığını belirtmiştir. Yazar, Zahir Şah’ın çok genç yaşta yönetime geçmesine rağmen Afganistan’ı çok ileriye götürdüğünü belirtmiştir. Zahir Şah’ın uyguladığı politikalarla Afganistan iç ve dış politikada önemli başarılar elde etmiştir. Kuzeyde Rusya, Güneyde İngiltere arasında sıkışmış olan Afganistan, bu dönemde geleneksel muvazene politikasını uygulamıştır. Hem Rusya’dan hem de ABD’den yardım görmüş olan Afganistan’ın kendi bağımsızlığı için başarıya ulaşması ümit edilmiştir.⁴⁷⁸

Hıfzı Topuz ise *Akşam Gazetesi’nde* kaleme almış olduğu yazıda, 4 günlüğüne ülkemizi ziyarete gelen Zahir Şah’ın çok samimi bir şekilde ağırlandığını ve Türk-Afgan dostluğunun temelinde Kurtuluş Savaşı Dönemi’nde gösterilen kardeşliğin yattığını belirtmiştir. Türkiye’yi ilk tanıyan devletin Afganistan oluşu da bunda etkindir. İki ülke arasındaki eğitim askeri işbirliğinin önemi de vurgulanmıştır. Topuz iki ülkenin benzer ve farklı yönlerine değinmiştir. Benzer yönleri, her iki ülkenin inançlarının aynı olması, coğrafi koşullarının yakınlığı ve kalkınma için yatırımlara ve kredilere ihtiyaç duyması gösterilmiştir. Farklı yönleri ise, her iki ülkenin farklı dış politika göstermesidir. Afganistan, tarafsızlık politikası nedeniyle NATO ve Bağdat Paketi’ne girmemiştir. Afganistan, hem Sovyetlere hem de Batı’ya karşı denge politikası gütmüştür.⁴⁷⁹

Ulus Gazetesi’nde Zahir Şah ve Afganistan hakkında yayınlanmış olan bir makale mevcuttur. 1914 yılında Kabil’de doğmuş olan Zahir Şah’ın lise eğitiminden sonra üniversite eğitimi için Fransa’ya gittiği bilgisi vardır. Ülkesine döndükten sonra Harbiye’ye girmiş olan Zahir Şah, 1933 yılından başlamış olan başarılı idaresiyle Afgan milletinin sevgisini kazanmıştır. Zahir Şah eğitim ve öğretime çok önem vermiş bir lider olduğu belirtilmiştir. Üniversite dâhil bütün okullar parasız olup lise eğitimi bütün Afganlılar için mecburidir. Bundan başka üniversite öğrencileri için araştırma ödeneklerinin verildiği de belirtilmiştir. Afganistan üniversitelerinde eğitim veren, özellikle Tıp alanında, Türk Profesörlerinin olduğu da vurgulanmıştır. Afganistan’ın tarafsız bir siyaset izlediği, hiçbir ülkeye ekonomik ve siyasi baskı uygulamadığı, vurgulanmıştır. Afganistan kendi imarı için

⁴⁷⁷ CA, 3004471, 3/272, 4471.

⁴⁷⁸ Ahmet Şükrü Esmer, “Türk Afgan Dostluğu”, *Ulus*, 28 Ağustos 1957, s. 3.

⁴⁷⁹ Hıfzı Topuz, “Türk Afgan Dostluğu” *Akşam* 29 Ağustos 1957, s. 5

Amerika, Rusya ve Çekoslovakya'dan çeşitli miktarlarda kredi aldığı belirtilmiştir. İktisadi kaynakları bol ihracatı ithalâtından çok olduğu için yabancı ülkelerin yardımlarını almada sorun yaşamadığı belirtilmiştir. Afganistan Birleşmiş Milletler antlaşmasına saygı gösterdiği için komşuları ile dostane ilişkiler kurmuş olduğu belirtilmiştir. 41 yaşında olan Afganistan Kralı Zahir Şah'ın memleket işleriyle çok yakından ilgilenen ciddi, çalışkan bir devlet adamı olduğu belirtilmiştir.⁴⁸⁰

Hasan Ali Yücel, *Cumhuriyet Gazetesi'nde* Afgan Kralı'nın ziyareti ile alakalı yazmış olduğu makalede, Afgan Kralı Zâhir Şah'ın, Türkiye'yi ziyaret için çok manalı ve tarihi bir günü seçmiş olduğunu belirtmiştir. Zahir Şah'ın çok yönlü biri olduğunu, bunda çok iyi eğitim almış olmasının yattığını vurgulamıştır. Yücel, Afgan ve Türk milletlerinin 1919 yılında esaretten kurtulmak için dönemin en güçlü istilacı devletlerine karşı vermiş oldukları mücadeleyi tarihin şerefli tesadüflerinden biri olarak görmüştür. Afganistan'da genç Kral Emanullah Han ve Türkiye'de genç kumandan Mustafa Kemal'in göstermiş oldukları istiklal mücadelesi çok önemli bir başarıdır. Yücel, Afgan milletinin, bizim için kara gün dostu olduklarını, İstiklâl Savaşımız sırasında Türk devletini ilk tanıyıp elçi gönderen ülke olduklarını da belirtmiştir.⁴⁸¹

3.8. TÜRKİYE-ENDONEZYA İLİŞKİLERİ

1600'lü yıllarda Hollanda tarafından sömürgeleştirilmiş olan daha sonra da II. Dünya Savaşı süresince de üç yıl Japon işgalinde kalmış olan Endonezya, 17 Ağustos 1945'te Sukarno ve Muhammed Hatta'nın öncülüğünde bağımsızlığını kazanmış ve Endonezya Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurulmuş olan geçici hükümette imtiyaz almak istemiş olan Hollanda, verilmiş olan direnişe dayanamamış, 4 yıl süren mücadele ve müzakereler sonucunda ülkenin egemenliğini Federal Endonezya Hükümetine devretmek zorunda kalmıştır. 1950 yılında ise Endonezya, Birleşmiş Milletler'e (BM) üye olmuştur.⁴⁸² Türkiye, bağımsızlığını kazanmasından bu yana ortak bağları bulunan Endonezya ile sıkı işbirliği kurmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye, göstermiş olduğu Batı yanlısı politika

⁴⁸⁰ **Ulus**, "Afganistan", 26 Ağustos 1957, s.3.

⁴⁸¹ Hasan Ali Yücel, "Büyük Misafirimizi Karşılarken", **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1957, s.2.

⁴⁸² Selçuk Çolakoğlu Arzu Güler, **Türkiye - Endonezya İlişkileri Dostluktan Ortaklığa**, USAK Analiz No: 3, Nisan 2011, s. 3-20.

ile yapmış olduğu reformlar sayesinde demokratikleşme adına sağladığı başarılar, Endonezya için model bir ülke haline gelmiştir. Bunu 1952 yılında Türkiye’yi ziyaret etmiş olan Endonezya Başbakanı Abdurrahman Basuydan’ın beyanatında da görmekteyiz.⁴⁸³

Türkiye ve Endonezya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler çok ileri düzeyde değildi. Endonezya’nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra 1950’li yıllarda Türkiye Endonezya’dan kauçuk ve kalay satın alırken Endonezya’ya hiç ihracat yapmaktaydı. Cumhurbaşkanı Sukarno’nun Türkiye’ye 1959 yılında gerçekleştirmiş olduğu ziyaret neticesinde iki ülkenin ekonomik ve kültürel ilişkilerinin karşılıklı geliştirilmesi kararı alınmış ve iki ülke arasında ticaretin artırılması yönünde tebliğ sunulmuştur.⁴⁸⁴ Türkiye, Soğuk Savaş Dönemi’nde Endonezya’nın da aralarında yer aldığı Bağılantısızlar grubuyla Kıbrıs konusunda destek bulabilmek için yakın ilişkiler geliştirmeye gayret etmiştir. Türkiye ve Endonezya’nın halklarının Müslüman olması ve geçmişlerinde hiç sorun yaşamamış olmaları nedeni ile işbirliği yapmamaları için bir engel yoktu. Endonezya, bağımsızlığını kazanmasından buyana uluslararası alanda hep Türkiye’nin yanında yer almıştır. Soğuk Savaş Dönemi’nde her iki ülke uluslararası alanda yalnız kaldıkları sorunlar olan Kıbrıs ve Doğu Timor konularında birbirlerini sürekli desteklemişlerdir.⁴⁸⁵

3.8.1. Endonezya Cumhurbaşkanı Achmad Soekarno’nun Türkiye’yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

24 Nisan 1959 Cuma günü kalabalık bir heyetle Ankara’ya gelmiş olan Endonezya Devlet Başkanı Soekarno, resmi törenle karşılandıktan sonra Anıtkabirde yapmış olduğu konuşmada: *Kemal Atatürk sizin lideriniz idi. Kemal Atatürk sizden birisi idi, sizin idi. Fakat kız kardeşlerim ve erkek kardeşlerim, bütün büyük insanlar yalnız kendi milletine ait değildir, bütün insanlara aittir. Hepimiz Kemal Atatürk’e karşı derin bir hürmet ve takdir hissi beslemekteyiz. Çünkü onun içinde yaşayan fikirler hepimize ait müşterek fikirlere aittir.*⁴⁸⁶ diyerek Atatürk’e olan hayranlığını dile getirmiştir.

⁴⁸³ **Milliyet**, “Endonezyalı Misafirler”, 11 Mayıs 1952, s. 1.

⁴⁸⁴ **Milliyet**, “Sukarno Dün Sabah Gitti”, 30 Nisan 1959, s.1.

⁴⁸⁵ Çolakoğlu-Güler, **a.g.m.**, s. 25.

⁴⁸⁶ **Akşam**, “Sukarno: ‘İlhamımı Atatürk’ten Aldım’”, 26 Nisan 1959, s. 1.

Endonezya Devlet Başkanı Soekarno daha sonra yabancı devlet elçilerini kabul etmiştir. 25 Nisan Cumartesi günü ise şehir hipodromunda askeri bir geçit gerçekleştirilmiştir. Törenden sonra Endonezya Devlet Başkanı'na Ankara Belediyesi tarafından Ankara Fahri Hemşerilik payesi verilmiştir. Daha sonra Ankara'dan trenle İstanbul'a hareket edilmiştir. İstanbul'da askeri törenle karşılandıktan sonra, Topkapı Sarayı, Ayasofya, Sultan Ahmet ve Süleymaniye Camileri ziyaret edilmiştir. 27 Nisan Pazartesi günü İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Endonezya Devlet Başkanı Achmad Soekarno'ya Fahri Hukuk Doktorluğu payesi verilmiştir. Burada yapmış olduğu konuşmada, Endonezya'daki demokrasinin klasik olmaktan ziyade güdümlü bir demokrasiye dayanmış olduğunu, kendi ülkeleri için en uygun anlayışın bu olduğunu dile getirmiştir. Soekarno, dünyadaki bütün milletlerin birleşmesi gerektiğini, Endonezya'nın sadece Müslüman bir devlet değil her dinin özgürce yaşanabileceği bir yer olduğu düşüncesini dile getirmiştir.⁴⁸⁷ 29 Nisan Cuma günü Endonezya Devlet Başkanı Achmad Soekarno, maiyetleri ile birlikte, Yeşilköy havaalanından ayrılmıştır.⁴⁸⁸

Celal Bayar 24 Nisanda yapmış olduğu konuşmada, Türkiye ile Endonezya arasındaki ilişkilerin ve ortak fikirlerin köklerini yalnız son yıllarda değil, tarihin derinliklerinde bulmak ve görmek mümkün olduğunu belirtmiştir. İki ülkenin de aynı geleneklere ve inanışlara bağlı bulunduğunu milletler arasında, duygu ve düşünce bakımından bir akrabalık olduğunu belirtmiştir. Bu yakınlığın, aradaki binlerce mil mesafeyi etkisiz bırakarak, memleketlerimiz arasında daima birleştirici bir unsur olduğunu söylemiştir. Bayar, Birinci Dünya Harbinden sonraki karanlık günlerde, milli varlığımız için mücadele ettiğimiz zamanlarda Endonezyalıların Türk Milletine karşı göstermiş olduğu yakın ilgiyi hatırlamakta olduğumuzu dile getirmiştir. Bayar, Asya ve Afrika milletlerinin özgürlüğü adına çok önemli görmüş olduğu Bandung Konferansı'nın dördüncü yıldönümüne denk gelen bu ziyaretin çok önemli olduğunu ve bu Konferansta Endonezya'nın oynadığı aktif rolün çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Bayar, Dış politika

⁴⁸⁷ **Milliyet**, "Donanmamız Dün Bir Gösteri Yaptı", 28 Nisan 1959, s. 5.

⁴⁸⁸ CA, 3006873, 3/339, 6873, 10-15.

kapsamında Endonezya'nın herhangi bir Pakta üye olmamasının Türkiye ile aralarındaki ilişkiye zarar veremeyeceğini de belirtmiştir.⁴⁸⁹

Akşam Gazetesi'nde Kasım Yargıcı'nın kaleme almış olduğu biyografide ilginç bilgiler yer almıştır. Asya milliyetçiliğinin ve Müslüman âleminin en büyük devlet adamlarından biri olarak nitelendirilmiş olan Endonezya Başkanı Soekarno'nun, 88 milyonluk nüfusuyla ve işgal ettiği 3000 ada ile dünyanın altıncı büyük memleketini yönetmekte olduğu belirtilmiştir. Endonezya'yı Hollandalıların sömürgesinden kurtarmış olması, sevimliliği ve konuşmasındaki ustalık sayesinde, en koyu muhalifleri bile ona saygı duymaktadır. Soekarno, hapse atılmış, sürgün edilmiş, ayaklanmalara karşı koymuş, suikastlardan kurtulmuş ve hükümet darbelerini atlattığı olması onun halk nazarındaki itibarının artmasında, büyük bir rol oynamıştır. Yargıcı, Endonezya'da 114 ayrı dil konuşan Malezyalıları, Hintlileri, Arapları, Avrupalıları ve bunların karışmasından meydana gelen melezleri bir pota içinde eritip, tek bir millet olarak ortaya çıkarması, dünyayı şaşkırtan bir hâdise olarak görmüştür. Soekarno'nun demokratik, insan haklarına saygılı ve farklı fikirlere saygılı bir anlayışı olduğu belirtilmiştir. Yazar'a göre Soekarno, bu başarısını şartlara kolaylıkla uymasına, süratli manevralar yapabilmesine borçludur. Hollandalı bir siyaset adamı, onun için şöyle demiştir: *Soekarno'ya güvenemiyorum. Bir gün faşist, bir gün komünist, bir gün Avrupalıların dostu, bir gün de düşmanı oluyor.*” Soekarno kendisi için, *“ikizler burcunda doğdum ve müneccimlerin söylediklerine göre, çifte hayat sürecektim. Ben bir Marxis'tim, fakat dini seviyorum, Ben ilim adamı ve aynı zamanda bir sanatkârum. Hem komünistlerin hem sosyalistlerin, hem Müslümanların, hem Hıristiyanların, hem milliyetçilerin arasına karışabilirim.* demiştir. Babası, aslen Javalı olan köy öğretmeni Sukemi, annesi de Bali adasındandı. Babasından Müslümanlığı öğrenmiş, milliyetçiliğin tohumlarını almış, annesinden de Müslümanlığa karşı koymuş olan Bali adasının ve Hindu dininin menkıbelerini dinlemiştir. 14 yaşına bastığı zaman babası onu, koyu bir milliyetçi olan ve siyasi fikirlerini Müslümanlık, Marxizm ve Bernard Shaw'dan almış Surabaja'daki bir iş adamının yanına göndermiştir. Hollandalılar 1920 yılında, Bandung'daki teknik kolejine bir düzine yerli öğrenci almağa karar verdikleri zaman, bunların arasında Soekarno da bulunmuştur. Kolejden mühendis olarak çıkmıştır. O

⁴⁸⁹ CA, 3006873, 3/339, 6873, 8-10.

tarihten itibaren Soekarno Endonezya'nın ikinci büyük şahsiyeti olan, Dr. Muhammed Hatta ile çalışmağa başlamıştır. Hatta Avrupa kültürü ile yetişmiş, son derece demokrat olan bir insandı. Ailesi çok zengindi ve Sukarno'yu tahsilini ilerletmek için Hollanda'ya göndermiştir. Soekarno, Hollanda'dan, daha koyu bir milliyetçi olarak dönmüştür. Fakat aynı zamanda Avrupa'da, sömürgecilik, emperyalizm gibi cereyanlardan başka fikirler de bulunduğunu öğrenmiştir. İkinci Dünya Harbinde, o zaman Hollanda Hindistan'ı diye anılan, Endonezya'nın Japonlar tarafından işgal edilmesinden faydalanan Soekarno ve arkadaşları, ilk milli hükümeti kurmuşlardı. Japonya'nın tesliminden sonra adaları tekrar ele geçirmek isteyen Hollandalılar dört sene süren bir mücadele sonunda, bu kahraman milletin istiklâlini tanımak zorunda kalmışlardı. Yazar tarafından bu zaferin en büyük payı da Soekarno'ya ait bulunmuştur.⁴⁹⁰

Ulus Gazetesi Soekarno'nun mecliste yapmış olduğu konuşmasında Türkiye'ye iki memleket arasındaki dostluğun takviyesi için geldiğini ve Türk devrimlerinden övgüyle bahsettiğini belirtmiştir. Dünya politikasına etraflı bir şekilde temas etmiş olan Soekarno, Endonezya'nın hızlı bir kalkınma faaliyeti içinde bulunduğunu söylemiş sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı çıkan yorumlar yapmıştır. Bu arada Endonezya'nın hiç bir bloka girmek istemediğini, zira blokların Avrupa'da iki defa savaşa yol açtığını belirtmiştir.⁴⁹¹ Soekarno ayrıca, üç asır önce sömürgeciler tarafından Endonezya'nın işgal edilmesi üzerine Osmanlı'dan gelen askeri yardımı unutmadıklarını da dile getirmiştir.⁴⁹²

Y. K. Karaosmanoğlu'nun *Ulus Gazetesi'nde* vermiş olduğu bilgilerden, Endonezya Devlet Başkanı'nın İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduğunu ve bir Türk kızıyla evlendiğini öğrenmekteyiz. Soekarno'nun Türkiye'de iken Yusuf Hilmi diye tanınmış olduğunu ve Milli Mücadele tarihimizin bütün safhasını çok iyi bildiğini ve Atatürk'ü çok sevdiğini belirtmiştir. Karaosmanoğlu, iki ülke arasındaki bu manevi yakınlığa rağmen, *Neden Endonezya ile diplomatik münasebet tesis eden milletlerin il ki biz*

⁴⁹⁰Kasım Yargıcı, "Ahmet Sukarno", **Akşam**, 24 Nisan 1959, s. 3.

⁴⁹¹**Ulus**, "Soekarno'nun Meclisteki Konuşması", 25 Nisan 1959, s.3.

⁴⁹²**Milliyet**, "Sukarno Ankara'da", 25 Nisan 1959, s.5.

olmamıştık? Neden, Cakarta'ya hâlâ bir temsilci göndermekte gecikiyorduk? sorularını sorarak iki ülke arasındaki eksiklikleri gidermeye çalışmıştır.⁴⁹³

Endonezya Devlet Başkanı Soekarno, 29 Nisan'da ülkemizden Polonya'ya gitmiştir. Ziyaretten sonra yayınlanmış olan dört maddelik ortak tebliğde: 1- İki ülkede Birleşmiş Milletler idealine ve 1955 Bandung Konferansı'nda ilan edilmiş olan prensiplere bağlılıklarını teyit etmişlerdir. 2- Celal Bayar, Hollanda ile Endonezya arasındaki ihtilafların halledileceğini ve Güneydoğu Asya'da barışın hâkim olacağını ümit etmiştir. 3- İki Devlet Reisi karşılıklı kültürel ve iktisadi münasebetlerin artırılması ve bu doğrultuda müşterek bir komisyonun kurulması için hareket edeceklerdir. 4- Celal Bayar, Soekarno'nun Endonezya'yı ziyaret için yaptığı daveti kabul etmişlerdir.⁴⁹⁴

3.9. TÜRKİYE-ÜRDÜN İLİŞKİLERİ

Ortadoğu'da yaklaşık 400 yıl devam etmiş olan Osmanlı Hâkimiyetinin son bulmasıyla, bağımsız olmayı bekleyen birçok devlet ortaya çıkmıştır. Dönemsel olarak el değiştirmiş olan bölgenin yönetimi ilk olarak İngiliz –Fransız, 1930 ve 40'lı yıllarda ise İtalyan ve Alman Nazileri'nin tehditleri ile karşılaşmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu iki devletin yenilmesiyle bölge Sovyetler ve Amerika arasında güç gösterisine sahne olmuştur.⁴⁹⁵ Soğuk Savaş'ın hüküm sürdüğü yıllarda Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan denge politikası gütmüş her iki gruba mesafeli yaklaşmaktaydı. Özellikle Ürdün'ün Orta Doğu'daki stratejik konumu dikkat çekmiştir. İsrail, Filistin, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan'la sınır komşusu olan Ürdün, kurulduğu tarihten itibaren bir yandan Batılı ülkelerle yakın temaslarda bulunmuş, diğer yandan da kendi güvenliği için denge politikası izlemeye çalışmıştır. İngiltere, Şeyh Hüseyin'in oğlu Şeyh Abdullah'ın yönetiminde Ürdün'ü 1928 yılına kadar bizzat yönetmiştir. Bu tarihten sonra Ürdün'e kısmi özerklik verilmiştir. Nihayet 25 Mayıs 1946 tarihinde Ürdün Yasama Meclisi almış olduğu bir kararla Ürdün'ün bağımsız bir devlet olduğunu, yönetim şeklinin Parlamenter Monarşi 'ye dayandığı, devlet adının Haşim'i Ürdün Krallığı olarak kabul edildiği ve anayasal Kral

⁴⁹³ **Ulus**, Büyük ve Aziz Endonezya İçin", 25 Nisan 1959, s. 3.

⁴⁹⁴ **Milliyet**, Sukarno Dün Sabah Gitti", 30 Nisan 1959, s.1.

⁴⁹⁵ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Çev: Selen Y. Kölay, Arkadaş Yay., 6. Baskı, , Ankara 2009, s. 429.

olarak da Abdullah Hüseyin'e biat edildiği oybirliğiyle kabul edilmiştir.⁴⁹⁶ Ürdün'ün tam bağımsız olmasından sonra Ülkemiz ile Ürdün arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmuş olan 11 Ocak 1947 tarihli "Dostluk Anlaşması" imzalanmıştır. Amman Büyükelçiliğimiz 28 Nisan 1947 tarihinden bu yana faaliyet göstermiştir.⁴⁹⁷ Ürdün, DP Dönemi'nde Türkiye ile olan ilişkilerinde denge siyaseti uygulamıştır. Çünkü bir yandan artan Arap Milliyetçiliği ile uğraşırken bir yandan da Batı ile ilişkileri korumak istemiştir. Batı ile kuracağı ilişkilerde o dönemde iktidarda yeni sayılan DP Hükümeti vardı.

Adnan Menderes Hükümeti Dönemi'nde hızla artmış olan Batı yanlısı dış politika anlayışı, en büyük başarısını NATO'ya girmesi ile kendini göstermiştir. NATO'ya dâhil olan Türkiye, sınırlarının olduğu Ortadoğu bölgesinde öncü devlet olma faaliyetleri, arkasına aldığı bu stratejik güçle daha da etkin olmaya başlamıştır. Ortadoğu'nun hâkimiyeti, etkisini kaybetmekte olan Britanya İmparatorluğu'nda idi. Daha sonra hâkim güç olacak olan ABD, bölgedeki İngiliz etkisini devralmış ve bölge ülkelerini Sovyetler Birliği'ne karşı örgütlenme çabasına girmiştir. ABD zaten bölgede Türkiye'nin öncülüğünde NATO'nun bir uzantısı olacak bir askeri-siyasi pakt oluşturmak istemiştir.⁴⁹⁸ ABD'nin kurmak istediği bu pakta Menderes Hükümeti çeşitli askeri ve ekonomik yardım karşılığında destek vermeye hazırdı. Menderes Hükümeti iktidarda kalmış olduğu yıllarda takip etmiş olduğu Ortadoğu politikasını ABD'nin üye olmadığı ama dışardan yönettiği Bağdat Paktı penceresinden görmüş ve uygulamıştır. Paktın kurucu üyeleri arasında Irak, İran ve Pakistan ve kısa süre sonra da İngiltere katılmıştır. Türkiye kararsız olan Ürdün, Lübnan ve Suudi Arabistan'ı da Pakta dâhil etmek istemiş ama ve Mısır ve Suriye nedeniyle bunda başarılı olamamıştır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Veysel Ayhan, "Ürdün Dış Politikası Ve Türkiye ile İlişkiler: Irak Savaşı Sonrası Dönem", Ortadoğu Analiz, Ocak 2010, C. 2, S. 13, S. 49.

⁴⁹⁷TC. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Adresi, http://www.mfa.gov.tr/_turkiye-urdun-siyasi-iliskileri.tr.mfa (05.03.2014).

⁴⁹⁸ Dönemin ABD Dışişleri Bakanı J. F. Dulles, Türkiye ve diğer bölge ülkelerine 1953'te yaptığı gezilerde, bu projeyi anlatmış ve Türkiye'nin öncülük etmesini istemiştir. Bu öneri, İngiltere'nin daha önce ileri sürdüğü projelerle de uyum içindeydi. Kısacası, hem ABD hem de İngiltere, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine yönelmesini istiyorlar, aktif bir örgütlenme yapmasını talep etmişlerdi. Dulles'in bu ziyaretinden sonra Türkiye için bölgenin kapıları açılmıştır. Menderes hükümetinin oluşumunda başrol oynadığı Bağdat Paktı böyle bir inancın ürünüdür.

⁴⁹⁹ Ramazan Gözen, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 405.

Forum Dergisi, DP'nin Ortadoğu politikasında öncü devlet olma gayretlerinin yanlış sonuçlar doğurduğunu ileri sürmüştür. Bu yanlış sonuçlardan bir tanesi de İsrail'e karşı Arap devletlerinin destekleneceğinin ifade edilmesidir. *Forum*, bu konuyla alakalı yapmış olduğu tespitte, Bayar'ın 5 Kasım'da Ürdün'de Arap Lejyonunda vermiş olduğu nutkun yanlış bir adım olduğunu, İsrail'e karşı sert bir tavır almanın faydalı olmayacağını belirtmiştir. Celal Bayar, Ürdün'de yapmış olduğu konuşmada: *Türkiye-Filistin Meselesini hal sadedinde, başta müttefiki Irak olmak üzere bütün Arap memleketlerini memnun edecek her hal çaresini hararetle karşılayacak ve ona müzahir olmayı, siyasetinin ana prensiplerinden bir addeden Türkiye Hükümeti, tetkike şayan olan İngiltere Hükümeti'nin teşebbüsüne de Arap Devletleri'nin ona karşı gösterecekleri alaka nispetinde müzahir olacaktır.*⁵⁰⁰ açıklamasını yapmıştır.

Türkiye, İsrail ile kurduğu ilişkilerden dolayı Arap Devletleri nezdindeki olumsuz imajını düzeltme adına 1955 yılında MKE 4- UĞUR uçaklarından 3 tanesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Ürdün'e hediye edilmiştir. Bu yardım İsrail'in Arap toprakları üzerinde kurulmasından sonra, bundan en çok etkilenen ülkelerden biri olması nedeniyle Ürdün'e yapılmıştır. Türkiye, bu hareketiyle Ortadoğu'da tarafını belli etmek istemiştir⁵⁰¹ Ortadoğu uzmanı Veysel Ayhan, Türkiye-Ürdün arasındaki iyi olan diplomatik ilişkiler düzeyinin iki ülke halkı arasında tam olarak algılanamadığı tespitini yapmıştır. Halk nezdinde hala bazı önyargıların devam ettiğini belirtmiştir. Bunda, İngiltere'nin de yönlendirmesi ve etkisiyle I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya karşı ayaklanan Şerif Hüseyin'in girişimlerinin etkisi olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰²

1950-1960 yılları arası Türkiye'ye dört defa gelerek en çok ziyaret etmiş olan ülke Ürdün olmuştur. 15 Mayıs 1951'de Ürdün Kralı Abdullah, diğer ziyaretlerin üçünü ise 23

⁵⁰⁰ Çakmak, **a.g.t.**, s. 604.

⁵⁰¹ Mehmet Evsile, "Atatürk Devri Harp Sanayii (1920-1938)", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.1289.

⁵⁰² Ayhan, **a.g.m.**, s. 55-56.

Ağustos 1954,⁵⁰³ 30 Nisan 1959⁵⁰⁴ ve 14 Nisan 1960'ta Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal gerçekleştirmiştir.⁵⁰⁵

3.9.1. Ürdün Meliki Abdullah'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

15 Mayıs 1951'de Melik Hazretlerini ve maiyetlerini getiren uçak Ankara'da törenle karşılandıktan sonra Cumhurbaşkanı Melik Abdullah onuruna Çankaya Köşkü'nde bir yemek vermişlerdir.⁵⁰⁶ Bayar burada Ürdün Melik'i onuruna yapmış olduğu konuşmada, *Memleketimizi ve bizi, şereflelendirmelerinden duyduğumuz derin bahtiyarlığı burada teyid ederken bir misafire hitap ettiğimiz hissini taşıyoruz. Filhakika Ürdün ile Türkiye arasındaki rabitalar o kadar kardeşçedir ki, onun, büyük sevgi ve saygı bağları ile bağlı bulunduğumuz, Şevketli Melikin burasını kendi evleri telakki buyurmalarını bekleriz,* diyerek çok samimi bir şekilde duygularını dile getirmiştir.⁵⁰⁷ Ürdün Meliki Abdullah Hazretleri ise yapmış olduğu konuşmada şunları konuşmayı yapmıştır: *Beni bu güzel memleketinize seyahate sevk eden sebep, işaret buyurduğunuz gibi bu iki memleketi sıkı tarihi bağlarla bağlayan alâkadır. Tahattur buyurursunuz ki, sevimli memleketinize ilk seyahatimi merhum Atatürk zamanında yapmıştım, ilk umumi harp sonunda, ikincisini de fehmetmeab selefiniz zamanında yapmıştım. Bu üçüncü ziyaretimi de Amman'da Elçinize kardeş ve samimi işaretinize imtisal ederek yapıyorum. İşte şimdi buyurduğunuz gibi kendi evimde ve ailem arasında ve kendi milletimi sevdiğim kadar sevdiğim ve hürmet ettiğim milletiniz arasında bulunuyorum. Ona eminim ki, âlem bugün bir fütür geçiriyor. Eskiden istimarın istibdat ve kuvvete müstenit olan yanlış hareketine karşı bugün gizli itikatlar kapalı örtüler altında maslahatçı muğtesip hafı rağbetler kaim oldu. Pek acı günler geçiren Şark çok sabırlı idi. Ve artık kendi mevcudiyetini muhafaza ve müdafaa ve istikrarın tesisi için çalışacaktır ve ona eminim ki bu arzuya inandığınız kadar biz de inanıyoruz. Necip milletiniz için Cenabı Hakkın inayeti ve tevfiyatı samedaniyesinden hayırlar diler ve Orta-*

⁵⁰³ CA, 3006874, 3/8, 5350-1.

⁵⁰⁴ **Vakit**, "Ürdün Kralı Yarın Gidiyor", 1 Mayıs 1959, s.1.

⁵⁰⁵ CA, ibid.

⁵⁰⁶ CA, 3000740, 3/55, 740.

⁵⁰⁷ CA, 3005941, 3/310, 5941.

*Şarkta sulh ve selâmeti koruyan milletlerin başında bulunmanızı Cenabı Haktan dua ederim.*⁵⁰⁸

16 Mayıs'ta Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan tarafından Marmara Köşk'ünde bir öğle yemeği verilmiştir. Daha sonra Dışişleri Bakanı ve Bayan Fuad Köprülü tarafından Hariciye Köşk'ünde bir resmî kabul tertip edilmiştir. 17 Mayıs'ta Başbakan ve Bayan Adnan Menderes tarafından Melik Abdullah onuruna öğle yemeği verilmiştir. Daha sonra Ürdün Sefiri tarafından Ankara Palas'ta bir resmî kabul tertip edilmiştir. 18 Mayıs'ta Ürdün Melik'i hususî trenle İstanbul'a hareket etmişlerdir.⁵⁰⁹

Yaklaşık bir hafta İstanbul'da kalmış olan Haşimi Ürdün Meliki Abdullah, Anadolu Ajansı muhabirine vermiş olduğu beyanatta şunları söylemiştir. *Bu memlekette küçüklük ve gençlik intibaatının hâlâ tesiri altındayım. Bu büyük ve kadim şehir birkaç yüz sene Şarkın tarihini yaşamış ve yaşatmıştır. Binaenaleyh şehri azimi tezyin eden kubbe ve minareler baki kaldıkça her mümin ve muahhidin bu şehri kendisinin hissemendi mefhareti(övünme) olarak bileceği kanaatindeyim. Üçüncü defa olarak bu mahbub(sevgili) belde muazzamayı ziyaret ediyorum. Birinci ziyaretim Atatürk merhumun zamanında idi. Bu, iftirakî tarihiyi müteakiben ve birkaç sene sonra olmuş idi. O zaman Beylerbeyi sarayına misafir edildim ve gördüğüm izzet ve ikramı şimdi bu satırları yazdırırken tahattur ettim. İkinci ziyaretimde, Reîsicumhur, İsmet İnönü Hazretleri idi ve davetle ve ziyareti resmîye ile geldim. O vakit dahi bu büyük saraya nazil oldum. Hepinizin hatırındadır, aziz olarak şehrinize geldim ve aziz olarak ayrıldım. Bu seferki ziyaretim ise, resmi olmamakla beraber, bana, Celâl Bayar Hazretlerinin ve Hükümeti haziranın ve halkın gösterdiği mihmannüvazlık âdeta resmi bir şekilde oldu. Üste de, kardeşlik ve muhabbet riayetini gördüm. Şehrinize ve muaşeretî kerimenize doyulmaz. Allah isterse yarın memleketime avdet ediyorum. Bu büyük Cumhuriyetin ve ona nispetle küçük olan Ürdün memleketinin görgüleri hemen bir hedefe doğru gidiyor. O hedef ise vatandaşlarımızın izzet, sıyaneti, halkına temini adalet ve refahiyet ve iki ümmetin kardeşliğini isfaat ve takviye esasları olacaktır. Cenabı hak her iki bilâdı(belde) korusun. İntibaatım, temenniyatım bundan*

⁵⁰⁸ Aynı Tarihi, 15 Mayıs 1951.

⁵⁰⁹ CA, 3000740, 3/55, 740-1.

*ibarettir. Benim selâmımı ve muhabbetimi vasitanızla her Türkçe tebliğ ediyorum. Rica ederim vasıta olunuz.*⁵¹⁰

17 Mayıs 1951 tarihli *Yeni Sabah Gazetesi'nde* bu ziyaretle alakalı önemli tespitler yapılmıştır: Dünya ve bilhassa Orta Şark hâdiselerinin hakikaten bir Arapsaçı gibi karmakarışık olduğu düşünülen şu dönemde yapılan bu ziyaretin her tarafta alâka uyandırdığı belirtilmiştir. Gazeteye göre, seyahatin siyasi bir mana ve hususiyet taşımadığı iddia edilse bile, resmi makamlardan alınmış olan bilgilerin böyle söylemediğini belirtmiştir. Gazete, Orta Şark'ta büyük bir hareketliliğin olduğunu, İran petroleri yüzünden Tahran hükümeti ile İngiltere arasında baş gösteren ihtilâf ve mücadelenin, gelecek adına endişe verdiğini, Mısır Hükümetinin ve Hicaz Krallığı'nın, Ürdün Arap Hükümetinin siyasetinden memnun olmadıkları tespitini yapmıştır. Müşterek bir cephe kurulmak arzularına, Amman Hükümetinin kâfi derecede iyi cevap vermediği kanaatinde bulunanların çok olduğu da yazılmıştır. Irak ile Ürdün münasebetleri, tahtında oturan hükümdarların sıhriyeti dolayısıyla daha canlı ve sıkı fıkı ise de, İran'daki olayların, bu münasebetler üzerine de bazı zıt tesirler yapması ihtimal dâhilindedir. Çünkü Irak hükümeti de, tıpkı İran gibi, kendi ülkesindeki petrolerin İngilizler tarafından işletilmesinde lâzım olduğu kadar pay almadığını düşünmüştür. Nitekim Tahrana üretimden elde edilecek kârın yan yarıya taksimi, İngilizlerce teklif olunduğundan, aynı şeklin Irak içinde genişletilmesi de önemli görülmüştür. Gazete, Ürdün Meliki'nin yapmış olduğu konuşmanın da önemli mesajlar verdiğini belirtmiştir. Gazeteye göre, Dünyanın zor günler geçirdiği şu günlerde Şarkta istikrarın tesisine engel olanların Türk hudutlarının güneyinde yer alan ülkeler olduğu tahmini yapılmıştır. Bütün dünyada istikrar isteyenlerin evvelâ kendi sahalılarında istikrar unsuru olmaları ve istikrarı yurtlarında ve civarlarında tesis eylemeleri şarttır. Kendileri komşularıyla ihtilâf ve niza halinde olanların istikrardan söz etmelerinin muhataplar üzerinde, umulan tesiri kolay kolay etmeyeceği belirtilmiştir. Gazeteye göre Türkiye, cidden Orta Şarkta ve Yakın Doğuda bir temkin unsuru olmuştur. Komşularına karşı hiçbir tecavüz veya harp ile en ufak bir şaibe taşımayan bir politika izlemiştir. Gazete, İran'daki huzursuzlukların, Arap - İsrail çatışmalarından da az çok

⁵¹⁰ Ayn Tarihî, 26 Mayıs 1951.

etkilendiğini ve Suriye ve Tel Aviv'in bir çatışma merkezi halinde kalmasıyla istikrar düşmanlarının bu kaynaklardan faydalanacaklarını da kaçınılmaz olarak görmüştür.⁵¹¹

3.9.2. Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları

23 Ağustos'ta 1 haftalık bir ziyaret için Türkiye'ye gelen Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal onuruna, Cumhurbaşkanı Celal Bayar yapmış olduğu konuşmada, Soğuk Savaş'ın etkilerinin devam ettiği tehlikeler ile dolu bir devirde, samimi dostlukların önemine ve bu dostlukların faal ve yapıcı bir mahiyet almaları gerektiğine vurgu yapmıştır. Bayar, Ürdün ile mevcut olan kardeşçe ilişkileri tam bir uyum içinde devam ettirmeye büyük önem vermekte olduğumuzu belirtmiştir. Bayar, küreselleşmeye değinmiş ve teknolojik ilerlemelerle beraber dünyanın daha da küçüldüğünü, dolayısı ile her ülkenin öneminin arttığını dile getirmiştir. Bir ülkenin alabileceği en küçük kararın bile tüm insanlığı etkileyebileceğini vurgulamıştır. Bayar, *Hür milletler, bugün mevcudiyet ve mukaddesatlarını tehdit eden, bir tahakküm hareketi, misli görülmemiş bir tehlike karşısında bulduklarını unutmamalıdır*⁵¹² diyerek Sovyet tehdidine karşı alınması gereken önlemleri vurgulamıştır. Bayar, Türkiye'nin hiçbir devleti tehdit veya tahrik etmeden, adalete dayanmış hakiki bir barışın milletlerarasında samimi dostluk münasebetlerinin teessüsüne, refah ve saadetin artmasına çalışmakta olduğunu belirttikten sonra konuşmasına son vermiştir.

Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal ise yapmış olduğu konuşmada, büyük pederi merhum Melik Abdullah tarafından kurulmuş olan iyi ilişkilerin devam etmesini memnuniyetle karşıladığını ve bu sevginin, ülkemizi resmi olarak ziyareti esnasında kendisine gösterilmiş olan ilgiden anlaşıldığını beyan etmiştir. Tallal, devletlerin aziz ve yüksek bir millet olarak yaşayabilmeleri için milletlerin birbirleriyle anlaşmaları ve birleşmelerini zaruri olarak görmüş ve Ürdün milletinin bu hususta, necip Türk milletinin bu yolda taşımakta olduğu mesuliyeti takdir etmekte olduğunu bildirmiştir.⁵¹³

⁵¹¹ Ayn Tarihi, 17 Mayıs 1951.

⁵¹² CA, 3005941, 3/310, 5941.

⁵¹³ Ayn Tarihi, 27 Ağustos 1954.

Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal onuruna 24 Ağustos'ta Taksim meydanında askeri geçit töreni yapılmıştır. Törenden sonra Ürdün Meliki, Celal Bayar ile Heybeliada Deniz Harp Okulu ve Koleji'ni ziyaret etmiştir. Daha sonra Yassıada'ya gidilmiş ve Güverte Sınıf Okulları Kumandanlığı ziyaret edilmiştir. Başbakan Adnan Menderes tarafından Kral Hüseyin Bin Tallal onuruna Dolmabahçe Sarayı'nda bir akşam yemeği verilmiştir.⁵¹⁴ 25 Ağustosta askeri tatbikatta ve binicilik gösterilerinde hazır bulunmuştur. Daha sonra Metris Çiftliğinde 66'ncı Tümen tarafından onuruna yapılan bir tatbikatta bulunmuş, hava ve kara birliklerimizin gösterilerini izlemiştir. Ardından Ayazağa'da yapılan binicilik gösterilerinde ve Harb Akademisindeki diploma tevzi töreninde hazır bulunmuştur.⁵¹⁵

Zafer Gazetesi'nde yazılmış olan bir makalede, gayet iyi yetişmiş bir devlet reisi olarak görülen genç kralın, şimdi büyük babasının eserini muvaffakiyetle devam ettirmekte olduğu belirtilmiştir. Kral'ın Bir taraftan Ürdün'ün gelişmesi için çalışırken, öbür taraftan da Ürdün'ü, Orta Şarkta bir barış kalesi halinde daha çok yükseltmekte olduğunu da belirtmiştir. Türkiye ve Ürdün dostluğunun rahmetli Emir Abdullah'ın torununa bıraktığı en güzel miraslardan biri olduğu ve genç kralın şahsiyetinin bunu muvaffakiyetle devam ettirmekte ve kuvvetlendirmekte olacağı yorumu da yapılmıştır. Gazete, Ürdün'ün Orta Şarkta var olan sıkıntıların farkında olduğunu ve ona göre gereken tedbirleri aldığını sözüne, dostluğuna güvenilir memleketlerden biri olduğu yorumunu yapmıştır. İki memleket arasındaki münasebetler, tarihi bağların da etkisiyle kuvvetli olduğu ve bu dostluğun diğer Orta Şark memleketleri için de güzel bir örnek teşkil edeceğini belirtmiştir.⁵¹⁶

3.9.3. Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları (İkinci Sefer)

30 Nisan 1959 Perşembe günü Roma'dan, çeşitli görüşmeler yapmak için Türkiye'ye gelmiştir.⁵¹⁷ Kısa sürmüş olan bu görüşmeyle alakalı fazla belgelere

⁵¹⁴ **Vakit**, "Ürdün Meliki Şerefine Askeri Tatbikat Yapılıyor", 25 Ağustos 1954, s.1.

⁵¹⁵ **Akşam**, "Ürdün Kralı", 26 Ağustos 1954, s.1.

⁵¹⁶ **Aydın Tarihi**, 25 Ağustos 1954.

⁵¹⁷ **Milliyet**, "Kral Hüseyin Dün Şehrimize Geldi", 1 Mayıs 1959, s.1.

ulaşılamamıştır. Irak'ta yaşanan hadiseler ve Ortadoğu üzerine çeşitli siyasi görüşmeler yapıldığıyla alakalı bazı haberler mevcuttur.⁵¹⁸

3.9.4. Ürdün Kralı Haşmetlu Hüseyin Bin Tallal Hazretleri'nin Türkiye'yi Ziyareti ve Bunun Basına Yansımaları (Üçüncü Sefer)

14 Nisan 1960 Perşembe günü 10 günlük İran turundan sonra Ankara'ya gelen Hüseyin Bin Tallal, resmi törenle karşılandıktan sonra resmi görüşmeler için Çankaya Köşkü'ne geçilmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Çankaya Köşkü'nde akşam yemeği verilmiştir.⁵¹⁹ İran'dan ayrılırken yayınlanmış olan tebliğde, Ürdün ve İran'ın BM'ye bağlı kalarak bağımsızlıkların korunması noktasında ortak hareket edileceği belirtilmiştir.⁵²⁰

15 Nisan'da İstanbul'a geçmiş olan Kral Hüseyin, Hariciye Köşkü'nde yapmış olduğu toplantıda Türkiye'ye iki dost memleketi ilgilendiren konuları görüşmek için geldiğini söylemiştir. Ürdün'ün CENTO'ya alınmak için herhangi bir teklif almadığını belirten Kral Hüseyin, Ürdün'ün kendi Bağımsızlığını koruyabileceğini belirtmiştir.⁵²¹

16 Nisan'da İstanbul Üniversitesi'nde okuyan Arap öğrencileri ziyaret etmiş olan Kral Hüseyin, yapmış olduğu konuşmada amaçlarının tüm Arap ve Müslüman âlemini bir arada tutmak olduğunu, diplomatik entrikaların ve Komünizmin milletler için daima tehlike arz ettiğini söylemiştir.⁵²² 18 Nisan'da Kral Hüseyin ile yapılmış olan bir röportajda Kral Hüseyin, Ortadoğu'nun çok zor günler geçirdiğini, bu nedenle evlenmediğini belirtmiştir. *Bu ziyaretinden sonra Türkiye ile Ürdün arasında yeni gelişmeler beklenir mi?* sorusuna cevap olarak, Türkiye ile Ürdün arasındaki dostluğun çok iyi gittiğini, her iki ülkenin hür ve aynı dinden olması ayrıca ortak düşmanlarının bulunmasından dolayı, ittifakın çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Kral Hüseyin, *Ortadoğu'da silahlanma yarışına nasıl son verilir?* sorusuna önemli cevaplar vermiştir: Silahlanma yarışına nasıl son verilebileceğini bilmediğini fakat Arap –İsrail mücadelesinden dolayı kuvvet dengesinin değişik olduğunu

⁵¹⁸ **Milliyet**, “Kral Gitti Şah Geliyor”, 02 Mayıs 1959, s.5.

⁵¹⁹ CA, 3006935, 3/349, 6935.

⁵²⁰ **Milliyet**, “Ürdün Kralı Ankara'ya Geldi”, 15 Nisan 1960, s.5.

⁵²¹ **Milliyet**, “Ürdün Kralı İstanbul'da”, 16 Nisan 1960, s. 5.

⁵²² **Milliyet**, “Kral Hüseyin Ürdünlü Talebelerle Görüştü”, 17 Nisan 1960, s. 1-5.

belirtmiştir. Kral Hüseyin Sovyetlerin bölgede bazı Arap Devletlerine silah vererek nüfuz etme çabalarının olduğunu söylemiştir. Sovyetlerin silah yardımı nedeniyle bazı Arapların Sovyetlerle bağları olduğunu ve bundan dolayı bölgede bazı sorumsuz davranışlar ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu nedenle Filistin Meselesi halledilememiştir. Kral Hüseyin'e göre Filistin Meselesi üç şekilde çözüme kavuşabilir. Bunlardan ilki, Arap Milleti diğeri Dünya Milletleri ve BM, üçüncüsü ise İsrail'i işgal etmiş olan halka bağlı olarak bu sorunlar çözüme kavuşabilir.⁵²³

Milliyet Gazetesi'nde Ömer Sami Coşar, Ürdün Kralı'nın macera dolu hayatından bahsetmiştir. Ürdün Kralı'nın çok büyük tehlikeler atlatmasına rağmen Krallığını koruyabilmeyi başardığını belirtmiştir. Haşim'i ailesine mensup olan Kral Hüseyin'in babası Tallal, 1951 yılında bir Filistinli tarafından öldürülmüştür. Aile içindeki çekişmelerden başarı çıkmış olan Hüseyin, 2 Mayıs 1953 tarihinde Kral olmuştur. 1957 yılında Eisenhower Doktrini'ni kabul edince Kahire ve Şam tarafından çok eleştirilmiştir. Diğeri bir olayda ise 1958 yılında Irak ihtilalinde kuzeni Kral Faysal öldürülmüştür. Kendisinin de yok edileceği söylentilerine rağmen Krallığını koruyabilmiştir. 1958 yılında Avrupa'ya iki haftalığına tatile gitmekteyken, kendisinin kullandığı uçak Suriye hava sahasından geçerken zorla indirilmek istenmiş, fakat Kral Hüseyin uçağın rotasını değiştirmiş ve kurtulmayı başarmıştır. Kral Hüseyin, Mısır ve Suriye'nin kendisini devirmek için ülke içindeki işbirlikçilerini de bertaraf etmiştir. Kendi Başbakanı Süleyman Nabulsi'nin Faysal ile işbirliği yaptığını öğrenince azletmiştir. Ayrıca ordusunun Genel Kurmay Başkanı olan General Ali Abu Nuwar'ın düşmanları ile işbirliği yaptığını tespit etmiş ve onu da azletmiştir.⁵²⁴

Türkiye'nin DP zamanında Doğu ülkeleri ve özellikle Ortadoğu Bölgesi'ndeki devletlerle ilişkilerinin ele alındığı bu bölüme genel olarak baktığımızda, Ortadoğu ülkeleri arasında en çok Ürdün ve Pakistan Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuşlardır. Türk Basını'nda, Batı'dan gelen devlet başkanlarına gösterilmiş olan ilginin Doğu'dan gelen devlet başkanlarına gösterilmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu ziyaretler hakkındaki siyasi-politik haber sayısına çok az rastlanmıştır. Bölgedeki en önemli

⁵²³ **Milliyet**, "Ürdün Kralı'nın Milliyet'e Beyanatı", 18 Nisan 1960, s.1-5.

⁵²⁴ Ömer Sami Coşar, "Hayatı Tehlikelerle Dolu Genç Bir Kral", **Milliyet**, 15 Nisan 1960, s. 3.

müttefikimizin Irak olmasına rağmen, Türkiye'ye bir defa gelmiş olması dikkatimizi çeken önemli bir husustur. Irak ile 1955 yılında Bağdat Paktı imzalanarak bölgedeki diğer Arap devletlerinin de içine çekilmesi hedeflenmiştir. Türkiye bu paktla bölgede öncü rolü oynamak istemiş fakat Mısır ve Suriye'nin sert direnişi karşısında çok da başarılı olamamıştır.

Ürdün ve Pakistan devlet başkanlarının ziyaretlerinde gazetelerde dikkatimizi çeken en önemli husus, iki ülkeyle olan ilişkilerde Osmanlı ve Atatürk dönemlerinden miras kalmış olan dostlukların sıkça dile getirilmiş olmasıdır. Bu ziyaretlerde ekseriyetle dini ve kültürel bağlılıklar dile getirilmiş ve bu dostlukların devamı konusunda yorumlar yapılmıştır.

Lübnan, Libya ve Afganistan devlet ziyaretlerinde ise Ürdün ve Pakistan ziyaretlerinden farklı olarak, bu üç devletin Bağdat Paktı'na girmesi hususunda yoğun diplomatik görüşmeler yapılmıştır. Fakat üç ülkede buna ikna edilememiştir. Ayrıca Ürdün'de kendi milli menfaatleri doğrultusunda bu paktan uzak durmuştur. Pakta girmeyen devletlerin çekindikleri ortak nokta, en büyük düşmanları İsrail'in Türkiye ve Batı tarafından tanınmış olmaları ve ayrıca Filistin konusunda gerekli adımları atmamış olmalarıydı. Bundan dolayı halkının büyük çoğunluğu Arap halklardan oluşan bu devletler, hükümlerinin son bulmasından çekinmişlerdir.

Doğu ülkelerinden Türkiye'ye gerçekleştirilmiş olan belki de en ilginç ziyaret Endonezya'dan olmuştur. Dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip olması ve Türkiye'ye çok uzak bir ülke olması, gazetelerde en çok vurgulanmış olan noktalardır. Türkiye'nin Endonezya ile Osmanlı'ya kadar giden ilişkilerine rağmen, diplomatik ilişkiler çok geç kurulmuştur. Endonezya, gerek Kıbrıs konusunda gerek Ortadoğu meselesi konusunda Türkiye'ye önemli desteklerde bulunmuştur. Haluk Ülman ve Oral Sander, Türk dış politikasının Batı'ya meyil etmesinde önemli etkileri olmuş olan Truman Doktrini'nden sonra Türkiye'nin bir Asya devleti olmadığını ispatlamak için 1949 yılında Endonezya sorununu görüşmek için Yeni Delhi'de gerçekleştirilmiş olan ilk Asya Siyasal Konferansına katılmayı reddeden, tek Asya Devleti'nin Türkiye olduğunu belirtmiştir. bu

nedenle Türkiye'nin Asya Devletleri'ne sırtını 1955 Bandung Konferansı ile değil, 1949 yılında bu toplantıya katılmamakla çevirdiğini belirtmiştir.

İran devlet başkanı Şah Rıza Pehlevi, daha önce Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde de ülkemizi ziyaret etmiştir. 1956 yılındaki ziyaretiyle alakalı gazeteler, iki ülke arasındaki kültürel etkileşimlere sıkça yer vermişlerdir. Türkiye ve İran'ın bölgelerinde hakim güç olmak için mücadele etmiş oldukları da belirtilmiştir. Atatürk Dönemi'nde başlayan sıkı dostluğun bu dönemde artarak devam ettiği görülmüştür.

Tablo 4: Demokrat Parti Dönemi Doğu'dan Gelen Devlet Başkanları

Devlet	Devlet Başkanı	Tarih
Ürdün	Melik Abdullah	15 Mayıs 1951
Pakistan	Gulam Muhammed	27 Kasım 1953
Ürdün	Kral Hüseyin Bin Tallal	23 Ağustos 1954
Lübnan	Camille Chamoun	01 Nisan 1955
İrak	Kral Majeste Faisal	26 Haziran 1955
İran	Şah E. Rıza Pehlevi	16 Mayıs 1956
Pakistan	İskender Mirza	15 Temmuz 1956
Libya	Melik İdris El Senussi	06 Ağustos 1956
Afganistan	Kral Muhammed Zahir Şah	26 Ağustos 1957
Endonezya	Ekselans Achmad Soekarno	24 Nisan 1959
Ürdün	Kral Hüseyin Bin Tallal	30 Nisan 1959
Pakistan	Ekselans Mareşal Muhammed Eyüp Han	18 Kasım 1959
Ürdün	Kral Hüseyin Bin Tallal	14 Nisan 1960

Kaynak: CA, 3005350, 3/284, 5350-1.

Tablo: 5 Demokrat Parti Dönemi Devlet Yönetimi

Cumhurbaşkanı	Başbakan	Dışişleri Bakanı
Celal Bayar (22 Mayıs 1950) (27 Mayıs 1960)	I. Adnan Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950-09 Mart 1951)	Fuad Köprülü (22 Mayıs 1950 20 Haziran 1956)
	II. Adnan Menderes Hükümeti (09 Mart 1951-17 Mayıs 1954)	
	III. Adnan Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954- 09 Aralık 1955)	
	IV. Adnan Menderes Hükümeti (09 Aralık 1955- 25 Kasım 1957)	
	V. Adnan Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957- 27 Mayıs 1960)	Fatin Rüştü Zorlu (25 Ekim 1957 27 Mayıs 1960)

Kaynak: Baskın Oran, **Türk Dış Politikası -Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar-**, İletişim Yay., 6. Baskı, İstanbul 2003, C. 1, s. 479

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, 1950 ve 1960 yılları arasında, ekonomik ve siyasi açıdan iç politikada sıkıntılı bir ülke konumunda olsa da; bulunduğu coğrafyada asırlardır sürdürmüş olduğu hâkimiyet anlayışından gelen diplomatik kültürü ve jeopolitik konumunun sağlamış olduğu kazanımlardan dolayı, uluslararası alanda daima müttefik olunmak istenen bir ülke konumunda olmuştur. Tarihinde sömürgecilik, ilhak ve soykırım olmaması, Türkiye'nin dış politikada "sulhsever" bir ülke olarak bilinmesinde önemli bir etkidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" prensibi, günümüzde dahi dış politikamızın en önemli hedefi olmaya devam etmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan "Soğuk Savaş" süreci, İnönü Dönemi'nde olduğu gibi, DP Dönemi'nde de Türk dış politikasını belirleyen en önemli etken olmuştur. DP'li devlet adamları soğuk savaşın etkilerini en sert hissettirdiği dönemde almış oldukları kararlarla kuşkusuz Türkiye'nin milli menfaatlerini gözetmişlerdi. Tek Parti Dönemi'nde çekinilerek, DP'nin ise bariz ve katı bir şekilde ABD ile kurmuş olduğu ekonomik ve askeri ittifak, Türkiye'nin 1950 ve 1960 yılları arasında geleneksel dış politika anlayışından yani "tarafsızlık" politikasından uzaklaşmış olduğunu göstermiştir. On yıl iktidarda kalmış olan DP'nin, dış politikasına yön veren devlet adamları, özellikle Adnan Menderes, iktidarının son yıllarında, Batılı devletlerin Doğulu devletlere göstermiş olduğu "detant/yumuşama" politikasını çok geç benimsemiş, Sovyetlere karşı sert tutumunu devam ettirmiştir.

Sovyet tehlikesinden korunmak adına uluslararası alanda tek başına hareket etmenin, fayda sağlamayacağını farkında olan Bayar ve Menderes, bölgesel ve ikili ittifaklarla Türkiye'nin, dış politikada milli menfaatlerini korumaya çalışmışlardır. Bu diplomatik şuur, çalışmanın birinci bölümünde elde edilen verilere göre, Osmanlı ve cumhuriyetin ilk dönemlerinden DP'ye miras kalmış bir anlayıştır. Cumhuriyeti kurmuş olan kadroya baktığımızda başta Atatürk ve arkadaşları, Osmanlı Devlet sisteminin içinden

gelen insanlardı. Bu nedenle DP, bu anlayışın etkisinde kalmış ve dönemin güçlü devletleri ile birlikte hareket etmeyi, milli menfaatler adına gidilmesi gereken en önemli yol olarak görmüştür. Türkiye, Ortadoğu'nun Savunulmasında da Avrupa ve ABD için muhakkak ki büyük bir öneme haizdi. Çünkü Türkiye'nin önemli ölçüde sınırlarının olduğu Ortadoğu'daki İslam ülkeleriyle hem tarih hem de din birliği açısından ortak geçmişi vardı. Bu ortak noktalar iyi değerlendirilebilseydi, Ortadoğu ülkeleri Türkiye eliyle Batı'ya daha da yakınlaşacaktı. Bu sayede Batı, kendi güvenliğinin sağlanmasında, Türkiye'nin jeopolitik konumundan önemli kazançlar elde edebilecekti.

Çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetindeki dengelere göre dış politika sergilemiş olduğu kanısına varılmıştır. Osmanlı, XVIII. yüzyılda Fransa, XIX. yüzyılda İngiltere, XIX yüzyılda güç dengeleri Almanya'nın eline geçince Almanya ile sıkı ittifak kurmuştur. 1908 ve 1914 tarihleri arasında Osmanlı yönetimini elinde bulunduran İttihatçılar, Osmanlı'nın son yıllarda izlediği "Rusya'yı kızdırmama, İngiltere ile iyi geçinme" politikasını bir yana bırakmıştır. İttihatçılar dış politikada Almanya'yı yanına alarak, Osmanlı'yı I. Dünya Savaşı'na sokmaları, Osmanlı Devletini ve devamında Türkiye'yi, sadece dış politikada değil iç politikada da birçok sorunla uğraşmak zorunda bırakmıştır. Anadolu, Mondros gerekçe gösterilerek işgal dilmeye başlanmış ve Meclis kapatılmıştır. Bu durum, bağımsız bir devlet kurma fikrinde olan Osmanlı askerlerini harekete geçirmiş ve dünyada eşi benzeri çok az olan bir İstiklal Mücadelesi'nin başlamasına neden olmuştur. Liderliğini Mustafa Kemal'in yapmış olduğu Milli Mücadele Dönemi'nde dış politikada en önemli amaç, bağımsız ve milli bir devlet kurmak olmuştur. Bu doğrultuda, Milli Mücadeleyi yönetenler arasında Amerikan Mandacılığını, İngiliz Himayesini ve Bolşevik desteğini isteyenler olmuştur. Bu istekler, XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı'da başlamış olan Liberal Batı düşüncesini yansıtan Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet hareketlerinden etkilenen insanlardan oluşmaktaydı. Mustafa Kemal'in de bu düşüncelerden etkilenmesi normaldi. Mustafa Kemal, Batılı özelliklere sahip bir devlet kurmayı, yine Batılı Devletlere karşı vermiş olduğu mücadele ile elde edebilmiştir. Bu da onun, Batı'nın ekonomik ve siyasi anlayışından ziyade, Batılı Devletlerin tahakküm anlayışına karşı olduğunu göstermiştir. Batının Türkiye üzerindeki tahakküm amacı, Milli Mücadele Dönemi'nde Rusya ile ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmayı gerektirmişti.

Milletler Cemiyetinin Musul konusunda Türkiye'yi desteklememesi ve Locarno Antlaşmaları neticesinde Türkiye ile Sovyetler, 1925 yılında Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşmalarını imzalamıştı. Türkiye 1930'lu yıllara kadar Batı'dan kopmadan, Rusya ile ilişkilere uluslararası dengelere göre hareket etmiştir.

İstiklal Harbi'nin başarılı bir dış politika ile tamamlanmasından sonra Türkiye, II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Lozan Antlaşması ile ortaya çıkmış olan statükonun devam etmesi için çalışmış ve Dünya barışına katkı için kurulmuş olan ortaklıklara girmeyi denemiştir. Türk devlet adamları, statükonun korunması adına gerek Balkan ülkeleri gerekse Ortadoğu ülkeleri ile çeşitli ittifaklar kurarak, Türkiye'ye karşı düzenlenebilecek askeri saldırıların önüne geçmeye çalışmıştır. Bu ittifaklar, Türkiye'nin dünya barışına vermiş olduğu önemi de göstermiştir. 1930'lara gelindiğinde Türkiye, Lozan'dan kalan pürüzlerin çoğunu halletmiş ve üzerindeki tahakkümleri yok etmiştir. Bu durum, Türk diplomasisine Batı'ya daha da yakınlaşma fırsatı vermiştir. Türkiye artık tüm gücüyle bir Avrupa devleti olmaya yönelmiş ve demokratik bir ülke olma yolunda mücadele etmeye başlamıştır.

İsmet İnönü Dönemi'nde dış politikada, Atatürk'ün barışçıl yollarla dengeyi koruma uygulaması devam etmiştir. İnönü, belki de Atatürk ve Bayar dönemlerinden daha da zor bir süreçte yönetimi devralmıştı. Çünkü, II. Dünya Savaşı'nın ağır etkileri altında Türkiye'yi yönetmek durumunda kalmıştı. Savaştan sonra iki kutuplu dünyada tek kalamayacağını farkında olan İnönü, ağırlıklı olarak Batı'dan yana politika sergilemiştir. Bunda Sovyetlerin hala Türkiye üzerinde bazı haklar talep etmesi etkili olmuştur. Sovyet yayılmacılığı karşısında Akdeniz havzasında en önemli set Türkiye ve Yunanistan olmuştur. Bu iki ülke bölgelerinde güvenliği sağlamak adına ABD tarafından Truman ve Marshall yardımları ile desteklenmiştir. İnönü, NATO'ya girmeye çalışmıştır. Fakat iç politikadaki anti demokratik görüntü ve dış politikada Türkiye'ye karşı önyargılı Batılı devletlerin olması nedeniyle bu gerçekleşmemiştir.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde Türkiye'yi hangi devlet başkanlarının ziyaret ettiğini ve Türkiye'nin bu devletlerle olan ilişkilerine yer verilmiştir. Demokrat Parti, iktidarı eline aldığı anda hedefleri önceden belirlenmiş bir dış politikayı devam

ettirmiştir. 1947 yılında askeri amaçlı alınmış olan Truman yardımları, Kore'ye asker gönderilmesi neticesinde Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya alınması, Ortadoğu'da kontrolü elinde tutma adına 1955 yılında oluşturulan Bağdat Paketi'ne bağlı olarak Türkiye, Batı'ya bağımlılığını en güzel biçimde göstermiştir. Batı'ya yaklaşmanın en önemli göstergelerden biride DP'nin demokratik bir seçimle yönetime gelmiş olmasıydı. DP, Batı ile ilişkileri sıkı tutarak ülke için gereken askeri ve ekonomik yardımın sağlanmasını ve bunun neticesinde halktan daha çok destek alarak iktidardaki gücünü daha da sağlamlaştırmayı hedeflemişti. DP, gelenek haline gelen Sovyetlere güvenmeme politikasını seleflerine göre daha da sertleştirmiş ve bunu gerek iç gerek dış politikada en önemli argüman olarak kullanmıştır. DP, Sovyet tehlikesinin ortaya çıkardığı güvenlik endişesinden dolayı dış politikada NATO ve ABD eksenli bir politika sergilemiştir. Balkanlarda ve Ortadoğu'da alternatif hareketlerde bulunmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. DP'nin on yıllık iktidarı boyunca gerek Batı gerek Doğu ülkeleri ile kurmuş olduğu diplomatik ilişkiler bağlamında Türkiye'ye, Devlet Başkanları düzeyinde 17 ziyaret gerçekleştirilmiş olduğunu belirtmiştik. Türkiye'yi, Batı ülkelerinden, Yunanistan, Yugoslavya, Almanya ve ABD devlet başkanları; Doğu ülkelerinden ise Ürdün, Pakistan, Lübnan, Irak, İran, Libya, Afganistan, Endonezya devlet başkanları ziyaret etmişlerdir. Bu devlet başkanları arasında dikkatimizi çeken özellik, İngiltere ve Rusya gibi döneme damgasını vuran ülkelerin devlet başkanlarının ziyaretinin olmamasıdır. İngiltere Kralı son olarak Atatürk Dönemi'nde ülkemizi ziyaret etmiştir. Rusya'nın, Cumhuriyetin ilanından 1960 yılına kadar ülkemizi başkanlık düzeyinde ziyaret ettiğine dair bir belgeye ulaşamamıştır. Bu ziyaretlerin, Ürdün hariç, büyük bir kısmı, NATO ittifakı çerçevesinde belirlenmiş olan, Sovyet yayılcılığına karşı ortak savunma amaçlı yapılmış olan ziyaretlerdir. Bağımsız olarak gelişmeyen bu ziyaretlerde ağırlıklı olarak, alınması gereken askeri ve ekonomik önlemler konuşulmuştur.

Askeri ve ekonomik yardımlara bağımlı kalarak Batı ile sıkı ilişkiler kurmuş olan DP, Türkiye'nin kendi iç dinamiklerini dış yardımlara bağımlı hale getirmişti. Bu durum Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada kendine has bir stratejik vizyon sergilemesine engel olmuştu. DP, iktidarı süresince Türkiye için çok önemli yatırımlara imza atmış olmasına rağmen, gereke iç gerek dış politikadaki bazı uygulamalar neticesinde, Türkiye'nin

bölgesel güç olma ya da bir dünya devleti olma yönündeki hedeflerinin gerçekleşmemiş olduğu görülmüştür. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak gerekli teknolojik atılımların yapılamaması da DP'nin dış politikadaki en önemli eksikliklerinden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİVLER

A. Cumhurbaşkanlığı Arşivi (Celal Bayar Arşivleri) (CA)

CA, 3004918, 3/280, 4918. *“Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yurt Dışı Gezilerini ve yabancı Devlet Başkanlarının Türkiye'yi Ziyaretlerini Gösterir Listeler.”*

CA, 3000740, 3/55, 740. *“Haşimi Ürdün Kralı Abdullah'ın Ankara'yı Ziyaret Programı”*

CA, 3000740, 3/55, 740-1. *“Haşimi Ürdün Kralı Abdullah'ın Ankara'yı Ziyaret Programı”*

CA, 3001512, 3/103, 1512. *“Yunanistan Kral Ve Kraliçesi Onuruna Çankaya Köşkü'nde Verilen Akşam Ziyafetinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar Tarafından İrad Edilen Nutuk Metni.”*

CA, 3002951, 3/173, 2951. *“Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Onuruna Verilen Yemekte İrad Ettikleri Nutuk Metni.”*

CA, 3003617, 3/218, 3617. *“Irak Kralı Faisal İle Veliht Prens Abdülilah'ın, 26 Haziran - 05 Temmuz 1955 Tarihlerinde Türkiye'yi Resmi Ziyaretlerinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Konuklara Hitaben Yaptığı Konuşma Metni.”*

CA, 3003617, 3/218, 3617-13.

CA, 3003617, 3/218, 3617-14.

CA, 3003617, 3/218, 3617-15.

CA, 3003617, 3/218, 3617-16.

CA, 3003617, 3/218, 3617-17.

CA, 3004341, 3/260, 4341-2. ***“İran Şahı Onuruna 16.05.1956 Tarihinde Verilen Yemekte Cumhurbaşkanı Celal Bayar Tarafından Yapılan Konuşma Metni.”***

CA, 3005941, 3/310, 5941. ***“Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ürdün Kralı Onuruna Verilen Yemekte Yaptıkları Konuşma Metni.”***

CA, 3006045, 3/319, 6045. ***“Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Dwight D. Eisenhower'ın Türkiye'yi Ziyaretlerine İlişkin Program Kitapçığı, Konuk Başkan Onuruna Verilen Akşam Yemeğinde Teati Edilen Konuşma Metni.”***

CA, 3006045, 3/319, 6045-11.

CA, 3006045, 3/319, 6045-12.

CA, 3006045, 3/319, 6045-13.

CA, 3006045, 3/319, 6045-17.

CA, 3006045, 3/319, 6045-20.

CA, 3006045, 3/319, 6045-21.

CA, 3006045, 3/319, 6045-23.

CA, 3006045, 3/319, 6045-25.

CA, 3006873, 3/339, 6873, 10-15. ***“Endonezya Cumhurbaşkanı Achmad Soekarno'nun Türkiye'yi Ziyaret Programı Kitapçığı, Konuk Cumhurbaşkanı İçin Verilen Akşam Yemeğinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar Tarafından Yapılan Konuşma Metni Ve Geziye İlişkin Teşekkür Teli.”***

CA, 3006873, 3/339, 6873, 8-10.

CA, 3006874, 3/339, 6874-15.

CA, 3006874, 3/339, 6874-9.

CA, 3006874, 3/8, 5350. ***“Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yurt Dışı Gezilerini ve Yabancı Devlet Başkanlarının Türkiye'yi Ziyaretlerini Gösterir Listeler.***

CA, 3006874, 3/8, 5350-1.

CA, 3006935, 3/349, 6935. ***“Ürdün Kralı Hussein Bin Tallal'ın 14 Nisan 1960 Tarihinde Türkiye'ye Yapacakları Ziyarete İlişkin Program İle Uygulaması Hk.***

CA, 3004471, 3/272, 4471. ***“Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, Beraberlerinde Misafir Afganistan Kralı Mohammed Zahir Şah Olduğu Halde 30 Ağustos 1957 Tarihinde Kırıkkale, Karabük, Zonguldak, İstanbul, Mudanya, Bursa Ve İzmir'e Yapacakları Seyahat İle İlgili Olarak Başyaverlikçe Yayınlanan Yazı.”***

B. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (BCA)

BCA, 30. 01. 104. 650. 3., ***“Nuri El Said'in Pakistan Paktına Katılma Fikri ve Arapların Tarafsızlık Siyaseti”***

BCA, 30. 01. 104. 650. 3., ***“Suriye Irak Görüşmeleri”***

BCA, 30.01.19.108.11., ***“Türk Arap Aleminde Karşılıklı Hasbihal.”***

BCA, 490.01.204.809.1. ***“Birleşmiş Milletlerdeki Baş Delegemizin Demeci.”***

BCA, 490.01.204.809.1. ***“Dış Siyaset İç Politika”.***

BCA, 490.01.204.809.1., ***“Demek ki Bilgisizce Konuşmadık”.***

BCA, 490.01.204.809.1., ***“Türkiye'nin Dış Siyaseti”.***

II. GAZETELER

ABADAN, Yavuz, “Büyük ve Muhterem Misafirimiz”, **Ulus**, 5 Mayıs 1957.

BALKAN, Aydemir, “Eisenhower’ın Gezisi ve NATO Konseyi Hakkında Düşünceler”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1959.

COŞAR, Ömer Sami, “Eisenhower’ın Gezisi”, **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1959.

COŞAR, Ömer Sami, “Hayatı Tehlikelerle Dolu Genç Bir Kral”, **Milliyet**, 15 Nisan 1960.

DAYI, Nadir, “36 Bin Kilometrelik İyi Niyet Gezisinde 3 Kıtada 11 Memleket Gezecek Olan İKE Ankara’da”, **Akşam**, 6 Aralık 1959.

ERGİN, Feridun, “Eisenhower’ın Seyahati”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1959.

ERİM, Nihat, “Nutuktan Alınacak Dersler” **Ulus**, 3 Kasım 1946.

ERİM, Nihat, “Türk ve Yunan Milletleri”, **Ulus**, 9 Haziran 1952. , Ayrıca bkz. Ayın Tarihi, 9 Haziran 1952.

ESMER, Ahmet Şükrü, “Muhterem misafirimiz”, **Ulus**, 6 Ağustos 1956.

ESMER, Ahmet Şükrü, “Türk Irak Paktı”, **Halkçı**, 1 Mart 1955.

ESMER, Ahmet Şükrü, “Türk Afgan Dostluğu”, **Ulus**, 28 Ağustos 1957.

ESMER, Ahmet Şükrü, **Ulus**, 6 Aralık 1959.

EZGÜ, Fuad, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1954.

KARACAN, Ali Naci, “Günden Güne Kuvvetlenen Anlaşma”, **Milliyet**, 8 Nisan 1955.

KARACAN, Ali Naci, **Milliyet**, 28 Mayıs 1950.

- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, “ Türk Amerikan Dostluğu”, **Ulus**, 6 Aralık 1959.
- KUMÇAYI, Hüseyin, “Kuyruklu Yıldız”, **Vakit**, 12 Aralık 1959.
- RADO, Şevket, “Kırıkkale’yi Hatırlarken”, **Akşam**, 12 Mayıs 1957.
- SAFA, Peyami, “Dr. Heuss ve Türkiye”, **Milliyet**, 11 Mayıs 1957.
- SAFA, Peyami, “Türkçe ve Farsça”, **Milliyet**, 17 Mayıs 1956.
- SAMİ, Samih, “Kıymetli Misafirimiz Alman Cumhurbaşkanı Dr. Theodor Heuss”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1957.
- Siirt Mebusu Mahmud, “Türkiye’nin Harici Siyaseti”, **Hakimiyeti Milliye**, 11 Haziran 1930.
- TOPUZ, Hıfzı, “Güney Komşumuz”, **Akşam**, 14 Ağustos 1957.
- TOPUZ, Hıfzı, “Türk Afgan Dostluğu” **Akşam** 29 Ağustos 1957.
- US, Asım, “Aziz Misafirimiz”, **Vakit**, 8 Ağustos 1956.
- US, Asım, “Aziz Misafirlerimiz Hoş Geldiniz”, **Vakit**, 8 Haziran 1952.
- US, Asım, “Başkan Ayzenhover Doktrini’nin Şumuli”, **Vakit**, 9 Ocak 1957.
- US, Asım, “Büyük Misafirimiz”, **Vakit**, 16 Mayıs 1956.
- US, Asım, “İki Büyük Misafir”, **Vakit**, 28 Haziran 1955.
- US, Asım, “Mareşal Tito”, **Vakit**, 13 Nisan 1954.
- US, Asım, **Vakit**, 27 Temmuz 1950.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Aziz Misafirlerimiz”, **Ulus**, 16 Temmuz 1956.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Kanal Meselesi ve Türkiye”, **Ulus**, 19 Ağustos 1956.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Kıymetli Bir Ziyaret”, **Ulus**, 5 Mayıs 1957.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Libya Kralının Ziyareti”, **Ulus**, 10. Ağustos 1956.

YARGICI, Kasım, “Ahmet Sukarno”, **Akşam**, 24 Nisan 1959.

YÜCEL, Hasan Ali, “Büyük Misafirimizi Karşılarken”, **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1957.

Akşam, “Eisenhower 6 Aralıkta Geliyor”, 5 Kasım 1959.

Akşam, “Ortadoğu Savunması”, 19 Ekim 1952.

Akşam, “Almanya İle İmzalanan Mühimmat Anlaşması”, 12 Mayıs 1957.

Akşam, “Bandung Konferansı’nda Arapları Destekledik”, 21 Nisan 1955.

Akşam, “Başbakan Bu Sabah Bağdat’a Hareket Etti”, 06 Ocak 1955.

Akşam, “Bulganin Türkiye’yi Mektupla Tehdit Etti”, 15 Eylül 1957.

Akşam, “Gulam Muhammed Çok Değerli Bir Şahsiyettir”, 26 Kasım 1953.

Akşam, “İdris El Sünusi Onuruna Verilen Yemek”, 8 Ağustos 1956.

Akşam, “İki Cumhurbaşkanı Çankaya’da Konuştular”, 7 Mayıs 1959.

Akşam, “İki Cumhurbaşkanı Çankaya’da Konuştular”, 7 Mayıs 1959.

Akşam, “İngiltere ve Fransa Süveyş’e Asker Çıkardı”, 31 Ekim 1956.

Akşam, “İran ile Tam Bir İşbirliği Lâzımdır”, 18 Mayıs 1956.

Akşam, “Libya Meliki Onuruna Tatbikat”, 9 Ağustos 1956.

Akşam, “Mareşal Tito”, 15 Nisan 1954.

Akşam, “Mareşal Tito”, 12 Nisan 1954.

Akşam, “Menderes Amerika’dan Tam Başarı ile Dönmüştür”, 6 Haziran 1954.

Akşam, “Mısır’ın Muvaffakiyetsizlikleri”, 24 Temmuz 1956.

Akşam, “Pakistan Devlet Başkanı Bugün Ankara’dan Geldi”, 30 Kasım 1953.

Akşam, “Pakistan Genel Valisi Neler Görüşecek?”, 28 Kasım 1953.

Akşam, “Sovyet Tehdidi”, 16 Eylül 1957.

Akşam, “Sukarno: “İlhamımı Atatürk’ten Aldım”, 26 Nisan 1959.

Akşam, “Türk - Irak Antlaşmasına Doğru”, 08 Ocak 1955.

Akşam, “Türk İsrail Münasebetleri”, 24 Kasım 1956.

Akşam, “Türk-İsrail Münasebetleri Gerginleşti”, 24 Kasım 1956.

Akşam, “Ürdün Kralı”, 26 Ağustos 1954.

Akşam, “Yugoslav Milletine Selâm”, 14 Nisan 1954.

Akşam, “Yunan Hükümdarının Ankara’da İkinci Günü”, 10 Haziran 1952.

Akşam, 27 Temmuz 1950.

Akşam, 7 Aralık 1959.

Cumhuriyet, “Eisenhower’ın Seyahati”, 6 Aralık 1959.

Cumhuriyet, “Gazetecilerin Zorlu’ya Sordukları Sualler”, 7 Aralık 1959.

Cumhuriyet, “İç politika Durumu”, 2 Kasım 1945.

Cumhuriyet, “Ortaşarkta Komünizm”, 29 Kasım 1949.

Cumhuriyet, “Türkiye’yi Ziyaret Eden İran Hükümdarları”, 17 Mayıs 1956.

Cumhuriyet, “Türkiye-Amerika Resmi Görüşmeleri”, 7 Aralık 1959.

Hâkimiyeti Milliye, “Türk Yunan İtilafnamesi İmzalandı”, 11 Haziran 1930.

Hâkimiyeti Milliye, “Yunanlılarla Muahede Dün İmzalandı”, 31 Ekim 1930.

Hâkimiyeti Milliye, 11 Haziran 1930.

Halkçı, “Kral Faysal Dün Şehrimize Geldi”, 28 Haziran 1955.

Halkçı, “Bandung Tebliği”, 30 Nisan 1955.

Halkçı, “Fatin Rüştü Zorlu Türk Tezini Açıkladı”, 22 Nisan 1955.

Halkçı, “Lübnan Cumhurbaşkanı Dün İstanbul’a Gitti”, 5 Nisan 1955.

Halkçı, “Türk - Irak Dostluğu”, 28 Haziran 1955.

Halkçı, “Türk Irak İttifakı İmzalanıyor”, 21 Şubat 1955.

Halkçı, “Türkiye Pakistan Müşterek Tebliği”, 14 Haziran 1954.

Kurun, “Asya Misakı Dün Tahran’da İmzalandı”, 10 Temmuz 1937.

Milliyet, “Türkiye Pakistan Görüşmesi Yapıldı”, 20 Kasım 1959.

Milliyet, “Adnan Menderes Bugün Amerika’ya Hareket Ediyor”, 30 Mayıs 1954.

Milliyet, “Afgan Kralı Dün Şehrimize Geldi”, 27 Ağustos 1957.

Milliyet, “Amerika’nın Görüşünü Destekledik”, 18 Ağustos 1956.

Milliyet, “Amerikalı İdareciye Cevap”, 28 Nisan 1955.

Milliyet, “Başvekil Dün Tahran’a Gitti”, 17 Kasım 1959.

Milliyet, “CENTO Yeni İstikamet”, 8 Ekim 1959.

Milliyet, “Donanmamız Dün Bir Gösteri Yaptı”, 28 Nisan 1959.

Milliyet, “Dr. Heuss Bugün İstanbul’a Geliyor”, 9 Mayıs 1957.

Milliyet, “Dr. Heuss İstanbul’da”, 10 Mayıs 1957.

Milliyet, “Endonezyalı Misafirler”, 11 Mayıs 1952.

Milliyet, “Genç Libya Milletlerarası Mevkii Alıyor”, 8 Ağustos 1956.

Milliyet, “İrak Kralı’nın Dünkü Ziyaretleri”, 30 Haziran 1955.

Milliyet, “İrak, Türkiye’ye 100 Milyon Lira Ödeyecek”, 29 Haziran 1955.

Milliyet, “İrak’ta Hükümet Darbesi”, 15 Temmuz 1958.

Milliyet, “İsrail Mısır Topraklarına Saldırdı”, 30 Ekim 1956.

- Milliyet**, “Kral Faysal Ankara’da”, 28 Haziran 1955.
- Milliyet**, “Kral Gitti Şah Geliyor”, 02 Mayıs 1959.
- Milliyet**, “Kral Hüseyin Dün Şehrimize Geldi”, 1 Mayıs 1959.
- Milliyet**, “Kral Hüseyin Ürdünlü Talebelerle Görüştü”, 17 Nisan 1960.
- Milliyet**, “Libya Başvekili Mısır Haklı Diyor”, 10 Ağustos 1956.
- Milliyet**, “Libya Meliki Dün Şehrimize Geldi”, 7 Ağustos 1956.
- Milliyet**, “Lübnan Devlet Reisi Törenle Karşılandı”, 02. Nisan 1955.
- Milliyet**, “Lübnan’a Çıkarma”, 16 Temmuz 1958.
- Milliyet**, “Lübnan’ın Oynadığı Mühim Rol”, 4 Nisan 1955.
- Milliyet**, “Mareşal Tito Bu Gece Şehrimize Geliyor”, 15 Nisan 1954.
- Milliyet**, “Mareşal Tito Dün Gece Şehrimize Geldi”, 12 Nisan 1954.
- Milliyet**, “Menderes ve Köprülü Londra’da”, 14 Ekim 1952.
- Milliyet**, “Pakistanı Bağdat Paktı’na Davet Ettik”, 05 Nisan 1955.
- Milliyet**, “Richards Heyeti ile Görüşmeler Bitti”, 23 Mart 1957.
- Milliyet**, “Sukarno Dün Sabah Gitti”, 30 Nisan 1959.
- Milliyet**, “Türk- Alman Görüşmeleri”, 7 Mayıs 1957.
- Milliyet**, “Türk Amerikan Görüşmeleri Başladı”, 22 Mart 1957.

Milliyet, “Türk-Yugoslav Protokolü Dün İmzalandı”,11 Nisan 1954.

Milliyet, “Ürdün Kralı Ankara’ya Geldi”, 15 Nisan 1960.

Milliyet, “Ürdün Kralı İstanbul’da”, 16 Nisan 1960.

Milliyet, “Ürdün Kralı’nın Milliyet’e Beyanatı”, 18 Nisan 1960.

Milliyet, 16 Temmuz 1958.

Milliyet, 17 Mayıs 1950.

Milliyet, 30 Mayıs 1950.

Milliyet, 31 Mayıs 1950.

Milliyet, Sukarno Ankara’da”, 25 Nisan 1959.

Milliyet, Sukarno Dün Sabah Gitti”,30 Nisan 1959.

Ulus, “ Eisenhower’ın Oğlu Geliyor”, 12 Kasım 1959.

Ulus, “ İsrail Elçimiz Geri Çağrıldı”, 27 Kasım 1956.

Ulus, “1955 Yılında Orta Doğudaki Gelişmeler”, 01 Ocak 1955.

Ulus, “Afganistan”, 26 Ağustos 1957.

Ulus, “Amerika’nın Gayesi”, 8 Ocak 1957.

Ulus, “Atatürk ve İran”, 16 Mayıs 1956.

Ulus, “Barış Yolculuğu”, 6 Aralık 1959.

Ulus, “Başkan Eisenhower Bugün Yurdumuzda”, 6 Aralık 1959.

Ulus, “Başkan Eisenhower’ın Ziyareti”, 6 Aralık 1959.

Ulus, “Dulles İle Dün Başbakanlıkta Önemli Bir Toplantı Yapıldı”, 27 Mayıs 1953.

Ulus, “Eyüp Han Ankara’da”, 18 Kasım 1959.

Ulus, “Eyüp Han”, 18 Kasım 1959.

Ulus, “Fransa ve İngiltere Süveyş’i İşgal Edecek”, 31 Ekim 1956.

Ulus, “Gulam Muhammed’in Ziyareti”, 28 Kasım1953.

Ulus, “Gulam Muhammedin Dünkü Ziyaretleri”, 30 Kasım 1953.

Ulus, “Hipopodromda büyük bir geçit töreni yapıldı”, 11 Haziran 1952.

Ulus, “İrak Dün Bağdat Pakti’ndan Çekildi”, 25 Mart 1959.”,

Ulus, “İKE’nin Şeref Dolu Hayatı”, 6 Aralık 1959.

Ulus, “İngiltere ve Fransa Süveyş’i İşgal Edecek”, 31 Ekim 1956.

Ulus, “İskender Mirza Bugün Şehrimize Geliyor”, 15 Temmuz 1956.

Ulus, “Konferans Bugün Başlıyor”, 16 Ağustos 1956.

Ulus, “Londra Görüşmeleri Dün Sona Erdi”, 19 Ekim 1952.

Ulus, “Londra Konferansı Dün Sabah Açıldı”, 17 Ağustos 1956.

Ulus, “Mareşal Eyüp Han’ın Hayatı”, 18 Kasım 1959.

Ulus, “Orta Doğu M¼dafaasının Önemi”, 23 Mayıs 1953.

Ulus, “Spor Gösterileri Çok Parlak Oldu”, 12 Haziran 1952.

Ulus, Soekarno’nun Meclisteki Konuşması”, 25 Nisan 1959.

Ulus, “Şehinşaha Selam”, 15 Mayıs 1956.

Ulus, “Türkiye Amerika’nın Planını destekliyor”, 18 Ağustos 1956.

Ulus, “Türkiye Pakistan”, 16 Temmuz 1956.

Ulus, “Türkiye ve Pakistan”, 29 Kasım 1953.

Ulus, “Yunan Kıralı’nın Ziyareti”, 10 Haziran 1952.

Ulus, “Yunan Kıralı’nın Ziyareti”, 10 Haziran 1952.

Ulus, 27 Temmuz 1950.

Ulus, 27 Temmuz 1950.

Ulus, 5 Aralık 1959.

Ulus, Büyük ve Aziz Endonezya İçin”, 25 Nisan 1959.

Vakit, 27 Temmuz 1950.

Vakit, “ Türkiye-Pakistan Paktı İmzalanıyor”, 2 Nisan 1954.

Vakit, “Ankara’da Mareşal Tito ile Yapılan görüşmeler”, 14 Nisan 1954.

Vakit, “Bandung Konferansı Bugün Açılıyor”, 18 Nisan 1955.

Vakit, “Eisenhower Doktrini’nin İlk Akisleri”, 7 Ocak 1957.

Vakit, “Hükümdarlar Gençlik Spor Gösterilerini Seyrettiler”, 12 Haziran 1952.

Vakit, “İran hükümdarı Türk Ordusu İle İftihar Ediyoruz”, 18 Mayıs 1956.

Vakit, “İran Şehinşahı’nın Dünkü Gezintileri”, 22 Mayıs 1956.

Vakit, “İsrail Hükümeti İle Münasebetlerin Kesilmesi”, 27 Kasım 1956.

Vakit, “Kızıl Çin Hindistan Hudutlarına Neden Tecavüz Etti”, 5 Aralık 1959.

Vakit, “Misafirimiz Ankara’da”, 16 Mayıs 1956.

Vakit, “Misafirlerimiz”, 9 Haziran 1952.

Vakit, “Mümtaz Misafirlerin Ankara’daki Dünkü Misafirleri”, 17 Mayıs 1956.

Vakit, “Ortadoğu’da Amerika”, 2 Aralık 1956.

Vakit, “Pakistan Devlet Başkanı Gulam Mehmet”, 26 Kasım 1953.

Vakit, “Pakistan Hakkında Filmler Gösteriliyor”, 15 Temmuz 1956.

Vakit, “Türk-Alman İktisadi Münasebetleri”, 21 Ağustos 1959.

Vakit, “Ürdün Kralı Yarın Gidiyor”, 1 Mayıs 1959.

Vakit, “Ürdün Meliki Onuruna Askeri Tatbikat Yapılıyor”, 25 Ağustos 1954.

Vakit, “Yunan Hükümdarı Memleketimizde”, 9 Haziran 1952.

Vakit, “Yüksek Bir İktisat Meclisi Kurulması”, 28 Nisan 1955.

Vakit, 21 Mayıs 1956.

Yeni Ulus, “Mareşal Tito’nun Ziyareti”, 12 Nisan 1954.

Zafer, “Türk Pakistan Antlaşması Dün İmzalandı”, 27 Temmuz 1956.

III. RESMİ YAYINLAR

A. TBMM Zabıt Ceridesi

Dönem IX, C.1, Birleşim 29.05.1950,

Dönem IX, C.1, Birleşim 22.05.1950.

B. İnternet Kaynakları

I. Ayın Tarihi (1950-1957) Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü(BYEGM), <http://www.ayintarihi.com/turkce>

Ayın Tarihi, 22 Mayıs 1950.

Ayın Tarihi, 28 Temmuz 1950.

Ayın Tarihi, 30 Temmuz 1950.

Ayın Tarihi, 15 Mayıs 1951.

Ayın Tarihi, 17 Mayıs 1951.

Ayın Tarihi, 26 Mayıs 1951.

Ayın Tarihi, 9 Haziran 1952.

Ayın Tarihi, 22 Haziran 1952.

Ayın Tarihi, 13 Nisan 1954.

Ayın Tarihi, 14 Nisan 1954.

Ayın Tarihi, 25 Ağustos 1954.

Ayın Tarihi, 27 Ağustos 1954.

II. TC. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Adresi:

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-urdun-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (05.03.2014).

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 04 Nisan 2014.

III. ABD Beyaz Saray Resmi İnternet Adresi:

<http://www.whitehouse.gov/about/presidents/theodoreroosevelt>.

<http://www.whitehouse.gov/about/presidents/woodrowwilson>.

IV. KİTAP VE MAKALELER

AÇIKSES, Erdal, “Türkiye İle Amerika Duvel-i Müttehidesi Beyninde Münakid”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 6, S. 21, 1998, s. 8-31.

ADIVAR, Halide Edip, **Türk’ün Ateşle İmtihani**, Çan Yay., İstanbul 1962.

AFYONCU, Erhan, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu VI.**, 2. Baskı, Yeditepe Yay., İstanbul 2011.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, 4. Baskı, Hil Yay., İstanbul 2010.

-, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 2. Baskı, Sarmal Yay., Yavuz Alogan(Çev.), İstanbul 1995.
- AKIN, Rıdvan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- ALTUNİŞ-GÜRSOY Belkıs, “Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi [bilig]**, S. 36, Ankara 2006, s. 139-165.
- ARI, Tayyar, “Uluslararası Sistem Teorisi Açısından 1947 - 1972 Hindistan-Pakistan Çatışmasına Bir Yaklaşım”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 1986.
-, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 4. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2001.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, 8. Baskı, C. 1, TİB Yay., Ankara 1992.
-, “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu”, **AÜSBF Dergisi**, C. 14, S. 2, 1959, s. 57-86.
- ATAÖV, Türkkaya, “Marshall Plânından NATO’nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harp”, **AÜSBF Dergisi**, C. 23, S. 3, 1968, s. 275-310.
- ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III**, 5. Baskı, Divan Yay., 2006.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes’in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.
-, **Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)**, 32. Baskı, C:1, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.
- AYDIN, Mithat, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi.” **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, S. 19, Yıl 2006, s. 79-122.

- AYHAN, Veysel, “**Ürdün Dış Politikası Ve Türkiye ile İlişkiler: Irak Savaşı Sonrası Dönem**”, Ortadoğu Analiz, C. 2, Ocak 2010.
- AYHAN, Veysel, “**Türkiye-Lübnan İlişkileri: Lübnanlı Dinsel Ve Mezhepsel Grupların Türkiye Algılaması**”, Rapor No 5, OSAM, 2009.
- AYTEPE, Oğuz, “Milli Mücadele’de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 24, Kasım 1999-2003, s. 475-486.
- BABAN, Cihad, **Politika Galerisi Bir Devrin Hükümranları**, Timaş Yay., İstanbul 2009.
- BİLGE, Suat, “Dış Yardımlar”, **AÜSBF Dergisi**, C. 20, S. 2, 1965, s. 441-475.
- BİLGİN, Deniz, **ABD’li Gözüyle Sivas Kongresi**, Kaynak Yay., İstanbul 2004.
- BİLİM, Cahit, “Tercüme Odası”, **OTAM Dergisi**, S. 1, 1990, s. 29-43.
- BULUT, Sedef, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetleri’nin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 41, Mayıs 2008, s. 35-61.
- CAN, Aydın, “Atatürk Dönemi Türk –Afgan İlişkileri”, **Çukurova Ün. Türkoloji Makale Sistemi**, No: 3679, Yayın 2008, s. 1-10.
- ÇAKMAK, Diren , “Forum Dergisi:1954-1960”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı), Ankara 2007.
- ÇOLAK, Filiz, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- ÇOLAKOĞLU-Güler, SELÇUK-Arzu, “**Türkiye-Endonezya İlişkileri Dostluktan Ortaklığa**”, USAK, Analiz No: 3, Nisan 2011.

- DAVİSON, Roderic H., “Mondros’tan Lozan’a Türk Siyaseti”, Mine Erol(Çev.), **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 25, 1981, s. 81-112.
- DEĞERLİ, Esra Sarıkoyuncu, “Demokrat Parti Dönemi’nde Türkiye’nin, Kıbrıs Politikası(1950-60)”, **Akademik Bakış**, C. 6, S. 11, Yıl 2012.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, “**Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**”, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2012.
- DİNÇ, Sait, “Atatürk Dönemi’nde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler,” **Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, No: 3643, Yıl 2008, s. 1-30.
- DOĞANAY, Rahmi, “Mondros Mütarekesinden Sonra Kars ve Yöresinde Ermeni Faaliyetleri”, **Kazakistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. VIII, Yıl 2003, s. 1-13.
- DUMAN, Sabit, “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 313-332.
- EFE, Ayla, “Almanya’ya Verilen İkinci Demiryolu İmtiyazı: Hububat Hattı”, **OTAM Dergisi**, S. 18, 2005, s. 95-117.
- ERDOĞDU, Hikmet, **Avrupa’nın Geleceğinde Türkiye’nin Önemi Ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2004.
- EREKER, Fulya, “İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), Ankara 2010.
- ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Kültür Yay., C. 2., İstanbul 1977.
- ERHAN, Çağrı, “**Kore Savaşı**”, **Baskın Oran (Ed), Türk Dış Politikası**, İletişim Yay., 6. Baskı, C. 1, İstanbul 2003.

-, “Osmanlı- Amerikan İlişkilerinde Temel Faktörler (1776- 1830)”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 21-34.
-, “Ortaya Çıkışı Ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **AÜSBF Dergisi**, C. 51, S. 1, 1996, s. 275-287.
-, “Türk-Amerikan İlişkileri”, **Sosyal Bilimler Semineri**, 24 Haziran-4 Temmuz 2013, Ankara TTK.
-, “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, **AÜSBF Dergisi**, C. 56, S.4, Yıl 2001, s. 77-93.
- ERTEM, Barış, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/7 Summer 2013**, Ankara-Turkey, p. 157-183..
- ESMER, Ahmet Şükrü, Oral Sander, “**İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası**”, Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1965), Dış İşleri Bak. , Ankara 1968.
- EŞEL, Gökhan, “**Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü Ve Pulliam Davası**”, TÜBAR-XXIX, Bahar 2011.
- EVSİLE, Mehmet, “Atatürk Devri Harp Sanayii (1920-1938)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- GERSTENMAIER, Eugen, “Nato’nun Islahı ve Hür Dünyanın Güvenlik Sistemi”, M. Aydoğan Özman(Çev.), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 21, S. 1,1964, 123-134.
- GİRGİN, Kemal, **Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**,TTK Yay., Ankara 1992.
- GOLDSCHMIDT-DAVIDSON, Arthur Jr., Lawrence, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Çev: Aydemir Güler, Doruk Yay., İstanbul 2011.

- GÖKTEPE, Cihat, “Bağdat Paktı’ndan CENTO’ya Geçiş”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- GÖNLÜBOL-SAR, Mehmet, Cem, “**Türk Yunan Münasebetleri**”, Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1965), Dış İşleri Bak. , Ankara 1968.
- GÖNLÜBOL-ÜLMAN, Mehmet - A. Haluk, “Türk Dış Politikasının 20 Yılı”, **AÜSBF Dergisi**, C. 2, S. 1, 1966, s. 143-182.
- GÖNLÜBOL-ÜLMAN, Mehmet, Haluk, “Birleşmiş Milletler Kuvveti; Süveyş ve Kongo Olayları”, **AÜSBF Dergisi**, C. 16, S. 1, 1961, s. 141-168.
- GÖZEN, Ramazan, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 17, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- GÜNEY, Pelin, “Marshall Planı: Avrupa Birliği’nin İnşasında Amerikan Harcı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 5, N.3 (Bahar: 2006), s. 103-114.
- GÜRÜN, Kamuran, “**Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**”, AÜSBF Dergisi Yay., Ankara 1983.
- HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yay., Petek Demir(Çev.), İstanbul 2003.
- İNALCIK, Halil, “Türk Diplomasi Tarihi’nin Sorunları”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. XV-XVIII.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde “Eman” Sistemi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 3-12.
- İSTANBUL Ticaret Odası, **Libya Genel Bilgiler Türkiye-Libya İlişkileri**, İstanbul 1975.
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, 5. Baskı, TTK Yay., C.1, Ankara 2009.

KAPANÍ, Münci, “Amerika Birleşik Devletleri Başkanının Fevkalade Selâhiyetleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: 9, S. 1, 1952,

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, C. 1, YKY, İstanbul 2012.

....., **Nutuk ve Karabekir’den Cevaplar**, Emre yay., C. 11, İstanbul 1997.

KARAL, Enver Ziya, “Nizamı Cedit Islahatı”, **Osmanlı Tarihi**, C. V, TTK Yay., Ankara 2011.

KARASU, Cezmi, “**Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisi’ne Genel Bir Bakış**”, OTAM, S.: 4, Yıl1993.

....., **Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış**”, OTAM, S.: 4, Yıl1993.

KARPAT, Kemal H., **Türk Dış Politikası Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul 2012.

KASALAK, Kadir, “Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin" Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** C. 3 S.10,1992, s. 187-211.

KAVAS, Ahmet, **Türkiye-Libya İlişkileri**, TASAM Stratejik Öngörü, Yayın 2011.

KEMAL, Gazi Mustafa, **Nutuk**, Gnkur. Basımevi, Ankara 1981.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C. I, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul 1996.

....., **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C. 2, 5. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2010.

....., “Siyasal Tarih (1923-1950)”, (Ed.): Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** Cem Yay., İstanbul 1995, s. 154-174,

KOLOĞLU, Orhan, “Fransız Devrimi’nin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 13-20.

....., “Osmanlı Diplomasisinde Rumların Rolü Ve Tanzimat’la Birlikte Fransızcanın Yaygınlaşması”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 127-136.

....., “İttihat ve Terakki Partisi’nin Dış Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 233-240.

KÖNİ, Hasan, “Genel Dış Politika Işığında Cumhuriyet Dönemi Uzak-Doğu İlişkileri: 1933-36” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 3, S. 11, 1993, s. 271-277.

KURAT, Akdes Nimet, “Berberi Ocakları İle Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 2, 1964, s. 287-372.

....., “Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 5 S. 8, 1967, s.287-321.

KUTLUOĞLU, Muhammed Hanefi, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 79-94.

KÜLTÜR Bakanlığı, Atatürk’ün **Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923)**, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, “Türk - Irak İlişkilerinde Son Gelişmeler”, **AÜSBF Dergisi**, C. 27, S. 4, 1972, s. 247-253.

....., “Dış Politika” Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü, **AÜSBF Dergisi**, C. 35, S. 1, Yıl 1980, s. 309-335.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Boğaç Babür Turna (Çev.), Arkadaş Yay., Ankara 2009.

....., **Ortadoğu**, Selen Y. Kölay (Çev.), Arkadaş Yay., Ankara 2009.

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi, Makaleler IV.**, 1. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1991.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası -Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar-**, 6. Baskı, İletişim Yay., C. 1, İstanbul 2003.

ORTAYLI, İlber, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 8. Baskı, Timaş Yay., İstanbul 2011.

OSAM, **“Başbakan Erdoğan'ın Beyrut Ziyareti Işığında Türkiye-Lübnan İlişkileri”**, Ortadoğu Analiz, C. 2, S. 24, Aralık 2010.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, “1923 Yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar”, **AÜSBF Dergisi**, C: 23, S. 1, 1968, s. 53-100.

ÖKSÜZ, Hikmet, “Atatürk Dönemi’nde Balkan Politikası (1923-1938)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

ÖZCAN, Uğur, **“II. Abdülhamid’in Diplomasisinde Yüksek Topuklar: Karadağ Prensesi Milena ve Sultan Abdülhamid”**, OTAM, S. 32, Yayın 2012.

SANDER, Oral, “Türkiye’nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye”, **AÜSBF Dergisi**, C. 34, S. 1, 1979, s. 63-68.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi Yay., 13. Baskı, Ankara 2005.

SAYIN, Yusuf, “Din Ve Uluslararası İlişkiler: İslam’ın Dış Politika Kuramı”, , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi), Konya 2010.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Kastaş Yay., C. 2, İstanbul 2010.

SEVER, Ayşegül, **“Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye”**, AÜSBF DERGİSİ, C. 52, S. 1, 1997, s. 647-661.

- SEZER, Duygu Bazoğlu, “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye’nin İttifaklar Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 441-464.
- SOMER, Tarık, “Türk-Yunan İlişkileri Semineri Açış Konuşması”, **AÜSBF Dergisi**, C. 40, S. 1, 1985, 21-24.
- SONYEL, Salahi R., **Türk Kutuluş Savaşı ve Dış Politika 1**, TTK Yay., Ankara 1995.
- SOYSAL, İsmail, “1937 Sadabat Paktı”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyum**, Ankara 15-17 Ekim 1997, TTK Yay., Ankara 1999, s. 327-342.
-, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağıtları**, C. 2 (1945-1990), TTK Yay., Ankara 2000.
- SWEARİNGEN, M., “Amerikan İhtilâline Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 1, 1957, s. 69-82.
- ŞAFAK, Nurdan, **Osmanlı – Amerikan İlişkileri**, OSAV Yay., İstanbul 2003.
- ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, “12 Temmuz Beyanname’si’nin Siyasal Etkileri Ve Önemi Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 16, Yıl: 2012/2., s. 77-100.
- ŞİMŞİR, Bilal N., “Pakistan Devleti’nin Kuruluşu”, **AÜSBF Dergisi**, C.13, S. 4, 1958, s.128-180.
- TEKİN, Ahmet, “Milli Mücadele Bütçeleri Vergi Politikası ve Dış Yardımlar (1919-1923)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- TEODOSEVIÇ, Mariyana, “1921-1984 Yılları Arasında Yugoslavya’da Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Çıkan Çalışmaların Bibliyografik Eki”, Zeynep Zafer(Çev.), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 5, S. 18, 1996, s. 205. 248.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859- 1952**, 2. Baskı, Arba Yay., İstanbul 1995.

TÜRKMAN, Sayim, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Doğu Politikası Ve Türkiye’ye Yansımaları (1919-1973)”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü), Ankara 2005.

UZGEL, İlhan, “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, **AÜSBF Dergisi**, C: 47, S. 1, 1992, s. 217-244.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, TTK Yay., Ankara 2011.

ÜLMAN, Haluk, “NATO ve Türkiye”, **AÜSBF Dergisi**, C. 22, S.4, 1967, s. 143-168.

....., “Ortadoğu Buhranı”, **AÜSBF Dergisi**, C. 13, S. 4, 1958, s. 232-262.

ÜLMAN-SANDER, Haluk - Oral, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler”, **AÜSBF Dergisi**, C: 27, S. 1, 1972, s. 1-24.

YALÇINKAYA, M. Alaaddin, “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri”, **OTAM Dergisi**, S. 7, 1996, s. 319-318.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 3. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1998.

EKLER

Ek 1: Celal Bayar'ın ABD Başkanı Eisenhower Onuruna Yaptığı Konuşma Metni

Ek 2: ABD Başkanı Eisenhower'ın Onuruna Verilen Yemekte Yaptığı Konuşma Metni

Ek 3: Celal Bayar'ın Irak Kral'ı Faysal Onuruna Yaptığı Konuşma Metni

Ek 4:Philadelphia-Public Ledger Muhabiri Clarence K. Streit'in Tbm Reisi Mustafa Kemal İle Yapmış Olduğu Mülakattaki 19 Soru

Ek 5:Philadelphia-Public Ledger Muhabiri Clarence K. Streit'in Tbm Reisi Mustafa Kemal İle Yapmış Olduğu Mülakattaki 19 Soru'nun Devamı

Ek 5-a :Philadelphia-Public Ledger Muhabiri Clarence K. Streit'in Tbm Reisi Mustafa Kemal İle Yapmış Olduğu Mülakattaki 19 Soru'nun Çevirileri

Ek 5-b: Philadelphia-Public Ledger Muhabiri Clarence K. Streit'in TBMM Reisi Mustafa Kemal İle Yapmış Olduğu Mülakattaki 19 Soru'nun Çevirilerinin Devamı

Ek 6: Ürdün Meliki Abdullah'ın Türkiye Ziyareti (15 Mayıs 1951)

Ek 7: Yunanistan Kralı I. Paul'un Türkiye Ziyareti (8 Haziran 1952)

Ek 8: Pakistan Umum Valisi Gulam Muhammed'in Türkiye Ziyareti (27 Kasım 1953)

Ek 9: Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito'nun Türkiye Ziyareti (12 Nisan 1954)

Ek 10: Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal'ın Türkiye Ziyareti(23 Ağustos 1954)

Ek 11: Lübnan Devlet Başkanı Camille Chamoun'un Türkiye Ziyareti (01 Nisan 1955)

Ek 12: Irak Kralı Majeste Faisal'ın Türkiye Ziyareti (26 Haziran 1955)

Ek 13:İran Şahı E. Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti (16 Mayıs 1956)

Ek 14:Pakistan Devlet Başkanı İskender Mirza'nın Türkiye Ziyareti (15 Temmuz 1956)

Ek 15:Libya Meliki İdris El Senusi'nin Türkiye Ziyareti (06 Ağustos 1956)

Ek 16:Almanya Devlet Başkanı Theodor Heuss'un Türkiye Ziyareti (05 Mayıs 1957)

Ek 17:Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın Türkiye Ziyareti (26 Ağustos 1957)

Ek 18:Endonezya Devlet Başkanı Achmad Soekno'nun Türkiye Ziyareti (24 Nisan 1959)

Ek 19:Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal'ın Türkiye Ziyareti (30 Nisan 1959)

Ek 20:Mareşal Muhammed Eyüp Han'ın Türkiye Ziyareti(18 Kasım 1959)

Ek 21:ABD Devlet Başkanı Dwight Eisenhower'ın(İke) Türkiye Ziyareti(6 Aralık 1959)

Ek 22:Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal'ın Türkiye Ziyareti(14 Nisan 1960)

EK 1

Celal Bayar'ın ABD Başkanı Eisenhower Onuruna Yaptığı Konuşma Metninden Bir Kısım

CUMHURBAŞKANLIĞI CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-12

6 Aralık 1959

Çok Muhterem Başkan,

Zatıdevletlerini memleketimizde görmekten duyduğumuz büyük sevinci, şahsım ve bütün Türk milleti adına ifade etmek, benim için müstesna bir haz ve büyük bir bahtiyarlıktır.

Amerika Birleşik Devletleriyle Türkiye arasında, 150 senedenberi mevcut karşılıklı dostluk münasebetlerinin çok yüksek bir tezahürü olan bu ziyaretin kıymetli hatırasını, daima hürmetle muhafaza edeceğimizi ifade etmek isterim.

Sayın Başkan,

Milletlerimizi biribirine bağlayan samimî hislerin ve aramızdaki dostluğun izahını yapacak değilim.

İstiklâl ve demokrasi ideallerinin korunması, dünyada sulh ve emniyetin muhafazası gibi müşterek insanî

B

- 2 -

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-13

Ben sadece, bu an'anevî dostluk ve ittifaka mesut bir vakıa olarak işaretle, bütün dünyada hürriyet ve sulh ideallerinin gerçekleşmesi için vazife ve sorumluluk yüklenmiş olan Amerikan milletinin Başkanı, mümtaz devlet adamı ve büyük asker Zatıdevletlerinin, dünyanın pek mühim siyasî hâdiselere sahne olduğu bir sırada, başlıca NATO memleketlerindeki görüşmelerinizden sonra, Akdeniz'de ve bizim bölgemizde, muhtelif dost ve müttefik memleketlere yapmakta olduğunuz ziyaretlerin, bizce çok geniş mânalar taşıdığını belirtmek istiyorum.

Bütün dünya umumî efkârında olduğu gibi, Türkiye'de de yakın alâka ile takip edilen ve takdirle karşılanan bu ziyaretler, hürriyet ve sulh cephesinin uyanık ve birlik olduğunu göstermektedir.

Yer	No : 2/9-31
Desimal No	:
Dosya	No :
Fihrist	No : 6045-14

Batı ile Doğu arasında gerginliğin giderilmesi için, önemli temasların yapıldığı şu sıralarda, buna her zamandan daha ziyade lüzum vardır. Sulhun bütünlüğüne ve bölünmezliğine inanan hür milletler topluluğu, hakikî sebeplere dayanan bir yumuşamanın, bütün dünya ölçüsünde müsbet emniyet şartlarının tahakkuku ile mümkün olabileceğini düşünmektedir. Ancak bu suretle dünya milletlerinin, adalete dayanan bir sulhun huzuruna kavuşacakları ümit edilebilir.

Batı ile Doğu arasındaki gerginliğin giderilmesine çalışılırken, muhtelif anlaşmalar ve şöhretli isminizi taşıyan doktrinlerle, güven ve toprak bütünlüğünü savunmakta olduğunuz Orta-Doğu bölgesini ve onun imtidadını ziyaret etmeniz, mâna ve önemi büyüktür. Bu bölgelerdeki devlet adamlarının düşünce, ümit ve endişelerini bizzat öğrenmek ve onlarla istişarede bulunmak imkânını hazırlamakla, sulh dâvası uğrunda giriştiğiniz büyük gayretlere, bir yenisini daha ilâve etmiş bulunmaktasınız.

CB

- 4 -

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR APŞİVİ	
Yer No :	3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-15

Türkiye, insaniyetin, ırk, din ve kıt'a farkı olmaksızın, bütün milletlerin dostluk ve eşitlik esasına dayanan işbirliği sayesinde, refah ve saadet yolunda ilerliyeceğine samimiyetle inanmış olan bir memlekettir. Bütün komşularımızla iyi geçinmeyi, onlarla dostluk bağları kurmayı arzu etmekteyiz. Bu görüşledir ki, Türkiye, sulhun ve emniyetin bir bütün olduğu inancına sadakatla bağlanarak, memleketimize çok uzak kıt'alarda, Birleşmiş Milletler Anayasasına göre ciddî mesuliyetler kabul etmekten çekinmemiştir.

Bugün milletlerimizi Batı ile Doğu arasındaki anlaşmazlıkların halli ve siyasî gerginliğin giderilmesi istikametine sevketmeğe hazırlanırken, bu gerçekleri gözönünde tutmamız icap eder. Şüphe yok ki, sulh ve emniyet gibi, siyasî yumuşamanın da, bölünmez bir bütün olduğu unutulmamalıdır.

B

- 5 -

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-16

Zatıdevletinizin, Doğu ile yüksek seviyede

bir temastan sonra, muhtemel ikinci bir görüşmeye hazırlanırken, dost ve müttefik memleketler arasındaki tesânüdü bir kerre daha belirtmek hususundaki gayretleriniz, bize ümit vermektedir. Gerçekten teminatlı, sağlam kaidelere dayanan umumî bir yumuşamanın, bütün sulhsever memleketlerce kabul edilebileceğini ve bunun, ancak karşılıklı arzuların samimiyeti nisbetinde elde edilmesi mümkün olacağını düşünmekteyiz.

—

Yüksek şahsiyetinizin idare ve ilhamı altında,

Amerika Birleşik Devletlerinin bu yönden sarfetmekte olduğu gayretler, her türlü takdir ve sitayişin üstündedir.

Birleşik Amerika Devletleri, ayrıca, az gelişmiş memleketlere yaptığı yardımlar sayesinde, daha ileri bir refah seviyesinin gerçekleşmesi yolunda da, insanlığa en iyi örnek teşkil eden hizmetlerde bulunmaktadır.

B

- 6 -

CELAL BAYAR ARŞIVI	
Yer No :	3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-17

Bu vesile ile, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin, karşılıklı işbirliği anlaşmaları dairesinde yapmakta olduğu iktisadî yardımların, çok müsbet tesirine işaret etmek yerinde olur. Memnuniyetle ifade etmeliyim ki, Türk Hükûmeti, asıl milletiniz tarafından memleketimize yapılan yardımları, en verimli şekilde kullanmaktadır. Türkiye, hür dünyanın güvenlik ve savunması bakımından, üzerine aldığı vecibeleri yerine getirmek, aynı zamanda daha yüksek bir hayat seviyesine erişmek gayesiyle, giriştiği iktisadî kalkınma hamlesinde Amerikan yardımlarıyla de takviye edilmiştir. Bu suretle memleketlerimiz arasında, siyasî dostluk ve ittifaklar kadar sağlam ve çok müsbet bir işbirliği kurulmuş bulunmaktadır.

Türkiye ile Amerika'nın, NATO'da olduğu gibi, Orta-Doğu'nun sulh ve emniyeti için kurulmuş olan CENTO içinde de tam bir işbirliği ve ittifak halinde bulduklarını, burada ayrıca belirtmekten bahtiyarlık duymaktayım.

- 7 -

CUMHURBAŞKANLIĞI CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-18

Muhterem Başkan,

1954 yılı başlarında, misafiriniz olarak, memleketinize yaptığım ziyaret sırasında, Amerikan milletinin de Türk milletine karşı samimî dostluk ve sevgi duyguları beslediğini, bizzat müşahede etmek fırsatını bulmuştum. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletlerinin teknik ve iktisadî sahalarda, kaydettiği büyük başarılar yanında, manevî kıymetlere verdiği büyük ehemmiyet karşısında duyduğum takdir ve hayranlığı da, bu vesile ile huzurunuzda tekrarlamayı, şahsım için zevkli bir vazife sayarım. Ziyaretim sırasında Zatıdevletleri ile Amerikan halkının göstermiş oldukları yakın alâka ve misafirperverliğin hâtırasını, şükranla muhafaza etmekteyim.

Ekselânslarının da, aramızda buldukları müddet içinde, Türk milletinin büyük Amerikan milletine gerçekten sevgi ve itimat hisleriyle bağlı bulunduğunu müşahede buyuracaklarından eminim.

B

- 8 -

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-19

İttifak bağları ile aralarında kader birliği kurmuş olan her iki milletin müşterek idealleri uğrunda, kararlı ve azimli davranışları, Amerikan-Türk dostluğunun en sağlam temelini teşkil etmektedir.

Bu inançla, kadehimi, Zati devletlerinin şerefine, şahsî saadet ve sıhhatleri ile büyük Amerikan milletinin tealisi ve Türk-Amerikan dostluğunun devamı temennisiyle, kaldırıyorum.

Long liv Törkiş - Ameriken alâyns.

EK 2

ABD Başkanı Eisenhower'ın Onuruna Verilen Yemekte Yaptığı Konuşma Metninden Bir Kısım

CUMHURBAŞKANLIĞI CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer	No : 3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-20

Başkan Eisenhower'ın
akşam ziyafetinde yapacakları
konuşma

Türk dostlarımızın emsalsiz misafirperverliği ve
bana ve bugün burada hazır bulunan refakatimdeki zevata
gösterilen son derece hararetle ve dostâne kabul beni cidden
fevkalâde mütehassis etti. Sizlerin ve bu memleket halkının
Amerikan misafirlerinize bu kadar cömertçe gösterdiği Türkiye'nin
dostluk ve kardeşliğinin inşirah verici tezahürünü, derin
minnettarlık ve büyük bir memnurlukla karşıladığımı ifade
etmekle, bütün Amerikalıların hislerine tercüman olduğundan
eminim.

Türkler, misafirperverlikte olduğu kadar, insan
haysiyet ve hürriyetinin azimkâr müdafii olarak da eşine pek
ender rastlanılan ve hiç bir surette ağılaşmayan bir şöhrete
sahiptirler. Bu sebepten, Amerikalılar için, büyük milletinizin
candan dostu ve itibarlı partnerleri olmak, bir şeref ve
imtiyazdır.

CUMHURBAŞKANLIĞI CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/9-21
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-21

Kendi gayretleri ile Türkiye'yi dünyanın gelişme halinde bulunan diğer memleketlerine ilham verici bir misal haline getiren bu milletin cesur halkı için Birleşik Devletler hükümeti ve halkı derin saygı ve fevkalâde takdir hisleri beslemektedirler.

Türkiye'nin başka bir dostu ve hayranı olan ve sizlerce gayet iyi tanınan John Foster Dulles, bugünkü dünyanın milletleri için en lüzumlu şeyin "sulh içinde gelişmek" -yani, hayat şartlarını sulh içinde tekâmül ettirmek- yol ve imkânlarını bulmak olduğunu sık sık söylardı. Bu hususta, modern Türkiye'nin tecrübesi, siyasi tazyik, içtimai eşitsizlik ve iktisadî fakirlik şartlarından kurtulmaya gayret eden milletler için bir ümit ışığı gibi yol göstermektedir.

Modern Türkiye'nin bânisi Mustafa Kemal Atatürk'ün eşsiz ve uzağı gören önderliği altında, bu memleketin vatandaşları, idarede, örf ve âdetlerde, yalnız gaye bakımından değil, gerçekleştirilmelerindeki şîr'at bakımından da başdöndürücü olan inkılâpçı değişmeler başardılar.

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer	No : 3/9-31
Desimal	...
Dotya	...
Gizlilik	6045-22

Birinci Cihan Harbinin tahribat ve harabelerinden sıyrılan Türk milleti, sınıâ kalkınma ve sosyal terakki yolunda azimle ilerlemiştir. Yapılacak daha çok işler olduğunu biliyorum, fakat Türkiye'ye bu sefer gelişimde etrafında gördüğüm kuvvetli irade ve dinamik gelişme tezahürleri beni ciddi mûsterih kıldı.

Birleşik Devletler, Türkiye'nin başarılarından ve artan sıkı dostluk ve işbirliğimizden iftihar duymaktadır. Amerikan milleti, iktisadî ve sosyal terakkiye ve daha yüksek hayat seviyesine ulaşmak hususundaki arzularını paylaştırmaktadır.

Tarafınızdan tesbit edilmiş olan gayelerin tahakkukuna medar olmak üzere bir miktar yardımda bulunabildiğimizden dolayı bahtiyarız.

Birleşik Devletlerin, başka dost ve müttefiklerle birlikte, Türkiye'nin iktisadî kalkınma gayretlerini ve emniyetini desteklemeye devam edeceklerinden eminim. Bunların muvaffak olacağından da emin bulunmaktayım.

CUMHURBAŞKANLIĞI CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-23

Bugün Batı Âlemi, dünyada meydana gelen yeni milletlerin birçoklarının iktisadî terakki ve siyasî istikrarı ile yakinen alâkalanmaktadır. Kendi hürriyet ve istiklâlimizin korunması ile de esaslı şekilde alâkalanmaktayız. Bu vâdideki müşterek gayretlerimizi karşılıklı olarak müessir kılmak üzere NATO ve CENFO'da birleştik. Sırf tecavüze karşı müşterek emniyet ve müdafaamızı temin için kurulan bu ittifakların tedafii mahiyetini yeniden belirtmeye lüzum yoktur. Bunların tedafii mahiyetini inkâr edenler bunu gizli maksatlarla yapmaktadırlar.

Türk ve Amerikan milletleri sulhu arzu etmektedirler.

Fakat Tanrıya inanan hür insanlar olarak tahakkuk ettirmeğe çalıştığımız sulh, Kuran'ın ve İncil'in, insanın yeryüzündeki hayatı için esas olduğunu bize öğrettiği şahsî hürriyet ve insanî prensiplere dayanan âdil ve devamlı sulhtur. Bu gayeden inhiraf etmeyeceğiz ve onu tahakkuk ettirmek için prensiplerimizden tâvizde bulunmayacağız.

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer	No : 3/9-31
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	6045-24

Bugünkü huzursuz dünyada, emniyetimizden hiçbir

fedakârlıkta bulunmadan, arzuladığımız sulhu tahakkuk ettirmeğe azimli olmakta devam etmeliyiz. Başlamış olduğumuz müzakereler usulünün Berlin, Almanya'nın birleşmesi, kontrollü silâhsızlanma, atom denemelerinin durdurulması ve fezadan sulhu gayelerle faydalanılması gibi meselelerde, kıymet ifade eden hal şekilleri bulmasını temin edeceğimizi ümit eylemekteyiz.

Bunları ve başka mühim meseleleri halletmek hususundaki gayretlerimizde terakki kaydetmekten ümitvar bulunurken, beynelmilel meselelerin hal şekli olarak kuvvetten sarfınazar edilmesi prensibine uymayan komünist ikrarı bizi endişeye sevketmektedir. Bunu söylerken, Çin Komünistlerinin bu prensibe riayet etmemelerini, Hindistan ile olan hudut ihtilâflarında kuvvete başvurmalarını, ve hâlen Laos'da mevcut huzursuz durumu kasetmekteyim.

CUMHURBAŞKANLIĞI CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer	No : 3/9-31
Destinat	No : _____
Dosya	No : _____
Fihrist	No : 6045-25

Buna rağmen, sulhu temin hususundaki çeltimize ve dünya Komünist cephesinin erkânı ile karşılıklı olarak tatbiki mümkün anlaşmalara varmak hususundaki gayretlerimize devam edeceğiz.

Prensiplerimize kat'î sadakat ve Tanrı'ya iman ile, arzuladığımız gayeleri tahakkuk ettirmek için elinizden geleni yapacağız.

Amerikan milleti ve refakatindeki zevat namına, müstesna karşılamanız ve misafirperverliğinizden dolayı bütün Türk dostlarıma derin memnuniyetimi ve samimi teşekkürlerimi teyid ederim.

Bitirirken, kadehlerimizi şu temennilerle kaldırmanızı teklif ediyorum:

Yaşasın dünya sulhu ve insan hürriyeti

Yaşasın Türkiye ve Amerika Cumhuriyetleri

Yaşasın Türk-Amerikan dostluğu.

EK 3

Celal Bayar'ın Irak Kral'ı Faysal Onuruna Yaptığı Konuşma Metni

27 Haziran 1955

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer	No : 3/7-2
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	3677-13

Majeste,

Altes,

Memleketimizi ziyaretinizle şereflendirmeniz, bizleri çok mütehassis ve bahtiyar etmiştir.

Türk Milleti, derin hürmet ve sevgi hisleriyle bağlı bulunduğu yüksek şahsiyetlerini, kardeş bir memleketin ve kıymetli bir müttefikin Hükümdar ve Veliahdı, ve necip Arap milletleri menfaatları lehinde ferâgat ile çalışan, asıl insanlar olarak selâmlamaktadır.

Türk Milletinin Irak'ın dostluğuna ve ittifakına verdiği ehemmiyetin ne kadar büyük olduğunu izaha lüzum görmüyorum; çünkü, eminim, bunu, memleketimizi müftechir kılan bu ziyaretiniz sırasında, bizzat müşahede buyuracaksınız.

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/7-2
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	3617-14

Memleketlerimiz arasındaki münasebetler gerek ahdf, gerek fiilî sahada sağlam bir inkişaf yoluna girmiş bulunmaktadır. Bağdat Paktını akdetmekle aramızdaki dostluğa, Orta Şarkın -binnetice Arap âleminin- ve bütün Akdeniz havzasının menfaatlerine ve ihtiyaçlarına en uygun, hayırlı faaliyetlerin sarfını mümkün kılacak bir istikamet vermiş oluyoruz.

Bu Pakt, artık, izâhâtı ve teminâtı icabettiren safhadan çıkmıştır. Orta Şarkın içinden veya dışından gelebilecek tecavüzlere karşı koymak için tedbirler alınmasını derpiş etmek suretiyle sulhün tarsinine ve emniyetin takviyesine; memleketlerin yekdiğerinin haklarına ve istiklâllerine riayet etmelerine, tam müsâvat içinde işbirliği yapmalarının teminine matuf, bir hüsnüniyet ve basiret eseri olduğu, hakikatleri gören herkes tarafından kabul ve tasdik olunmaktadır.

CUMHURBAŞKANLIĞI CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer	No : 3/7-2
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	2617-15

Bağdat Paktının imzalanmasından sonra Türkiye, Orta Şarka taallük eden işlerin, bu meyanda Filistin meselesinin muallâkta bulunan bâzı üzücü cephelerinin âdilâne ve münsifane şekilde halliyle kendisini yalnız alâkalı değil, aynı zamanda vazifeli de telâkki etmektedir. Müşterek çalışmalarımızın bu yolda semere verebilmesi için alâkalı devletlerin bizlere karşı itimad, anlayış ve işbirliği zihniyeti göstermelerine intizar ederiz.

Hiç bir büyük eser yoktur ki onun aleyhinde söyleyenler veya hareket edenler bulunmasın. Bağdat Paktının bu hususta istisna teşkil etmesini bekleyemezdik.

Bununla beraber bu Pakta karşı alınmak istenen tedbirlerin ne kadar tesirsiz kaldığını memnuniyetle görmekteyiz.

Biz, hüsnüniyetin ve dürüstlüğün ergeç kat'f bir ikna kuvvetini iktisap ettiğinden eminiz;

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No:	3/7-2
Desimal No:	
Dosya No:	
Fihrist No:	767-16

bu itibarla, ciddi ve sağlam bir siyasetin, âni psikolojik muvaffakiyetler temini uğrunda, uzun vâdeli ve esaslı gâyelerin fedâ edilmesi gibi, milletlerarası demagojiye itibar edilmeksizin hareket olunmasını icabettirdiğini müdrik bulunmaktayız. Doğruluğuna ve bütün sulhsever milletlerin nef'ine olduğuna kaani bulunduğumuz bu yolda azimle yürümeye devam edeceğiz.

Dost ve Kardeş Irak'a yaptığım resmî ziyaretin, güzel ve heyecan verici hatırasını dâima kalbimde muhafaza etmekteyim. Bu ziyaret sırasında, Irak Milletinin de, mukadderatını büyük bir kiyasetle idare edenler ile birlikte, biraz evvel bahsettiğim doğru ve sâlim yolda, cesâretle yürümek hususunda bizim gibi azimli olduğunu, bizzat müşahede ettim. Müşahede ettiğim çok mühim ve inşirah verici diğer bir husus da, Irak'da, Irak tahtı üzerine müesses bulunan meşruiyet rejiminin, temin ettiği siyasî ve içtimâî istikrarın son derece kuvvetli olduğudur.

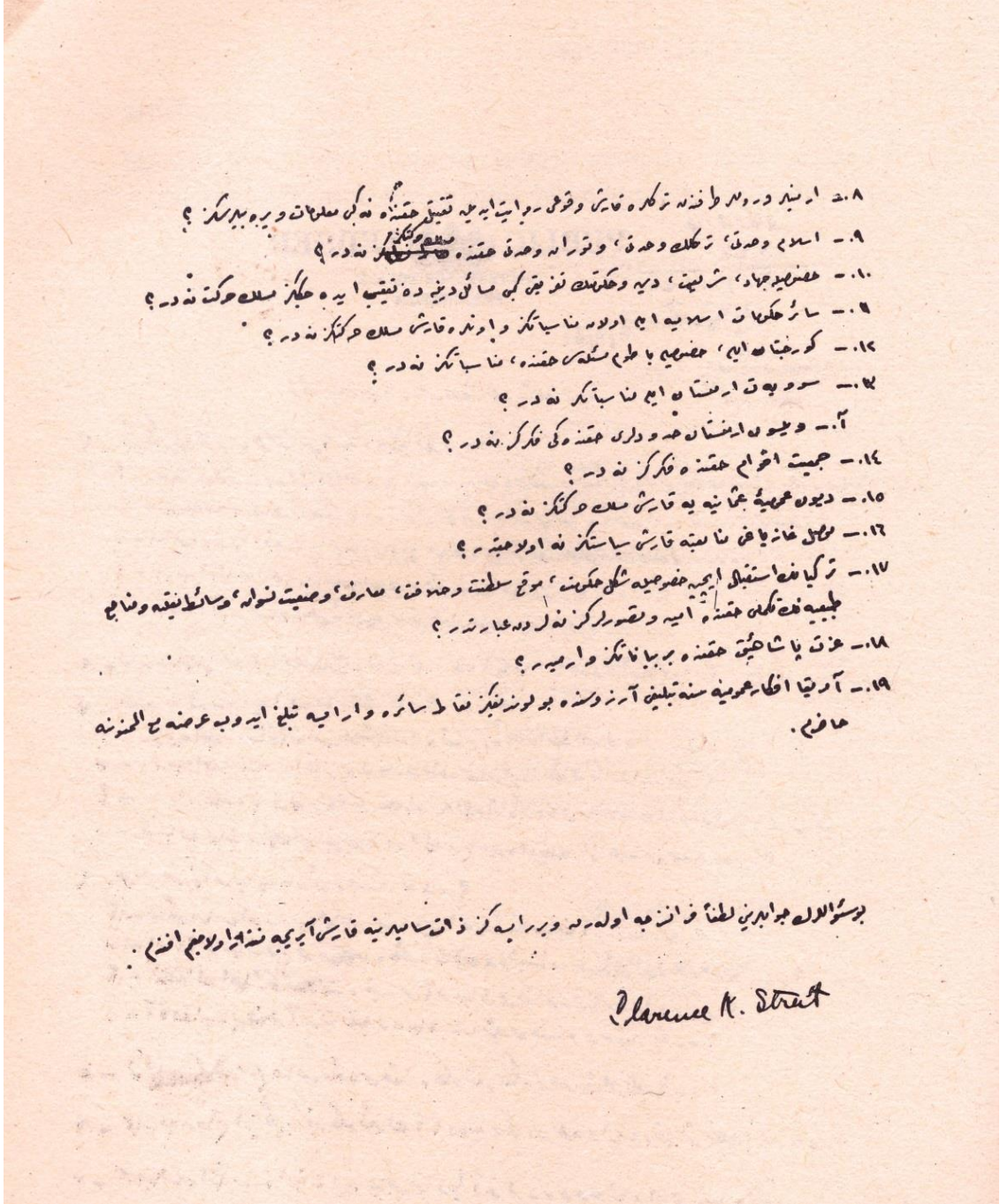
CUMHURBAŞKANLIĞI CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Yer No :	3/7-2
Desimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	2617-17

Bir memleketin, istikrar ve meşruiyet içinde yaşamak suretiyle elde ettiği kuvvet ve selâbetin, dostları ve müttefikleri için de ne kadar mühim ve kıymetli olduğu, izahtan vârestedir.

Yalnız, millî ve milletlerarası mesuliyetlerini müdrük olarak hareket eyleyenlere müyesser olan vicdan huzuru içinde, Irak ile birlikte yürümekte olduğumuz yolda, bizlere ahden veya fiilen, iltihaklar vukubulduğunu görmek, sulh, emniyet, istikrar ve adâlet uğrunda mesâfimizin en büyük mükâfatını teşkil eylemektedir.

Bu müşahedelerin verdiği bahtiyarlık içinde, Majestelerini, Alteslerini ve maiyetlerindeki çok mümtaz heyeti, bir kerre daha harâretle selâmlar; Majestelerinin, Alteslerinin ve Kraliyet ailesinin sıhhat ve saâdeti, necip Irak Milletinin refah ve teâlisi hususundaki en samimî temennilerimi tekrarlarım.

Philadelphia-Public Ledger Muhabiri Clarence K. Streit'in TBMM Reisi
Mustafa Kemal İle Yapmış Olduğu Mülakattaki 19 Soru

**Philadelphia-Public Ledger Muhabiri Clarence K. Streit'in TBMM Reisi
Mustafa Kemal İle Yapmış Olduğu Mülakattaki 19 Soru'nun Çevirileri**

BELGE : 44 (Çeviri)

26.2.1921

**Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine,**

1. Hükümetinizin Londra Konferansı hakkında nokta-ı nazarı nedir?
 - a. Murahhasalarınızın Londra Konferansına iştirakleri (1) İtilâf Hükümetlerinin yalnız Heyet-i Murahhasanızın Türkiye'yi temsile sâlahiyeddar olduklarını tasdiğe, (2) İtilâf Hükümetlerinin Sèvres Muahedemesini tamamıyla terk ederek yeni bir sulh akdetmesine, veyahut (3) Başka bir şarta mı bağlıdır?
 - b. Arazî, askerî, iktisadî, Boğazlar ve ilâhi meselelerde sulh şartlarınız kat'i olarak nelerden ibarettir?
 - c. Sizce İstanbul Heyet-i Murahhasasının mevkii neden ibarettir?
 - d. Londra Konferansının sulhu tesise muvaffak olacağına ümitvarmısınız?
2. Londra Konferansı adem-i muvaffakiyetle neticelendiği takdirde İtalya, yahut Fransa ile ayrı bir sulh akdetmeniz ihtimali var mıdır?
3. Sovyet Rusya ile münâsebâtınız ne şekildedir?
 - a. Rusya ile bir ittifakname imzalamışmısınız? Bu takdirde şerait-i ittifak nelerden ibarettir.?
 - b. Rusya ile istişare etmeksizin Boğazlar meselesini halledeceğinizi me'mul edermisiniz?
 - c. Rusya-İngiltere ticaret mukavelenamesinin Rusya ile aranızdaki münâsebâta ne derece dahl-u tesiri olmaktadır?
 - d. Türkiye'de bolşeviklik yani komünistlik, enternasyonalistlik ilahir hakkında vaziyetiniz nedir.?
4. Cemahir-i Müttehide-i Amerika'ya (Amerika Birleşik Devletleri) karşı vaziyetiniz nedir?
 - a. Hangi esas üzerine Cemahir-i Müttehide ile iade-i münâsebât arzusundasınız?

259

⁵²⁷ Kültür Bakanlığı, a.g.e., s. 259.

**Philadelphia-Public Ledger Muhabiri Clarence K. Streit'in TBMM Reisi
Mustafa Kemal İle Yapmış Olduğu Mülakattaki 19 Soru'nun Çevirileri**

- b. İade-i münâsebât vukuu takdirinde Halide Hanımın Washington sefireniz olacağı haberi samimimidir?
- c. Memleketinizin imar ve ümrani hususunda gayr-i resmî Amerikalı fen müşavirleri arzu edermisiniz?
- d. Anadolu'da bulunan Amerikan mektepleri ve muavenet işleri hakkında vaziyetiniz nedir?
5. Türkiye'deki gayr-i müslim anasır meselesi hakkında hükümetinizin ne gibi bir suret-i hal teklif eder?
6. Muharebe devam ettiği müddetçe hükümetinizin Anadolu'daki Rumlara ve Ermenilere karşı meslek-i hareketiniz nedir?
7. Harb-i umumi esnasında ika edildiği mütemadiyen ağz-larda dolaşan Ermeni takdil ve tehciri hakkında hükümetinizin resmî nokta-ı nazarı nedir?
8. Ermeniler ve Rumlar tarafından Türklere karşı vukuu rivayet edilen katliam hakkında ne gibi malûmat verebilirsiniz?
9. İslâm Birliği (Pan İslâmizm), Türklük Birliği (Pan Türkizim) ve Turan Birliği (Pan Turanizm) hakkında meslek-i hareketiniz nedir?
10. Hususi ile Cihad, şeriat, din ve hükümetin tefriki gibi mesail-i diniyede takip edeceğiniz meslek-i hareket nedir?
11. Sair İslâm hükümetleriyle olan münâsebâtınız ve onlara karşı meslek-i hareketiniz nedir?
12. Gürcistan ile, hususi ile Batum meselesi hakkında münâsebâtınız nedir?
13. Sovyet Ermenistanı ile münâsebâtınız nedir?
- a. Wilson Ermenistan hududları hakkındaki fikriniz nedir?
14. Cemiyet-i Akvam hakkında fikriniz nedir?
15. Dünyünu Umumiye-i Osmaniyeye karşı meslek-i hareketiniz nedir?
16. Musul gazyağı menabiine karşı siyasetiniz ne olacaktır?
17. Türkiye'nin istikbal için hususi ile şekl-i hükümet, mevki-i saltanat ve hilâfet, maarif, kadınların durumu, vesait-i nakliye ve tabii kaynakların tekemmülü hakkında ümid ve tasavvurlarınız nelerden ibarettir?
18. İzzet Paşa heyeti hakkında bir beyanatınız var mıdır?

19. Amerika efkârı umumiyesine tebliği arzusunda bulunduğunuz sair noktalar var ise, tebellüğ edip arza malû memnuniye hazırım.

Hamiş :

Bu suallerin cevaplarını lütfen Fransızca olarak verirseniz Zati Samilerine karşı ayrıca minnettar olacağım efendim.

Clarence K. Streit
Public Ledger — Philadelphia

Philadelphia-Public Ledger muhabiri Clarence K. Streit'in T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'e 26 Şubat 1921 günü sormuş olduğu 19 soru.

Ürdün Meliki Abdullah'ın Türkiye Ziyareti (15 Mayıs 1951)

YENİ GAZETE 16 MAYIS 1951 ÇARŞIYI 10.000 1000-1000

VAKIT

VAKIT'in 2. devre İKRAMİYE KUPONU

HİRBUN	6
KAYPA	10
KURUŞ	

16 MAYIS 1951 ÇARŞIYI 10.000 1000-1000

Akdenizde Milletlerarası Manevralar

Manevraya Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya filoları iştirâk edecek Haşimî Ürdün Meliki dün Ankaraya geldi

AKDENİZİN SAVUNMASI İLGİLİ OLARAK Maltada ikinci bir konferans toplanıyor

Manevralar, Akdenizde denizaltılara karşı müdahaleyi iktidâr ediyor

Yakında başlanacak olan Çin Taarruzu Amerika askerlerine göre kat'i bir mahiyette tayyârdır

Mizafirimiz Etimeçin hava alanında Çankayada verilen ziyafette inönü de bulundu

İranda durum

Irak Kralı Majeste Faisal'ın Türkiye Ziyareti (26 Haziran 1955)

HALKÇI
TATİL MÜSABAKASI
İkinci seri
No: 13

HALKÇI

İSTANBUL BANKASI TAO
PEK YAKINDA
Sayın Ankara halkının
Hizmetine girecektir.

Haziran, Yen İşleri Tel: 1070
Yara, Alaca, Bay: Tel: 1078

28 Haziran 1955 Salı

Fiyah Her Yerde 15 Kurus
YILIZ - SAYI: 244

Kral Faysal dün şehrimize geldi

Dünkü muhteşem karşılamada
Dost Krala halkın sevgi tezahüratı

Değerli misafirler yol boyunca Ankara'dan taraftan şiddetli bir alkış tufanına tutuldu — Gerekli saygıya karşılık olarak söylenen nutuklarda Türk - Irak dostluğu belirtildi

Kardes ve Milletlik Irak Kralı'nın şehrimizi ziyareti için fotoğrafları: Yukarıda Kral Faysal ile Cumhurbaşkanı Özalp Ra. ve'nin otomobiline girdiyorum. Kendilerine tesadüf yapan bir öğrencilerden bir grup (sola), şahısları resim ise iki devlet başkanının birlikte konuşma, toplantılarında bir konuşma tebliğ ediyor

Türk - Irak dostluğu

Muhalefet partilerinin işbirliği gerçekleşmiyor

Dünkü C.M.P. Kongresinde bu temennilerin şiddetle aleyhinde bulunuldu

İran Şâhı E. Rıza Pehlevî'nin Türkiye Ziyareti (16 Mayıs 1956)

ADRES : Cagaloğlu, Mollafenari
sokak No. 1 - İSTANBUL
TELGRAF: MİLLİYET, İstanbul
POSTA KUTUSU : 492, İstanbul
TELEFON : 27 43 10 (Santral)

YIL: 7 - SAYI: 2133

BUGÜN
6
SAYFA
15
KURUS

Milliyet

Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALİ NACİ KARACAN

EVA MODEN

Alman moda tasarımları arasında en modern sevi-
yede olan bu patenli mecmuayı tavsiye ederiz.

Türkçe İlaveli mevcuttur.

HASET KİTAPREVINDE ve bütün
büyüklerde bulunur.

Çarşamba
16
MAYIS
1956

İran Şâhı ve Kraliçe Süreyya Ankarada

Ankara'da, muhteşem bir merasimle karşılanan Şâh
"Bağdat Paktı 2 memleketi daha da yaklaştırmıştır," dedi

(İSİSİ MEHARİMİZDEN . A.A.)

ANKARA, 15 — ReisiCum-
hur Celâl Bayar'ın resmî ölü-
vetli olarak memleketimizi
ziyaret eden İran Şâhı ve İm-
paratoriyesi bağlin Ankara'ya
gelmiş ve muazzam bir mera-
simle karşılanmıştır.

Şehinşâh Muhammed Rıza Peh-
levî ile Majeste İmparatoriçe Sü-
reyya Pehlevîyi memleketimize
getiren havâri uçak, saat tam 12.31
da Kızılkaya havalanına indi.

İnsan kalbiniyle gelen uçak
Türkiye'nin her tarafına
Diyarbakır, Erzurum, Trabzon
ve diğer şehirlerin her tarafına
ulaştı. Uçak Ankara'ya gelince
tüm Ankara'nın her tarafında
insanlar kalbiniyle gelen uçak
da her tarafına ve diğer şehir-
lere ulaştı.

Minasilerin her tarafına ula-
şarak saat 12.31'de ReisiCum-
hur Celâl Bayar ve ReisiCum-
hur Bayan, Meclis Reisi Baki
Korutürk, Başbakan Adnan Men-
deres ve diğerleri Bayan Beren Mem-
leketiye Vekili Eust Klori-

Almanya Devlet Başkanı Theodor Heuss'un Türkiye Ziyareti (05 Mayıs 1957)

19

07 Mayıs 1957

EGEMENLİK ULUSUMUDUR

PAZARTESİ 6 MAYIS 1957

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

ATATÜRK TARAFINDAN İZANILMIŞ MİLLETİNE ADILAR KURULMUŞTUR

Birecik'te dolu hasarı sebep oldu

Bahar havası rejim meselelerimizi susturamaz

Gülek Edirne'de konuştu

Muhalefet çok çetin ve zor şartlar altında çalışmaktadırlar

Kabris toplantısında temas eden C. H. P. Genel Sekreteri biz bu meseleyi iç politikaya alet etmiyeceğiz, dedi

Dost Almanya Cumhurbaşkanı Ankara'da

Ekselans Dr. T. Heuss büyük sevgi tezahüratiyle karşılandı

Almanya Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı Çarşamba akşamı İstanbul'a gidecekler

İktidar adamları ve basın

Orbide alınan tedbirler

Beş gazete kapatıldı

Askeri Vali bir emir yayınlıyarak bütün çalabe cemiyetlerini feshetti

Suriyede seçimlerin iptali karışıklıklara yol açtı

Sosyalist Partisinin merkezi yakıldı

Diñkü at yarışları neticeleri

As bir kayıp Profesör Muvaffık Akbay üzüldü

Düñkü at yarışları neticeleri

Endonezya Devlet Başkanı Achmad Soekarno'nun Türkiye Ziyareti (24 Nisan 1959)

ADRES (Cumhuriyet) Sokakı No. 10
İSTANBUL - İSTANBUL
TELEFONLAR: 3000 3000 - 3000
3000 3000 - 3000

BAŞKAN: M. İZZET ZÜRAK
Yardımcı Başkanlar: İsmail Hakkı
SARACAN

Yayın Günü: 24 Nisan 1959

AKŞAM

TÜRKİYEİN EN ESKİ SİYASİ GAZETESİ

İzmir - İstanbul
Dolmuş seferleri

Bir sefer saat 7 de en kısa zamanda İzmir - İstanbul'a İstanbul'a dönüş seferleri yapılır.

MERAKATI: TL. 10.00

25
1959
CUMARTES

Endonezya Devlet Başkanı Ankara'ya geldi

Törende bir gazetecinin gırtlığı sıkıldı

Hâdiseyi misafir Devlet Başkanı da hayretle seyretti

AFKAR BAŞKANI yazıyor

İstanbul, 24 Nisan. - Endonezya Devlet Başkanı Soekarno'nun Ankara'ya gelişi törenle karşılandı. Soekarno, Ankara'da ilk kez bir gazetecinin gırtlığını sıkıldı. Hâdiseyi misafir Devlet Başkanı da hayretle seyretti.

Soekarno'nun Ankara'ya gelişi törenle karşılandı. Soekarno, Ankara'da ilk kez bir gazetecinin gırtlığını sıkıldı. Hâdiseyi misafir Devlet Başkanı da hayretle seyretti.

Parlak bir merasimle karşılanan Sukarno'yu 7 den 70 e kadar herkes alkışladı

Meclis'te konuşan Sukarno "300 sene evvel bize Türkiye asker ve silâh yardımı yapmıştı. Buna Başkan olarak teşekkür ederim," dedi

Soekarno'nun Ankara'ya gelişi törenle karşılandı. Soekarno, Ankara'da ilk kez bir gazetecinin gırtlığını sıkıldı. Hâdiseyi misafir Devlet Başkanı da hayretle seyretti.

Irak'ta tevkif edilen 2 bin Türk'e işkence yapılıyor

Kerkük'te Komünizm aleyhine fetva veren 8 Türk adamının sakalı kesildi. Türkçe konuşmak yasak edildi

Kerkük'te Komünizm aleyhine fetva veren 8 Türk adamının sakalı kesildi. Türkçe konuşmak yasak edildi.

Başbakanlık İnönü'nün dokunulmazlığının kaldırılmasını istedi

İsmet İnönü Berlin'de yapacağı konuşmayı hazırlanmaya başladı

İsmet İnönü Berlin'de yapacağı konuşmayı hazırlanmaya başladı.

Kıbrıs'ta sağcı Rumlar çarpıştılar

Bir saat 8'de, Makarios İngilizlere 200 bin sardalya verildi

Kıbrıs'ta sağcı Rumlar çarpıştılar.

Arif Demirel "Beni bir Türk doktoru kurtardı," dedi

Demirel gözleri yaşlı, Afyon maden suyu içti

Arif Demirel "Beni bir Türk doktoru kurtardı," dedi.

Bölükbaşı'nın otomobili yoldağın yuvarlandı

Yazda sadece Bursa il başkanı yaralandı

Bölükbaşı'nın otomobili yoldağın yuvarlandı.

TMTF de ikilik başladı

J. F. ile kurdun gençlik birleşimi başlatıldı

TMTF de ikilik başladı.

Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal'ın Türkiye Ziyareti (30 Nisan 1959)

2223-3342

ADRES : Cağaloğlu, Mollafenari sokak No. 1 - İSTANBUL
TELGRAF : MİLLİYET, İstanbul
POSTA KUTUSU : 492, İstanbul
TELEFON : 27 42 10 (Santral)

YIL: 9 - SAYI: 2223

BUGÜN
6
SAYFA
25
KURUŞ

Milliyet
Halk Gazetesi
KURUCUSU: ALİ NACİ KARACAN

AVRUPA ve AMERİKADA
Özgürlük mücadelesinde birinci sırada yer alan ve en başarılı bir şekilde mücadele eden devletlerdir.
KONFERANSLAR: Şişli'de bugün saat 10.00'de başlayan konferanslar saat 12.00'de bitmiştir. Konferanslardan sonra saat 13.00'de öğle yemeği ve saat 14.00'de konferanslar başlamıştır.

ENGİN KONTESYON SA
Kısmi İhtisap
Pencere ve kapı yapımı

CUMA
1
MAYIS
1959

İLHAN DEMİREK
KRAL HÜSEYİN KAYAN İLE BİRLİKTE YEŞİLGÖY HAVA ALANINDAKİ ŞİREL SALONUNA GİDİŞLERİNİ

KRAL HÜSEYİN DÜN ŞİHRİMİZE GELDİ

AYAR VE ÜRDÜN KRALI BU SABAH SAAT
1'DE ŞALE KÖŞKÜNDE GÖRÜŞME YAPACAKLAR

Ürdün Kralı Hüseyin dün saat 21.15 de İstanbul uçağı ile Roma'dan şehrimize gelmiştir. Akşam Cumhuriyetçisi Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorba, Yal, Belediye Reisi, sivil ve askerî erkân tarafından karşılanan Kral Hüseyin ibirinin kat'asatı teftiş etdikten sonra şeref salonuna alınmıştır.

Mareşal Muhammed Eyüp Han'ın Türkiye Ziyareti(18 Kasım 1959)

EREMENLİK OLUSMADIK

Yeni Sayı 180000
Fiyatı 1000
Abonelikleri 100000

18

KASIM 1959

18 Kasım 1959

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

KURUMU İSRAFA ATACAK

KÜÇÜK RANLAR

HERGÜN SİZE AZ PARA İLE ÇOK İŞ GÖRÜR

MAREŞAL EYÜP HAN BUGÜN ŞEHİRİMİZDE

Dost ve müttefik Pakistanın Cumhurbaşkanı 20 Kasım'a kadar Ankara'da kalacak

Tohron'da yapılan görüşmeler

Genel Sekreter Yardımcısı ve Dışişleri Bakanlığı'nın temsilcileriyle yapılan görüşmelerde, Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han'ın Türkiye ziyaretinin amacı ve sonuçları hakkında bilgi verildi.

Öztrak'ın basın toplantısı

Trakyalıların da kararı iktidarı değiştirmektedir

G. Sekreter Yardımcısı "Secim ihtimali vatandaşın bir kuruluş üyesi ve işçi olmuştur, dedi"

Faenhower'ni NATO üyelerini gündereği mesaj

FAENHOWER'İN NATO ÜYELERİNİ GÜNDEĞİĞİ MESAJI

Leylâ Gencer ve Boris Pasternak

Yazar Leylâ Gencer ve Boris Pasternak'ın Türkiye ziyaretleri hakkında haberler.

Spaak Batıyı ikaz ediyor

Batı, Komünizm ile iktisadi rekabet için teşkilatlanmalı

M. T. T. B. devrim ekipleri kuruyor

Devrimler aleyhindeki hareketler bir raporla üyeliere bildirilecek

Meclis'te 4 tasarı görüşülecek

Meclis'te görüşülecek tasarılar hakkında haberler.

D.P. den istif edenler

D.P. den istif edenlerin listesi ve detayları.

Telekop çünün habermiz dün tayıt edildi

Telekop çünün habermiz dün tayıt edildi.

GÜNÜN İSİBİNDƏ

EYÜB HAN

Bülent Ecevit

Özetmenlere

Özetmenlere ilişkin haberler.

Ürdün Kralı Hüseyin bin Tallal'ın Türkiye Ziyareti(14 Nisan 1960)

ADRES : Çarşafı, Mollafenari
sokak No. 1 - İSTANBUL
TELGRAF: MİLLİYET, İstanbul
POSTA KURUSU : 492, İstanbul
TELEFON : 27 42 10 [Santral]

YIL: 10 - SAYI: 388

BUGÜN
6
SAYFA
25
KURUŞ

Milliyet

Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALİ NACİ KARACAN

Öğretmen - İş İmleri - Ücreti tahakkül alan
DAKTİLO SEKRETER KURSLARI

YAZI ve TEKSİR

İşleri için de Türkiye'nin en hızlı teklifleri kurumları
ve iş kalitesini sağlarlar.

Merkez: Laleli, Kemalpaşa, Ağaçkakaı No. 14 - Tel: 2221 06
Beyoğlu şubesi: Laleli sınıması karşısı No. 14, kat 3, Tel: 449011

CUMA
15
NISAN
1960

C.H.P. için tahkikat önergesi Meclis'te

DP tavrının ne zaman görüşüleceği belli değil

C.H.P. de, D.P. için isteyeceği Meclis tahkikatı tavrını hazırlamaya başladı

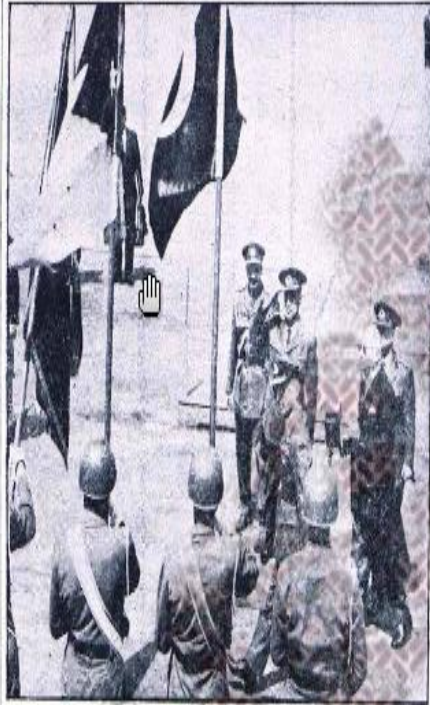
ANKARA, HUSUSİ

DP Meclis Gurubunun Meclis tahkikat tavrını dün saat 10.19 da Meclis Başkanlığına teslim etmiştir.

Türkiye Grup adını Başbakanlık Balı Akademi ve Meclis Kuruluna tahkikatı incelemlerini Meclis tahkikatı tavrını açıklanmıştır. Meclis Kuruluna, bugün açıklanmıştır. Meclis tahkikatı tavrını açıklanmıştır. Meclis tahkikatı tavrını açıklanmıştır.

VATIKAN'DA İLK TÜRK ELÇİSİ Türkiye ile Vatikan ilişkileri arasında önemli misyonerler tarafından...

Köprülü, politika yapan hocalar kâfirdir dedi

Ürdün Kralı Ankaraya Geldi

Merasimle karşılanan Ürdün Devlet Reis-i Kralı Hüseyin bugün İstanbul'a geliyor

ANKARA, HUSUSİ

Ürdün Kralı Hüseyin dün saat 12.40'ta İsmail Paşa İstasyonunda Ankara'ya geldi.

Kralın Ankara'ya gelişiyle ilgili olarak Ankara'da büyük bir ilgi ve heyecan yaşanmaktadır. Kralın Ankara'ya gelişiyle ilgili olarak Ankara'da büyük bir ilgi ve heyecan yaşanmaktadır.

Kralın Ankara'ya gelişiyle ilgili olarak Ankara'da büyük bir ilgi ve heyecan yaşanmaktadır. Kralın Ankara'ya gelişiyle ilgili olarak Ankara'da büyük bir ilgi ve heyecan yaşanmaktadır.

OTOMOBİLİN esrarı çözüldü

OTOMOBİLİN esrarı çözüldü. Bu esrarın çözülmesiyle otomobilin esrarı çözüldü. Bu esrarın çözülmesiyle otomobilin esrarı çözüldü.

ANA KRALIÇ GİDİYOR. Ana Kraliçe gidiyor. Ana Kraliçe gidiyor. Ana Kraliçe gidiyor.

ANA KRALIÇ GİDİYOR. Ana Kraliçe gidiyor. Ana Kraliçe gidiyor. Ana Kraliçe gidiyor.